1988. № 8 (20)
AUGUSTS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA DZEJA PUBLICISTIKA KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots1988.08

Latvijas LKJS Centrālas Komitejas un Latvijas PSR rakstnieku savienības literāri mākslinieciskс un sabiedriski politisks žurnāls jaunatnei. IZNĀK kops 1987. g. reizi mēnesi. Izdod Latvijas KP CK Izdevniecība Rīga.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas Kolēģija:

Aivars Kļavis (Galvenais Redaktors), Edgars Bans, Vilnis Bīrlņš (Atbildīgais Sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņs (Nodaļas Redaktors), Vladimirs Kaņivecs (Galvenā Redaktora Vietnieks), Staņislava Marsone, Miervaldis Mozers, Māris Oga, Jānis Peters, Jānis Rokpelnis, Baiba Stašane, Ādolfs Šapiro, Pavils Visņevskis, Imants Zemzaris, Rostlslāvs Zubkovs.

Redaktori: Tatjana Fasta, Rudīte Kalpina, Andrejs Ļevkins, Oļegs Mihaļevics, Normunds Naumanis, Eva Rubene.

Korektore Iveta Ikase. **Tulkotāja** Tamara Ringa. **Māksliniecіskā Redaktore** Sarmīte Maliņa. **Tehniskā Redaktore** Ināra Jurjane.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественный и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» |«родник»| на латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателей латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис. 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии. 22608), г. Рига, баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots salik5anai 6.06.88. Parakstīts iespiešanai 45.07.88. Jt 08322. Formāts 60x9018. Ofseta papīrs nr. 1., 2. Ofseta tehnika. 10 + 0,5 uzsk. Iespiedi.., 21,5 uzsk. Krasu novilk., 15,5 izdevn. L. Metiens 140 000 [latviešu valoda — 105 000, krievu valoda — 35 000). Pasūt. Nr. 762. Maksa 50 кар. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rioa, balasta dambi 3. Abonementa kastīte 35. Telefoni: 461190. 465478. Iespiests lkp ck izdevniecības tipogrāfijā, 226081, rīga. Balasta dambī 3.

-
- AIVARS OZOLIŅŠ
  - REĀLĀ

- DIVVALODĪBA
- LAUPITAJU FILOZOFIJA
  - SUŅA SIRDS
- notes
  - 1
  - 2
  - 3

Avots1988.08

RAKSTNIECĪBA

Gundega Repše, «Ugunszīme» (1. Ipp.). Egils ***Zirnis,*** dzejoļi (12. Ipp.). Aivars Ozoliņš, stāsti (14. Ipp.). Žans Pols Sartrs, «Siena» (17. Ipp.).v «Jauno dzejas antoloģija» (22. Ipp.). Rudīte Kalpiņa, «Brīvības kareivis» (24. Ipp.). Rainers Marija Rilke, dzeja (26. Ipp.). Sīmons Karmihelts, stāsti (28. Ipp.).

KULTŪRA

Viktors Avotiņš, Aleksandrs Busse, «Rokturis mēnesim» (31. Ipp.). 1988. g. 14. jūnijs (38., 39. Ipp.). Indulis Gailāns, plakāts (40., 41. Ipp.). Andreja Kovaļova saruna ar mākslinieku Arsēnu Savadovu par «Kleopatru» (42. Ipp.). V Vilhelms Mihailovskis, «Mana fotogrāfija» (44. Ipp.).

Arnolds Klotiņš, «Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi» (50. Ipp.).

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

Jānis Mellēns, «Grēkāzi meklējot» (52. Ipp.). Ruta Veidemane, «Mantojums jeb «. . . viņa ūsas mūsu zupās . . .»» (54. Ipp.). Mati Hints, Ojārs Bušs, «Reālā divvalodība» (58. Ipp.). Visvaldis Lāms, «Liktenīgais 1939. gads» (64. lpp.).V Oļegs Mihaļēvičs, «Laiks pārdomāt un strādāt» (66. Ipp.). Vilnis Zariņš, «Laupītāju filozofija» (priekšvārds) (68. Ipp.)- Normunds Jurgenbergs, «Kas uzliks iemauktus?» (70. Ipp.).

RAKSTNIECĪBA

Mihails Bulgakovs, «Suņa sirds» (74. Ipp.).

RAKSTNIeCīBA

GUNDEGA REPŠE

UGUNSZĪME

ROMĀNS

(2. turpinājums)

Sametās kauns. Sazin, vai viņš bija kļuvis salonportretists Dagmāras

vai paša dēļ. Un vai tikai naudas pēc. Negribējās domāt par to, kas viņš bija bijis un kā viss mainījies līdz ar sievas aizbraukšanu. Bet to Kārlis zināja — ja Dagmāra atgriezīsies, viņš nekur neizspruks. Arī pacietīgi gaidīdama viņa paskaidrojumus, sieva taču tiesāja un nožēloja viņu. Kas viņa tāda par soģi? Zakpastala tu esi, Kārli! Tu nespēj sev atzīties, ka pats domā par savu hameleonisko pārvērtību un Dagmāra nu ir tikai ieganstš, lai izlauztos nevarīgs niknums pret sevi.

— Kā iet Haraldam?

— Taisās apsievoties. Trīs gadus kā lācis staigāja riņķī. Viņš noteikti palīdzēs ar pierakstu.

— Vai vajadzētu atkal viņam uzbāzties? Tik daudz jau palīdzējis.

— Kam tad? Varbūt tev? — Kārlis neiecietīgi prasīja. Visi bija tīri un augstsirdīgi, tikai viņš, viņš tas ņerga un nepateicīgais.

— Tev. Pats stāstīji, kā nāca mierināt, kā stutēja.

— Es no viņa to neprasīju. Un varbūt viņš vairāk tā mierināja sevi.

— Par ko sevi? — Dagmāra izbrīnījās.

— Nezinu. Dzērumā muldēja visādas mīklainas lietas. Par parādiem cilvēku priekšā un vēl visādas muļķības.

— Kādas muļķības? Protams, ka mēs katrs esam parādā.

— Es nevienam neesmu, jo nevienam to neesmu lūdzis.

— Tu joprojām esi āzis, tas ir labi. Bet tu mani nesaprati, — Dagmāra domīgi attrauca, ieķerdamās viņam elkonī.

Vilciens bija silts un gaišs. Kupejā sēdēja vīrietis un lasīja avīzi. Dvakoja pēc dezinficētas veļas un atejas. Ienāca pavadone, patukla blondīne mazām ačtelēm, ar palagu kaudzīti rokās. Aiz viņas — ļoti vājš vīrietis plānām lūpām, kuras izčukstēja bezpersonisku «labvakar».

— Ādolfs, — viņš sacīja, kad pavadone bija izgājusi. Tad novilka mēteli un atsprādzēja čemodānu. Degunā iesitās skuju tīrā, smeldzīgā smarža. Vīrietis izņēma neparasti mazu apaļu vainagu un sapurinājis rūpīgi novietoja to uz augšējā plaukta. Tievā, melnā zīda lentīte nokarājās pār sola malu un, dalot vīrieša seju gandrīz simetriskās daļās, šūpojās vilciena ritmā kā pendete. Viņš to nemanīja. Brīdi vēlāk, sameklējis papirosus un sērkociņus, izgāja no kupejas.

C LKP CK IZDEVNIECĪBA, «AVOTS», 1988

— Laikam uz bērēm, — Dagmāra noteica.

Kārlis pamāja, stīvi raudzīdamies vakara tumsā, kas aiz

brūngani notecējušajiem stikliem šķita blāvām samazgām notašķīta.

Neticami, ka līdzās sēž Dagmāra. Viņa sieva. Vai tu, Kār

li, esi priecīgs? Kā gan tu varētu tāds būt? Tu pats esi aprijis savu ejamo ceļu kā asti un skrien pa riņķi, meklēdams tās galu. Varbūt tu tomēr ņem dzīvi pārāk nopietni un traģiski? Miljoniem guļ ar trim citām diennaktī, skrien mājās, sīki pamelo, ieēd, smejas, veikli norunā bērnu izskrāpēšanu no neuzmanīgajām. Miljoniem, tu dzirdi, Kārli? Kāpēc tu iedomājies, ka esi kaut kāds izņēmums? Viss pasaulē balstās uz vienkāršām

un tikai dažām patiesībām. Stop, Kaža! Tas jau vairs neskan pat pēc Haralda veselīgajiem spriedumiem. Kas tevī gaudo? Vai kaut kas ir noticis? Paskaties, re, līdzās sēž trausla, vēl skaista sieviete, kuru tu mīli un vienmēr esi mīlējis. Tagad tu to zini. Patiesi, var iedomāties, ka viņa atgriezusies no papildināšanās Sorbonnā — kā pats kādreiz izfantazēji. Un, ja tev nepatīk, ka viņa aizgrābtībā nezaudē elpu, skatot tavu bildi, — kas par to? Sievietes vispār mākslu uztver citādāk. Ņem vērā, ka Dagmāra ir cietusi. Vai tu neredzēji sarkan-dzelteno, uztūkušo apmalojumu uz plakstiem? Tu taču neievēroji, ka Dagmāra slepus no tevis krāsojās. Redzi — apakšā ir piededzināts ar briljantzaļo un pa virsu melnā tuša, lai neizskatītos pārāk šausmīgi. Vai tu neievēro arī to, kā viņa nevilšus aizliek plaukstas acīm priekšā vilciena nepatīkamajā gaismā? Dagmāra vēl nav šeit. Tu nekad nezināsi, vai viņa kādreiz pa īstam atgriezīsies. Tāpēc neuztraucies, ja viņai nepatīk tavas gleznas. Nožēlojamais melis! Tu esi nonācis tik tālu, ka apvārdo pats sevi.

— Kārtis nespēlējat? — kupejā palikušais vīrietis pavērsa pret viņiem omulīgu, spīdīgu vaigu.

— Nē, — Kārlis norūca.

Vilciena ritmiskā klaudzoņa nemanāmi pārgāja patīkamajā, specifiskajā ceļa mūzikā.

Ienāca pavadone ar sardeļu kastroli. Silti saldenā, taukainā smarža šķita piedauzīga iepretim skuju nepārprotamajai liktenībai. Vīrietis paņēma divus līkumus un, pirkstus applaucēdams, novietoja uz avīzes.

— Uz jūsu veselību! — viņš uzsmaidīja Kārlim un Dagmārai, uztriepdams sinepes uz spīdīgajām desām.

— Velnišķīgi gribas dzīvot, kad redz kaut ko šitādu, — vīrietis pamāja uz augšējā plaukta pusi un iekodās vakariņu devā.

— Tad tik uz priekšu, — Kārlis piebilda, ar acs kaktiņu pamanīdams, ka Dagmāru nomāc viņa īgnums.

Ienāca Ādolfs. Vēl viena — rūgti smacīga dūmu dvaka — pievienojās vilciena smārdam. Izņēmis no kofera pudeli šņabja, vīrietis apsēdās. Tad atkal piecēlās, izgāja un atgriezās ar četrām tējas glāzēm.

— Meita nomirusi, — Ādolfs kā atvainodamies sacīja — bez intereses un acīm redzamām emocijām.

Sardeļu ēdējs vēroja klātesošo sejas un ar sērkociņu bakstīja zobus. Laulības gredzens viņa pirkstā bija iegrauzies tik dziļi, ka, likās, tas sagādā sāpes.

— Jums ir bērni? — Ādolfs ieprasījās, kad visi izdzēra pirmo malku.

— Mmm, — piekrītoši pamāja vīrietis.

— Diemžēl nav, — vienlaikus sacīja Dagmāra, ieķerdamās Kārļa elkonī ar abām rokām.

— Pusotra gadiņa, — Ādolfs trulā vienaldzībā secināja un ielēja vēlreiz.

Tajā brīdī manam tēvam sāka drebēt nāsis. Viņš atcerējās mani.

Iztēlojās skaidri jo skaidri — Viķas adītajā rozā kleitiņā, kuru, protams, nekad netika redzējis, gaišu brūnu matu apskautu ovālu galviņu un baltos, rūpīgi sašņorētos zābaciņos. ,

— Bērnus vajag, — Ādolfs sacīja Dagmārai.

— Gan jau būs. Būs! — viņa atsaucās, un sejai nepārskrēja ne ēnas driskā — tā bija jaunās, brīvās dzīves iejūsmota.

— Vai ne, Kārli? — vēlāk Dagmāra iečukstēja vīram ausī.

— Protams, — viņš noglāstīja sievas roku.

***

Ļeņingrada viņus sagaidīja mikla un miglaina. AIeva grima biezā pelēkā dūmakā, un akmens nami smagi elpoja septembra nogales rītu. Kvarengi, Rastrelli, Trezīni un Voroņi-hina Pēterburga. Svētā Pēterburga!

Sadevušies rokās kā skolnieki, viņi cilpu cilpām lenca šīs pilsētas sirdi. Ņevas prospekts visā garumā, māju pagalmi, laukumi, tilti pār kanāliem. Pa Rossi ietu, tad pāri Lomonosova laukumam uz Fontankas krastmalu.

Vecajā, pelēkzaļganajā putekļu mētelī ģērbusies, tumši zaļo vilnas lakatu ap kaklu aptīņājusi, Dagmāra gāja, labsajūtā atmetusi galvu. Te piepeši apstājās un sacīja:

— Bet, starp citu, tomēr piezīmēšu, ka uzskatu Pēterburgas rītu, liekas, pašu prozaiskāko uz zemeslodes, gandrīz par fantastiskāko visā pasaulē. Tas ir mans personīgais uzskats, vai, labāk sakot, iespaids, bet pie tā es palieku. Sādā Pēterburgas rītā, neveselīgā, mitrā un miglainā, Puškina kaut kāda «Pīka dāmas» Hermaņa neprātīgajam sapnim (kolosāla persona, neparasts, pilnīgi pēterburdzisks tips — tips no Pēterburgas perioda!), manuprāt, vēl vairāk jānostiprinās. Man simtiem reižu šinī miglā ienākusi prātā dīvaina, bet neatlaidīga doma: «Kas notiks, ja šī migla izklīdīs un pacelsies augšup, vai reizē ar to nepacelsies visa šī satrunējusī, apglumējusī pilsēta, nepacelsies reizē ar miglu un neizgaisīs kā dūmi, un paliks agrākais somu purvs un tā vidū — varbūt skaistuma dēļ — bronzas jātnieks uz svelmaini elpojoša, nokausēta zirga.» Vārdu sakot, es nespēju izsacīt savus iespaidus, jo tā ir fantāzija, galu galā, dzeja, tātad aplamības, bet tomēr man bieži uzmācies un uzmācas jau gluži aplams jautājums: «Re, kā visi šaudās un svaidās, bet, kas zina, varbūt tas ir tikai kaut kāds sapnis un te nav neviena īsta, patiesa cilvēka, nevienas reālas rīcības? Kāds, kuram tās rādās sapnī, pēkšņi pamodīsies, un viss mirklī pazudīs.»

Kārlis mulsi klausījās sievas dīvainajā runā un ciešāk saspieda viņas plaukstu.

— Nav vēsi?

— Tas ir Dostojevskis. Tur bija viena veca sieviete, kura nodaļām skaitīja viņa romānus. Diemžēl mūs izšķīra. Viņa bija no Ļeņingradas. Tāpēc es arī gribēju atbraukt, — Dagmāra sacīja, un Kārlis pēkšņi ievēroja, cik sakritusies un mokoša ir sievas seja. Tad, kad viņa netur sevi abām rokām kopā.

— Mīļā pūce, — Kārlis saņēma viņas plaukstu un piespieda lupām. —

Iesim labak pameklēt kadu uki ar karstu kafiju.

Ermitāžā, Krievu mākslas muzejā Dagmāra alkatīgi nodevās glezniecībai, Kārli gandrīz piemirsdama. Bet viņš, rokas uz muguras salicis, lēni vilkās sievai līdzi, pārgremodams pats savu dzīvi. Kāpēc tāda ākstīšanās? Viņš taču kādreiz bija pats. Arī tās bija mokas un rūgti neizdošanās brīži, bet viņš tomēr bija neaizskarams. Viņu varēja lamāt par formālismu, par sazin ko vēl, bet tas bija Kārlis Dobe. Tādu Dagmāra bija viņu aizvedusi sev līdzi. Un ko atbraucot ieraudzīja? Nomocījušos, kompleksos sačūlojušos personu, kura nevar izspraukties no sevis paša uzliktā krātiņa. Re, te ir Bri-lovs. Deviņpadsmitā gadsimta pirmajā pusē Eiropas slavenība, mīlulis Romā, reformators savā būtībā. Nikolajs I viņam, tāpat kā Puškinam, tomēr pieprasa visu uzgleznoto vispirms atrādīt. Kas šodien ir Brilovs? Gandrīz salonisks akadēmists. To dienu novatorisms nogludinājies vēsturiskā likumsakarībā. Jā, bet viņa aizsardzība bija slava. Taču Ivanovam otrāda secība. Un kas mainās? Personīgais liktenis tik sīks un nenozīmīgs gadsimtu priekšā. Bet dīvainā kārtā tas Kārli nevar mierināt. Jo ir jānodzīvo personīgais liktenis. Vienīgā izeja ir to neviltot. Iespējami patiesāk saglabāt sevi un savu laiku mākslā. Bet kā tad Pikaso? Viņš rāda cilvēciskumu tādu, kāds tas ir — ar visu tā riebīgumu un netikumiem, un to viņš itin bieži redz kā savu laikabiedru Buhenvalda un Rāvensbrika līdzgaitnieks. Vai var pārmest Pikaso, ka viņš slikti izvēlējies savu laikmetu?

Kārli Dobe, jūs atkal aizmirstaties un neievērojat vēsturiskās un šķiriskās nostādnes! Jā, imperiālisma laikmets tiešām sakropļoja un izķēmoja daudzus mākslas talantus, to skaitā arī Pikaso, novirzot viņus no vienīgi pareizā ceļa mākslā — no reālisma uz formālisma un citu visdažādāko -ismu bezcerīgā labirinta celiņiem.

Pag, pag, bet viņš pats, Pikaso, taču skaidri formulēja, ka māksla nav patiesība. Māksla — tie ir meli, kas ļauj mums tuvoties patiesībai. Un māksliniekam ir jāatrod paņēmieni, lai pārliecinātu publiku šo melu patiesīgumā. Tā taču ir — kaut vai balodis uz pieminekļa pakājes! Glezno, kā gribi, bet tie ir meli — tas nav balodis. Bet tas var būt priekšstats, impulss, atklāsme idejai par šo putnu. Vai tā nav?

Nē, Kārli Dobe, jūs atkal neko neesat sapratis! Tās ir bailes no patiesības, bailes no dzīves patiesas izpratnes, dzīvnieciskas bailes īstenības attīstības likumu nepielūdzamās gaitas priekšā, kas vēstī nenovēršamu bojāeju monopolistiskajam kapitālismam kā savu laiku pārdzīvojušās sabiedriskās iekārtas formai, kas bremzē cilvēces tālāko attīstību, nomāc visu dzīvo, progresīvo, kas parazītu ekspluatatoru saujiņas varas saglabāšanas un nostiprināšanas dēļ kropļo miljoniem cilvēku. Un Pikaso mākslas izpratne ir izdevīga buržuāzijai, jo tā pilnīgi atbrīvo mākslinieku no jebkādas atbildības par sava radošā darba saturu, ko jau iepriekš pasludina par meliem, atbrīvo no jebkādas atbildības tautas, skatītāju priekšā, jo ir laikus nosacīts, ka mākslinieka uzdevums — apmānīt

publiku, pārliecināt to melu patiesīgumā.

Nu, nu, vai nav pārāk tālu un kurli saukts? Bet — demo-. krātisko tieksmju interesēs — nav taču nepieciešama attīstība obligāti reālistiskā stilā, bet gan ikviena stila uzplaukums, jo tikai tas kalpo nākotnes humānismam. Un apgalvot, ka tauta mākslas darbos vēlas saskatīt tikai sevi, atpazīt ārējo pasauli, kādu viņa to redz vai iedomājas, ka redz, — nozīmē priekšlaicīgi tai piešķirt 19. un 20. gadsimta buržuā estētisko gaumi. Tas nozīmē necienīt savu tautu, un nolikt to muļķīša «vaņkas-staņkas» lomā.

— Kārli! Kur tu paliki? Es vairs nevaru pavilkt kājas, — Dagmāra pienāca un ieķērās vīram elkonī. Viņas seja bija apmierināta un gaiša.

— Es daudz ko pārdomāju, — vēlāk, jau ceļā uz staciju, Kārlis teica. — Man jāpamēģina atgriezties tai vietā, no kuras es aizbēgu. Citādi būs krahs. Mums abiem.

Dagmāra neatbildēja, bet viņš pamanīja atvieglojumā atslābstam viņas vaigus un lūpas. Viņa taču netika bildusi ne vārda. Nepārmeta, neanalizēja, pat samērā veiksmīgi noslēpa pārsteigumu. Nepilnās divās diennaktīs tu esi pārdzimis.

Bet sazin, kā tev ies. Vai tu iemācīsies no jauna staigāt? Un darīsi to, vieglumu dvēselei meklēdams vai patiesas vajadzības dzīts? Bet kāda tam nozīme, ja gribi būt pats? Un ja nu šī mētāšanās ir tava īstākā būtība? Nē, Dagmāra teiktu, ka forma tev ir mētāšanās, būtība tev stipri viengabalaina un varbūt pat pārāk nekustīga. Kā gan citi var bez mokām un acīm redzamiem konfliktiem realizēt sevi? Piemēram, Šubins. Pe-redvižņiciski glezno kara invalīdus un viņu sievas jaunās dzīves garantiju saulē. Vai tas ir nosodāmi? Ja Kārlis pats joprojām neaustos vainīgs un gļēvs šo cilvēku priekšā, ka nebija tiem līdzās, varbūt arī viņš tos gleznotu, kas zina. Nē, ne jau peredvižņiciskā siekalainībā, kas ir melīga un neatbilst 20. gadsimta vidus pieredzei un būtībai, bet gleznotu. Tomēr tā nav viņa tēma. Bet kā Subins var? Kā viņam nav kauns? Tikšanās ar veterāniem, glaimi, banketi. Dots pret dotu. Viņš nebrīnītos, ja Subins dzērumā tos joprojām parodētu tāpat kā Akadēmijas laikā savus pedagogus. Kāpēc Kārlis atkal domā par Šubinu? Tādu tak Latvijā ir desmitiem, varbūt pat simtiem. Un cik vēl visā Savienībā! Vai tie būtu tie laikmeta produkti? Bet kādēļ atzītie krāsu meistari, dzejnieki un žurnālisti nākotnes ideālus vērtē un apliecina augstākās slavas tirādēs un treļļos nekā reālās šodienas, īstenības sasniegumus? Tā gan ir grimšana sapņu iluzorajā vatē, ko pārmeta Kārlim, — bēgšana no dzīves realitātes. Kas tad, galu galā, ir kas? Jeb viss ir pelēks un tāpēc pelēks, ka tā drošāk, nekas nekrīt acīs?

Kārli, nu kur tu atkal esi iestidzis? Avīzes nelasi? **Viss** *ir vienkāršāks par vienkāršu: «Materiālās kultūras augšana ir garīgās kultūras augšanas pamats. Ja materiālās kultūras līmenis ir zems, nevar uzplaukt visas sabiedrības garīgā kultūra. Daudzi nesaprot, ka cilvēkiem vispirms vajag ēst, dzert, apģērbties, tiem vajadzīgs dzīvoklis, un tikai pēc tam tie varēs*

nodarboties ar politiku, zinātni, mākslu.» Tā, lūk, Kārli Dobe! Kā lai uzplaukst tava tā saucamā māksla, ja tev dzīvokļa nav, ja māte pat aizgāja meklēt savu no jauna? Nē, kur dzīvot jau ir, bet tāpat jau tu esi nenormāls, ka vispirms paskaties uz audeklu un tikai tad uz pulksteni, ka ēd, kas pagadās, ja neatskrien Haralds. Redzi, tas viss arī paskaidro, kāpēc tava māksla ir štrunts pret Šubina daiļradi, jo viņam materiālās kultūras līmenis ir četras reizes augstāks.

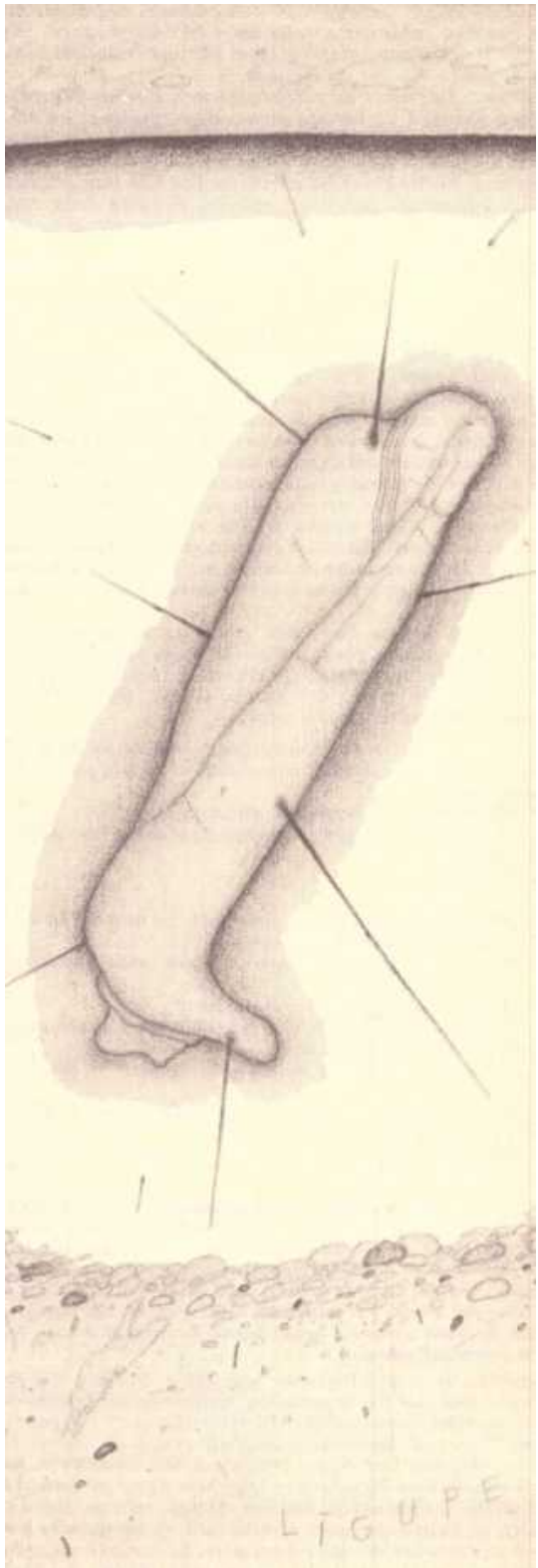
LIGUPE

Demagoģija, biedri Dobe, demagoģija! Tā jau ir. Kādos dzīvokļos mita latviešu sievas, dainas skandēdamas? Tikai nepaliec sentimentāls, zēniņ! Labāk padomā par sievu. Kur tu viņu pierakstīsi, un kas tālāk būs?

— Reizēm man liekas, ka kurls ir bijis tas, kurš teicis, ka arhitektūra ir sastingusi mūzika, — ierunājās Dagmāra, jūsmīgi pētot māju fasādes. Viņa soļoja Kārlim līdzās rimtā, paļāvīgā solī, un viņš sajutās sāpīgi pateicīgs. Kārlis vairs nav viens.

Sostakoviča simfonija 1942. gada 9. augustā — dienā, kad Hitlers paredzēja Ļeņingradas krišanu. Kurā namā šī mūzika sastingusi? Ļaužu sejas ir dzīvas. Ļeņingradas simfonija tepat ducina kā atklāsmi šķaidošs negaiss, un mājas nospriegotas kā zaldāti ierindā.

— Es te laiciņu pabiju. Tuvu pie pilsētas, — Dagmāra atkal ierunājās.

Tā, skaidu pa skaidai viņa tev, Kārli, atmetīs — nejauši, it kā rotaļādamās.

Iekāpuši vilcienā, viņi pārlapoja antikvariātā nopirktās grāmatas — Zilu Renāru, Moljēru un Monteskjē — un devās pie miera. Šoreiz garastāvokli postošu līdzbraucēju nebija. Dagmāra iemiga acumirklīgi. Taiu pret rītu Kārlis uztrūkās no šausminoša sievas kliedziena: «Freimanis!»

Otrreiz viņi neaizmiga. Rīts uznira oranži uztūcis, un svina pelēkais nakts tumsums izplēnēja.

Kārlis gleznoja. Sad tad pieņēma kādu pasūtītāju, taču vienīgi tik, cik nepieciešams pieticīgai iztikai. Pircēji vairs nebija tik apmierināti kā līdz šim. Lāgiem nācās gleznot reizes trīs. Attiecīgi kritās cenas. Lai netērētos, uz audekla Kārlis veica tikai pasūtījumus, bet sev strādāja uz finiera gabaliem, kurus savāca pa tuvējām vārtrūmēm un pagrabiem.

Dagmāra dzīvoja Slokā pie Lizas, vecā Šiliņa māsas. Kad Kārtis ieradās pie skolotāja, viņu saņēma mīļi un gādīgi kā dēlu. Bez sīkiem prašņājumiem solīja visīsākajā laikā pa-

domāt, kā līdzēt. Nepagāja ne divas dienas, kad Šiliņš bija klāt, mazliet satākstējis, taču lepni izslietu muguru. Viņš uzmeta skatu nepabeigtajai gleznai un, sazvērnieciski noklepojies, uzsita Kārlim pa muguru.

Sākumā Dagmāra no rītiem atbrauca Kārlim pagatavot ēst, tad šķirstīja un kārtoja manuskriptu paliekas un atkal aizbrauca. Kad pēc vairākiem atteikumiem dažādās darbavietās Dagmārai izdevās noformēties Slokas papīrfabrikas maisltavā, Kārlis braukāja pie viņas. Tas bija jūtu pilnzieda laiks, kā Dagmāra pati vēlāk stāstīja. Pagaidu dzīve ritēja lietišķās rūpēs, piesegta ar vieglu romantikas pllvurlti. Kārlis un Dagmāra vēlreiz bija jauni.

Reiz uz Sloku atbrauca Vika. Ar torti un rozītēs izadītiem cimdiem.

— Ja jau tu neatrod ceļu pie manis, jābrauc pašai, — viņa teica, noskūpstīdama vedeklu.

Bridi ziņkārīgi un piesardzīgi aplūkojušas viena otru, abas sāka smieties. Viss *bija vienkārši. Vika iztaujāja un Dagmāra atbildēja. Viķai*

varēja stāstīt visu. Viņa saprata. Bet par mani memme klusēja, domās vien salīdzinot Dagmāru ar Magdu. Kurā pusē nostāties? Arī Viķai gribējās savu dzīvi ar normāliem bērniem un mazbērniem, par kuriem gādīgi rūpēties un, ja vajag, uztraukties. Bet Kārlis un Dagmāra it kā vilka uz vienu, es — uz citu pusi. Magdai gan laikam bija vienalga. Viņai pietika ar Vili un Annu, kuri stutēja meitu kā prazdami. Ziemās Vilis, satuntuļojies lielajā aitenl, atbrauca ar paunu paunām, lai mums ar māti un Karllnu būtu pārticīga dzīve. Anna gan nebrauca. Nepiedeva Karlī-nai.

Decembra beigās Dagmārai izbeidzās otrais «trimdas» laiks. Viņa nogrieza garos matus līdz ausu ļipiņām, nopirka melnu džemperi ar apaļu izgriezumu un beidzot pilntiesīgi iesoļoja brīvajā dzīvē. Arī Kārlim veicās. Diendienā viņš gleznoja. Dagmāra atsāka tulkot.

— Man ir biļetes uz «Loengrīnu»! — triumfējošā priekā paziņoja Dagmāra, iebrāzdamās istabā ar veselu joni auksta ziemas gaisa.

Kārlis pamāja un turpināja gleznot.

— Jātaisās! — mazliet pārmetoši uzsauca sieva, noģērbdama mēteli.

— Šovakar?!

— Jā, šovakar.

— Nekādā gadījumā. Man jāpabeidz. Tu taču varēji brīdināt, — Kārlis noraidoši burkšķēja.

— Labi. Iešu viena. No operas, jācer, mani neizraidīs.

— Nu ko tu fantazē?

— Kāpēc tad visi izvairās no mums?

, '— Tas ir dabiski. Kamēr viss noregulēsies. Tu taču saproti, ka tas, kas noticis ar tevi. . .

— Ar mani nekas nav noticis. Bet ar tevi? — Dagmāra uzkliedza.

— Es strādāju! Vai tiešām to tik grūti saprast? Es beidzot varu strādāt!

— Protams! Tas ir labi. Piedod, — Dagmāra noteica un iegāja vannas istabā.

Opera bija ļaužu pilna. Smaržoja pūderis un palēti odekoloni. Nopirkusi programmu, Dagmāra iespraucās divpadsmitajā rindā un apsēdās. Spožā gaisma atkal žilbināja acis, un asaras grasījās izšķīdināt rūpīgi klāto tušu. Ārsts bija ieteicis valkāt tumšas brilles, taču Dagmāra negribēja izskatīties pēc ērma. Vēl mazlietiņ viņai ir laiks, vēl viņa ir tā nekas. Salabos zobus un uzšūs jaunu melna zīda kleitu, ēdīs auzu putru un gan jau ...

Uvertīru Dagmāra tikpat kā nedzirdēja. Domāja. Vai dzīve tagad beidzas? Vai viņas visas, meitenītes, tur tālumā domāja, ka dzīve beigusies? Nē! Tā šķita tikai šeit — Rīgas cietumos. Tur gan. Kamerās trīsdesmit grādu karstumā. Lai gan . . . Arī tad, kad viņas, četrdesmit trīs sievietes — jaunas un septiņdesmitgadīgas — izģērbtas dzina pa gaiteni uz mazgātavu, nekas nebija beidzies. Svilpa, rēca un elsa ceļā satiktie un pa atslēgu caurumiem lūrošie, siekalodamies smēja sargi, skatoties, ko bābu

bars darīs ar verdošu mazgājamo ūdeni. Tas viss bija. Daudz kas bija. Tievas, lunkanas dakterītes, kuras izstieptās rokās turēja fonendoskopus un rauca degunu no «fašistu netīrumu» smakas. Bija lēnā žī-diete, kura lika ar rokām izķeksēt ar vati aizštopētos podus, un, uzdodama jautājumus, lika Dagmārai izģērbties un izdarīt pietupienus — kamēr ilgst pratināšana. Bija lādzīgais Ko-ļa, kurš slepeni ļāva aizšmaukt uz tualeti biežāk nekā divreiz diennaktī. Bija vieninieku kamera, kurā Dagmāra murgainās bailēs gaidīja atnākam skaisto Freimani un izpildām draudēto. Bet Centrālcietumā caur divdesmitnieku kameru logiem varēja dzirdēt citu sieviešu vīru dziedāto «Aīdu». Tikai dažas minūtes, un tad viņus no ielas aiztrieca, draudot nospiest gaiļus. Vēl bija rupjmaizes pogas un utis. Naktis ar spožu spuldzi virs galvas un no tā laika strutojošie plakstiņi. Bet tas viss ir garām. Pat garie darba gadi — sniega un tveices kilometru desmiti četrdesmit piecu grādu mīnusos un plusos. Garām temperamentīgo sieviešu vaimanas un histērijas, garām nakts, kad recidīvistu nometnes vīri pa izrakto apakšzemes eju jau bija tikuši aiz sieviešu lēģera žoga. Garām nakts, kad divas lezbietes iebruka viņas un «iztrūkumu specialitātes» sieviešu istabā. Garām. Viss ir garām. Audzinošās aģitbrigādes un mazais koka veikaliņš, kur par nopelnīto naudiņu varēja nopirkt margarīnu un vēlāk pat baltmaizi. Viss ir garām, un dzīve nav beigusies. Garām arī bailes par to, vai Kārlis izturēs. Viņš ir bijis stiprāks, nekā Dagmāra domājusi. Lielāks. Viņas Kārlis!

Vāgners tricināja sirdi dziļiem un reizē plašiem vēzieniem. Publika nemierīgi knosījās, kā jau ziemā — kāsēja un sīki knukstēja, šņaukājās un dobji klepoja.

Otrajā starpbrīdī Dagmāra izgāja gaitenī pavējoties. Pulciņā sastājušies, cilvēki kaut ko spriedelēja, sievietes, saķērušās elkoņos, runāja par bērniem, dažas modernas jaunkundzes pastaigājās manierīgu, sievišķīgu vīriešu pavadībā, dažas mūziku aprindu slavenības cēli peldēja ar savām biklajām haizivīm pie sāniem.

— Labvakar, Dagmāra! — kāds cieši satvēra viņas elkoni. ■

— Sveiks! — apjukusi un pārsteigta viņa nopētīja Olafu, kurš, krūtis izriezis kā tītars asti, vai sprāga no labsajūtas.

— Kā tev klājas? — viņš draudzīgi vedināja Dagmāru sāņus, lai aprunātos.

— Nu jau labi.

— Tu biji prom, kā dzird. Kas gan tie bija par cilvēkiem, kas tie bija ... — Olafs līdzjūtīgi šausminājās, vienlaikus alkatīgi pētīdams, drīzāk meklēdams sievietes uzpostajā sejā ciešanu un nožēlas pēdas.

— Tādi paši kā tu un es. Cilvēki! — Dagmāra daudznozīmīgi sacīja.

— Nu, un ko tagad? Tulkosi? Kur strādā? — Olafs moži izjautāja, neatlaizdams viņas elkoni. Tas bija nepatīkami un nožēlojami ciets, vēlāk pie sevis secinās Subins.

— Vēl nekur. Sarežģīti, — Dagmāra nepatikā atbildēja, domās

pārcilājot visu Kārļa stāstīto.

— Vai nevajag kaut kādi palīdzēt? Es jau tagad šo to varu, — Subins viltīgi pasmaidīja.

— Vienmēr esi varējis. Ko nu par to. Paldies, nevajag. Tikai nelauz sprandu, — Dagmāra nīgri noteica un devās zālē.

— Pagaidi, mazulīt! Pasveicini savu laulāto draugu un mīļo pumpuriņu Ēriku. Vai nav jauka drostaliņa, ko? — Šu-bins, apburoši smaidīdams, pamāja un iegāja nākamajās durvīs. Dagmāra redzēja, ka viņš apsēžas blakus jaunai, dārgi ģērbtai sievietei ar izspīlētām krūtīm.

Nodzisa gaisma. Likās, ka arī pašā Dagmārā. Sakrampējusi drebošās rokas, viņa stīvi vēroja skatuvi. Domāt par kaut ko pilnīgi citu! Lūk, par diriģenta dīvaino galvvidu ar sprogas astīti jeb par priekšā sēdošo situētu raustīgo līniju. Nē, labāk par to, kā pagatavojams karpas cepetis. So metodi Dagmāra bija apguvusi cietumā. Kad pratināšana vilkās septiņdesmit divas stundas no vietas, tas bija vienīgais glābiņš. Tur viņa domāja par Kārli.

Brabantes princese un bruņinieks šķetināja savas attiecības neizturami teatrāli. Mūzikas kāpumi un spējie bezdibeņi lika satrūkties. Ticības opera. Ja Brabantes Elza būtu ticējusi, tā nezaudētu mīļoto. Ak, visduslaiku teiksmas, nīcīgie tikumi un mākslas lētticība!

Asaras neklausīja saprāta žņaugiem. Izskanot pēdējām taktīm, Dagmāra izlavījās gaitenī un, apvilkusi mēteli, izskrēja laukā.

Decembra nakts bija kaila un melna. Plānais sniegs apstādījumos, sačokurojusies dubļainā plēve. Uz kurieni? Uz mājām? Kārlim taču jāpabeidz glezna. Cik labi, ka viņš tagad iemanījies strādāt arī elektrības gaismā. Dagmāra aizies pie Vikas. Jā! Tāpat. Uz brītiņu, nomierināties. Iedzers tēju, parunāsies par šo un to, un tad jau redzēs.

***

Tā bija mana pirmā tikšanās ar Dagmāru. Es gulēju uz memmes dīvāna, ieģērbta dzeltenā lācītī un baltās zeķēs, kad viņa ienāca — apburoša un nelaimīga.

— Sēdi, Dagmāriņ, sēdi tepatās pie galda. Es tūliņ, — Vika nervozi mētājās pa istabu, nezinādama, ko ķert, ko grābt. Tad viņa izgāja.

Es iestenējos no sajūsmas par skaisto, melno sievieti, un viņa pagrieza galvu uz manu pusi.

— Sveika! Vai tu būtu Ērika? — Dagmāra man vaicāja.

Es centos, cik varēdama, apstiprināt viņas nojautu, taču

vienīgais rezultāts bija gaviļpilns un skaļš kliedziens.

— Kas ir, bērniņ? — izbijusies ienāca Vika.

— Nekas. Viņa ar mani sasveicinās, — Dagmāra iesmējās.

— Man te mūžīgi visi paziņas un kaimiņi atstāj kādu vā-kīt. .. — memme nemākulīgi purpināja.

— Nevajag, Kārļa mamm .. .

— Tad tu zini? Zini?! Paldies dievam, paldies dievam. Tas bija

neizturami. Man jāmānās kā vecam mīlniekam, ka tik neizrunājos tā un ka nepasprūk šitā. Kad tad Kārlis pateica? — Vika norūpējusies, bet atvieglota prasīja.

— Kārlis man neko nav teicis.

— Kā? Ak šitā? Kas tad teica?

— Paziņas. Es jau visu nesapratu. Tāpēc atnācu. Saņemt dūšu. Bet, ka mēs ar Ēriku tā uzreiz iepazīsimies, uz to gan necerēju. Redzi, draudziņ, es bez dāvanas, — Dagmāra man uzsmaidīja, un viņas acīs riesās asaras.

— Caiņiks vārās. Es tūliņ. Tu ieēd pastēti un kartoški-ņus, — Vika, izstumdīdama šķīvjus, mudināja un izgāja no istabas.

— Ērika! Ļauj paskatīties uz tevi. Nu, vai tu izskaties pēc tēva? — Dagmāra pienāca pie manis un noliecās. Šoreiz es neganti iebrēcos. Man bija dusmas par viņas iedomu, ka es savu tēvu, lielo ģēniju, kaut reizi būtu redzējusi.

— Nekliedz, draudziņ. Nodomās, ka es tev daru pāri, — Dagmāra man sacīja, un es paklausīju.

— Bet kas tev uz deniņiem? Šausmas! — viņa noliecās man vēl tuvāk. Es klusēju.

Tad Dagmāra ar Viku sēdēja pie tējas un liķiera. Memme stāstīja visu pēc kārtas par Magdu, bet es aizmigu, jo zināju to visu no galvas un man bija pašai savs viedoklis. Reizēm Vika ieraudājās, kad Dagmāra stāstīja par Kārli, par iepazīšanos, laimīgo dzīvi, un tad arī es piebalsoju.

Sievietes šķīrās sirsnīgi, mazliet līgojoties.

Kārlis sievu gaidīja uz ielas, nervozi staigādams no viena stūra uz otru.

— Kur tu biji? Es uztraucos, domāju, nez, kas atkal ir . ..

— Nav nekas. Biju ciemos pie tavas meitas, — Dagmāra sacīja un skaļi nobučoja Kārļa vaigu.

***

Dagmāra veselu gadu nostrādāja nomales skolā, bet tad ar Haralda un vecā Šiliņa gādību iekārtojās Universitātē par franču valodas un literatūras pasniedzēju vakara nodaļā. Haralds gan brīdināja, ka nekādi stiķi nevarot būt, ošņā-tāji un rējēji esot arī tur. No agra rīta līdz lekciju sākumam Dagmāra sēdēja bibliotēkā vai virtuvē un tulkoja. Tā nu bija iegrozījies, ka istabā gleznoja Kārlis. Viņam «gāja». Pircēji saruka, un varēja nodoties tikai savam darbam. Uz izstādēm Kārlis darbus nenesa, taču pamazām Dagmāra viņu pierunāja. Pa vienai gadā. Pašai gan bija jāsastopas ar redakciju kurlumu. Dagmāra satikās ar Ievu no «ceturtdienu» laikiem, arī atgriezušos putnu, un kopā gāja uz koncertiem. Bieži viņus apciemoja Vika, taču Kārlim tas īsti nepatika. Viņš mīlēja savu māti, bija pieklājīgs un laipns, taču viņa allažiņ urķēja visu augšā. Viss bija izrunāts, izstāstīts, piedots, un ir laiks aizmirst! Bet Vika vienā gabalā lielījās, kā es augu, kā ēdu, kādas gudrības runāja, vārdu sakot, tīši raustīja Kārli aiz slimīgi jūtīgajām ūsām.

Dagmāra turējās braši. Reizi nedēļā pacieta Kārļa tuvību, kura kopš tikšanās ar Subinu viņai šķebināja, un jutās kā izžuvusi vāze ar puskaltušām, puspuvušām puķēm dvēselē. Bērnu nav. Ir gandrīz četrdesmit gadu, ir un turpinās kurss uz rušināmaugiem. Dagmāra klusēja. Nepārmeta. Darīja savu darbu — gan agros rītos, gan vēlās naktīs, trieca sevi kā zirgu un arvien biežāk iedzēra. Viena pati. Naktīs, kad beidza tulkošanu. Manuskripti auga, pildījās arī grāmatu plaukti, jo viņa uzmeklēja «ceturtdienu» laika antikvariāta vīru, kurš apgādāja Dagmāru ar visu iespējamo un par vislētāko naudu. Sestdienās un svētdienās viņa mācīja Šiliņa mazmeitai Klārai franču valodu. Arī virtuvē, lai netraucētu Kārlim gleznot. Redzot vīra sekmes, arvien pieauga ticība viņa talantam. Dagmāra ne iztēloties nevarēja, ka Kārlis varētu kādreiz novērsties no sava ceļa, ka varētu meklēt svešās kabatās. Ticība (āva viņai būt iecietīgai, ja vajadzēja (un bieži vajadzēja), arī mātišķai un bērnišķīgi naivai. Vairs nebija, ko zaudēt. Vienīgi veselība. Svarā tā arī neizdevās pieņemties, arī acis diendienā bija rūpīgi «jāapzaļumo», kā viņa par sevi ķircinājās, un jānomaskē ar gadiem mazliet nepiemērotu krāsošanos. Naktīs Kārlis nereti dzirdēja sievu raudam, taču izlikās aizmidzis, baidīdamies no nevajadzīgiem plēsumiem sirdī. Jāstrādā! Galu galā, viss atrisinājies cilvēcīgi, un viņš glezno! Tiesa, Dagmāra piespieda sūtīt Magdai naudu. Ja ne, draudēja nokārtot pati. Mana māte dievināja svētkus un garšīgus ēdienus, tāpēc tēva rubļi lieti noderēja.

Es ar Dagmāru reižreizēm satikos pie Vikas. Joprojām šī sieviete mani sajūsmināja. Ja es būtu zēns, noteikti iemīlētos vēl mazgadīgs. Man patika, kā Dagmāra prata uzsiet rulli un atstāt mazas sprodziņas man uz kakla. Kad viņa atnāca, bija svētki, jo. no stāsta par taigas lāci un ostjaku leģendām vien bērns nevar pārtikt. Vismaz tik daudzpusīgi «iedibināts» bērns. Dagmāra mācīja franču dziesmiņas, un vienu meldiņu es protu vēl šodien. Vārdi gan piemirsušies.

Magda ar mani tā nenodarbojās. Lika vannā, palīdzēja Karlīnai gatavot, taču, tiklīdz beidzās mans zīdaiņa periods, aizspurdza pie saviem draugiem uz Akadēmiju. Visādi vīrieši nesa mātei konfekšu kastes, bet tas bija ļoti rātni, jo Kar-līna sargāja manu bērnību. Kas tik ko nedarīja! Karlīna, Viķa, Anna, Vilis un kaut kādā mērā arī Dagmāra. Pamati tika likti viktoriāniskā nopietnībā. Ha-ha! Uz bērnudārzu, dabiski, mani neveda, varēju izvēlēties audzinātāju gandrīz pēc garastāvokļa.

Vasarās — Vili un Annu ar viņu kustoņiem. Tie mainījās. Tad drīkstēja vienu govi, tad divas, tad cūku, tad gan govi, gan cūku, un tā bez gala. Atceros gaļas žāvējamo kambarīti — to smaržu mūžam nevar aizmirst! Un mazliet baiso sajūtu, ka tūliņ, tūliņ liela, pelēka žurka pārskries rokai un nokamps labāko gabaliņu. Un kur vēl jūra! Tā gan neaudzināja ģimenes tradīcijās un vēlmēs. Tā rāva uz pusēm un vilka sevī iekšā, tā sauca un neļāva pakļauties Annas brīdinājumiem. Tā prasīja manu patstāvību. Reizēm es slepus notrausu pa asarai, žēlabās, ka

kāpostos esmu atrasta kā skuķis, nevis kā puika un visu dzīvi man būs jāpavada uz zemes. Jumtistaba bija mana paradīze — tā pati, kurā es tapu. Tur man bija slēpņi ar iedomātām burvju lādītēm, tur bija tukšas zāļu pudelītes un vecas somas, tur es knibināju cilvēkus un zvērus no čiekuriem un jūras izmestiem koka gabaliem. Tur, liekas, vēl līdz šodienai ir saglabājies mana tēva portrets — līks, pelēki melns koka zars ar čiekuru deguna vietā. Atceros, čiekuru biju nolēmusi pienaglot. Pienagloju gandrīz pirkstu. Kopš tā laika man griežas galva no asiņu smakas.

*

Kārļa izstādi Dagmāra ar Haraldu noorganizēja Liepājā. Sākumā gan tēvs tielējās un burkšķēja, taču vecais Šiliņš tam pielika punktu. Apskatījis visus trīsdesmit sešus darbus, sacīja:

— Nedomāju, ka tu tik tālu tiksi. īstenībā es neticēju, ka izķepurosies. Malacis! Neturi sveci zem pūra! Cilvēkiem tas jāredz, nevajag viņus muļķot.

Savādnieks tas vecais Šiliņš. It kā strēlnieks bijis, it kā ne, netiec gudrs, ja ko pajautā, kļūst kluss kā tukšs naudas maks. Un apkart viņam allažiņ dullie. Iesācēji un nepareizie. Meita ar vīru gan turas nostāk. Iekortelējušies par kafejnīcu un izpildkomiteju izdaiļotājiem, viņi Šiliņa atzinības saulītē nesildījās.

— Teikšu tā. Var jau būt, ka viņi ir mākslinieki. Sava klienta māju pielieto kā audeklu, bet par krāsu pigmentiem izmanto aizkarus un mēbeles, uz kuru iegādi spēj klientu pierunāt. Viņu mākslas tēma ir šī klienta tieksmes. Kāds mērķis? Nosaukt, bet labāk gan ieteicams pārspīlēt pasūtītāja sabiedrisko stāvokli. Naudiņa jau tad ripo, — reiz Šiliņš Kārlim skaidroja.

Bet pats vecais visu mūžu gleznojis klusās dabas un dārza stūrīšus — eleganti, kārtīgi, aplaizīties var dēļ kolorīta smalkumiem. Ko viņš daudz par savu mērķi turējis? Taču publika stāv un skatās jūsmīgām acīm.

Pēc darbu aizvešanas Kārlis jutās iztukšots. Kaut kas viņa dzīvē bija noslēdzies. Nu Kārlis sievas acīs bija reabilitējies. Neviens viņu neapmetos, ka ir sevi slēpis, slēpis savu dzīves redzējumu. Saraustītu, ekspresīvu, vietumis kliedzošu. Dagmāra vīru uzlūkoja cieņā un apbrīnā. Bija vērts pacietīgi gaidīt, bija. Un apvārdot, un censties iesvilt ticību Kārļa nerimtīgajās šaubās. Tagad neviens ļaunā priekā neberzēs rokas, ka Dobe aplauzis radziņus un pārdevies amatnieku brālībai vai konjunktūras midzenim.

Uz Liepāju sabrauca jaunie brašuļi — Jagars ar kompāniju, kuru Kārlis zināja tikai vārda pēc. Trīsdesmitdivgadīgais Jānis Jagars bija grafiķis, taču par viņu vairāk dzirdēja kā par teorētiķi. Publicēties viņam pagaidām nebija izdevies, taču interese jau uzjundīta, tāpat kā savā laikā par Dagmāru. Vidēja auguma sausnējs vīrietis, asu skatienu un nevērīgu apģērbu. Viņš kaismīgi apcerēja Kārļa konsekvenci un izaugsmi kopš pirmās personālizstādes.

— Tās idejas, kuras bijušas pakļautas visniknākajai kritikai, galu galā vienmēr ieguvušas vispārēju atzinību. Ir jārespektē mākslinieka neatkarība. Kārlis Dobe ir pierādījis vīrišķību un spējis īstenot savu gribu līdz galam. Viens, bez pastāvošo rāmju un ieradumu stutēm, Kārlis Dobe rada no savas personiskās mākslinieciskās būtības un reizēm nonāk pie tiešas saskarsmes ar pagātni. Bet no vidutājiem viņš izvairās. Tradīcija kļūst dzīva, tā nav svinīgs atkārtojums, kā daudziem labi pazīstamiem gleznotājiem. Glezniecība gan pastāv tieši tādēļ, lai atklātu un izteiktu to, kas redzei tieši neatsedzas. Priekšmetiem, ainavai, pat ķermenim pašiem par sevi nav noteiktas vērtības. Tie atklājas caur veidu, kādā tos mums pasniedzis mākslinieks. Atteikšanās no dabas, tāpat kā tuvošanās tai, prasa saskarsmi ar visdziļākajām patiesībām. Arī Rietumu modernā māksla savu galveno uzdevumu saskata redzamā un iedomātā apvienojumā. Tam var kalpot pārsteidzoši «nejaušā» atklājumi vai tīri garīgas koncepcijas. Visas *šīs tieksmes redzam Kārļa Dobes mākslā. Tās izteic vēlēšanos nevis noliegt pasauli, nevis nopulgot, kā dzird runājam, bet — tieši otrādi — aptvert to un cildināt visā tās sarežģītībā.*

Pēc J'agara runas sabiedrība mazliet apjukusi sašūpojās. Skaļā, it kā dusmīgā runa bija atstājusi iespaidu. Arī Kārlis jutās nervozs. Tad viņš ievēroja, ka Jagars Dagmārai pasniedz puķes. Sievas sejā bija neizpratne. Brīdi klausījusies vīrieša teiktajā, viņa atdzīvojās, saņēma Jagaru aiz rokas un veda pie Kārļa.

— Iepazīstieties! Redzi, Kārli, tas ir mans skolnieks, es taču nepazinu. Jā, jā, tas pats, ko tu domā, — Dagmāra ironiski iesmējās.

— Nu, paldies, paldies par slavināšanu. Bet tad jau iznāk, ka jums viss bijis norunāts. Draugu būšana, — Kārlis mēģināja jokot, taču teiktais skanēja strīdīgi.

— Neapvainojies, Jāni, viņš ir nervozs. Paldies no manas puses arī, — Dagmāra samierinoši teica un atvadījās.

Dacīte ar Haraldu bija sarīkojuši pusdienas savās mājās, kur šaurā lokā notikums tika atzīmēts. Dagmāra neslēpti staroja, vērodama katru izteiksmes maiņu vīra sejā. Drīzāk gan — mākslinieka. Jo šie jēdzieni viņai nesaistījās vienotā veselumā. Eksistēja tikai mākslinieks.

Haralda sieva bija pēdējā mēnesī, tāpēc lielas lustes nesanāca un ar nakts vilcienu viņi atgriezās Rīgā.

— Tu es laimīgs? — Dagmāra vaicāja.

Kārlis paraustīja plecus:

— Nezinu. Kopš tu mani nemīli, ir aizmirsies, kā tas ir.

***

Tas bija melns gads. Izstādi pēc divām dienām slēdza. Kaut kas neesot bijis saskaņots. Arī Jagaru neviens netika redzējis.

Kārlis ārdījās un pie visa vainoja Dagmāru. Tā bija viņa — uzstājīgā laulātā draudzene, kas mudināja rīkot izstādi! Jā, jā, pašam sev pierādīt, ka esi, izbeigt slapstīšanos, nostāties pilnā augumā! Še tev! Tupi atkal pašā

sūdu čupas vidū.

— Tu gribi, lai es arī izbaudu ziemeļu valdzinājumu? — viņš uzbruka sievai.

— Nomierinies. Palasi ievērojamu cilvēku dzīves stāstus.

— Ievērojami cilvēki! — Kārtis mēdījās. — Tavu ievērojamo cilvēku dēļ es gadiem nīku aizmirstībā un izolācijā. Tu jau mums esi ievērojama. Ak, cēlā mocība, kā viņa nes savu nastu! Es esmu normāls darba cilvēks. Mājražotājs! Un liec man vienreiz mieru ar savām vecmeitu gudrībām! — Kārlis trakoja.

— Labi. Bet pasaki, kas noticis?

— Tev nepietiek, ka pats Krūmiņš mani noslauka kā skaidu?! Tas taču ir valdības līmenis.

— Krūmiņš ir ideoloģiskā ķirzaka, nevis valdības līmenis. Vajag taču kaut drusciņ sev ticēt. Vai tik zemu tu sevi vērtē, ka gandrīz jūties vainīgs?

— Es vainīgs?! Es esmu vainīgs? Tu pie visa esi vainīga! — Kārlis nokliedza un izbrāzās no dzīvokļa.

Palikusi viena, Dagmāra aizsmēķēja papirosu un iedzēra krietnu malku degvīna. Tik tālu esam. Nē, dzīve nav beigusies, tik lēti ar rūdītiem noziedzniekiem nevar saraut rēķinus. Atšķirusi avīzi, Dagmāra lasīja:

«Ir dažādi mākslinieki. Ja runājam par formālisma piekritējiem, par «tīrās mākslas» aizstāvjiem, kā mums labi pazīstamais b. Dobe un viņu apstāvošā b. Jagara un Co purvs, tad viņu nicinošā izturēšanās pret sabiedrības kritiku nav nekas cits kā mēģinājums «atbrīvot» mākslu no tās sabiedriskās lomas, «atbrīvot» pašiem sevi no uzdevuma atveidot dzīves reālo saturu, dziļi izprast sava laika īstenību, objektīvi atsegt to ikvienam. Padomju mākslinieka jākalpo tautai un jāuzstājas pret katru subjektīvistisku patvaļu. Tālab ir smieklīgi dažu biedru apgalvojumi, ka viņi, palikdami formālisti, tai pašā laikā grib palikt arī sociālistiskā reālisma pozīcijās, apdziedāt padomju cilvēka skaistumu. Mūsu zemē ir un būs pilna brīvība cīņai par komunismu un, otrādi, tajā nekad nav bijusi un nebūs brīvība cīņai pret komunismu. Sociālistiskās sabiedrības apstākļos, kad tauta ir patiesi brīva, īsta sava likteņa noteicēja un jaunas dzīves veidotāja, mākslinieki, kas uzticīgi kalpo savai tautai, nejautā sev, kā to dara mūsu «avangardisti», vai viņi ir brīvi vai nebrīvi savā daiļradē. Biedra Dobes tā saucamā māksla nav tikai jautājums par to, kā labāk sakombinēt abstraktos, netēlainos krāsu plankumus. Tā ir ideoloģiska parādība, kuras pamatā ir pat zināma filozofija — estētiskais ideālisms, galējais subjektīvisms, «tīrās mākslas» teorija, t. i., mākslas atraušana no sabiedriskajām cīņām, no revolūcijas, no sociālisma. Gribam brīdināt, ka tas, kurš meklē brīvību no vēstures norādījumiem un no dzīves loģikas, velti šķiež spēkus. Šādi meklējumi, protams, apmierina sīkpilsoņa patmīlību, jo liek indivīdam parādīties viņa paša acīs kā nez kādam pravietim, meklētājam, oriģinālai personībai un rada ilūziju, it kā bez viņa dziesmās pat saule neuzlēks. Uzlēks, b. Dobe, uzlēks! Un vienīgi mietpilsoniska

iemīlēšanās pašam sevī liedz šādam indivīdam saprast, ka viņš, labākajā gadījumā, ir Dons

Kihots, kas nokavējies dažus gadsimtus un tāpēc ir tik smieklīgs. Nesalīdzināmi lielāks gods ir un nesalīdzināmi grūtāk ir atrast savu vietu cilvēku vidū un kalpot cilvēkiem.»

Griezās galva. Vai tiešām viņa, Dagmāra, to bija gribējusi savam vīram? Mākslinieka nav tiesību strādāt tikai sev. Sī milzīgā finieru grēda burtiski kliedza pēc āra gaisa, pēc aprites cilvēku apziņā. To nozagt savai tautai? Viņa taču vēlējās vienīgi lauzt Kārļa egoismu, bailīgo egoismu. Tagad iznāk, ka ar viņas gādību salauzts cilvēks? Bet Kārlis taču nav tikai egoists, lai pāri nepaliktu nekas — vienīgi sabirzuši pīšļi. Dīvaini, bet vīra naidīgie, aizskarošie vārdi nesāpēja. Kārlis bija kliedzis tuksnesīgā telpā. Kā sievieti viņš Dagmāru neaizvainoja. Tiesa, viņa nodomāja, ka Kārlis durvis aizcirtis uz visiem laikiem un aizgājis pie Magdas. Bet tas notiktu agri vai vēlu, Dagmāra sprieda. Jo pasaulē taču esmu es, Ērika, un Kārlis neizturēs. Iedzērusi vēl vienu glāzi degvīna, viņa palīda zem segas. Nākamajā dienā bija agri jāceļas.

Kārlis todien tiešām neatgriezās. Aizbrauca pie Haralda uz Liepāju. Draugs atvēra, uztūkušu, pelēku seju un stīviem, sagulētiem matiem. Istabā brēca zīdainis un Dacīte par kaut ko skaļi šķendējās. Haralds veco lomu vairs nespēlēja — neskrēja pēc šņabja un nesludināja vienkāršas dzīves priekšrocības. Abi kādu brīdi sēdēja virtuvē, kur vārījās autiņi, un neveikli klusēja. Haralds bija kļuvis tēvs.

Sešos no rīta iebraucis Rīgā, Kārlis devās pie mātes. Tēvs cerēja tur sastapt mani. . . Taču es saldi gulēju Magdas istabā, apkampusi plīša vāveri. Zem gultas sulīgi blāzmoja mājassvētība, ko Karlīna aizvakar tur pastūma, lai es augtu veselīga un stipra.

***

Nākamajā dienā Kārli un Dagmāru no drūmās saspīlētī-bas paglāba vecais Šiliņš, iebrāzdamies dzīvoklī uztraucies un niknumā piesarcis.

— Tas nav ar veselu prātu aptverams. Viss! Man pietiek! Uzrakstīju Maskavai. Še, Kārli, izlasi, — viņš aizelsies sacīja un izvilka no krūšu kabatas pabiezu aploksni.

. — Dagmāra, meitiņ, atnes, lūdzams, padzerties. Šķebina. Gaisa nav.

Kārlis, zinādams, ka tādos brīžos veco Šiliņu iztaujāt nav nekādas jēgas, klusēdams atlocīja sīkā rokrakstā aprakstītās lapas.

«Godājamā Mākslinieku savienības valde! Griežos pie jums sakarā ar veselu rindu sāpīgu problēmu, kas radušās Latvijas mākslas dzīvē. Emu cieši pārliecināts, ka valsts intereses prasa uzlabot partijas darbu mākslas vadīšanā, kā arī izdarīt zināmas korekcijas šai līnijā. Padomju mākslai pieder avangarda loma pasaulē, un būtībā ir vajadzīgs pavisam nedaudz, lai jautājumus, kas uztrauc mās — māksliniekus un padomju patriotus —, atrisinātu pilnībā. Ja mēs esam vienoti savos uzskatos par padomju mākslas idejiskajiem pamatiem — tās partijiskumu un tautiskumu, kurus

izstrādājusi mūsu partijas Centrālā Komiteja, tad jāatzīstas, ka latviešiem savā ziņā ir nesaskaņas. Kas tautai, partijai, valstij dod lielāku labumu — personības kulta laika mākslinieciskā maniere vai no jauna atklātie, šodienīgie tēlošanas izteiksmes veidi; sen atrastu formu konservācija vai novatoriski meklējumi izteiksmes līdzekļu laukā un dziļš, daudzpusīgs valstī notiekošo procesu atspoguļojums? Diemžēl arvien biežāk nākas pārliecināties par to, ka mūsu vietējie partijas orgāni atbalsta pirmo pozīciju. Partijas organizācija no mums, māksliniekiem, prasa atsacīšanos no saviem personīgajiem atklājumiem, no radošiem, drosmīgiem meklējumiem, prasa no mums bezierunu sajūsmu un tās nepārprotamu izpausmi par visu valstī notiekošo. Mums rekomendē atturēties no personības kulta kritikas, un mēs to arī darām, īpašu un sarežģītu apsvērumu kompleksa bremzēti, bet sirdī es esmu pārliecināts, ka lielākā daļa nejēdzību tēlotājā mākslā slēpjas tieši tajā, ka nav iznīcinātas 'un pat atklātas personības kulta laika paliekas. Līdzšinējā prakse pierāda, ka nav iespējama novirzīšanās no dogmatiski pieņemtajām normām. Izstādēs darbus pieņem tā, lai tie atbilstu izstrādātajiem formālajiem kanoniem. Lieliski, idejiski spēcīgi darbi, formā novatoriski un pat pārsteidzoši, tiek noraidīti. Bet izstādes ir vajadzīgas māksliniekiem un, galvenokārt, kā sevis pārvērtēšanas iespēja. Valsts pasūtījumi gan baro lielu daļu mūsu mākslinieku, taču pasūtījumu politika noved pie mākslas darbu vērtības degradēšanās. Grūti eksistēt bez izstādēm. Mēs gribētu lūgt lielāku izpratni mūsu vitālajās vajadzībās un centienos. Statūtos paredzētas tiesības sarīkot izstādi bez žūrijas. Vienu vienīgu reizi mēs gribējām šīs tiesības izmantot, taču pēc divām dienām izstādi aizliedza. Mēs vēlamies, lai šādas mākslas skates atļautu rīkot tādā daudzumā, cik nepieciešams mūsu izaugsmei, līdztekus pastāvot arī republikāniskajām izstādēm ar žūriju. Bez iemesla partijas orgāni baidās dot iespējas māksliniekam parādīt savu radošo patstāvību un suverenitāti. Es, kā partijas biedrs, varu ar visu atbildību paziņot, ka mūsu republikas māksliniekiem nav anarhistisku un reakcionāru darbu. Mūsu kolektīvs ir vesels un grib kalpot savai tautai. Teorētiskā doma mūsu republikā ir iesīkstējusi un aizspriedumu savažota. Publicēšanai akceptē tikai apstiprinātas idejas. Sīs un neskaitāmas citas problēmas ir aktuālas jau kopš partijas 20. kongresa. Toreiz tās izvirzīja kā politiskas problēmas, tika uzsvērta valstiskā ieinteresētība to atrisināšanā. Tomēr tālāk šie jautājumi netika skarti. . .»

— Jās esat drosmīgs, — Kārlis nogrozīja galvu. — Bet kāda tam jēga?

— Redzēsim. Jābūt. Jāreorganizējas. Un tev jārīkojas pašam pirmajam, — Šiliņš sacīja. — Instances tev danco pa galvu, bet kopējā lieta atkal uz gadu desmitiem iekonservēta. Var pat iznīkt. Un nebūs nekā! Tāpēc tādiem kā tev ir jāiet uz priekšu. Ej, pierādi, stājies partijā, atmasko un novāc mauku Subinu no ceļa, parādi viņa paražītismu un kaitniecību mākslā un dari labu savai, māsu mākslai. Mēs vairs neesam vergi, Kārli! Un tu vēl esi jauns, tu vēl vari pagūt strādāt lietas labā. Ne tikai savās

darbnīcas sienās, — Šiliņš runāja kaismīgi un stingri.

Dagmāra klausījās, šķirstīdama aprakstītās lapas un, kā vīru kauninādama, piebilda:

— Es jau Kārlim teicu, ka jāraksta.

— Sākas! Es gribu mierīgu dzīvi. Man nevajag batālijas.

— Kādreiz padomā arī par citiem. Par tiem, kas nāks pēc tevis. Kāpēc jūs visi ejat vainīgi nodurtām galvām? Vai tev, Kārli, kāds trīsdesmit grādu karstumā drosmi iztvaicējis? Ticības nav? — Dagmāru bija pārņēmusi eksaltētā aizgrābtība, kas Kārli kaitināja.

Vecās, labi pazīstamās, ledainās tirpas grābstījās gar muguru, klausoties sievā. Viņš tādās reizēs ieraudzīja sevi kā uz muguras apvēlušos vaboli, kas nevarīgi tirina kājas, izmisīgi mēģinot apgriezties, lai paglābtos no traktora riteņiem.

— Un tu pati? Ko tu neko nedari, kad visur aizcērt durvis deguna priekšā? Par sevi cīnies, nemāci mani! Jā, to jau tu nedarīsi. Svētā mocekle! — Kārlis atbāza sievai.

Viņa klusēja. Kārlim bija taisnība. Sevi aizstāvēt Dagmāra nespēja. Taču viņai acumirklīgie augļi vairs nebija tik svarīgi. Dagmāras ticība bija labi noglabāta.

— Es palabošu stilu un uzdrukāšu krieviski, — viņa apņēmīgi teica.

— Tā ja. Būs glaunāk, — Šiliņš piekrita.

Pie durvīm zvanīja. Tur stāvēju es ar Viku.

Kad ieraudzīju Dagmāru melnajā džemperī pie rakstāmmašīnas, aizdrāzos tēvam garām, pat nepaskatījusies, un, ielēkusi viņai klēpī, apķēros ap kaklu.

Tas Kārlim bija mazliet par daudz. Šoreiz viņš patiešām aizskrēja pie Magdas.

Mamma rīkoja karnevālu, tāpēc mani ar Karlīnu pārsūtīja pie Vikas. Karlīna gribēja iet uz kino, un arī mēs nolēmām kārtīgi izklaidēties. Es jau nu noteikti. Pēc zooloģiskā dārza Vikai ienāca prātā beidzot parādīt mani tēvam.

Kad Magda puskaila, īsā krēmkrāsas hitonā, ap potītēm savērptām krellēm un izlaistiem, gaišiem matiem vējojot, atvēra durvis, Kārlim sametās tumšs gar acīm. No dzīvokļa vēdīja tikko cepta kliņģera, siltu rozīņu un vīna smarža. Viņš nepaguva bilst ne vārda, kad durvis jau bija aizcirtušās. Kārlis piezvanīja vēlreiz. Iznāca garš jauneklis ar lauru vainagu galvā, nopētīja viņu, tad, atskatījies pār plecu, noprasīja:

— Vai šitas nolidināms pa kāpnēm? Jeb tas ir kriminālais kaimiņš?

Kārlis redzēja smieklos ieplesto, pērļaini krāsoto Magdas muti, kura izdvesa:

— Šito pavadi tikai līdz ārdurvīm.

Tā viņu izmeta laukā kā vecu cepuri.

***

Atbildes no Maskavas nebija. Pusgadu Šiliņš gaidīja, uzvilkts kā

pendeļu pulkstenis, tad smagi nopūtās un vēstuli vairs nepieminēja.

Partijas biedra kartē vecajam vīram ierakstīja rājienu. Sava daļa taisnības tur bija. Toreiz krogū, kad Olafs Subins ar diviem draugeļiem viņam piesēdās klāt un ņēmās spriedelēt par mākslu, vecais neizturēja. Nosaucis Subinu visos sieviešu dzimtes lamu vārdos, Šiliņš viņa sasārtušo seju «pacienāja» ne vien ar glāzi šņabja, bet arī ar šniceli un kāpostiem. Partijas sapulce bija sašutusi. Iegāzt Sima vietniekam publiski ģīmī ēdienu — nav partijas biedra cienīgi. Taču no sekretāra izvairīgi ļoganās runas Šiliņš noprata, ko īsti bija sagrēkojis . . .

Nu viņš sēdēja pie Dagmāras un savā nodabā spēlēja mutes ermoņikas. Kārlis, sastrīdējies ar Šiliņu un pateicis rupju paldies par lāča pakalpojumu, nebija rādījies mājās jau divas nedēļas. Dagmāra uztraucās ne pa jokam, tomēr neko neuzsāka. Viss ritēja savu gaitu. Vīrietis un sieviete laikam tiešām nekad nespēj viens otru pilnīgi saprast. Arī vislielākajā tuvībā līdzās rēgojas svešums — kā Munka gleznās. Pietrūka mātes, kura allaž zināja, kas darāms. Vai viņa atbalstītu Dagmāras dzīvi? Noteikti. Mammucis kādreiz bija citējis Zentu Mauriņu, ka «sievietes rada ne tikai bērnus, bet arī varoņus». Dagmārai jau arī nekas cits neatlika. Tikai viņas varonis bija pārāk nenotverams vai arī aizkritis kā seifs. Jāstaigā desmitreiz apkārt, jāmēģina viltīgi burt šifru, līdz izdodas pavērt mazu spraudziņu, bet pēc mirkļa jau atkal «klaukš!». Viņš vairs neko nedarīja, šis viņas varonis. Kaut ko pie sevis perināja. Dagmāra arvien biežāk vīra acīs pamanīja ļaunu skaudību, kad viņš atmodies ieraudzīja sievu vēl noliekušos pār manuskriptu. Arī Šiliņu Kārlis bija apvainojis, Dagmāra jau saprata: vīram kremta tas, ka vecais bija drosmīgāks, viņam kremta arī tas, ka viņa pacietīgi strādā, kamēr pats neatrod sev vietu. Kārlis bija pārliecināts, ka darbojas tīšs un smalki aprēķināts mehānisms, kas sekmē viņa iznīcināšanu mākslā. Un vecais muļķis Šiliņš ar mīļās sievas svētību negribot bija to paātrinājis.

Dagmāra vairs neuzdrošinājās vīru uzpurināt. Lai dara, kā grib. Ko viņa vairs iespēj? Nogurusi no iecietības un savaldīšanās, viņa vienaldzīgi uzņēma vīra izaicinošās scēnas un drūmo nerunību. Dagmāra strādāja caurām naktīm, dzēra un rītos agri cēlās. Kārlis viņai nepieskārās. Vecais Sitiņš bija vienīgais, ar kuru vaļsirdīgi aprunāties, paklusēt vai mierīgi lasīt ermoņiku spēles pavadībā.

Ar Viķas vēlību es Dagmāru apciemoju itin bieži. Tur es iemanījos salīmēt blociņus, atšķirt citu no cita mūzikas instrumentus, kad skanēja radio, un lasīju pieaugušo grāmatas. Pavisam citādākas nekā tās, ko Karlīna no manis bēdzināja. Reižreizēm Dagmāra veda mani pastaigās pa Viestur-dārzu, Ausekļa un Friča Gaiļa ielām — stāstīja par pūķiem, medūzām, atlantiem un dievībām uz ēku fasādēm.

Bet, ja viņa bija iereibusi, es to pamanīju uzreiz. Jau tad, kad Dagmāra vēl tikai klusītiņām dungoja Marseljēzu, es gāju mājās. Reizēm viņa to dziedāja pilnā kaklā franciski, un, ja es to dzirdēju jau aiz durvīm,

tad nepiezvanījusi griezos atpakaļ. Man bija bail. Tad Dagmāras acis melni spīdēja, lūpas drebēja un šķita, ka viņa nevienu neredz.

pieres. Tad zīme uz deniņiem bija vēl uzkrītošāka. «Traips» — kā to sauca Karlīna. Sī «traipa» dēļ es nespēlējos ar citiem bērniem. Viņi aizdomīgi glūnēja, dažs smējās un uzdeva muļķīgus jautājumus. Piemēram, vai mamma esot mani vārošā ūdenī mazgājusi, vai man dievs esot ar kāju iespēris un tamlīdzīgi.

Skolā bija citādi. Puikas saukāja par raganu un pteķaino galvaskausu, bet meitenes no manis izvairījās. Varbūt arī stūrgalvīgās klusēšanas dēļ neviens ar mani negribēja sēdēt. Parasti skolotājas piesēdināja blakus neuzvedīgākos. Puikas savus rēķinus arī kārtoja īpaši. Nekāvās, bet, ja kāds izklačojās, kaut ko nočiepa vai samelojās, lika tam starpbrīdī bučot manus deniņus. Bailēs un pazemojumā dzīvodama, biju kļuvusi ļoti nervoza, un, kad uztraucos, «traips» kļuva ugunīgi sarkans. Atceros Uģa riebumā saviebto seju, kad viņš mani, trīs zēnu sagrābtu, aiz meiteņu atejām stūrī iegrūstu, bučoja. Pārējie rēca un piedraudēja, lai es turot muti. Kādu laiku arī turēju, vienlaikus ienīzdama savu māti. Viņas neizpratnes un lētticības pilnās acis, kad es kārtējo reizi atgriezos no skolas noraudājusies. Magda bija garastāvokļa cilvēks, bet otra noskaņojumā nekad nespēja iejusties.

Reiz, vienā no daudzajiem «kauna staba seansiem», kā puikas sauca šo izklaidi, mūsu sīvajam cīniņam uzskrēja virsū skolotāja Jušmane. Nostrostējusi zēnus, viņa mani aizveda pie direktora un lika uzrakstīt paskaidrojumu. No kauna un reizē arī atvieglojuma drebēdama, uzrakstīju skaidru patiesību. Jušmane lūrēja manī caur biezajām brillēm, kas allaž noslīdēja uz viņas gaļīgā, porainā deguna, un teica:

— Ja jau tev tie zēni nepatiktu, tas nekad nenotiktu. Tu koķetē un esi viegli pieejama meitene.

Toreiz es aizbēgu no stundām un taisnā ceļā metos pie Dagmāras. Taču viņas nebija mājās. Netaisnība un pārestība bija tik plosoša un baiga, ka es visu izstāstīju Kārlim. Tā bija pirmā reize, kad tēvs mani, četrpadsmit gadus vecu meiteni, nosauca par meitu.

Kopš tā laika tēvs bija pret mani gādīgs un mīļš. Viņš gribēja, lai es nāku katru dienu, taču tas vairs nebija vienkārši. Jušmane bija Magdai visu ziņojusi. Mātei tikko bija pajucis romāns ar pederastīgo Andreju no Operetes, un viņa ārdījās kā pantera. Vainoja visu pasauli savā izķēzītajā liktenī, raudāja, iekaustīja mani, ja atnācu ar novēlošanos, un pārmeta Kartiņai, ka viņa ļāvusi dzemdēt pasaules blandoņu. Pamanīju, ka neticīgā Karlīna slepus pārmet krustu. Man par kaunu, Magda tagad mēdza ierasties skolā, konsultējās ar skolotājām un sēdēja pat pie direktora. Vasermanim māte ļoti patika, tādēļ viņš neko sliktu par mani neteica. īstenībā viņš mani pat lāgā neatšķīra no citiem skuķiem. Taču Jušmane un viņas draudzene Birziņa — kārnā kaza ar izspīlēto vēderu — šo to Magdai lika aiz auss.

— Mēnešreizes vēl nav sākušās, bet karas jau vīriešiem kaklā! — māte mājās raudāja, vērodama manu plakano augumu pretīgi zilajā formā un tievās kājas brūnajās zeķes.

Toreiz Karlīna paņēma mani aiz rokas un aizveda pie Viķas. Pēc tās reizes māte centās pret mani būt uzmanīgāka.

Tā nu mani staipīja no vienas mājas uz otru. Bet nekur man vairs nepatika. Viķas omulīgā un pareizā dzīve šķita neīsta. Krita uz nerviem mundrās sarunas par darba kolektīvu un fabrikas jauniešiem. Bezgaumīgi ierāmētie diplomi pie sienas un neciešamā skudru spirta smaka, ar ko viņa smērēja slimās kājas. Kaitināja pat agrāk mīļā, lepni atmestā galva — it kā Viķa būtu izaudzinājusi to visdižāko bērnu un nodzīvojusi vispriekšzīmīgāko dzīvi. Redzot mani neiecietīgu un asu, viņa pārdzīvoja, un tas savukārt satracināja vēl vairāk.

Karlīna ar savu veselības un higiēnas teoriju arī šķebināja. Zāļu tējas un mikstūras priekšā un pakaļā. Un kur vēl medicīniski precīzā «apgaismība»! Pēc Magdas lūguma, Kar-līnai bija uzticēta «lielā noslēpuma» atklāšana. Tad nu sākās. No tā, kādā intonācijā Karlīna pusčukstus izrunāja abstrakto vārdiņu «viņš», man vēderā sagriezās, taču, žēlodama viņas zirnekļu tīkliem aizaugušo iztēli, es cietos. Latīniskie atsevišķu cilvēka ķermeņa daļu nosaukumi man vēl šodien pazib prātā, ja redzu kādu sterili svētulīgu pārīti.

Pie Annas un Viļa «Saulēs» man arī bija kļuvis garlaicīgi.

Abi bija krietni gados, tatu strādāja urķīgi kā kurmji. Tur galvenā ņemšanās bija ap ēšanu, konservēšanu, tecināšanu, ievārīšanu, iebiezināšanu, sālīšanu un žāvēšanu. Vilis ar zaparožecu pieveda burkas un cukuru, bet Anna bija pilnībā nodevusies saimniecībai. Kantorī vairs nestrādāja. Audzēja tomātus un priekšzīmīgi kopa savu govi.

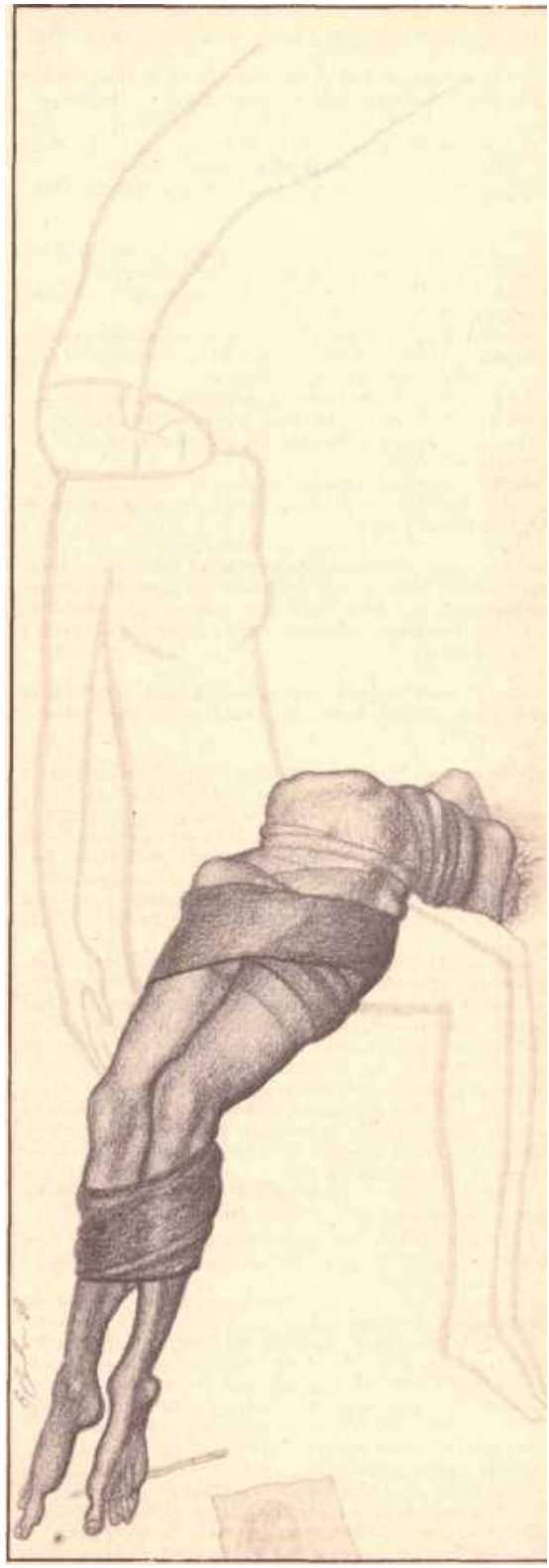

Man gribējās tikai pie tēva un Dagmāras. Tur es jutos pieaudzis cilvēks. Kārtis retu reizi gan mēģināja dot tēvišķas pamācības, taču tas bija vairāk uzjautrinoši. Viņš ļāva man darboties ar krāsām un mācīja kompozīciju, tā priecīgi atsvabinādamies no domām par paša pamesto mākslu. Kopš Liepājas izstādes Kārlis, kā spītēdams Dagmārai, kā pats sevi kaitinādams, knibināja mazmazītiņas glezniņas ar saldām puķītēm un pārdeva tās tirgū par dažiem rubļiem. Dagmāru tas dziļi sāpināja, taču viņa klusēja. Ievēroju, ka manā klātbūtnē viņa ir uzmanīgāka un sirsnīgāka pret tēvu. Tas mani iepriecināja, tādēļ sirdī biju nolēmusi dzīvot pie viņiem. Vienmēr. Tagad Dagmāra ar darbiem rāvās vai pušu un iedzēra jau ne vien šņabi, bet arī sirdszāles. Viņai bija dota mīklaina, bet tomēr cerīga atbilde, ka vismaz Andrē Moruā «Vēstules Nepazīstamajai» tikšot izdotas. Bet esot gan dzirdēts, ka vēl kāda pretendējot uz šī darba tulkošanu.

Ja es kādam dzīvē gribēju līdzināties, tā noteikti bija Dagmāra. Es mīlēju viņas zinošās kustības, kurās nebija nekā lieka, viņas lepno, gudro pieri, kuru neskāra apvainojumi. Es mīlēju viņas siltās, sausās rokas, kas šķirstīja papīrus, un arī izsmalcinātos, neuzkrītošos tērpus.

Tomēr izskatā es vairāk līdzinājos Magdai, ne tēvam. Man no viņa vienīgi «nestabilā» kaulu uzbūve, un es neturpinu mātei raksturīgo «Rubensa fileja» līniju. Katrā ziņā es būtu samērā pieņemams eksemplārs, nebijusi ugunszīme.

Sad un tad Dagmāra ar Kārli brīnījās, ka es runāju par veciem laikiem — par viņu iepazīšanos, par ceturtdienām, par nometni, bet vienatnē ar tēvu — arī par Magdu. Kārlis bija tik ļoti nobažījies, ka grasījās sarunāt kādu ārstu. Bet Dagmāra atturēja, sacīdama, ka man ir izcila fantāzija un nemaldīga intuīcija. Ārsta vietā viņa mani aizveda pie friziera un lika apgriezt matus — uz pieres un ovāli apkārt galvai —, lai mana zīme nebūtu tik uzkrītoša. Ar tādu frizūru staigāju vēl šodien.

Savādi, bet nekas Dagmāras dzīvē man nelikās nepareizs. Pat dzeršana ne. Varbūt tāpēc, ka es viņu pazīstu jau tik sen.

Kad es kādā atklātības uzplūdā Magdai pastāstīju, ka jau sen eju pie tēva un cik izcila sieviete ir Dagmāra, māte nebija apturama. Iedrāzusies viņas dzīvoklī, Magda kliedza:

— Fašistu kuce, nolādētāl Tu arī manu bērnu gribi ievilkt savos tīklos?!! Tas tev neizdosies! Viņas dzīvi tu nesaēdīsi kā vienam otram. Es tevi tiesā iesūdzēšu, buržuju palieka!

Kad es, to visu paredzēdama, pēc dažām minūtēm ieskrēju Dagmāras istabā, māte vēl turpināja:

— Ja tu kaut reizi Ēriku šeit vēl ievilksi, es tevi nositīšu. Dzirdi? Nositīšu. Viņai visa dzīve vēl dzīvojama. Tu, neauglīgā svētule!

Es viņu rāvu projām no Dagmāras, kura nobālusi stāvēja pie grāmatplaukta un izbrīnītām, nekustīgām acīm lūkojās mātē, taču Magda mani atgrūda:

— Pazūdil Ko tu velcies man pakaļ? A, es saprotu, kur tu apgūsti tās

tieksmes ar zēniem pa skolas gaiteņiem meņģētiesl

— Izbeidz! — es iekliedzos. — Es neiešu vairs pie tevis! Negribu tevi, negribu!

ILMARA BLUMBERGA ZĪMĒJUMI

Magda atslīga uz dīvāna. Viņas zeķes bija notašķītas ar dubļiem, tik ļoti māte bija steigusies.

— Ērika, atnes ūdeni, — Dagmāra neizteiksmīgā, automātiskā balsī sacīja.

— Tu te nekomandē manu bērnu! — Magda atkal ieaurojās, un es paliku. Man bija bail, ka māte metīsies Dagmārai virsū. Viņas seja bija pietvīkusi sarkana un padusēs rēgojās lielas sviedru aploces.

— Izkliedzāties, un pietiek. Nomierinieties, es netaisos jums bērnu atņemt, — Dagmāra sacīja stingrā, mierīgā bal-

sī, taču es redzēju, kā dreb viņas jau tā nervozie, smalkie pirksti.

— Ejam prom! — es sacīju mātei, taču viņa sāka no jauna:

— Bet zini! Viņš sen jau guļ ar citām! Viņam nepietiek ar tavu dvēseles bagātību, — kā mēdoties Magda nobeidza un piecēlās.

Sajā brīdī istabā ienāca tēvs. Labu laiku viņš bija koridorā klausījies, un mēs nedzirdējām viņa atnākšanu.

— Ērika, lūdzu, izej virtuvē, kamēr mēs te mazliet aprunājamies, ja?

Es paklausīju.

— Nu, cienījamās dāmas! — vārdu «dāmas» Kārlis īpaši uzsvēra. — Vai jūs par Ēriku arī mazliet padomājāt?

— Domātājs! Kad tu par mani esi padomājis? — Magda iešņukstējās.

— Izbeidz šito histēriju! Tev nu ir vismazākās tiesības jaukties mūsu dzīvē, — Kārlis stingri teica, bažīgi vērodams Dagmāras aizvien vairāk nobālošo seju.

— Ak tā? Un jums, bezbērnu parazītiem, manā? Tev neizdosies, Kārli, otrreiz manu dzīvi izvarot! Neizdosies.

— Laukā! — Kārlis uzkliedza un, saķēris Magdu aiz rokām, stūma koridorā.

— Kārli! — izmisīgi skanēja Dagmāras balss. Es ieskrēju pie viņas istabā un apķēros ap kaklu. Nevarīgi Dagmāra mēģināja mani nokratīt.

— Piedod! — es viņai teicu un metos prom.

Kad durvis bija aiztaisītas, Kārlis turpat koridorā uz krēsla saguma. Pēc brīža iznāca Dagmāra un pasniedza viņam aizsmēķētu papirosu. Tēvs metās pie viņas un sāka neprātīgi skūpstīt, skaitīdams neskaitāmas reizes «piedod». Dagmāra nekustīgi ļāvās.

Bet mēs ar māti lēni vilkāmies mājup. Kājām. Uz Pārdaugavu. Reizēm Magda klupa, un es saturēju viņas elkoni.

***

Olafs Subins nu bija Sima vietā, mantojumā saņemdams to pašu titulu «galva». Talantīgs organizators, izdarīgs, praktiķis, demokrāts pret tiešajiem padotajiem, allaž eleganti ģērbies, asprātīgs, ar apskaužamu

izturību viņš turpināja cirst savu slavas ceļu. Parādījies svešākā sabiedrībā, Šu-bins joprojām apbāra, iejūsmināja un lika ziņkāri sačukstēties par sevi, taču īstu draugu viņam nebija. Beta bija par dumju un visa viņas dzīve saistījās ar bērniem — Didzi un Austru.

Bet, kad Olafs izveda sievu sabiedrībā — banketos, izstāžu atklāšanās un tikšanās reizēs, viņa bija greznākā un vīra uzmanības gaismā laimīgākā sieviete. Taču mājās viss bija citādi. Pēc skriešanām, sapulcēm, sēdēm, organizēšanām, saskaņošanām un atskaitēm Olafs atgriezās saērcināts un ellīgs. Beta skraidīja kā tramīga pelīte — ar čībām, ar vakariņām, ar peldmēteli, ar nākamajai dienai izmeklēto un iz-presēto apģērbu, kas ne vienmēr atbilda paredzēto darīšanu raksturam. Viņai gadījās neuzminēt, ka pie ministra jāierodas nevis klasiskajā uzvalkā ar šlipsi, bet gan ar nevērīgu šallīti un gaišās kurpēs, jo vienmēr ir jāizceļ, ka neesi parasts darbonis, parasts funkcionārs, bet gan mākslinieks. Arī sievas ģērbšanās stilu noteica Subins pats.

— Jā, sakņu veikals tev gaumi nav ieaudzinājis, — viņš ļauni lādējās, ja Beta uzposās uz savu roku, gribēdama vīram aiztaupīt rūpes.

Bieži nāca vēstules un paciņas no Jura. Sākumā vecākiem, bet Olafs veikli pārņēma iniciatīvu. Brālis bija ievērojams zobārsts Čikāgā un varēja palīdzēt. Arī laiki, galu galā, mainījušies. Olafs aizsūtīja Betas un bērnu fotogrāfijas, izsmeļoši aprakstīja apstākļus, likdams saprast, ka dzīve nav no saldākajām. Gluži no rokas mutē vis nav, bet ne jau kā pie cilvēkiem. Un Betai tā gribas pucēties, kad apkārt lielo lauvu sievas greznojas un dižojas. Bet viņš, Olafs Subins, ir godīgs cilvēks, neko nepārmaksā, spekulantus neatbalsta, tāpēc ļoti jau sirsnīgi un mīļi būtu, ja Juris viņam tā mazliet. . . Vai tad viņš neatceras, kā abi kopā strādāja nerātnības un glabāja noslēpumus? Lai tad nu šis arī būtu noslēpums, jo vecīši diemžēl uz viņu, Juri, ir tādi kā dusmīgi. Bet viņu starpa nekas nedrīkst mainīties. Viena asins, viena dzimta un kopīgas saknes.

Vai tad par tādu dzīvi Beta var sūkstīties? Arī bērnus Olafs mīlēja, taču valdonīgi. Didzis jau bija iestumts Lietišķās mākslas vidusskolā, bet Austra tika dresēta rozentāļu prasībām. Palikusi vienatnē ar māti, meitene raudāja un lūdzās, jo no pirmās klases sapņoja kļūt par veterinārārsti, taču Beta izvairījās. Viņa negribēja pat slepus nostāties pret vira gribu. Tāpēc strostēja meitu un stāstīja, cik puķaini mācēdama, ko nozīmē būt sievietei mākslinieceі. Vispirms — sabiedrība, apvāršņu plašums, elegance, brīvība, dabiska uzvešanās, asprātīgas sarunas. Kādi vīrieši! Mmm! Vai tādus kava lierus Austra atrastu starp govju pakaļām un uzšķērstām pelēm? Nemaz nerunājot par popularitāti, par atzinību, par interesi no vienkāršās tautas puses. Nav ko spriedelēt —jākļūst! Didzis ir prātīgāks. Uzreiz saprata, kas ir kas. Tēvs kas tēvs! Didzis tālu tiks, par viņu Betai sirds droša. Ja arī mājās kādreiz ir traci, ja arī Olafs par daudz dzer, tad to atsver diena, kad viņš, saņēmis Betu aiz elkoņa, ieved svinību burzmā un visu acis pievēršas viņiem. Kā, piemēram, Maskavā, kad atklāja vīra personālizstādi. Tādās

reizēs var piedot visu. Kad paši lielākie vīri spiež roku un jūsmīgām acīm pateicas arī par viņas ieguldījumu. Vai tad tāds nepastāv? Vai bez Betas veiklības izdotos nopublicēt četras recenzijas Vissavienības presē? Kad gada beigās nāca otrais goda nosaukums, Olafs publiski viņu noskūpstīja. Atklāti, bez provinciālās latviešu kautrības.

Un tad pienāca brīdis, kad Olafs izlēma celt vasarnīcu. Izbraukājuši malu malas jaunajā, melnos zibšņos spīdošajā volgā, viņi beidzot izlēma likt pamatus jūras krastā, gandrīz pie Līgupes iztekas jūrā.

*

Trīs gadi pagāja kā iebiezinātā pienā. Es žēloju māti un pie tēva negāju. Taču aizmirst viņus nespēju. Slepeni rakstīju vēstules un reizumis sastapos ar Kārli un Dagmāru pilsētā.

Magda vairs nepozēja. Strādāja «Lunā» par oficianti. Bijušie draugi un paziņas māti neaizmirsa, tāpēc brīvdienās mūsu Pārdaugavas dzīvoklis ņudzēja kā pūznis. Nekas Magdu tā neiepriecināja, kā atzinība un uzslavas par viņas viesmīlību un garšīgajiem ēdieniem. Viesu vidū māte bija laimīga — staroja omulīgā gādībā un dzīvespriekā. Man vienīgi nepatika viņas bērnišķīgais, uzspēlētais naivums un meitenīgā klīrība, ja bija iepaticies kāds vīrietis. Tad Magdai drebēja skropstas un viņa runāja blēņas. Māte bija kļuvusi apaļāka, bet vēl aizvien valkāja pieguļošus un kārdinošus tērpus. Dejoja Magda trauksmaini, pat izmisīgi, kā aizmirsdamās. Viņa mani bija skolojusi citādi. Dejošanu es sapratu kā noslēpumainu un lepnu spēli, kurā pat pazīstams cilvēks jāuzlūko kā svešinieks. Jāieintriģē ar tikko jaušamām niansēm solī, jāliek sevī klausīties un vienlaikus uzmanīgi jāseko partnera noteikumiem. Jāspēlē, bet nevis jāizrādās. Man ļoti patika dejot, taču mātes draugi mani neuztvēra kā sievieti. Uzlūdza, ja gribēja būt augstsirdīgi, tā priecēdami savu patmīlību, ka ir tik jauki pret bērnu. Vienīgi Eižens ar mani dejoja nopietni, taču mātei tas nepatika un viņa centās mani ātrāk aizsūtīt gulēt. Kartiņa pukojās nesaprašanā, kas tie par ļautiņiem, kuriem nav jābūt pie ģimenēm un kuri var caurām naktīm bezjēdzīgi ālēties un līksmot. Pēdējā laikā Eižens palika pie Magdas pa nakti, mums ar Karlīnu no rītiem taisnodamies, ka nokavējis pēdējo vilcienu uz Jūrmalu. Toreiz viņam bija divdesmit seši, bet mātei — trīsdesmit astoņi gadi. Es viņus vēroju, neizpratnē mulsdama, jo Eižens šķita pārāk puicisks un nepiemērots Magdas mājīgajai dzīvei. Viņš runāja ar tikko jaušamu krievu akcentu, jo bija dzimis Sibīrijā un, Rīgā pārbraucis, mācījies krievu skolā. Neliela auguma plecīgs vīrietis ar šaurām, smējī-gām acīm un zīmoggredzenu uz mazā pirksta. Dzirdēju, kā Eižens salīdzina Magdu ar savu bijušo sievu un tīksmi sten, cik tagadējā dzīve ir laimīga un dabiska. Māte kā atbildēdama draiski smējās un vispār uzvedās muļķīgi. Pieprasīja Eižena netīros kreklus, smērēja sviestmaizes līdzņemšanai uz darbu, sagaidīja ar karstu zupu un gardumiem no «Lunas» kulinārijas. Dažu mēnešu laikā viņš pie mums iedzīvojās kā mājās. Man nekādu sevišķu iebildumu nebija, jo no sirds vēlēju Magdai pie sāniem

kādu vīrieša gabalu, kurš kaut mazliet novadītu to enerģiju, kas šķīda pa malu malām un bieži trāpīja man. Traucēja vienīgi trīskārtīgā odekolona smaka, ar ko Eižens bagātīgi aplaistījās pirms gulētiešanas. Taču klajās nepatikas, kas jaudās katrā Karlīnas vārdā, manī nebija. Jutos atvieglota, ka Magda neskraida man pakal, neizprašņā par skolu un mācībām. Es visu biju izlēmusi. Sakrājusi mātes piešķirtās kapeikas un pusdienu naudu, nopirku krāsas un otas. Mazliet baidījds, ka tas māti varētu atkal satracināt, taču maldījos. Magda pat neievēroja to. Es pārvācos ar rakstāmgaldu un gultu Karlīnas istabā. Divatā nostiepām veļas striķi šķērsām istabai, piekarinājām vecu, ptrīpainu satīna aizkaru, lai man būtu «sava» istaba, un sadalījām drēbju skapi uz pusēm.

— Lai viņi tur čubinās bez mums, — Karlīna naidīgi piebilda.

Novembri Magda ar Eiženu apprecējās. Karlīna man pašuva zilu kleitu ar pušķainiem volāniem, taču Magdai neņēmās neparko. Man arī šķita dīvaini, ka māte pošas kā jaunava — baltā zīdā un plīvurā, taču es neko neteicu.

Māja sabrauca pilna. Arī Vilis ar Annu, tādēļ Karlīna aizbēga pie Vikas un trīs dienas nerādījās. Vika visu ceremoniju nostāvēja lepni atmestu galvu, ar baltām krizantēmām rokās, acis nenolaizdama no Eižena. Taču Magdu vecā «sibīriete» nobučoja pa trīs lāgiem. Ar Vili un Annu iepazīties viņa negribēja, tādēļ uz mielastu nenāca.

Akadēmijas draugi dziedāja un auroja trīs dienas, līdz pārradās Karlīna un demonstratīvi novāca traukus. Arī Magda bija nogurusi, taču Eižens nevarēja un nevarēja rimties — salēja un salēja, tina un attina magnetofona lentes un dejoja kā apmāts. Īpaši ar mani. Magda noraudzījās mūsos, mīklaini smaidīdama, taču es pamanīju, ka viņai dreb skropstas.

— Nu, manu meitiņ! — Eižens iereibis čukstēja, cieši piespiezdams mani sev pie krūtīm.

— Es tev neesmu nekāda meita! — skaļi sacīju, spēji viņu atgrūzdama. Man tas nebija ienācis prātā nevienu pašu brīdi — ka šis čalis, šis smaržūdens balons, kurš Magdai droši vien asaras sagādās vairāk nekā smaidus, varētu saukties tēvs.

— Ērika! — Magda stingri uzsauca, — tūliņ atvainojies!

— Par ko?

— Eižens tagad tev ir tēva vietā, un tu nedrīksti. . ,

Es iesmējos. Pamanīju, ka viesi uzjautrināti un nedaudz

izbrīnīti mūs vēro.

— Ak tā? Lai vai kurā vietā, bet tēvs gan viņš man nekad nebūs, — noteicu un, iegājusi savā istabā, iekritu gultā. Arī es biju nogurusi. Zilā volānu kleita bija piesūkusies ar dūmu un karstu izgarojumu smārdu. Arī ceļgali smeldza. Tēvs! Jāsmejas! Un Magda? Kā tāda muļķīte bola acis un kladzina Eiženam pakaļ. Uz rīta pusi atmodos no sarunām blakusistabā. Eižens par kaut ko saērcināts sūdzējās, bet māte centās viņu klusināt:

— Drīz būs ziemas brīvdienas, tad aizsūtīsim skuķi uz laukiem. Pacieties! — Magda kā taisnodamās sacīja.

— Nezināju, ka viņa tev tāda čūska! — Eižens nerimās.

— Ko tu gribi? Vētru laiks, kompleksi, pārdzīvojumi.

— Smuka pēc vetla, bet tas pleķis … — Eižens žāvādamies sprieda.

Māte neatbildēja.

Es vairs neaizmiga. Niknumā raudādama klausījos Magdas satrauktajos, kaislīgajos čukstos un domāju par tēvu un Dagmāru. Piepeši trīs gadi likās pavadīti bezjēdzīgi un truli. Kļuva kauns, ka neesmu izlasījusi nevienu no Dagmāras ieteiktajām grāmatām. Biju dzīvojusi bezrūpīgu, savādu izpriecu saraibinātu dzīvi. Ne savējo. Vai tāda maz bija? Citām meitenēm čaļi un traģēdijas, problēmas par augstskolu izvēli, modīgas kurpes un ieraksti, bet es naktīs slepeni švīkāju papīru. It kā darot ko noziedzīgu. Un izrādās, ka traucēju māmiņai baudīt medusmēnesi.

Eižens mani sauca brokastīs. Pienācis pie gultas, viņš atsēdās un uzlika roku man uz pleca.

— Neļaunojies. Mēģināsim sadzīvot. Mēs taču ar tevi tik saderīgi dejojām.

Nepatikā nokratījusi Eižena roku, piecēlos sēdus:

— Un uz laukiem mani sūtīsit tāpēc, lai skaļāk varētu

pamīlēties? — es naidīgi prasīju, vērodama viņa uztūkušo, pēc miega un kaislības dvašojošo seju.

— Tev neklājas tā runāt, skukīt! Gan jau tev arī tāds laiks pienāks, — Eižens sacīja un piecēlās. Taču dusmu vietā viņa acīs ieraudzīju skumjas.

— Es tev neesmu nekāds skukītis! — nokliedzu vēl no muguras.

Magda sēdēja pie brokastu galda sasārtusi un mazliet kaunīga. Punktainais halāts man atkal šķita pārlieku mei-tenīgs un šaurs viņas apaļīgajiem augšdelmiem.

— Nu, ērce, nāc brokastīs! — māte pārmetoši sacīja.

Klusēdami mēs trijatā ēdām. Domās es salīdzināju Kārli

ar Eiženu. Tēvs nekad ar tādu labpatiku nekošļāja ēdienu, viņam bija vienalga. Ēstgriba bija traucēklis, kas jānovērš, lai varētu darīt ko citu. Bet Eižens kampa aizgūtnēm un izteiksme viņam bija tāda, it kā viņš darītu ko ļoti svarīgu.

— Mums jāpadomā, ko tu darīsi pēc skolas beigšanas, — Eižens ierunājās, ar mēli čāpstinādams zobu starpas.

— Cik tad vairs atlicis, — Magda paklausīgi piebalsoja.

— Gleznošu. Jums abiem galvas lieki nav jālauza, — man paspruka skaidri un noteikti.

— Tā, — Magda ar nožēlu noelsās. Viņas skatienā es pazinu draudīgo, rīcībai gatavo blāzmojumu.

Eižens iesmējās:

— Redz kā! Laikam jau prātiņš tev tomēr autiņos. Es domāju, ka esi pieaugusi sieviete.

Nīgri palūrēju viņā, taču neatbildēju. Vārds «sieviete» glaimoja, taču izskanēja netīkami lipīgi, mikli.

— Neaizmirsti, bērniņ, ka pasaulē ir cilvēki, kuri saglez-nojuši tūkstošiem bilžu, taču neviens tās neskatās. Tāpēc ir vērts padomāt, uz kā balstīt savu dzīvi, — Eižens ptātīgi skaidroja, pavirši glāstīdams Magdas plecu.

— Esmu domājusi, tikai nesaprotu, kāda tev tur daļa! — atcirtu.

— Visa pasaule turas uz dažiem likumiem. Vai tu domā, ka ar tavu parādīšanos pasaulē kaut kas mainījies? Tad jau katra bitīte iedomāsies sevi esam teļa lielumā, — viņš filozofēja tālāk.

— Ar manu parādīšanos pasaulē mainījās daudz kas. Varbūt māmiņa to vēl nav paguvusi tev pastāstīt? Tad palūdzies, — naidīgi teicu.

— Izbeidz, Ērika! Kā tu uzdrošinies ar Eiženu tā runāt? — Magda bezpalīdzīgā sašutumā iestarpināja.

— Ļoti atvainojos. Ar tāda vecuma vīriešiem neesmu paradusi sarunāties bailēs svīzdama.

— Vareni! — Eižens smīnēja, nekaunīgi pētīdams manus deniņus. Ilgāk viņš kavējās pie lūpām un kakla.

— Māt, vai tu nedomā, ka es beidzot varētu dzīvot pie tēva? — riskējot ar skandālu, iejautājos.

Magda sarāvās, taču, palūkojusies Eiženā, nodūra galvu.

— Nezinu. Ko tu saki, Eižen?

— Domāju, ka Ērikai jādzīvo tur, kur ir viņas mājas.

— Manas mājas ir pie tēva, — monotoni sacīju, neticēdama, ka esmu tik tuvu ilgotajam brīdim.

— Es jau zināju, ka nevarēšu tevi paturēt. Tev ir tā pati blandoņas daba. Un šeit naids vien valdīs. Man nav tiesību aizliegt, drīz tu būsi pilngadīga un .. . — māte ātrumā bēra, taču es redzēju, cik grūti viņai izsacīt visu iepriekš sagatavoto.

— Lieliski! Šodien pat es aizvākšos.

Iemetusies savā istabā, sāku nesakarīgi krāmēties. Nezināju, ko ķert, ko grābt.

— Kas tad nu? — Karlīna ievaicājās, izbrīnīti noraudzīdamās manī pār briļļu malu.

— Dzīvošu pie tēva.

Karlīna nopūtās un labu brīdi neko neteica.

— Tēva ... Ja viņš būtu bijis īsts tēvs, tad ... Tā tu klaiņo . . .

— Nevajag, ja? — es Kartiņu pārtraucu.

— Labi, labi. Ko es varu teikt. Tāpat par daudz esmu jaukusies citu darīšanās. Viegli jau tev nav, — vecā sieviete skumji pamāja.

(Nobeigums sekos)

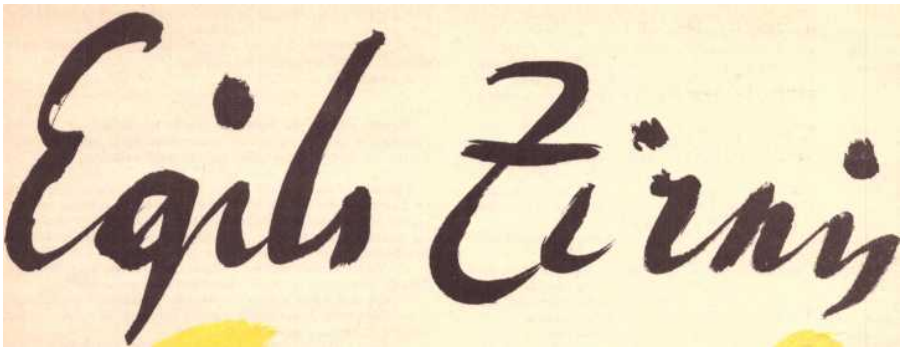

KĀRTĪBAS LABAD. 1979. g.

un kas par to ka izmirst ērgļi un kas par to ka upes smird un kas par to ka mūsu mēli
starp citu arvien retāk dzird
un kas par to
ka Zilo Kalnu
atrast tikai retais zin
un kas par to
ka Staburagu
vairs mūsu bērni neatmin
un kas par to
ka mums uz galvas
tik vienāds lietus vienmēr līst
un kas par to
ka noklusējam
par brūcēm kuras nesadzīs
un kas par to
ka akā spļaujam
kas pašiem vien būs jālieto
un vēl: ka nesējam ko pļaujam —
lai paceļ rokas
kas par to
auksta upe
plido pasaules plosts
postģeniālu laikmetu postīts un posts
notikušie zemojas ūdenij
nenomirušie uzpeld garaiņus rij iegaumē
tagad te vai nekad
peldi tuvāk lasi uzrakstu SKLAD
TĀ GADĀS

oktobra dienā pamesta parka malā es sastapu tevi un mīlēju stipri bezgala lapa pēc lapas skārās pie tava vaiga tu smaidīji lēni un kļuvi

nāvīgi maiga es teiktu — piekļāvīga ja tu nebūtu drusku stīva es teiktu — mīļa ja kaut nedaudz tu būtu vēl dzīva

lūpu lietus lapas lāsts slīd no rokām laukā stāsts

tas nav stāsts tā esi tu galotnīti nolauztu

labi ka ir basketbols svīšanai un skumjām mols

viļņi mierinoši šļupst debesis šķeļ gaisa skūpsts

«pirms lietošanas ielāgo: dzīve nesola neko»

klaidā kaiju karatē paisums bēgums jā un nē

putna lūpas vakars rains gaisā cirvis asiņains

preču vilciens iziet caur kauliem pārkāpj zināmās robežas nakts prezumpcija nav domāta bauriem mīlēts ir melots un melots ir zagts

slepkavo tu ja nemīli skuķes tos kas melo cietumā sviež cietumi nelīdz

nāk nakts

un kā puķes meļu meitenes vēnas griež

kad puķes atkal ligzdos manās acīs un matos blaugznu vietā zvaigznes ritēs es spēšu pazaudēto laiku paciest un sadalīties tūkstoš asinsrites

un katram vienu dot kam nav vairs savas no nāves aizgājējus celt un sauli rādīt un manas asiņainās locītavas kā asi spārni celsies elpas stādīt

kad puķes ligzdos ... pagaidām es vēl ar visām četrām klāt pie zemes turos un klusā kaunā jūtu — sevis žēl un svešu mīlu redzu ugunskuros

zum liepās laiks

un klausās Pārdaugavu

kas mani slēpj kā īlenu slēpj maiss

bet Āgenskalna tirgus šķidru javu

sev brūcēs lej un neko neiztaisa

par vasaru

par puķu māmiņām

un dzērājiem kas dzimtos stūrus stutē

un pat par atsaucīgi ģērbtām dāmiņām

kas gan to draņķi vispār neņem mutē

viņš pamāj man un māca sanēdams kā visas likstas laist pār galvu pāri un blakus noplukušais īres nams man dāvina uz pleca lielu spāri

paldies paldies

es nezinu kā beigt

bet spāre mani nes uz Arkādiju

mēs lidojam un ko tur daudz vairs teikt

es jutos laimīgs un es laimīgs biju seksuāla upe laistas virmo āda krāsās skaistās

laivinieks iekš laiviņas zūd no ļaužu piemiņas

virmo upes kairā āda tumšā naktī ceļu rāda

laivinieks iekš laiviņas zūd no ļaužu piemiņas

kas es esmu: lelle Nelle kuru lieti vēji paijā pašnoslēdzošamies elle ārpusvēsturiskajā maijā

kas man pieder: sirdsapziņa neeļļotu atsperīti un vēl elles atslēdziņa vienreizēju asmenīti

ko es daru: liekulībā iestidzis kā darbā bite slēpju acis mīlestībā nosarcis kā zaļžubīte

kas tur iznāk: mūžam zilas acis mati saviļņoti un es otru lelli mīlu egoistiski un ļoti

AIVARS OZOLIŅŠ

w

GĀJIENS

Reiz saēdos zirņus ar speķi, pastrebos skābputru un, vaļu turēdams, izgāju pastaigāties gar Daugavas malu. Priekšā gadījās itin skaļš ļaužu pulciņš ar dažnedažādiem tautiskiem piederumiem — pastalām, sagšām un prievītēm, spangu vaiņagiem, meijām un bungām. Bij čaļus ne mazais. Kājnieki trauksmīgi dīdījās ceļa jūtīs, taču gaitu uzsākt kavēja balta kaza, kas, augstā kulbā gājienam galvā iejūgta, spītīgi atsacījās kustēt. Ratos cēli sēdēja miesās it turīga māmuļa ar jo brangu bleķa saktu uz vēdera un cītīgi pēra aplamo lopiņu, par stibu abi rokām aiz astes saņēmusi negantu melnu runci.

— Nu, kusties tak, aitasgalva! Nū! Heijā! Pāri kalniem un lejām — aiziet! — vai palēkdamās skubināja vadone.

Ragulops stūrgalvīgi negribēja paklausīt mundrajiem 4 mudinājumiem, špetni kulstīja asti un aizgūtnēm blēja, valb-dams acis it vai iz pieres ārā. Pa sāniem tam ritēja asinis, vēršot kažoku svēdrainu, galva lāgiem parāvās atpakaļ, greizi ragi badīja tukšu — ne zilu, ne baltu — gaisu. Kaķis brēca vai īkstis laukā un locījās gluži kā zutiņš, raudzīdams iecirst nagus te lopam mugurā, te vedējai rokā. «Kumeliņi, kumeliņi...» — ļembastam pa vidu vilka dažas balsis.

— Sumināti, tautasbrāļi! Kur laba dodamās, māt? — klātu piegājis, rumbenīcu sveicienam slaidi sāņš atšāvis, uzbildu jestro bariņu.

— Godu mantas vizināt! — ormanīša padižojās un, aurī-go kamolu dūšīgi atvēzējusi, uzšāva kazai tā, ka lopiņš teju, teju vai saļima.

— Un kas tad jums tai vezumā ir? — apprasījos.

— Mūsu dižais Jē Rainis! — saktnese lepni atteica, dūri sānā iespriedusi.

— Eita nu, eita! Rainis! Vai tas jel maz var būt? Jānis?

— Nuka!

— To nu gan dikti gribētos apviedēt, cienītā. Ja drīkstētu ...

— Kālab ne?

Viņa iežmiedza paduse apgurušo plēsoņu, pavandījās pa kulbas iekšu un no raiba lupatu lēvera izcēla krietnu bunduli. Noņēma vāku.

— Skaties uz nebēdu!

Un patiesi — iekšā viens sēd. Sēd un groza galvu, acis blisnīdams. Un neko nesaka.

— Ko brīnies? Raini, vai, dulbur, neesi redzējis? — sirmgalve

ķircinājās.

— Tad šitais te būtu ... pats? — maķenīt šaubījos

— Tāds pasīks . . .

— Ūja, kas nu tā par valodu! Bijāšanas vairs nemaz. Pasīks, vai tu re! Ha, kundziņ, — laba daudz nevajag!

Un viņa skāņi ar plaukstu uzplāja pa cibas malu.

— Kikirigī! — čērkstošā balsī pēkšņi iekliedzās Rainis, savēzēja platās zvīņainās rokas un izspurdza ārā. Uzlaidies uz kulbas pārjumes līstes, tas sāka ar knābi bužināt spalvas.

Troksnis uz brīdi pierima, ir kaza, lai, mitējās blēt — tikai gauži blenza un žēli drusciņ īdēja. Tad visi grūstīdamies, cepures vicinādami, metās, saprotams, Raini ķert un izcēlās jautra jezga. Taču Jānis Rainis žigli vien pārlaidās uz tuveno dižskābardi un nobēdzās dāsnajā lapotnē. Apstājām koku un, galvas atgāzuši, vaļējām mutēm mocījāmies šo sazīmēt zaru biežņā. Skatāmies, skatāmies — neredzam, neredzam — nevaid tur ne bijuma no Raiņa. Par to iraid brangs bumbieris. Nu nospriedām kaut to dabūt rokā, salūkojām jau sprunguļus, ar ko notriekt kārumu zemē, te, pavel, — nekā! — tas tur augšā, izskatās, nav vis bumbieris, drīzāk gan kāds zaru žuburā iekarināts sabristu zābaku pāris. Te nu bija!

Ap to brīdi no ratu apakšas izlēca sazin kas, pagrāba abus zābakus, nadzīgi uzmauca pakaļkājās un aizlēkšoja uz siltajām zemēm, dipada dapada, smiltis vien pajuka.

Ko nu? Nu ko, mēs nesastulbām vis, — izvēlām no kulbas bairīša mucu un atsitām vaļā spundi — lai līst plīkšēdams! Nogranda pērkons, mēs apkampāmies, lēcām ap mucu, guns-kuram pāri, ar zeltenēm papardēs iekšā, un cauru nakti saucām: «Līgo!» Gan piestāja arī daži garāmgājēji, pabrīnījās, viens otrs piepeši tā kā pietupās, tā kā palēcās, nosvilpās, tak beigās atmeta ar roku — «eh!» — un aizdancoja iešķērsu garām.

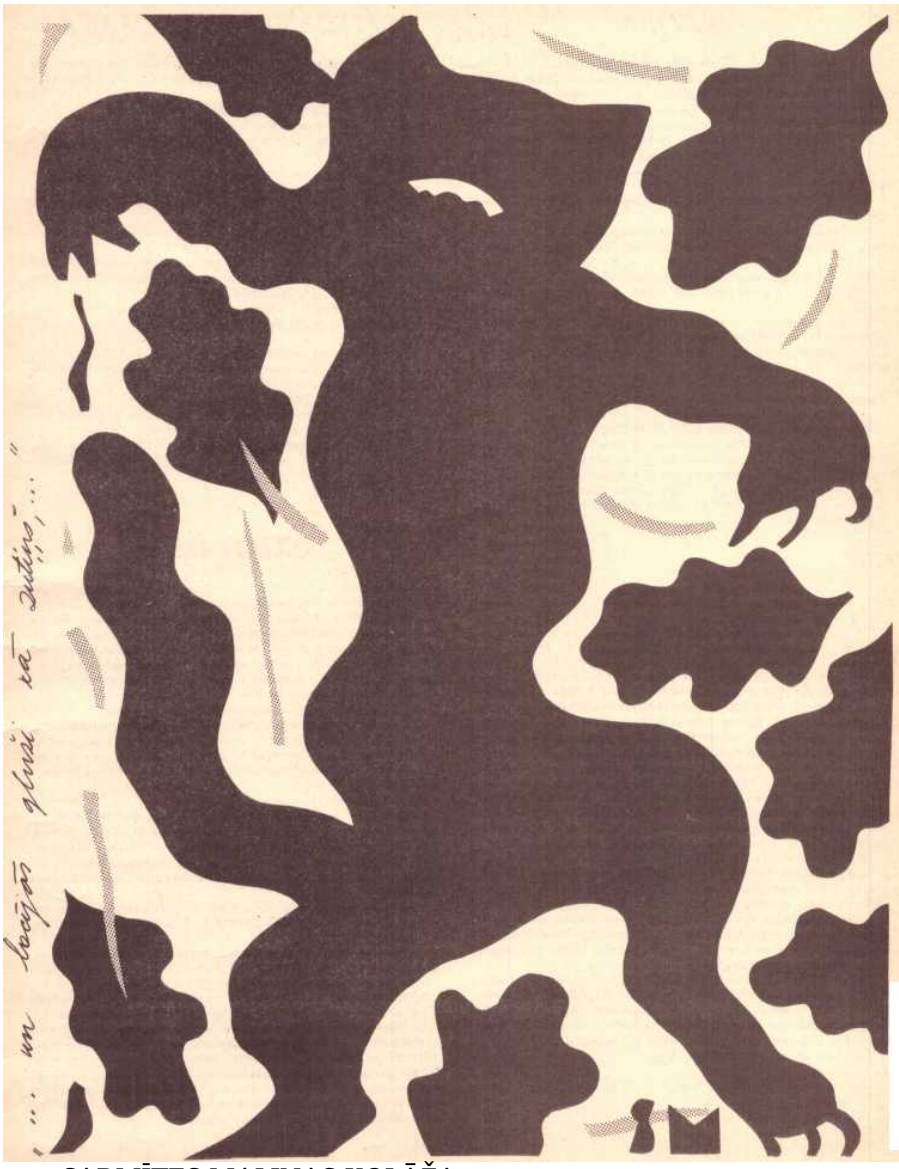

SARMĪTES MALIŅAS KOLĀŽA

RITMISKĀ VINGROŠANA

BRĪVĪBĀ

Arī ķieģeļiem sāp. Viens man tā arī pateica:

— Vai tu domā, ka man, vienkāršam māla ķieģelim, nesāp gulēt šī drausmīgā mūra pamatos? Ja tu patiešām tā domā, tu maldies — man sāp, ai, kā man sāp .. .

Labprāt noticēju. Biju apgarots, gaišs, biju kristāla vāze skaistā un skanīgā sajūtā, — neba godplauktā starojošs, nē — lepns kristāls krišanas spožajā mirklī, pilnības asajā tiecē. Rādīju pabrīnu — kāpēc tad viņš tur guļ, kāpēc neaiziet citur?

Viņš iecietīgi pašūpoja galvu, pasmaidīja par manu māksloto jautājumu.

— Zinām, zinām mēs šito dziesmiņu. Labi, nekas, lai nu būtu: ko teiks pārējie? Un kurš aizpildīs robu sienā? Varbūt tu, ko?

Tā mēs lieliski sapratāmies. Es steidzīgi pateicos un paskaidroju, ka diemžēl man nav vaļas, jo, raugi, man jātiek tālāk.

— Nu, redzi pats, — viņš atmeta ar roku, — tev arī es nevaru palīdzēt. Nedz tu man. Neviens nevar mums palīdzēt.

Te ieņurdējās ķieģelis, kurš bija rātni gulējis pirmajam blakus.

— Beidz taču knosīties, — viņš rūca. — It kā citiem būtu vieglāk. Sānus noberzi jēlus.

Abi aizvēra acis un norima.

Es turpinājos gar garo, garo sienu; siena slējās tik augstu, ka vārnas, virs tās lidinādamās, izskatījās pēc maziem nervoziem ķeksīšiem lappuses malā, un vārnu olas, kas palaikam izšļuka cauri mūra augšienē iekārtoto ligzdu vaļīgajam vijumam, lidoja ilgi jo ilgi, pirms sasniedza zemi un pārtapa slidenos traipos ar sīkām čaumalu drumslām kā zvaigznēm.

EVOLŪCIJA

Dinozauri vairojās lēni. Tik mokoši lēni, ka man uznāca snaudiens. Pagāja gadi un gadsimti, līdz kamēr šie kustoņi — smagi un klumzīgi kā pamestas bruņinieku pilis ar rūsas saēstām tiltu ķēdēm un baisiem žurkām un ģindeņiem pildītiem pagrabiem — tomēr satikās un cauri metrus un kilometrus bieziem vienaldzīgas miesas slāņiem savstarpēji iepatikās. Kad tie neveikli kopojās, ar ķetnu ecēšām uzplēsdami mīļoto sānos kankarainas asiņojošas vagas, sāpēs un baudkārē taurēdami pāri apvārsnim un krampjaini raustīdami garos un tievos kaklus ar sekstainajām, sīku zobu pilnajām galviņām, es vēmu, nespēdams novērsties. Slapjš un noguris aizmigu, jo zināju, ka dinozauri vairojas lēni.

Pamodies redzēju, ka dinozauru savairojies pulka. Biju gulējis ilgi. Audžu audzes bija paguvušas izšķilties un izaugt. Un tie atkal meklējās un gausi pārojās, visapkārt, cik vien tālu sniedza skatiens, valdīja bezgalīga netīrība, dubļos žļurkstot valstījās lipīgi rumpji, miasmu strāvu caurausto gaisu tricināja jutekliska rēkoņa, gārdzieni jaucās ar elsām un griezīgiem kviecieniem, indīgi garaiņi rāva ciet elpu, glemainie ķermeņi kūpēja.

Miegs nāk virsū kā jūra. Es turos pretī. Tagad baidos aizmigt un gaidu, kad dinozauru saradīsies tik daudz, ka tie sabradās mani; gaidu, kad redzēšu mēsliem apaugušu kājas bluķi nolaižamies pār mani un

drīkstēšu ar plaukstām aizsegt acis. Reiz tas notiks, bet varbūt tas nebūs drīz. Man vēl ir laiks, jo dinozauri vairojas lēni.

Mēs bijām sašutuši kā vēl nekad, priecīgi ari. Atskrējām, iepletām acis un rokas un sākām sparīgi paust kā mācēdami savu sašutumu un prieku.

Viņš izlika priekšā kāju, šūpoja zābaka purnu.

— Kuš, kuš, — viņš teica, — būs labi, būs labi.

Mēs aizgūtnēm skaidrojām, dedzīgi runājām, pierādījām un vicinājāmies.

Viņš izbīdīja apaļu punci, tam virsū salika mīkstas rokas.

— Rāmi, rāmi, nestrebsim karstu.

Tad mēs kliedzām, prasījām, apgalvojām, sitām kājas pie grīdas un piesaucām.

— Jā, jā, biedri, ir pieniņš, ir katliņš būs, un skaidas jau lec.

Tomēr mēs lamājāmies, mēs sprauslojām, spiedzām, ņaudējām, gārdzām un vaimanājām. Mēs rūcām, vīstījām dūres, mēs draudējām, atgādinājām.

— Pilsoņi, pilsoņi, lēnāk pa tiltu.

Viņš izgrūda žagu, šņauca uz grīdas un saņēma degunu saujā.

Lēcām gaisā un spērām zemes, spļāvām baltu un skrējām sienā, aurojām, kviecām, kvankstējām, gaudojām, rēcām. Kad citādi ne, tad sēcām.

— Labs ir, nu gan diezgan.

Viņš paslēja smtnīgu pirkstu pret lielo pulksteni, no pulksteņa izsprāga idiots un veikli pateica: «Krā!»

Mēs ārkārtīgi nomierinājāmies. Līksmi elpodami un klusu dipinādami burzmā pie durvīm, atstājām telpas. Paldies.

CAURLAIDE

Skatiens viņam ir laipns un grūtsirdīgs kā vecam, gudram sunim. Vaibstus ielogo kopta iesirma vaigubārda, žilbinoši balta apkaklīte zūd zoda vilnī. Fraka pieguļ rumpim kā uzlieta, kurpēm spožums kā smaidam. Viņš uzmundrinoši pamāj ar galvu un piedāvā izvēlēties kādu no krāsainajām biljarda bumbām. Tās ripinās pa zaļu drānu pārvilkta smagnēja galda virsu, trīs bumbas — melna, balta un sarkana. Kuru lai ņemu? Noķeru balto — drošs paliek drošs.

— Paldies, — viņš saka. — Neko nevar darīt.

Tai pašā mirklī paceļos gaisā slaidenā atmuguriskā salto, mani uzķer atsperīgs gaisa spilvens, un caurvējš pagriež un svinīgi nes manu ķermeni — pār zaļo galdu, gar lustras pienbalto lodi — uz ventilācijas lūkas pusi. Lūka ir vaļā. Jā — ir vaļā.

— Pagaidiet/

Bet kurpes jau ieslīd tukšumā, un žaketes stērbeles plīvodamas tiecas

tām pakaļ. «Nav pareizi,» es domāju. «Kaut kas nav īsti pareizi.» Un mani pārņem taisnas dusmas.

— Jel pagaidiet! Bet ja citu bumbu? Sarkano, piemēram?

Atlauzis galvu atpakaļ, redzu, kā viņš atkal noplāta rokas un vainīgi sarauc pieri.

Jau esmu līdz pusei iekšā, un tvirtas gaisa strāvas lodā gar stilbiem, jau žakete paliek par šauru un grūž mani dziļāk.

— Pagaidiet!

Mēģinu pretoties, atspiežu plaukstas pret sienu, skatos atpakaļ.

— Melno! Hei! Ņemšu melno, jūs dzirdat?

Viņš parausta plecus godīgā neziņā, purina galvu, klusē. Es saprotu — šis *vīrs nav vainīgs, un man pat top viņa žēl.*

Vilkme pieņemas spēkā, lūka lēnām, bet neatlaidīgi ierij manu augumu. Nu ko — ja jau tiktāl — palaižu vaļā rokas, sakrustoju uz krūtīm un ļaujos prasīgajiem apkampieniem. Pirms pazust pavisam tumsā, atceros, ka aizmirsu pavaicāt — kam man vispār tā bumba? Atskatos, pagūstu ieraudzīt: viņam acīs asaras, rokā balts lakatiņš, ar to viņš māj man, lāga dvēsele, un skumji smaida.

1982—1984

Mūs iegrūda lielā baltā zālē, un es gribēju piemiegt acis, jo gaisma žilbināja. Beidzot ieraudzīju galdu un pie tā četrus tipus, civilos, viņi pētīja dokumentus. Lai nokļūtu pie galda, mums vajadzēja šķērsot visu telpu. Šeit bija sapulcināti arī citi gūstekņi. Vairākus es pazinu, daži bija sveši. Man blakus atradās divi blondi apaļgalvji, tie bija līdzīgi, šķiet, francūži. Mazākais nepārtraukti raustīja bikses, viņš nervozēja.

ŽANS POLS SARTRS

SIENA

STĀSTS

Tas ilga vairāk nekā trīs stundas, es jutos notrulināts, galva bija tukša, telpa bija labi kurināta, un tas mani priecēja: jau divdesmit četras stundas mēs drebējām no aukstuma. Sargi gūstekņus vienu pēc otra veda pie galda, četri tipi tiem prasīja vārdu un profesiju. Visbiežāk tie uzdeva pāris jautājumu, par šo.un to: «Vai tu piedalījies munīcijas spridzināšanā?» vai: «Kur tu biji devītā rīta un ko darīji?». Viņi neklausījās atbildes vai neizrādīja to, kādu bridi paklusēdami, paskatījās pa labi un sāka rakstīt. Viņi jautāja Tomam, vai viņš bijis internacionālajā brigādē. Toms nevarēja teikt pretējo, jo viņa žaketē bija atrasti dokumenti. Zuanam nejautāja neko, kad viņš pateica vārdu, tie ilgi rakstīja.

— Mans brālis īozē ir anarhists, — Zuans sacīja. — Jūs labi zināt, ka viņa šeit vairs nav. Man par to nav nekādas daļas, es nekad neesmu nodarbojies ar politiku.

Viņi neatbildēja. Zuans vēl runāja:

— Es neko neesmu darījis. Es negribu maksāt citu vietā.

Viņa plaksti drebēja. Sargs lika klusēt, līdz viņu aizveda.

Tad pienāca mana kārta:

— Jūs sauc Pablo Ibbieta?

Es teicu, ka jā.

Tips paskatījās savos papīros un jautāja:

— Kur ir Ramons Pelēkais?

— Es nezinu.

— Jūs viņu slēpāt savās mājās no 6. līdz 19.

— Nē.

Viņi rakstīja kādu brīdi, tad sargi pavēlēja man iet. Koridorā Toms un Zuans gaidīja starp diviem sargiem. Mēs sākām iet. Toms uzrunāja vienu no sargiem:

— Un tad?

— Ko? — prasīja sargs.

— Tā bija pratināšana vai tiesa?

— Tā bija tiesa.

— Labi. Un ko viņi domā darīt ar mums?

Sargs sausi atteica:

— Spriedumu jums paziņos kamerās.

Mūsu kameras atradās kādreizējos slimnīcas pagrabos. Caurvēji tās darīja pretīgi aukstas. Mēs drebinājāmies visu nakti, un arī dienā nebija labāk. Piecas iepriekšējās dienas es pavadīju arhibīskapijas cietumā, tas bija viens no «akmens maisa» veidiem, būvēts viduslaikos. Gūstekņu bija tik daudz un vietu tik maz, ka tos izvietoja vienalga kur. Man nebija žēl sava cietuma, es tur necietu no aukstuma, bet biju viens, un ilgi tas ir nomācoši. Pagrabā man bija sabiedrība. Zuans gandrīz nemaz nerunāja, viņam bija bail, viņš bija pārāk jauns, lai viņam būtu savs sakāmais. Toms bija labs runātājs un ļoti labi prata spāniski.

Pagrabā bija sols un četri salmu maisi. Kad mūs atveda, mēs klusēdami sākām gaidīt. Beidzot Toms ieteicās:

— Mēs esam pagalam.

— Es arī tā domāju, taču ceru, ka mazuli viņi neaiztiks.

— Viņiem nav, ko tam pārmest. Viņš ir aktīvista brālis, tas arī viss.

Es paskatījos uz Zuanu, viņš laikam neklausījās mūsos. Toms atsāka:

— Tu zini, ko viņi darīja Saragosā? Noguldīja visus uz ceļa un pa virsu pārbrauca ar smagajām mašīnām. To man teica kāds marokāņu dezertieris. Tas tāpēc, lai ietaupītu munīciju.

— Degviela tā neietaupās, — es atteicu.

Es biju dusmīgs uz Tomu, viņam nevajadzēja to stāstīt.

— Daži virsnieki pastaigājās pa ceļu, — viņš turpināja,

— un skatījās, rokas kabatās sabāzuši, cigaretes sūkdami. Viņi lika tiem kliegt. Veselu stundu. Marokānis teica, ka pirmo reizi viņš neesot kliedzis.

— Es domāju, ka arī šeit viņi tā darīs. Vismaz munīcijas viņiem netrūkst.

Diena ienāca pa četriem pagraba logiem un apaļu atveri griestos. Atveres kreisajā pusē bija redzamas debesis. Pa šo apaļo caurumu, kas parasti bija aizvērts ar lūku, pagrabā tika bērtas ogles. Tieši zem cauruma bija liela putekļu kaudze; ogles bija domātas slimnīcas kurināšanai, bet kara sākumā slimniekus evakuēja, un tās palika neizlietotas, dažkārt, ja lūka nebija aizvērta, tām lija virsū.

Toms sāka drebināties:

— Pie velna, es drebu, — viņš teica, — atkal sākas. Viņš piecēlās un sāka vingrot. Pēc katras kustības krekls uz viņa baltajām, spalvainajām krūtīm nāca vaļā. Viņš nogūlās uz muguras, pacēla kājas un salika tās šķērē, es redzēju, kā kustējās viņa zemā pakaļa. Toms bija stiprs, bet pārlieku resns. Es iedomājos, kā šautenes stobrs vai durkļa asmens drīz ietrieksies šajā gaļas masā kā lielā sviesta klucī. Ja viņš būtu kalsns, efekts būtu citādāks. Tiešu aukstumu es nejutu, bet plecus un rokas arī vairs ne. Laiku pa laikam man bija tāda sajūta, it kā kaut kā trūktu, es sāku meklēt savu žaketi, tad pēkšņi atcerējos, ka viņi to neatdeva. Tas bija diezgan nepatīkami. Viņi paņēma mūsu apģērbu, lai atdotu to saviem kareivjiem, atstājot mums tikai kreklus un šīs audekla bikses, ko slimnieki valkāja vasaras karstumā. Beidzot Toms piecēlās un elsdams apsēdās man blakus.

— Tu esi nosalis?

— Pie velna, nē. Es esmu sasalis.

Ap astoņiem vakarā atnāca komandants ar diviem falan-gistiem. Viņam rokās bija dokumentu kaudzīte. Viņš jautāja sargam:

— Kā sauc šos trīs?

— Steinboks, Ibbieta un Mirabls, — sargs sacīja.

Komandants paņēma brilles un sāka pētīt sarakstu:

— Steinboks . . . Steinboks. Lūk. Jūs esat notiesāts uz nāvi.

Rīt no rīta jūs nošaus.

Viņš paskatījās vēlreiz:

— Un pārējie divi arī, — viņš piebilda.

— Tar nav iespējams, — Zuans ieteicās — es ne.

Komandants viņu pārsteigti uzlūkoja:

— Kā jūs sauc?

— Zuans Mirabls.

— Bet jūsu vārds ir šeit, jūs esat notiesāts, — komandants atbildēja.

— Es neko neesmu darījis, — sacīja Zuans.

Komandants paraustīja plecus un pagriezās pret mani un Tomu:

— Jūs esat baski?

— Šeit nav basku.

Viņš kļuva nikns:

— Man sacīja, ka šeit esot trīs baski. Es neiešu zaudēt laiku, lai dzītos tiem pakaļ. Mācītāju, jūs, protams, nevēlaties.

Mēs pat neatbildējām. Tad viņš sacīja:

— Tūliņ atnāks beļģu ārsts, viņam ir atļauts pavadīt šo nakti kopā ar jums.

Viņš militāri sveicināja un aizgāja.

— Ko es tev teicu, — Toms bilda, — ar mums ir cauri.

— Jā, — es atbildēju, mazulim izgājis riebīgi.

Es to teicu, lai būtu iejūtīgs, patiesībā man nepatika mazulis. Viņam bija smalka seja, ko bailes un ciešanas bija izkropļojušas, tās bija sašķobījušas visus viņa vaibstus. Pirms trīs dienām tas bija salkans jauneklītis, kas varēja patikt, tagad viņš izskatījās pēc vecas tapetes, man likās, ka viņš nekad vairs nebūs jauns, pat ja tiks apžēlots. Tas nebija slikti, ka varēju parādīt mazliet žēlastības viņam, taču drīz man kļuva pretīgi — mazulis iedvesa šausmas. Viņš vairs nerunāja, bet kļuva pelēks, seja un rokas bija pelēkas. Tad viņš apsēdās un apaļām acīm blenza grīdā. Toms bija labsirdīgs, viņš gribēja paņemt mazo zem rokas, bet tas saviebdamies rupji atraidīja Tomu.

— Liec viņu mierā, — es teicu zemā balsī. — Tu redzi, ka viņš tūlīt sāks kaukt.

Toms ar nožēlu paklausīja, viņam patika mierināt mazuli, jo tad viņš bija aizņemts un nemēģināja domāt par sevi. Mani tas kaitināja, nekad es netiku domājis par nāvi, vienkārši nebija tādas izdevības, nu šī izdevība pienākusi un neatlika nekas cits, kā vien domāt par to. Toms sāka runāt:

— Tu esi nožmiedzis kādu tipu?

Es neatbildēju. Viņš sāka skaidrot, ka no augusta beigām nožmiedzis septiņus. Toms nesaprata situāciju, un es labi redzēju, ka viņš nevēlas to saprast. Pats vēl nebiju visu apjēdzis. Jautāju sev, vai būs daudz jācieš, domāju par lodēm, šo dedzinošo krusu pār savu ķermeni.

Tas viss bija ārpus svarīgākā jautājuma, tomēr jutos mierīgs; mums tam bija vesela nakts. Toms beidza runāt, es uzmetu viņam aci, viņš bija kļuvis pelēks, un paskats tiešām bija nožēlojams. Tas sākas — es sev teicu. Bija gandrīz nakts, bāla gaismiņa slīdēja gar pagraba logiem un ogļu kaudzi, kas izskatījās kā liels traips debesīs. Pa griestu caurumu redzēju zvaigzni, nakts bija skaidra un ledaina. Atvērās durvis, ienāca divi sargi. Viņiem sekoja blonds vīrietis beļģu uniformā. Viņš sasveicinājās ar mums:

— Es esmu ārsts, man atļāva šajos grūtajos mirkļos pabūt kopā ar jums.

Viņam bija patīkama un izsmalcināta balss. Es jautāju:

— Ko jūs domājat šeit darīt?

— Esmu jūsu rīcībā. Es darīšu visu iespējamo, lai šīs dažas stundas

nebūtu tik smagas.

— Kādēļ jūs atnācāt tieši pie mums? Ir arī citi, pilna slimnīca.

— Mani ielūdza uz šejieni, — viņš apjucis atbildēja,

— Ak, jūs smēķējat? — viņš steidzīgi piebilda. — Man ir cigaretes un pat cigāri.

Viņš piedāvāja angļu cigaretes un cigārus. Mēs atteicāmies. Paskatījos viņam acīs, ārsts likās kautrīgs. Es sacīju:

— Jūs nenācāt uz šejieni aiz līdzjūtības. Piedevām es jūs pazīstu. Redzēju jūs ar fašistiem kazarmu pagalmā tajā dienā, kad mani aizturēja.

Es gribēju turpināt, bet mani kaut kas atturēja, ārsta klātbūtne mani pārstāja interesēt. Parasti, kad es esmu par kaut ko pārliecināts, to neatstāju. Un tomēr vēlme runāt mani pameta, es paraustīju plecus un novērsos. Vēlāk, kad pacēlu galvu, viņš lūkojās manī ar ziņkāri. Sargi bija apsēdušies uz salmu maisiem. Garais, kārnais Pedro dirnēja bezdarbībā, otrs nepārtraukti grozīja galvu, lai neaizmigtu.

— Jūs vēlaties gaismu? — piepeši Pedro pajautāja ārstam.

Pēdējais ar galvas mājienu piekrita, es nodomāju, ka viņš ir tikpat prātīgs kā viņa valoda, bez šaubām viņš nav ļauns. Skatoties viņa lielajās zilajās, aukstajās acīs, man iešāvās prātā, ka viņš grēko galvenokārt izdomas trūkuma dēļ. Pedro izgāja un atgriezās ar petrolejas lampu, kuru viņš nolika uz sola malas. Tā vāji apgaismoja telpu, bet tas bija labāk nekā sēdēt melnā tumsā. Labu laiku skatījos uz gaismas atspīdumu griestos. Biju kā apburts. Piepeši es pamodos, gaismas aplis pazuda, es jutos kaut kā milzīgi saspiests. Tā nebija doma par nāvi, arī bailes ne, tas bija kaut kas nezināms. Dega vaigi, un sāpēja galva. Es noskurinājos un paskatījos uz saviem kompanjoniem. Toms bija iespiedis galvu rokās, es redzēju tikai viņa pakausi ar sirmiem, taukainiem matiem. Ar Zuanu bija daudz sliktāk, viņam drebēja nāsis un mute bija vaļā. Ārsts piegāja pie viņa, it kā mierinādams uzlika roku uz pleca, taču acis palika aukstas. Tad es redzēju beļģa roku palēnām nolaižamies līdz piedurknei. Zuans vienaldzīgi ļāvās. Beļģis to satvēra trijiem pirkstiem, viņš izskatījās izklaidīgs, tai pašā laikā viņš mazliet pavirzījās, lai varētu uzgriezt man muguru. Es noliecos uz priekšu un redzēju, kā viņš pavilka savu pulksteni un skatījās tajā, neatlaižot mazuļa roku. Beidzot viņš to inerti atlaida un atspiedās pret sienu, pēc tam, it kā būtu atcerējies ko svarīgu, izņēma no kabatas bloknotu un uzrakstīja pāris rindiņu. «Nelietis,» es domāju ar dusmām, «kāpēc viņš nenāk man mērīt pulsu, es iegrūstu dūri viņa netīrajā purnā.» Viņš nenāca, bet es jutu viņa skatienu. Pacēlu galvu un palūkojos viņā.

Viņa bezpersoniskā balss man sacīja:

— Jums neliekas, ka šeit ir drēgni? ,

Ārsts bija nosalis gluži zils.

— Man nav auksti, — es atbildēju.

Viņš vēl arvien skatījās manī ar smagu skatienu. Piepeši es sapratu un aptaustīju sevi, es mirku sviedros. Ziemas vidū šajā caurvēja pilnajā

pagrabā es svīdu. Pārbraucu pār matiem, tie bija saķepuši. Aplūkoju savu kreklu, tas bija mitrs un durstīja man ādu, gandrīz stundu sviedri bija lijuši straumēm, un es neko nejutu. Beļģu cūkai tas nepaslīdēja garām, viņš redzēja, kā lāses ritēja pa maniem vaigiem, un domāja: gandrīz patoloģisku baiļu stāvokļa simptoms. Viņš jutās normāli un bija lepns, ka tā, jo viņam bija auksti.

Es gribēju piecelties un sadot viņam pa purnu, bet ar pūlēm izdarīju tikko manāmu žestu, kas apvaldīja manas dusmas un naidu; es vienaldzīgi atkritu uz sola. Tad sāku ar kabatlakatiņu slaucīt sviedrus no kakla, jo tagad jutu, kā tie no matiem pil uz apkakles, tas bija nepatīkami. Mitējos slaucīt, tam nebija jēgas, mans kabatlakatiņš bija tik slapjš, ka to varēja izgriezt, bet vēl svīdu. Svīda arī mana sēžamvieta, un es pielipu pie sola.

Pēkšņi mazais Zuans ieteicās:

— Jās esat ārsts?

— Jā, — atbildēja beļģis.

— Vai ir jācieš . . . ilgi?

— O! Kad . . . ? Nē taču, — tēvišķā balsī sacīja beļģis,

— tas drīz beidzas.

Izskatījās, ka viņš mierina savu pacientu.

— Bet es ... esmu dzirdējis ... ka bieži ir divas zalves.

— Dažkārt, — beļģis teica, pamājot ar galvu. — Var notikt tā, ka ar pirmo zalvi nav skarts neviens dzīvībai svarīgs orgāns.

— Tad viņi droši vien vēlreiz pielādē ieročus un tēmē vēlreiz.

Viņš padomāja un nemierīgā balsī piebilda:

*— **Tas aizņem laiku.***

Viņam bija briesmīgas bailes no ciešanām, viņš nedomāja neko citu kā vien par savu vecumu.

Par to daudz galvu nelauzīju, tās nebija bailes no ciešanām, kas lika man svīst. Piecēlos un aizsoļoju līdz putekļu kaudzei. Toms uztrūkās un uzmeta man naidīgu skatienu, es viņu kaitināju ar savām čīkstošajām kurpēm. Jautāju sev, vai es arī izskatos tikpat nobijies kā viņš, es redzēju, ka arī Toms svīst.

Debesis bija burvīgas, gaisma neiespīdēja šajā tumšajā stūrī, un man bija tikai jāpaceļ galva, lai paskatītos uz Lielo Lāci. Viņš vairs nebija tāds kā agrāk, pirms divām dienām savā arhibīskapijas cietumā es varēju redzēt nelielu debess laukumiņu un katra diennakts stunda man atsauca atmiņā ko citu. No rīta, kad debesis bija spilgti zilas un vieglas, atcerējos Atlantijas pludmales, pusdienas laikā es redzēju sauli un atcerējos bāru Seviljā, kur dzēru manzanillu, ēdot anšo-vus ar olīvēm; pēcpusdienā es apsēdos paēnā un domāju par dziļo ēnu, kas stiepās pa pusmanēžu, kamēr otra puse spīguļoja saulē, bija patiesi mokoši skatīties, kā visa zeme spoguļojas debesīs. Bet tagad es varēju uz to skatīties vienaldzīgi, debesis nemodināja manī nekādas atmiņas. Tas mani apmierināja. Apsēdos blakus Tomam. Pagāja labs brīdis. Toms sāka runāt basā. Viņam vienmēr vajadzēja runāt,

bez vārdiem viņš neorientējās savās domās. Es domāju, ka viņš runā ar mani, bet viņš neskatījās uz manu pusi. Bez šaubām, viņš baidījās skatīties uz mani .tādu, kāds biju: pelēks un nosvīdis, mēs bijām šajā ziņā vienādi, kā spoguļi viens otram. Viņš vērās beļģī, dzīvajā.

— Tu saproti? — viņš jautāja.

— Es nesaprotu, — es arī sāku runāt basā. — Kas ir?

— Ar mums notiks kaut kas tāds, ko es nespēju saprast. No Toma nāca dīvaina smaka. Man likās, ka esmu jutīgāks pret smaržām nekā agrāk. Es novīpsnāju:

— Drīz tu sapratīsi.

— Nekas nav skaidrs, — viņš tiepās. — Es gribētu būt drosmīgs, bet tad man ir vismaz jāzina. Paklau, viņi mūs izvedīs pagalmā. Tie nostāsies mums pretim. Cik viņu būs?

— Es nezinu. Pieci vai astoņi. Ne vairāk.

— Lopi. Viņi būs astoņi. Viņiem uzkliegs. «Notēmēt!», un viņi pagriezīs astoņus pielādētus stobrus pret mani. Man liekas, ka es gribēšu ieiet sienā, es grūdīšu ar muguru no visa spēka, un tā pretosies, kā murgos. To visu es spēju iedomāties. Ak, ja tu zinātu, cik labi es to spēju iedomāties.

— Skaidrs. Es arī varu to iedomāties.

— Tās noteikti ir drausmīgas sāpes. Tu zini, ka viņi tēmē acīs un mutē, lai izkropļotu, — viņš nikni piebilda. — Es jau jūtu sāpes, jau stundu jūtu sāpes galvā un kaklā. Ne īstas, vēl ļaunāk, sāpes, kuras es jutīšu rīt no rīta. Bet pēc tam?

Es lieliski sapratu, ko viņš gribēja ar to teikt, bet nelikos saprotam. Kas attiecas uz sāpēm, es tās nesu savā ķermenī kā mazu rētiņu kamolu. Un neko nevarēju padarīt, es biju tāds pats kā viņš, taču nedomāju par to.

— Pēc tam, — stingri atteicu, — tevi apraks.

Viņš sāka runāt pats ar sevi, nenolaižot acis no beļģa. Pēdējais nelikās klausāmies. Es zināju, kādēļ viņš bija uz šejieni nācis, viņu neinteresēja, ko mēs domājam, viņš bija atnācis paskatīties uz mūsu ķermeņu agoniju.

— Tas ir kā murgos, — Toms teica. — Gribas pat kaut ko domāt. Un visu laiku tāds iespaids, ka tas ir šeit. Un tad tas aizslīd, aizbēg no tevis un atkal atgriežas. Es domāju — pēc tam nebūs vairs nekā. Bet es nezinu, ko tas nozīmē. Ir brīži, kad tas gandrīz notiek .. . un piepeši tas atgriežas, es atsāku domāt par sāpēm, bailēm, sprādzieniem. Esmu materiālists, es tev to apzvēru; nesajukšu prātā. Bet kaut kas man neizdodas. Es redzu savu līķi, tas nav grūti, bet tas esmu es, kas to redz, ar savām acīm. Es gribu, lai es varētu domāt, ka es vairs nebūšu nekas un citiem pasaule turpināsies. Mēs neesam radīti, lai tā domātu, Pablo.

Tu vari man ticēt, man gadījies būt nomodā visu nakti, gaidot, bet tas nelīdzinās šai reizei; mūs sagrābs no mugurpuses, un mēs nepaspēsim pat sagatavoties.

— Aizveries, — es viņam teicu, — vai gribi, lai es pasaucu mācītāju? — Viņš neatbildēja. Es biju novērojis, ka viņš uzmetas par pareģi un,

runājot bezkrāsainā balsī, sauc mani par Pablo. Man tas derdzas, bet, šķiet, ka visi īri ir tādi. Bija neskaidra nojauta, ka viņš smird pēc urīna. Galu galā, man Toms īpaši nepatika, un tāpēc, ka mums jāmirst kopā, šī nepatika bija vēl lielāka. Ir cilvēki, ar kuriem tas būtu bijis citādi. Piemēram, ar Pelēko. Starp Tomu un Zuanu es jutos vientuļš. Bet šādi ir labāk, ar Ramonu es būtu bijis svaigāks. Es biju drausmīgi skarbs, es gribēju tāds palikt.

Viņš turpināja murmināt, ar īpaša veida kaisli. Droši vien Toms runāja, lai tikai nebūtu jādomā. Viņš šausmīgi smirdēja pēc urīna kā vecs prostatikis. Protams, biju ar viņu vienisprātis, un visu viņa teikto varēju izsacīt arī es — tas nav dabiski — mirt.

Un, kopš es sāku mirt, nekas man vairs nelikās dabisks — ne putekļu kaudze, ne sols, ne Pedro netīrais ģīmis. Vienīgi tas man neļāva domāt par to, ko domāja Toms. Visu garo nakti lieliski zināju, ka mēs sāksim domāt vienlaicīgi, vienlaicīgi sāksim svīst vai drebēt. Es iesāņus paskatījos uz Tomu, viņš bija dīvains, viņš nesa nāvi savā ķermenī. Mans lepnums bija apvainots, 24 stundu laikā, kad runāju ar Tomu, klausījos viņā, bija skaidrs, ka mums nav nekā kopēja. Bet tagad esam kā dviņu brāļi, vienkārši tāpēc, ka kopā nosprāgsim. Toms, nepacēlis acis, satvēra manu roku:

— Pablo, es domāju ... es domāju, vai tiešām viņi mūs iznīcinās.

Es atrāvu savu roku, sacīju:

— Paskaties starp savām kājām, cūka.

Tur bija peļķe, un no biksēm pilēja.

— Kas tas ir, — viņš apjucis vaicāja.

— Tu čurā biksēs, — es atbildēju.

— Nav tiesa, — viņš nikni atcirta, — es nečurāju, es neko nejūtu.

Pienāca beļģis un ar liekuļotu rūpību jautāja:

— Jūs slikti jūtaties?

■

Toms neatbildēja. Beļģis paskatījās uz peļķi, nesakot ne vārda.

— Es nezinu, kas tas ir, — Toms griezīgi ieteicās, — bet man nav bail, es jums zvēru, ka man nav bail.

Beļģis neatbildēja. Toms piecēlās un aizgāja čurāt kaktā. Viņš atgriezās, pogādams bikšu priekšu, un apsēdās, vairs nedvešot ne vārda.

Beļģis paņēma piezīmes. Mēs visi trīs skatījāmies uz viņu, jo viņš bija dzīvs. Viņam bija dzīva cilvēka žesti un dzīva cilvēka rūpes, viņš drebinājās šajā pagrabā, kā drebinās dzīvie.

Mēs, pārējie, vairs nemaz nejutām savu ķermeni, vismaz ne tā, kā to juta viņš.

Gribēju pataustīt savas bikses, taču neuzdrīkstējos, es skatījos uz beļģi, kurš balstījās uz savām kājām, bija savu muskuļu pavēlnieks un varēja domāt par rītdienu. Mēs bijām trīs bezmiesas ēnas, mēs skatījāmies un sūcām viņa dzīvību kā vampīri. Viņš piegāja pie Zuana. Gribēja pataustīt

pulsu aiz profesionālas intereses, vai viņu vadīja žēlsirdība? Ja tas bija aiz žēlsirdības, tad vienu vienīgu reizi šajā naktī. Viņš glāstīja mazuļa galvu un kaklu, mazais atļāva to darīt, un pat nepalūkojoties viņā, tad pēkšņi Zuans satvēra beļģa roku un izbrīnīti uz to paskatījās. Viņš turēja beļģa roku savējās, un šīm abām pelēkajām knaiblēm nebija lielāka prieka kā spiest šo tuklo, sārto roku. Es šaubījos par to, kas būs tālāk, Toms droši vien arī, bet beļģis nesaskatīja neko vairāk par aizrautību, viņš tēvišķi smējās. Beidzot mazais paņēma lielo, sārto ķepu mutē un taisījās kost. Beļģis to žigli atrāva un klupdams krizdams attālinājās uz sienas pusi. Kādu mirkli viņš lūkojās mūsos ar šausmām, beidzot apjēdza, ka mēs vairs neesam cilvēki. Es sāku smieties. Viens no sargiem pielēca kājās. Otrs bija iemidzis: viņa plati atvērtās acis bija bezkrāsainas. Es jutos noguris un sakaitināts. Vairs negribējās domāt par to, kas notiks, par nāvi. Tas nekur nederēja, bija tikai tukšums vai vārdi. Es pūlējos domāt par ko citu, bet redzēju tikai pret sevi pavērstu ieroču stobrus. Izdzīvoju savu eksekūciju 20 reizes pēc kārtas, reiz pat nodomāju ka tas ir uz labu. Tiklīdz kaut uz mirkli iemigu, viņi mani vilka pie sienas, es pretojos, — lūdzu man piedot. Tad spēji pamodos un paskatījos uz beļģi, man bija bail, ka esmu kliedzis miegā. Viņš glauda savas ūsas un nebija neko pamanījis. Ja es būtu gribējis, šķiet, es varētu aizmigt šajā momentā. Biju nomodā 24 stundas, mani spēki bija galā, taču nevēlējos zaudēt divas savas dzīves stundas: viņi atnāks pamodināt mani rītausmā, es viņiem sekošu, miega notrulināts, un nosprāgšu bez «ah», es negribu tā, negribu nomirt kā lops, es gribu saprast. Pēc tam baidījos no murgiem. Es cēlos augšā un staigāju krustu šķērsu pa pagrabu, tai izmainītu domu virzienu, sāku domāt par pagājību. Mani mētāja atmiņu jūklis. Bija tur gan labais, gan ļaunais, vienalga, es to visu dēvēju — pirms tam. Bija sejas, bija stāsti. Atcerējos kāda zeļļa seju, viņu Valensijā Ferijas laikā kronēja ar ragiem. To izdarīja kāds no maniem onkuļiem, varbūt tas bija Pelēkais. Es atcerējos, kā 1926. gadā veselus trīs mēnešus biju bez darba un bezmaz nosprāgu badā. Es atcerējos kādu nakti, kuru pavadīju uz soliņa Granadā, es nebiju ēdis trīs dienas un ārdījos, jo negribēju nosprāgt. Tas izsauca manī smaidu. Ar kādu alkatību es dzinos pēc laimes, sievietēm, pēc brīvības. Neko darīt. Es gribēju atbrīvot Spāniju, jūsmoju par Pi un Margalu, pievienojos anarhistu kustībai un visu ņēmu nopietni, it kā būtu nemirstīgs. Sajā brīdī man likās, ka visa dzīve man ir kā uz delnas, un nodomāju: «Tas viss ir nolādēti meli.» Tā neko nebija vērta, jo bija beigusies. Es jautāju sev,-kā es varēju pastaigāties, smieties ar meitenēm, es nebūtu ne pirksta pakustinājis, ja zinātu, ka būs jāmirst tā. Mana dzīve bija noslēgta kā aizvērta soma, taču tās saturs bija nepabeigts. Kādu mirkli gribēju to izvērtēt. Vēlējos sev teikt, tā ir laba dzīve. Bet viņai nevarēja pasludināt spriedumu, tas bija melnraksts; es biju pavadījis savu laiku, lai kaut ko atstātu mūžībai, bet neko nebiju sapratis. Es neko nenožēloju, ir tādas lietas, ko nevar nožēlot, piemēram, vasaras peldes mazā līcītī Kodiksas tuvumā.

Beļģim pēkšņi radās brīnišķīga ideja:

— Mani draugi, — viņš mums teica, — es *varu papūlēties, ja vien militārā administrācija to atļaus, aiznest kādu vārdu, kādu atmiņu tiem, kas jās mīl.*

Toms izgrūda:

— Man neviena nav.

Es neko neatbildēju. Toms nogaidīja un pārsteigti paskatījās manī:

— Tu neko neliksi pateikt Konšai?

— Nē.

Ēs biju atklājis šo maigo savienību, ta bija mana kļūda, pagājušajā naktī es biju stāstījis par Konšu, man vajadzēja savaldīties. Mēs bijām kopā veselu gadu. Vēl pirms mirkļa es būtu atļāvis sev iecirst rokā, lai tikai redzētu viņu. Tagad vairs to nevēlējos, man nebija, ko viņai teikt. Nevēlējos viņu apskaut, bija bail no sava ķermeņa, kurš kļuvis pelēks un svīda, un es nebiju pārliecināts, ka nebaidīšos no viņējā. Konša raudās, kad uzzinās par manu nāvi, uz kādu mēnesi viņa zaudēs patiku pret dzīvi. Man taču vienalga ir jāmirst. Es domāju par viņas labajām, maigajām acīm. Kad viņa paskatījās, kaut kas no viņas iespiedās manī. Kad es iedomāju, ka ar to būs cauri, ja tikai viņa skatīsies vēl uz mani, ja skatiens paliks acīs, taču tas neaizsniegs mani. Es esmu viens.

Arī Toms ir viens, taču citādi. Viņš bija jāteniski apsēdies uz sola un dīvaini smaidīja; viņš bija pārsteigts. Toms bīdīja roku šurpu turpu un uzmanīgi taustīja koku, it kā baidīdamies kaut ko saspiest, tad žigli atvilka roku un nodrebēja. Es nebūtu izklaidējies ar koka taustīšanu, ja būtu Toma vietā. Šeit notiekošais līdzinājās īru komēdijai, tikai personāži bija pārāk pārsteigti, tie bija bālāki un gaidošāki nekā parasti.

Pietika uzlūkot solu, lampu un putekļu kaudzi, lai justu, ka man jāmirst. Protams, es skaidri nevarēju iedomāties savu nāvi, bet es to redzēju visapkārt, uz lietām, redzēju, ka tās attālinājās, saglabāja distanci, noslēpumainību, tāpat kā cilvēki, kas sarunājas pie mirstošā pagalvja. Tā bija viņa nāve, ko Toms sataustīja uz sola.

Ja man paziņotu, ka es varu mierīgi atgriezties mājās, ka mani apžēlo, man tas būtu vienaldzīgi: dažas gaidu stundas vai gadi ir līdzīgi zaudētai mūžīgai ilūzijai.

Tad nāca drausmīgs miers, tas bija mans ķermenis, redzēju savām acīm, dzirdēju savām ausīm, bet tas vairs nebiju es: tas svīda un drebēja, vairs nepazinu to. Man vajadzēja taustīt un āpskatīt, lai zinātu, kas ar to notiek, it kā tas būtu svešs ķermenis. Patlaban jutu slīdēšanu, savādu krišanu kā piķējošā lidmašīnā. Vēl es jutu savus sirdspukstus. Bet tie mani nenomierināja, viss, kas notika ar manu ķermeni, bija netīra divdomība. Lielāko laika daļu tas slēpās, klusēja, es nejutu neko vairāk par smagumu, kaut kādu netīru klātbūtni, man likās, ka esmu saistīts ar milzīgu kukaini. Šajā mirklī es pataustīju bikses. Un jutu, ka tās ir mitras, nezinu, vai tās bija izmirkušas no sviedriem vai urīna, bet visādam gadījumam es aizgāju

pačurāt uz putekļu kaudzi. Beļģis izvilka savu pulksteni un sacīja:

— Ir pusčetri.

Cūka! Viņš droši vien to darīja speciāli; mēs vēl nebijām ievērojuši, kā kūst laiks, nakts mūs apņēma kā tumša bez-formas masa, es vairs neatcerējos, kad tā bija sākusies.

Mazais Zuans sāka kliegt, viņš lauzīja rokas un lūdzās:

— Es negribu mirt, es negribu mirt.

Viņš skraidīja pa pagrabu, pacēlis rokas, tad novēlās uz viena no salmu maisiem. Toms viņu drūmi uzlūkoja, neizskatījās, ka viņš justu līdzi. Par laimi, tas nebija vajadzīgs, mazais taisīja vairāk trokšņa nekā mēs, bet viņš bija mazāk satriekts, viņš bija kā slimais, kas pret slimību cīnās ar temperatūru. Kad nav vairs pat tās, ir daudz smagāk. Viņš zaudēja; es redzēju, kā viņš sevi žēlo, viņš nedomāja par nāvi. Vienu mirkli, vienu vienīgu mirkli arī es gribēju raudāt aiz žēluma pret sevi. Bet iznāca otrādi, es uzmetu acis mazajam, redzēju raustāmies viņa kalsnos plecus, man likās, ka esmu necilvēcīgs, man nevarēja būt žēluma ne pret citiem, ne pret sevi pašu. Teicu sev: «Es gribu nomirt tīrs.»

Toms bija piecēlies, viņš nostājās tieši zem apaļās atveres un sāka gaidīt dienu. Es biju spītīgs, gribēju mirt tīrs un domāju vienīgi par to.

Kopš tā laika, kad ārsts pateica, cik ir pulkstenis, es jutu, kā velkas laiks, kā tas iztek, lāsi pa lāsei.

Vēl bija tumšs, kad dzirdēju Toma balsi:

— Tu viņu gaidi?

— Jā.

Tipi soļoja pa pagalmu.

— Ko viņi tur vazājas. Vienalga nevar šaut tumsā. Galu galā mēs vairs neko negaidījām.

— Lūk, diena, — es teicu Tomam.

Pedro žāvādamies piecēlās un nopūta lampu. Viņš teica biedram:

— Suņa aukstums.

Pagrabs bija kļuvis pelēks. Tālumā mēs dzirdējām šāvienus.

—Sākas, — es sacīju Tomam. — Viņi droši vien to dara aizmugurējā pagalmā.

Toms palūdza ārstam cigareti. Es negribēju ne cigareti, ne alkoholu. No šī brīža viņi nemitējās šaut.

— Tu to apzinies? — jautāja Toms.

Viņš gribēja vēl kaut ko piebilst, taču apklusa, viņš skatījās uz durvīm. Tās atvērās, un ienāca kāds leitnants ar četriem kareivjiem.

Tomam izkrita cigarete.

— Steinboks?

Toms neatbildēja, uz viņu norādīja Pedro.

— Zuans Mirabls?

— Tas ir tas uz maisa.

— Celieties augšā, — leitnants sacīja.

Zuans nepakustējās. Divi kareivji saņēma viņu aiz padusēm un nostādīja uz kājām. Bet tiklīdz tie viņu atlaida, viņš nokrita atpakaļ. Kareivji bija neziņā.

— Tas nav pirmais, kas jātas tik slikti, — leitnants teica,

— nekas cits neatliks kā nest; jūs divi, — viņš norādīja.

Tad viņš pagriezās pret Tomu:

— Iesim.

Toms gāja starp diviem kareivjiem. Divi citi sekoja, viņi nesa mazuli, satvēruši to aiz padusēm un potītēm. Viņš nebija bez samaņas, acis bija plaši atvērtas, pa vaigiem ritēja asaras. Kad gribēju iziet, leitnants man vaicāja:

— Jūs esat Ibbieta?

— Jā.

— Pagaidiet šeit, pēc jums atnāks vēlāk.

Viņi aizgāja. Beļģis un abi sargi ari bija prom, es paliku viens. Nesapratu, kas notiek, labāk viņi būtu nobeiguši mani tūlīt. Es dzirdēju zalves ar gandrīz regulāriem intervāliem, pēc katras no tām es nodrebēju. Es gribēju kaukt, plēst sev matus, bet es griezu zobus un žņaudzīju kabatās rokas, jo es gribēju palikt tīrs. Beidzot man atnāca pakaļ un aizveda uz nelielu telpu ar smacīgu gaisu un cigāru smaržu. Tur klubkrēslos sēdēja divi virsnieki, viņi smēķēja, turot uz ceļiem dokumentu kaudzītes.

— Tevi sauc Ibbieta?

— Jā.

' — Kur ir Pelēkais?

— Es nezinu.

Jautātājs bija mazs resnītis. Aiz brillēm viņam bija aukstas acis.

Viņš sacīja:

— Nāc šurp.

Es pienācu. Viņš piecēlās un saņēma mani aiz rokas, skatoties manī tā, ka es gribēju ielīst zemē. Tajā pašā laikā viņš no visa spēka knaibīja manus bicepsus. Ne tāpēc, lai darītu sāpes, tā bija liela spēle, viņš gribēja dominēt. Vēl viņš uzskatīja par nepieciešamu pūst savu puvušo elpu man tieši sejā. Uz mirkli mēs palikām tā stāvam, man arvien vairāk gribējās smieties. Ir vajadzīgs daudz vairāk, lai iepatiktos cilvēkam, kurš taisās mirt. Viņš mani atgrūda un apsēdās. Tad teica:

— Tava dzīvība pret viņa dzīvību. Mēs tevi atstāsim dzīvu, ja tu pateiksi, kur viņš ir.

Sie divi tipi ar savām pātagām un zābakiem vienalga bija cilvēki, kam jāmirst. Viņi meklēja vārdus savos papīros, dzinās pakaļ citiem, lai tos iznīcinātu, viņiem bija savs viedoklis par Spānijas nākotni un citiem jautājumiem. Viņu mazie centieni man likās smieklīgi, tie mani šokēja, es nevarēju iedomāties sevi viņu vietā, man šķita, ka viņi ir jukuši. Mazais resnītis vēl skatījās manī, viņš pātagoja savus zābakus. Visi šie žesti bija aprēķināti, tiem vajadzēja viņam piedot nikna zvēra izskatu.

— Nu ko? Skaidrs?

— Es nezinu, kur ir Ramons Pelēkais, — es atbildēju.

— Es domāju, ka viņš ir Madridē.

Otrs virsnieks nevērīgi pacēla savu bālo roku. Arī šī nevērība bija aprēķināta. Es ievēroju visus šossīkumus un biju satriekts, ka cilvēki var šādi izklaidēties.

— Jums ir ceturtdaļstunda pārdomām, — viņš lēni sacīja. — Aizvediet viņu uz veļas mazgātavu, pēc stundas ceturkšņa atvediet vēlreiz. Ja viņš vēl spītēsies, tūliņ nošaut.

Viņi zināja, ko darīja: nakti es pavadīju gaidās, pēc tam viņi lika man pagaidīt vēl stundu pagrabā, kamēr nošāva Tomu un Zuanu, tagad mani ieslēdza veļas mazgātavā, viņi droši vien to bija izdomājuši jau iepriekš.

Viņi uzskatīja, ka nervi ilgi netur, un cerēja, ka tā es būšu viņu rokās. Taču viņi kļūdījās. Veļas mazgātavā es apsēdos uz ķebliša, jo jutos vārgs, un sāku domāt. Bet ne jau par viņu priekšlikumu. Protams, es zināju, kur ir Pelēkais. Viņš slēpās pie saviem brālēniem četrus kilometrus no pilsētas. Zināju arī, ka nenodošu viņa slēpni, vienīgi, ja nu viņi mani spīdzina (neizskatījās, ka tas būtu viņiem padomā). Tas viss bija skaidrs un mani neinteresēja. Es gribēju saprast savas uzvedības cēloņus. Labāk nosprāgšu, nekā nodošu Pelēko. Kādēļ? Es vairs nemītu Ramonu Pelēko. Mana draudzība bija mirusi mazliet pirms rītausmas, brīdī, kad zuda mana mīlestība pret Konšu un vēlēšanās dzīvot. Bez šaubām, es viņu vēl cienīju, viņš bija stiprs cilvēks. Bet ne jau tādēļ es gribēju mirt viņa vietā; viņa dzīvība nav neko vairāk vērta par manējo; neviena dzīvība nav neko vērta. Cilvēku pielīmē pie sienas, un šauj uz viņu, kamēr nosprāgst: vai tas būšu es vai Pelēkais, vai kāds cits, vienalga tas būs tā. Es zināju, ka Pelēkais Spānijai ir derīgāks par mani, bet man uzspļaut gan Spānijai, gan anarhijai, nekam vairs nav jēgas. Es esmu šeit un varu glābt savu ādu, nododot Pelēko, un es tiepjos to darīt. Man tas šķita ārkārtīgi komiski: tas ir aiz spītības, es domāju: «Ir nu gan jābūt spītīgam.» Mani pārņēma dīvaina jautrība.

Viņi atnāca man pakaļ un aizveda pie abiem virsniekiem.

Mums gar kajam noskrēja žurka, tas mani uzjautrināja. Es pagriezos pret vienu no falangistiem un teicu:

— Jūs redzējāt žurku?

Viņš bija drūms un visu ņēma nopietni. Es gribēju sākt smieties, bet atturējos, jo baidījos, ka iesācis, vairs nespēšu mitēties. Falangists bija ar ūsām. Es vēl piebildu:

— Vajag nodzīt ūsas, lempi.

Man šķiet, ka ir dīvaini, ja dzīvs cilvēks atļauj aizaugt ģīmim. Viņš man iespēra bez īpašas degsmes, un es apklusu.

— Nu labi, tu padomāji?

Es izbrīnīts skatījos uz viņu kā uz retas sugas kukaini. Tad teicu:

— Es zinu, kur viņš ir. Viņš ir paslēpies kapsētā. Kapu velvē vai

kapraču būdiņā.

Tā bija krāpšana. Es gribēju redzēt, kā viņi celsies, aizsprādzēs portupejas un lietišķi dos pavēles.

Viņi pielēca kājās.

— Iesim, Moles, paprasīsim 15 cilvēkus leitnantam Lope-sam. Tu, — teica resnais, — ja tu saki taisnību, solu tev tikai vienu. Bet tu dārgi samaksāsi, ja mūs krāp.

Viņi trokšņaini aizgāja, un es paliku gaidot, falangistu apsargāts. Laiku pa laikam iespurdzos, es smējos, jo domāju par grimasēm, kādas viņi rādīs. Es biju notrulinājies un ļaunprātīgs. Iedomājos, kā viņi pacels kapakmeņus, vērs kapu velvju durvis. Es iedomājos šo skatu no malas: cietumnieks, kas tēlo varoni, un bargi ūsaini falangisti uniformās, kas skraida pa kapsētu; tas bija drausmīgi smieklīgi.

Pēc pusstundas atgriezās mazais resnītis. Domāju, ka viņš dos pavēli, lai mani nošauj. Pārējie droši vien vēl ir kapsētā. Virsnieks paskatījās manī. Viņš neizskatījās vīlies.

— Aizvediet viņu uz lielo pagalmu pie citiem. Pēc militāro operāciju beigām parastais tribunāls izlems viņa likteni.

Man šķita, ka es neko nesaprotu.

— Kā ... un mani nenošaus.

— Visādā ziņā ne tagad. Pēc tam — tas mani vairs neinteresē.

Vēl joprojām nesapratu. Es vaicāju:

— Bet kāpēc?

Viņš paraustīja plecus, neko neatbildot, un kareivji mani aizveda.

Lielajā pagalmā bija labs simts gūstekņu: sievietes, bērni, veči. Sāku staigāt ap centrālo mauriņu, jutos apstulbis. Ap pusdienu mūs ēdnīcā pabaroja. Divi vai trīs man kaut ko jautāja, droši vien viņus pazinu, bet neatbildēju: es vairs neapjēdzu, kur atrodos.

Pret vakaru pagalmā iegrūda vēl kādu duci gūstekņu. Es ieraudzīju Garsiju, maiznieku. Viņš man teica:

— Cūcene! Es necerēju tevi satikt dzīvu.

— Viņi man piesprieda nāves sodu, bet pēc tam pārdomāja. Nezinu, kādēļ.

— Viņi mani apcietināja divos, — teica Garsija.

— Kādēļ?

Garsija nenodarbojās ar politiku.

— Es nezinu, — viņš atbildēja. — Viņi apcietināja visus, kas domā citādi kā viņi.

Viņš pazemināja balsi.

— Viņi saņēma Pelēko.

Es sāku drebēt.

— Kad?

— Šorīt. Viņš izdarīja muļķību. Otrdien viņš aizgāja no sava brālēna, jo viņi bija sastrīdējušies. Protams, netrūka cilvēku, kas būtu viņu

paslēpuši, bet viņš negribēja būt no kāda atkarīgs. Es paslēptos pie Ibbietas, bet viņš ir saņemts ciet. Es noslēpšos kapsētā.

— Kapsētā?

— Jā. Tā bija muļķība. Protams, viņi tur šorīt bija, tā tam vajadzēja notikt. Viņu atrada kapraču būdiņā. Viņš bija šāvis, un viņi to nošāva.

— Kapsētā?

Viss *sāka griezties, un es atjēdzos, apsēdies zemē: es smējos tā, ka asaras man saskrēja acīs.*

No franču valodas tulkojusi INGRIDA LEVRENCE

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA

(1890.—1910. GADS)

ATIS ĶENIŅŠ (1874—1961)

Galvu reibinošs šķiet tilts, kuru pāri sešiem gadu desmitiem met Ata Ķēniņa rakstniecībai veltītais mūžs. Lieki piebilst, ka šis laikmets bijis politisku un literāru cīņu sarežģīts un pārvērtību pilns, tikpat daudzveidīga bijusi A. Ķēniņa darbība. Minēsim kaut vai pedagoģisko un izdevniecisko: 20. gs. pirmajā desmitgadē Ķēniņš nodibina Rīgā vairākas ģimnāzijas, kurās latviešu inteliģences audzināšanā par skolotājiem iesaista A. Saulieti, F. Bārdu, Falliju. Sajā laikā viņš sastāda «Jaunības literatūras» piecas grāmatas. Ķēniņš ir arī viens no «Zalkša» izdevniecības un almanaha (vēlākā žurnāla) dibinātājiem. «Zalktī» Ķēniņš tiecas radīt jaunu virzienu — jaunklasicismu. Nosodīdams gan dekadentu orientāciju uz «savu negatavo, sīciņo Es», gan mākslas ziedošanu politikas elkiem, viņš par ideālu izvirza zelta vidusceļu — «klasiskās mākslas idejas, izteiktas ar latviešu tautas dvēselei īpatnēju temperamentu». Sī teorētiskā programma lielā mērā raksturo arī paša Ķēniņa dzeju krājumā «Potrimpa Zemē» (1914), kurā apkopots piecpadsmit gadu dzejas darbs. Literatūras vēsturē dēvēts par vienu no pirmajiem jaunromantiķiem, jaunības gados iejūsmināj ies no tautiskās atmodas dzejniekiem (īpaši A. Pumpura), Ķēniņš romantismam raksturīgos motīvus cieši savijis ar tēvzemes tēmu, ar domu par savas «dzimtenes — sērdienes, nomales bērna» celšanu saulītē, attīstot nacionālo kultūru un neatkarību ar tautas gara kopšanu. Tieši vēršanās uz ārēju lielu mērķi, nevis ieslīgšana psiholoģiskajās izjūtās A. Ķēniņu patīkami atšķir no pārējiem jaunromantiķiem. Ķēniņš sevi nekad nav uzskatījis par īstu rakstnieku, tā kā literatūra bijusi blakus nodarbošanās. Taču šķiet, ka dzejā viņš tiecies vārdus apvienot ar darbiem — «rakstniecība mani interesējusi tikai kā daļa no vispārējā latviešu kultūras darba». Ķēniņa dzeja piesātināta ar latvisku mentalitāti, poētiskā pārdzīvojuma izteikšana nav domājama bez gleznainas, nereti simboliskas dabas ainas. A. Upīts

gadsimta pirmajā desmitgadē uzskata Ķēniņu «vai par vissirsnīgāko Latvijas dabas apdziedātāju», niansētā un smalkā dabas tēlojuma ziņā viņu var vērtēt kā F. Bārdas priekšteci. Nenoliedzamas Ķēniņa dzejā arī A. Niedras koptā jaun-nacionālisma iezīmes, tautiskuma tendences pastiprinās Ķēniņa otrajā krājumā «Rudens un zvaigznes» (1936).

NAKTS GULBIS

Pa ezera dzelmi nakts gulbis slīd,
Kā baltzaļa liesma nakts tumsā tas spīd.
Un pēlēkos skumjības plīvuros Manas laimes dienas raud vītolos.
Kā raudoši koki dziļskumji tās Pār ūdeņiem zemu noliekušās.
Vēl dziestošās acu liesmiņas dzirkst,
Bet zeltainie mati jau dzelmē mirkst.

Laiku atvarā dienas un nedienas slīkst, Tik sāpes un tumsa vēl pāri tām līkst.

Kad skumja ir asaras raudāt rims,
Nakts baltais gulbis pats ezerā grims.

VAI JAU TIESĀM!

Vai jau tiešām sāk pār mani Baltās pārslas lēnām snigt?
Un jau laiks man, gads no gada, Vienmēr vientuļākam tikt?
Nava sen, vēl ceļā gāju —
Jauns uz jaunu tēviju;
Saldams, salkdams purvus bridu, Saules zemi meklēju.
Un jau sāk tik drīz pār mani Baltas pārslas lēnām snigt?
Vai man, nesniegušam mērķi, Ceļa malā galvu likt?

SKUMJU MŪZA

Vēl lietus lāsoja no liepu lapām,
Un ceļa smiltis saulriets glāstīja;
No birzes pretim nāca skumju mūza,
Un viegli manu pieri skūpstīja.

«Kam vairies vēl no ilgu dzīves skūpsta, Vai ikdienai tev sapņu rozi sniegt?

Kā ielas skuķe tā — karsts acumirklis,
Tad izmisības tumsā vari kliegt.

Tev nebēgt vairs no manas klusās birzes, Kur saules riets un krēsla rakstus auž;

Tos atmini, un sirdi dziesmām veri,
Un ļauj, lai skumja tavu pieri glaužl»

SAPŅOTĀJU PUĶE

Nāk dienas un aiziet, un pusnaktis nāk,
Senās gaitas no jauna man jāiesāk.
Man jāiet. Līdz galam man vajaga iet,
Man jāredz, kur sirdspuķe zilā man zied.

Zili mirdzošs uz klintsaugstas radzes tai zieds, Vēju karstuma šūpots, dzidra lietiņa liets.

Manas dzimtenes nopūtas vējš turpu nes,
Slaka asaru mākons tai saknītes.
Bet vidū iekš zieda kā asinis mirdz — Tumšsarkana kūpoša brīnuma sirds.
Tā sapņotāju puķe. Kam rokās tā tiek,
Tas svešs savai tautai vairs nepaliek.
Viņas skumjas tas dzird, viņas nākotni redz, Viņas apslēptos dārgumus va|i tas sedz,
Man jāiet. Līdz galam man vajaga iet.
Es zinu, kur sirdspuķe zilā vēl zied.
Draugi, nākotnes ticība mana Stāv rudeņu negaisos,
Kā dzimtenes tumšzaļās egles Mūsu tēvtēvu laukmaļos.
Jautri-jautri, strauji-strauji Strautiņš ritēja;
Skumji-skumji, lēni-lēni Vējiņš žūžoja.
Saules vizmu, puķu smaržu Vilnīts šūpoja,
Melnas naktis, rudens tvaikus Vējiņš auklēja.
Mīlulīti, cīrulīti,
Strautiņ ziedonī, —
Dieviņš dos, ka skumjais vējiņš Nāks tik rudenī.

LAIME

Tām notecējs, noraudāts stumbrs Un miza, dziļrievaina:
Tām svešnieki nobrauca saknes,
Tās plēsa un aplauza.
Bet dzimtajā zemē bij saknes,
Un ilgas bij bezgala, —
Tas dzimtenes tumšzaļās egles Tik diženas audzēja.
Jūs, manus nedzimušos brāļus, Smagi viļņotas druvas tur sveiks; Manas salstošā ziemcieša dziesmas Latvju svētrīta gaviles beigsi

AUGUSTS SAULIETIS, īst. v. Augusts Plikauss (1869—1933)

A. Saulieša dzeja pagājušā gadsimta 90. gados, salīdzinot ar Treimani-Zvārguli, Aspaziju, Poruku un pašās desmitgades beigās ar Raini un Plūdoni, palika it kā otrajā plānā. Tikai paejot laika distancei, izgaismojās arī A. Saulieša īpatnība un loma dzejas procesā. Jā, A, Saulietis nav ne izcils formas novators, ne īpatnēju atziņu vai izjūtu paudējs. Ilgstoši lasot viņa dzeju, jaušams tās psiholoģiskais vienmuļīgums, metaforiskā vienveidība, taču arī noteiktā, sīkstā ētisko vērtību sistēma un morālās simpātijas uz patriarhālu, darba tikumos sakņotu dzīvi, kā arī svētuma apziņa. Savukārt estētiskajā skatījumā viscaur dominē daba kā skaistā kritērijs un iekšēja līdzsvara devēja. Tomēr, lai arī Saulietis dabā un ētiskajos ideālos nepiekāpīgi cenšas atgūt ticību priekam un laimes iespējai, grūtsirdīga skepse un lepna cietēja sāpes ir noteicošā viņa lirikas intonācija. Viņa *dzejā* absolūti nav pozēšanas, manipulēšanas ar kādu literāru masku vai romantiska cietēja togu. Viss viņam ir paša redzējumi, emocijas, pārdomas

sirsnīgā, nedaudz sentimentālā, līdzjūtības cauraustā tēlojumā. T. Zeiferts pamatoti uzsvēris: «Bāriņa, grūtdieņa stāsts un liktenis piedod Saulieša dzejai īpatnīgo noskaņu.» It īpaši šo vērtējumu var attiecināt uz Saulieša jaunības dzeju (pirmie dzejoļi 1891. g., pirmās publikācijas— 1893. g., krājums «Meža šalkas» 1897. g.), kuras raksturīgākās iezīmes ir patiess un sirsnīgs lirisms, vērīgs skatījums ikdienas traģikā. Arī turpmāk Saulieša pasaules izjūtā nav krasu pārmaiņu. Vienīgi dzejas maniere kļūst grodāka un tēlainībā parādās simbolisma poētikas iezīmes. Pēdējā īpatnība saistīta ar A. Saulieša līdzdalību grāmatu apgādā «Zalktis» gadsimta pirmajā desmitgadē, kad viņš blakus A. Ķēniņam un J. Rozentālam bija arī moder-nistiskā almanaha «Zalktis» redaktors.

Bez siltas rokas glāsta Man gāja jaunības laiks; Tik bēdas kūpēja pretī Kā saltais purva tvaiks.

Bet nē — tur bij ar' laime: Es mūžam cerēju;
Kaut nesaprata manis —
Es sāpīgi mīlēju.
Un vai tas nava daudzi,
Ja cerēt un mīlēt ļauts! — Tur visa cilvēku laime.
Ja nē — ko laimi tad sauc?

SVĒTVAKARS

Jau saule aiz tālajiem kalnājiem slīgst,
Un mākoņi blāzmajā sārtumā tvīkst.
Klāj ielejas migla, un krēslainais mežs,
Kad vēsmiņa staigā, kā lūgšanu dveš.
Skan tāli zvani: nu svētvakars klāt Un visi to vēro ar laimīgu prāf:
Gan piekusis arājs, sētā kas iet,
Gan ganiņš pie gatves, gan saule, kas riet . Sedz tumsa drīz visu un paliek viss kluss, Kas grūti ir gājis, saldi nu dus.
Tik neskaidras skaņas no tāluma slīd,
Caur tumsu kāds pieguļas ugunskurs spīd, Un retumis tālu kāds kumeliņš zviedz,
Un gāršā putns kāds sapņaini kliedz . . .

NOMIRA SIRDS

Ko nostājies, māmiņa, lūkodamās Tur tālumā plašā un zilā?

Kā gaidi no turienes ilgodamās,

ATZIŅAS

Atri, tā kā strauti rit, Steidzas laimes dienas; Ne mēs viņas pamanām, Ne tām īstas cienās . . .

Bēdu dienas gauši iet, Vērojam mēs viņas —

Un par laimi domājam, Par ko vairs nav ziņas . .

Tad ar sāpēm saprotam, Ko mēs pazaudējām,

Kā mēs būtu laimīgi,

Ko mēs iegūt spējām.

Kam nopūtas krūtis tev cilā?

«Tur tālumā aizgāja vienīgais dēls . . . Pēc viņa es ilgojos, vaidu:

Vai blāzma aust rītos, vai vakars vēls ■ To pārnākam mājā es gaidu . . .

Vai dzīvs viņš vēl, vai miris varbūt,

Ko loloju mazu un vāju? —

Ak, dēliņ, nāc! Man gaidīt grūt:

Drīz jāiet uz mūža māju! . .»

Un velti raugoties māmuliņai Pār vaigiem daudz asaru rita,

Un nomira sirds aiz žēlabām tai,

Un dēls tai svešumā mita.

Materialu par A. Keninu sagatavoja IEVA KALNIŅA, par A. Saulieti — VIESTURS VECGRAVIS

RUDĪTE KALPINA

9

brīvības kareivis

STĀSTS

Ap piecpadsmit gadu vecumu viņš sāka minēt, kāpēc nokļuvis, pareizāk, piedzimis, tieši šajā pasaulē. Bērnībā viņš bija ticējis, ka eksistē daudzas citas, mājīgākas pasaules, tad bailēs no nāves mierinājis sevi, ka cilvēks dzīvo vairākas reizes, un iedomu stundās pūlējies atcerēties kādu no iepriekšējām dzīvēm un iztēloties nākamo. Taču ar gadieņi sapņojumi kļuva aizvien retāki.

Tolaik viņš mācījās skolā un interesējās par visu, kam savu uzmanību mēdz pievērst piecpadsmitgadīgs pusaudzis. Mūzika, meitenes, pūtītes uz sejas — pasaules iepazīšana. Viņš vairījās no vienaudžiem, kuru skaļums viņu gan biedēja, gan pievilka, un visas pubertātes laika pretrunas pārdzīvoja sevī. Saulainā pēcpusdienā, sēdēdams uz soliņa pagalmā, kur debesis — četrstūrains laukums, ko

iekļauj namu augstās sienas, viņš pirmo reizi iepazina bezgala sāpīgu sajūtu. Viņš nepieņēma smeldzi uzreiz, jo bija iecerējis daudz paveikt, ticēja, ka viņa agresivitātei, enerģijai un naidam ir kāda jēga. Viņš nenojauta, cik nenozīmīgi viņa spēcini un ka vēlāk pašam būs kauns par savu naivumu.

Sapņos viņš kāroja redzēt leknu zaļu zāli, klausīties sienāžos vai baudīt klusuma pilnību, skatīt sievietes zemnieču aubēs, pilniem ņieburiem, iejukt tirgu burzmā, ēst ar koka karotēm un dzīvot garāku dienu.

Līdz pat otrā gadu desmita sasniegšanai viņš tikai vientuļi brīnījās un pazemīgi ļāvās visam, kas notika. Viņš skatīja savu iedomāti neatkarīgo dzīvi un pūlējās saprast, attaisnot savu ierašanos šai pasaulē. Tas bija kas vairāk par apkārtējo nomācošajiem jautājumiem, kā viņš domā iekārtot savu dzīvi. Vienatnē spriezdams un prātodams, viņš slaucīja nevarības asaras. Kāpēc tik daudziem lemta līdzīgi nomācoša dzīvei Viņš ilgi tīstīja atbildi, prašņāja sev vēl un vēl, līdz pagura.

Viņu pārņēma šausmas, iedomājoties, ka tā būs jānodzīvo vienīgā dzīve, un šaubas, vai būs viņa spēkos to izturēt. Tās bija traģiskas un nesamierināmas šausmas, kādas cilvēku pārņem tikai agrā jaunībā, kad viņš vēl izjūt globālu kopību ar nepazīstamo likteņiem un pasaules likstām, kad gluži personiskas, egoistiskas vilšanās vai pārdzīvojuma sāpes vēl nav vedušas pa izmisuma un bezcerības nebeidzamajiem lielceļiem. Brīžiem viņā kas sadumpojās, uzvilkās — par ko! Viņš kļuva negants un bērnišķīgi niķīgs. Vai tikai tāpēc vērts nākt pasaulē — izturēt, cīnīties, vilkt!

Viņš bijās kļūt līdzīgs visiem, ko redzēja. Viņu gēni — izroboti, saraustīti — mirka asinīs, un asinis sauca atmaksas, taču visniecīgāko nekrietnību viņi uzņēma ar nevarīgu sa-mierinasanos. Viņu bija tik maz, ka ikvienam likās svarīoi nosargāt savu fizisko eksistenci. Tas bija kā attaisnojums vlpu Instinktīvajai vēlmei dzīvot un baudīt pieejamos pasaules 'priekus, neko neupurējot un neziedojot. Biia lietas, notikumi, vārdi, kuri spēja viņus pacelt uz patosa vilna, bet tas augstu uzšūpojās un zemu nokrita. Kaut ko viņi vēl turēja svētu, reizumis viņš jutās alojies, taču apnicīgā ikdiena apstiprināja viņa domu precizitāti.

Viņš izdarīja pāris vienkāršu secinājumu:

Ko vērta ideja, kuru nekad nevar īstenot!

Ko vērta ideja, kuru tik viegli sakropļot!

Vientulība viņu kaitināja, tāpat mūžīgā taustīšanās uz «drīkst» un «nedrīkst» robežas. Viņš neticēja, ka ir viens, taču visur un pār visiem valdīja līdzšinējā pieredze, un, tāpat kā tie, kurus viņš neatrada, negribēja kādu dienu vienkārši pazust.

Tas, kuru daudzināja un piesauca tik bieži kā kādreiz Dievu,

gulēja pie ļaužu kājām, un ikviens, kam nebija slinkums.

varēja to apskatīt. Tāpēc nebija, kurp vērsties izstieptām rokām, nebija, no kurienes gaidīt laipnību un žēlastību. Tā bija pietiekami liela ačgārnība, lai sabiedrība, pieticīga savās vēlmēs un kūtra to piepildīšanā, sabiedrība, kuras pamatos bija iemūrēti cilvēces netikumi — naids un skaudība, tuvotos sabrukumam.

Visur bija viens un tas pats. Domāšanai viņš nodevās jau ar izmisušā pēdējiem spēkiem. Viņš atviegloti nosprieda:

Ko es varu mainīt! Nekad un neko. Esmu kļuvis vecs brīdī, kad apjautu, ka neko nespēju ietekmēt.

Viņš loģiski pierādīja sev: ja nu viņš patiešām ir izņēmums, tad tāpēc, ka uz visu skatās no malas un spēj vērtēt notiekošo, neattiecinot to uz sevi. Kaut ko viņš gaidīja, svaidījās, uzdrošinājās izspiest vārgu cerību, kuru pats neganti no-ņirdza, dzīvoja dienu pēc dienas un truli ļāvās it visam, līdz apjucis saduga. Pārstāja domāt par citiem un neauglīgi prātot par pasauli, kurā bija nometināts. Viņš vairs nevienu nevainoja, tikai jutās zaudējis dzīvi par neko. Viņš pat nemēģināja atbrīvoties no tirdošās neziņas un mokošās bezjēdzīgu-ma apjautas.

Reizēm viņš mēdza ienākt pazīstamajā pagalmā agros svētdienas rītos un gandrīz netraucēts ļāvās sajūtām, ar kurām nekad nebija iepazīstinājis kādu citu. Savas dzīves pirmos astoņpadsmit gadus viņš bija nodzīvojis smagnējā mājā pašā pilsētas centrā. Kādreiz māja bija liecinājusi par savu iemītnieku pārticību, bet nu jau ilgus gadus smaka no nelaimīgu cilvēku elpas, gruzdēja no komunāliem ķīviņiem un pamazām sagruva — ar krāsotām parketa grīdām, finiera plākšņu durvīm un plānām starpsienām, kas šķērsoja bijušās zāles un viesistabas un kurām vajadzēja glābt mīlētājus, šķirt dažāda dzimuma personas un radīt izolētu kaktu iebraucējiem.

Gaļas veikala noliktava, kurā varēja tikt no pagalma puses, svētdienās bija slēgta, un viņš varēja tikai atmiņā skatīt septiņdesmito gadu beigu ainas pie tās durvīm.

Debesu četrstūrī viņš bija lūkojies, nezinādams, ka pēc gadiem sastaps cilvēkus, kas stāstīs viņam par līdzīgu debesu laukumu pastaigas vietā namā pāri ielai, un viņš pārdzīvos, ka nav jutis viņus tur, trokšņainās ielas pretējā pusē, jo izrādīsies, ka viena pavasara debesis viņi vērojuši vienlaicīgi. Viņi bija cietuši to pašu, ko viņš, bet sodīti. Viņš domāja par svešo namu, kas kalpojis visām varām un kuram sen vajadzēja būt sabrukušam no ļaužu ciešanām, vaidiem, ar kuriem piesūcies ik ķieģelis, no asinīm un nāves. Par noslēgto pasauli, no kuras viņš tā baidījās, kur nekam vairs nav nozīmes, kur zaļgani, mitrumā un bezspēcībā apsūnojuši stāvi, nespēkā grīļodamies, vāri turējuši ciet savas izmocītās dzīvības.

Viņš nenāca uz šejieni tikai tāpēc, lai nožēlotu aizgājušo laiku un uzmanīgi, balansējot uz sāpju un smeldzes robežas, pieskartos seniem

pārdzīvojumiem. Pagalms neglabāja ne viņa pirmos skūpstus, ne šķiršanās skumjas, tās bija izkaisītas kāpņu telpās, kur viņš atvadījās no meitenēm. Saņēmis atgriešanās smagumu un prieku, viņš jutās izlauzies no atvēlētajām izjūtām un piešķirtā laika. Un skaidri apzinājās, ka vairs netaps tāds, kāds gribētu būt.

Viņa dzīve ritēja bezgalīgās vērojošās skumjās, ko pazīst daudzi. Arī viņš nīgri šķendējās par savu dzīvi, taču allaž atrada, kur pieķerties, lai paliktu. Pat gribēdams viņš nevienu nespēja pažēlot un nevēlējās kādu lemt dzīvei tādā pasaulē. Viņš domāja par to, ko daudzi, līdzīgi viņam, nekad neiepazīs un nezinās. Pieticīgajā dzīvē viņi alkatīgi tvēra ikvienu ilūziju, paši smiedami savu naivumu un tomēr cerēdami. Viņš bija viens no viņiem.

Kvēlojošas, draudīgi pustukšas ielas, karsta, sutīga pēcpusdiena, nokaitēts gaiss. Tūkstošu ilgas mēmā vienotībā un drosmīgo kliedzienos. Bez spēka viņš sēdēja tuvējā parkā un nicināja sevi, ka baidījies būt to nolemto vidū, ko ieslēdza asinskāres un atmaksas triumfs. Kaunā trīsēdams, mierināja sevi, ka Ir gan kopā ar tūkstošu sapņiem, cerībām, alkām, taču pārāk labi zina, ka nepieredzēs to piepildīšanos.

Viņš reti staigāja pa nesaprātīgi pārblīvētās pilsētas nervozajām ielām un vairījās no cilvēkiem. Viņš slēpās. K|uva aizvien nevērīgāks pret savu izskatu. Viņam iepatikās soļot stingrā, noteiktā solī un likt rokas aiz muguras. Seja bija sastingusi, kaut atgādināja par bijušām emocijām. Viņš strādāja pie konveijera, iemantoja īpatņa un klusētāja slavu un reizumis tikās ar kādu jaunu būtni, kas viņu veldzēja. Pat bagātība, ko viņš savulaik bija uzskatījis par vienīgo izeju, gadiem ritot, kļuva vienaldzīga.

Viņš zināja, ka ir maz ceļu, kas pieder brīvībai, un ka nekad nespēs tos atrast, jo neredzēja sevi to ierindnieku pulkā, kas gatavi ar saviem kritušajiem augumiem rādīt uz brīvības pusi.

RITAS LAIMAS KRIEVIŅAS KOLAZA

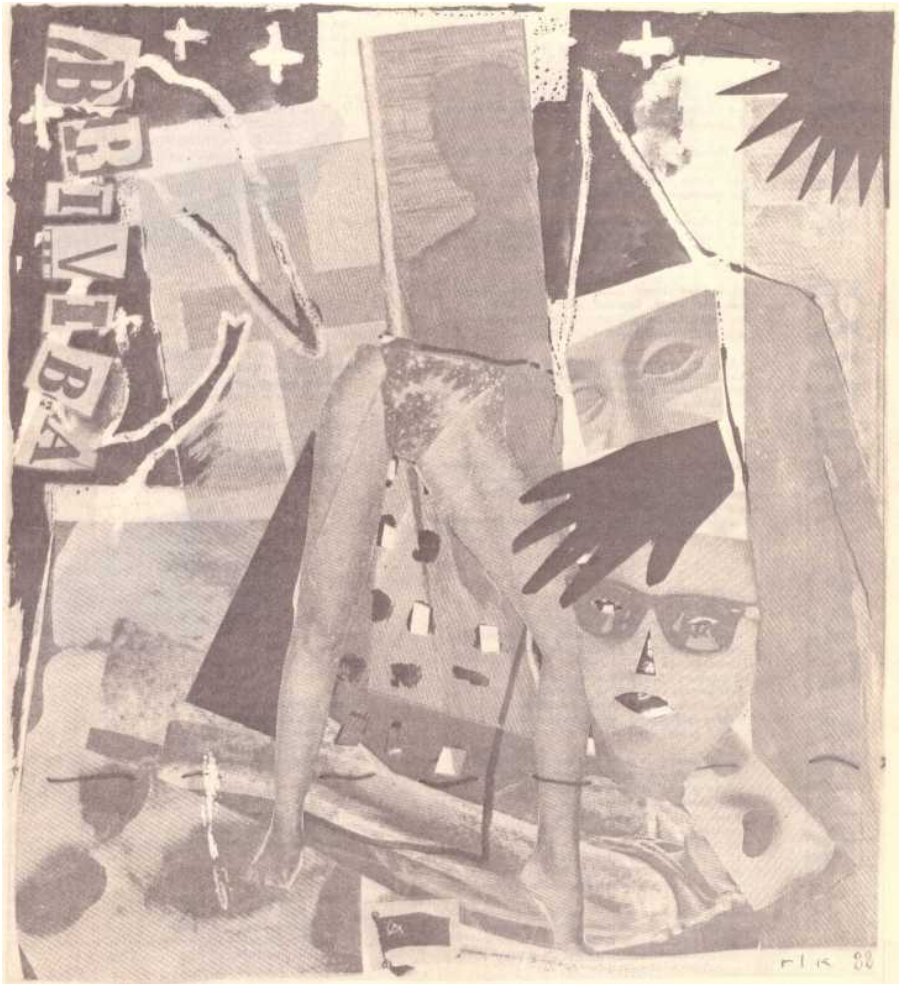

Pa garu pārvērtību kāpnēm tēli kāpj.

Tev jāsajūt un jātic — tad tie ceļu iesāk.

Par pelniem liesmas kļūst — un tas mums sāp, bet mākslā: pārtop putekļi par liesmām.

Šeit — maģija, šeit burvjiem pieder viss, uz augšu ceļas vārds — no pierastības laukā .. . un tiešām izklausās, ka balodis kliedz, neredzamu baložmāti saukdams.

RAINERS MARIJA RILKE

ČOSKU DĪDĪTĀJS

Kad, tirgus vidū šūpodamies, čūsku dīdītājs sāk stabu līti pūst, kas vilina un aijā, tad iespējams, ka viņš starp tiem, kas apkārt stāj, ir vienu izvēlējies, vienu vajā

šī stabule, kas kaut ko grib un grib, un prasa.

Un rāpuļi jau grozā sastinguši, bet vairāk, vairāk vēlas skaņas asās un sastingumu atkal pārplēš pušu,

vēl reibinošāk un vēl aklāk kopā jaucas viss no baigā sastinguma un no brīvā vēja.

Tad pietiek viena skatiena — un indietis jau tevī svešatni ir iespēlējis,

to, kur tev jāmirst. Karstas debesis sāk laisties pār tevi zemāk. Seja tad zem tām tev pēkšņi mainās. Svešu zemju virces kaisās pār tavām nordiskajām atmiņām,

kas nepalīdz nenieka. Nav tev tāda spēka, kas atburtu. Jau drudzis trako, saule ņirdz, ap tevi ļaunā priekā spiežas tirgus ēkas un čūskās inde mirdz.

ATKAL no jauna, kaut arī mīlas ainavu pazīstam, zinām baznīciņu ar žēlīgi skanošo vārdu un apslēpto baismīgo aizu, kurā izbeidzas pārējās: atkal mēs divatā aizejam zem vecajiem kokiem, atkal no jauna apmetamies puķu vidū, debesīm iepretim.

SVEŠINIEKS

Ko' tur tuvinieki domās savos kaktos, viņam bij vienalga. Nogurušos netraucēdams, atkal aizgāja viņš, pagaisa bez pēdām, zinādams, ka ceļojumu naktis ir pavisam citādas kā mīlas naktis.

Bija vērojis viņš, miega neaprakts, brīnumnaktis, kuru stiprās zvaigznes šauros tālumus no zemes projām aiznes, un kā kaujas karte mainās debess raksts

***un* tās citas, kas *starp mēness* izkliedētām, it kā laupījumā ņemtām ciemu sētām parādījās, vai starp vecu parku virknēm ļāva skatam pelēcīgās muižas, kurās viņš uz vienu īsu mūžu noliektajā galvā apmetās, — uz mirkli, dziļāk zinādams, ka nepaliks nekur, un jau redzēdams aiz pagrieziena jaunus ceļus, tiltus, mežu sienas, pilsētas, kur pārāk lieli pūļi murd.**

Un bez iekāres to visu atstumt nost viņam bija svarīgāk par mantību un godu. Taču reizēm svešos laukumos pēkšņi šķita tikai viņam likts un posts nodeldētais akmens akas grodos.

Tad noliecas stunda un manī skan ar tālu metāla zvanu, un varētgribā dreb prāti man un satver šo dienu manu.

Nekas nebij pabeigts, pirms nāca mans skats, ikkatrs tapums vēl snauda.

Manās acīs briest vārpas, un katrs sev pats no tām izlasa graudu pēc grauda.

Nekas ir tik mazs un man tomēr tik dārgs, un es to gleznoju lielu un paceļu augstu, lai katrs, kas vārgs, jūt līstam tā zeltaino vielu.

Savu dzīvi es dzīvoju augošos lokos, kas pāri pār lietām sniedz.

Varbūt veltīgi pēdējo pabeigt es mokos, bet nav varas, kas augt tam liedz.

Ap Dievu, šo torni, lokus es metu, ievilkdams mūžības metu.

Vai esmu es vanags! vai vētra! vai liesma! vai varbūt liela dziesma.

Uz krāsnīm čukstot, nokvēpušais, tu pārgūlies tai zinībai, kas sniedz līdz laika robežai, un tumsā sevi noslēpušais no mūžības līdz mūžībai.

Tu rūpe rudzu ziedējumā, tu visās lietās jēgu vies.

Tu esi zilbe dziedājumā, un, trīsot balsu liedējumā, tu vienmēr, vienmēr atgriezies.

Tu vienu vien tik mācījies.

Tev nevajaga vējziedvārdu, nav vēlīgs prāts tev greznībai. Tu klusļbā krauj savu zārdu.

Tu esi zemnieks baltu bārdu no mūžības līdz mūžībai.

Atdzejojusi AMANDA AIZPURIETE

Dus kalnu miegā kapsēta, kaut lejS vasaro; tā baltiem sniegiem apsēta, un valda miers pār to.

Tur negaidi, ka puķes plauks, tur agrā salnā bālē lauks, tur mūiam kaili vēji kauks un lēnos lokos, laiks tev augs un sauks.

Neviens tur ceļu neiebrauks,
pie tevis ciemā nenāks draugs
un sīkās stundas nesajauks, —
tik tālas zvanu balsis augs
un sauks —, un sauks —, un sauks —

Kad sārto bārbeles, vai sirds vēl cerēs! Mirdz sirmā astras ziedā asara.

Kas bagāts nav, kad aiziet vasara, tas, ilgu mākts, nekad sev nepiederēs.

Kas, gaismai dziestot, acis nespēj slēgt, jo zin, ka, naktij briestot, rēgi sliesies un paša austā tumsā iesāks rēkt un stindzinošiem ledus smiekliem smiesies, tam nebūtības baismas neizbēgt.

Neviena diena tam vairs nepieklīdīs, viss melos tam, viss rādīs neīsto; tu arī, Dievs. Tas tavā cilpā līdīs, un tu kā akmens dzelmē vilksi to.

Atdzejojis VALDIS BISENIEKS

OLGA SEDAKOVA

PIEZĪMES

R. M. Rilke — austriešu vai, precīzāk, Eiropas[1] dzejnieks — vierns no vērīgākajiem Eiropas kultūrā laikam jau gadsimtu notiekošā milzīgā iekšējā apvērsuma lieciniekiem. So apvērsumu ir saukuši par «individualitātes krīzi», par «humānisma bojāeju» un citos vārdos, uzsverot cilvēka dzīves tradicionālo vērtību **zudumu,** valodas un mākslas devalvāciju. Iztukšotība, dziļa neapmierinātība, simbola un pašas realitātes pagaišana — tās ir vispopulārākās tēmas 20. gs. mākslinieku darbos, sastopamas visdažādākajās tonalitātēs — no katastrofālām šausmām līdz bezmiesīgai vienaldzībai, un, protams, šo tēmu cēlonis nav radošu personību slimā fantāzija. Mēs tiešām piedalāmies kādās lielās atvadās no lietām, bez kurām, kā gadsimtiem ilgi šķitis, dzīve nav iespējama. Taču izrādās, ka dzīvot ir iespējams arī tur, kur mūs novedusi iekšējā krīze, pēc vēsturē vēl nepieredzētas izņirgāšanās par cilvēku. Paliek jautājums, ko pēc visa tā nozīmē kalpošana mūzām, kāda māksla vēl nepieciešama pēc katastrofas, «Masu laikmetā» utt.

Uz šo jautājumu Rilke atbild gan ar saviem dzejoļu krājumiem — šīm sarežģītajām celtnēm, kurās transformējušās mītu un viduslaiku kristīgā eposa senās formas, grāmata par Pasauli —, gan ar feorētisku «jaunās mākslas» principu pamatojumu esejās un vēstulēs. Savu simtgadi (1975. g.) Rilke sagaidīja kā vēl arvien aktuāls un apstrīdēts autors. Rilkes galvenā problēma ir mākslinieka problēma, tātad — cilvēka problēma (Dzejnieks viņa sistēmā ir cilvēks par *excellence);* mākslinieciskās lietas problēma, tātad — lietu pasaules problēma vispār un tās attiecības ar jēgu («mākslas lieta» Rilkem ir ne tikai reālās lietas atlējums vai ēna, tā pārspēj reālo lietu izturībā: Stark ist dein Leben, doch dein *Lied ist stārken* — ir tava dzīve stipra, taču tava dziesma ir stiprāka); valodas un «runāšanas» problēma, tas, kā vārdam sasniegt klusēšanas bezgalīgās iespējas, tātad — kādas ir tā attiecības ar augstāko realitāti (vārdi Dievs, Eņģelis, Nāve, Uzdevums, Dzīve un citi — tie ir kā apcirkņi vai šūnas, kuras Rilke piepilda ar visu savu darbu, vadīdamies tikai pēc paša, eigene, — viens no būtiskākajiem Rilkes vārdiem — pieredzes, nepievērsdamies nevienai no «gatavajām», dogmatiskajām nozīmēm). Katrā no šīm problēmām Rilke jūtas kā jaunatklātā zemē; diženajiem tēliem, pie kuriem viņš vēršas («klausieties, kā klausījās svētie» vai «kā cīnītājs no Vecās Derības»), nevajadzētu mūs maldināt: tur, «viņos laikos», tāpat kā visur, Rilke atrod nevis atrisinājumu, bet uzdevumu. Un, atšķirībā no daudziern, pienākušo laiku Rilke vēro nevis no acīm redzamo zaudējumu, bet gan no vēl neredzētu ieguvumu perspektīvas. Jaunībā

viņš savu laiku salīdzina ar Dantes «Jaunās dzīves» laikmetu. Jaunais pavērsiens no Dantes laika atšķiras ar virzienu (Rilke vērtē pagriezienu vienīgi mākslā: viņa sociālā un politiskā pozīcija ir norobežošanās no aktuālās politikas), virzība vērsta uz iekšējo *(das Innige)* un viengabalaino («jo māksla ir ilgas pēc veseluma»); iepriekšējā perioda māksla Rilkem šķita ārišķīga un saraustīta. Lai nopietni izvērtētu Rilkes idejas par iekšējo, viengabalaino, nepersonīgo (ārpuspersonīgais jeb «bezvārdība» — viens no viņa jaunās lirikas teorijas pamatakmeņiem) un mākslu, iemiesojušos lietā, nepieciešams citāds žanrs nekā šīs piezīmes. Es varu šos jēdzienus vienīgi nosaukt, lai atgādinātu, ka liela dzeja saduras — ja izmantojam Rilkes tēlainību — ar lielu pretinieku: ar cilvēka mēmumu, pieskaroties pašām būtiskākajām — un tāpēc vienmēr savu izteikšanu atvairošām — viņa esības tēmām. So ielūkošanos «cilvēka ārkārtējās ieinteresētības objektā» (pēc filozofa P. Tillaha formulējuma) Rilkem tā arī nekad nepiedeva sociāli orientētā kritika. Kā, piemēram, vajadzētu izprast — starp visiem kliedzošajiem un neatliekamajiem jautājumiem sabiedrības dzīvē — viņa dzejisko mācību par «šejatnīgo»?[2] Vai nav netaktiski apdziedāt franciskāņu mūku nabadzību mūsdienu pasaulē ar tās reālajiem trūkumiem? Un, beigu beigās, — kādus pienākumus uzliek Rilkes «estētiskā reliģija», viņa «estētiskā aiziešana no pasaules»? «Starp dzīvi un lielo radīšanas darbu pastāv mūžīgs naids,» tā rakstīja Rilke, un tāda veida jautājumi arī izsaka šo naidu. Nebūtu saprātīgi šai jomā cerēt uz mieru. Taču, ja mēs šai strīdā kādreiz ar uzticību noklausītos arī otru pusi, mūžīgi vainīgo «dzīves» priekšā, varbūt arī šīs dzīves problēmas, ar citu mēru mērītas, vairs nenovestu tādā strupceļā — un dzejnieka darbs, kuru Rilke salīdzinājis ar varoņdarbiem, kurus veic svētais Juris, nokaudams pūķi, un Orfejs, vezdams no pazemes ārā dvēseli, — vairs nešķitīs tik nevajadzīgs. Dzejnieka uzdevums — pēc pēdējā Rilkes dotā formulējuma — ir slavinājums. Un zeme, kur atstāta vieta slavinājumiem, sajūsmai un dievināšanai, droši vien vairs nebūs tik baismīga un tik lielā mērā nolemta pašiznīcinošām pretišķībām.

Sīmons Karmihelts (1913. gada oktobris — 1987. gada novembris) ir unikāla parādība Nēderlandes literatūrā. Pat superīsā stāsta žanra, kurā Karmihelts strādāja, līdz viņam nebija. Viņš iedibināja to, jau no pirmskara laikiem ik dienas publicēdams savus darbus vispirms avīzē *«Vooruit»,* tad — avīzē *«Het paroot».* Kopumā šo stāstu ir pāri par desmit tūkstošiem, un vismaz gadsimta ceturksni katru gadu labākie no tiem iznākuši arī grāmatās. Astoņdesmit sestajā gadā sabiedriskās domas aptauja parādīja, ka vairāk nekā deviņiem simtiem no tūkstoša holandiešu ir pietiekams priekšstats par Karmihelta daiļradi, turklāt rakstnieku viņi uzskata par visholandiskāko literātu un nācijas rakstura izteicēju. Karmihelts tāpat

kļuva ne tikai par daudzu prēmiju laureātu, bet arī par pirmo holandiešu rakstnieku, kas pats sevi varēja apskatīt muzejā starp Tiso kundzes vaska slavenībām.

Vilems Elshots, nēderlandiski rakstošais beļģis, kuru Karmihelts līdztekus Čehovam dēvēja par savu skolotāju, šos īsstāstiņus nosaucis par rūķiem. Lai cik neiespējami dažādas ir sižetiskās situācijas, tēmas, darbojošies (un nedarbojošies) varoņi, šiem «rūķiem» kopīga ir interese par niekiem, nesvarīgiem notikumiem: ierindas komēdijām, no nepārtrauktas lietošanas novalkātām drāmām, ikdienišķām traģēdijām, kas, brīnumaini izvīdamās cita caur citu, veido dzīvi, kura tuvumā izskatās sastāvam no banālu sīkumu miriādēm. Karmihelts to visu vēro ar melanholisku humoru un skumju smīnu, bet kā pilnīgi ko neredzētu un jaunu. Pateicoties šādai niecības sublimācijai, stāstos rodas savdabīga divkāršā relativitāte: kaut gan sadzīves nejaušībām ir tikai nosacīta vērtība, tomēr tikpat nosacīti tās ir interesantas un nozīmīgas. Atšķirīga ir «rūķu» fabulu uzbūve: ja agrīno stāstu pamatā nereti ir anekdote vai triviālas situācijas atmaskojums, izrisinot to ar groteskas konsekvenci, tad pieaugušākajiem «rūķiem» piezemētāka struktūra: parasti, normāli neglīti un normāli bēdīgi ļaudis parastos, pelēkos apstākļos. Karmihelta varoņi ir nejauši garāmgājēji, kanālmalā vai parkā satikti večuki, krodziņu pastāvīgie apmeklētāji, vientuļi tramvaju vai vilcienu pasažieri, izdeguši laulātie pāri pastaigā vai atvaļinājumā, vai savā dzīvoklī, kaķi, bērni, taksometru šoferi — vārdu sakot, miesa no pilsētas rņiesas. Un — kas pats dīvainākais — tieši šo varoņu ne ar ko neievērojamās veiksmes un nelaimes, garlaicīgie prieki un pierastais izmisums Karmihelta momentuzņēmumos rāda ne vien Nēderlandes karalisti, bet arī nebeidzamo vispārcilvēcisko komēdiju.

TULKOTĀJA

SĪMONS KARMIHELTS

PASTAIGA

filo-

-1956)

Rilkes

Pilsētas centrā man piesitās pelēks špics ar netīru asti un, piemērojies maniem soļiem, uzsāka sarunu:

— Jūs esat lasījis Klāgesu?[1]

— Nē, — es atbildēju.

— Viņš ir ļoti interesants, — sacīja špics. — Tikai drusku mudžinātājs un turklāt raksta vāciski. Jums noteikti patiktu.

Brītiņu klusēdami mēs gājām blakus. Pēkšņi man ienāca prātā, ka runājoši suņi nemaz tik bieži nav sastopami.

Klāgess Ludvigs (1870 zofs, psihologs.

— Tu proti runāt? — es jautāju.

— Jā, — viņš pamāja. — Es esmu grāfs Lesters — pārmiesojies, protams. Dzīvoju no tūkstoš pieci simti trīsdesmit astotā līdz tūkstoš pieci simti astoņdesmit astotajam gadam. Man bija pils — Dīrenā. Arī bija briesmīgi laiki.

— Arī? —' e* nobrīnījos.

Jā, kā tagad. Ir taču riebeklība — likt

citoēkam iemiesoties sunī. Vienas vienīgas intrigas un patvaļa. Mans pēdējais pavārs kļuvis par kases aparātu kaut kādā Londonas kafejnīcā un pa kluso pievāc sev naudu — pietiekami, lai katru vakaru aizietu kaut kur dēties. Bet man neatliek nekas cits kā apos№ stūrus.

— Viss dieva rokā, — es atoristiski pie-ēju. — Bet ko — vai tad kases aparāti

atiešām izklaidējas?

— O, Londona taču ir lielpilsētai — viņš nebēdnīgi attrauca.

Mēs vēl arvien staigājām, staigājām. Sāka smidzināt lietus.

— Klau, kādā sakarībā tu vispār pieminēji Klāgesu? — es apvaicājos.

Viņš iekvelsās, atņirdzis ilkņus.

— Pardon, — es teicu, — bet tu taču tikko runāji.

— Tu ko, prātu esi izkūkojis, vai? — viņš iebilda. — Suņi nemāk runāt.

— Neapvainojies, — es sacīju. — Te laikam ir kāds pārpratums.

Es pacēlu platmali, nogriezos šķērsielā un aiz neuzmanības uzdrāzos virsū policistam. Atvainojos un devos tālāk, taču viņš pilnīgi negaidot man aiz muguras paziņoja:

— Tur nekā nav!

— Kur? — es prasīju, pagriezdamies pret viņu.

— Jūsu portmonejā, — viņš teica. — Es to tikko pievācu, bet tā ir pilnīgi tukša.

— Neapvainojieties, — es kautrīgi nomurmināju. — Es pelnu ļoti maz. Visu uzreiz arī iztērēju.

Viņš atmeta ar roku, un tālāk mēs gājām kopā.

— Jūs bieži zogat? — es vaicāju, lai uzturētu sarunu.

— Tikai no darba brīvajā laikā, — viņš atbildēja. — Agrāk es arī slepkavoju, bet tagad vairs nav tas vecums.

— Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr,[2] — es nocitēju.

— Jūs esat vācietis? — viņš lietišķi apprasījās.

— Nē, — es paskaidroju. — Tas ir Rilke. Ir tāds dzejnieks.

— Kāds tam visam sakars ar celtniecību? — viņš jautāja.

— Aizmirsīsim to, — es sacīju. — Vai jums ir bērni? Jūs viņus perat?

Viņš piepeši apstājās.

— Rilke! — viņš iesaucās. — Nu protams! Viņš bija mans tēvs. Jūs esat redzējis viņa sarīmēto galvaspilsētas adrešu grāmatu? Amizanta un absolūti nepraktiska brošūra.

Viņš norāva man no galvas cepuri un uzlēca uz tramvaja kāpšļa. Dīvains tips.

Es iegāju kafejnīcā, lai mierīgi apdomātu notikušo. Ķelneris bija kails.

— Kafiju vai neko? — viņš noprasīja.

— Neko, — es atbildēju.

— Ārā! — iebrēcās ķelneris. — Atradis, kur spēlēties!

Rinda no austriešu dzejnieka R. M. (1875—1926) dzejoļa «Rudens diena».

Tas bija nopietns arguments: tādi ļautini kā viņš nevar vis pārtikt no svētā gara. Es atkal izgāju uz ielas. Lietus nemitējās. Bija drēgni un nepatīkami.

Vārtu rūmē stāvēja divi veči. Tajā mirklī, kad es gāju viņiem garām, būdīgākais ievilka otram pa ausi.

— Jums sāp? — es apprasījos cietušajam.

— Necik, — viņš mundri nobēra. — Mēs strīdamies par dzīvi, bet manam draugam ir kareivīga daba.

— Lūk, kungi, te jums arī ir filozofu akmens, — es godbijīgi bildu.

— Nemētājieties ar akmeņiem! — abi iekliedzās un metās prom. Neskatoties uz savu solīdo vecumu, viņi nebija sapratuši, ka es izsakos figurāli un vienkārši domāju par visa ļaunuma sakni. Sis neveiksmīgais mēģinājums mani pārliecināja par dzīves bezjēdzību. Es izvilku aizbāzni no auss un izgaisu.

kam.» Es biju ieguvis labu profesiju, bet i netaisījos iekārtoties pastāvīgā darbā. Kādu strēķīti pastrādāju te, kādu strēķīti tur, nekādu mutes brūķēšanu nevarēju ciest, dažas dienas nedarīju vispār neko. Tāpat vien pasēžu Eiupes krastā — kaut ko skatos, domāju. Toreiz es biju brīvs. Vismaz pats tā spriedu. Tača tad iepazinos ar meitepi, apprecējos, mums radās bērni, un es sajutos apdraudēts, lai arī kā centos saglabāt brīvību. Sākumā man izdevās diezgan labi, bet pamazārjļr ti brīvība pašķīda. Sīkumos. Teiksim, izsauc tevi uz skolu, lai aprunātos par puiku, un tad nu tur skolotājs ķērc kā tāda vista bez smadzenēm, bet sava bērna dēļ tu sakod zobus un tikai saki: «Jā, kungs.» Tad mana sieva nopietni saslima. Viņu ielika slimnīcā. Es drīkstēju viņu apciemot divreiz nedēļā. Taču es gribēju katru dienu. Labi, var dabūt papildu caurlaidi, tikai pazemīgi jāpielūdzas zellim, pie kura stāv rinda un kurš lieliski zina, ko visi no viņa grib. Es arī to izdarīju. Es nebiju brīvs. Es biju tikpat iebaidīts kā tie ļautiņi stacijā.

Viņš rūgti novīpsnāja.

— Mana sieva sen mirusi, — viņš turpināja. — Un puikas apprecējušies. Es gandrīz neko par viņiem nezinu. Pie manis bija palikusi vienīgi meita — trīsdesmit četri gadi, laba meitene, tikai seja tāda neizdevusies. Pirms kāda laika viņa beidzot iepazinās ar vienu čali. Čalis ir katolis. Es pats Dievam

neticu. Kads filozofs esot teicis: «Ja šo pasauli radījis Dievs, tad es negribētu būt šis Dievs,» — un tā tas ir. Tomēr mans bērns bija laimīgs, un es klusēju. Pagājušonedēļ vtņi salaulājās baznīcā. Pirms tam meita man pateica: «Papu, es zinu tavus uzskatus, bet es būšu ļoti apbēdināta, ja tu neatnāksi.» Protams, man bija jāiet. Uz baznīcu. Viņa iera-:-4**^!'čali. Ģērbusies baltā. Bučo mani uz vaiga un saka: «Papu, tūlīt mēs visi metīsimies ceļos, un, lūdzu, izdari man to prieku, nepaliec stāvot kā miets.» Un tad nu sākās, un pienāca brīdis, kad visi bija uz grīdas, un es nodomāju: «Nolādēts, nē.» Taču viņa iesānis pameta uz mani skatienu, tik izbiedētu, ziniet, ka es uzreiz sev teicu: «Pīt, uz priekšu, kas jādara — jādara.» Tad tas bija galā, es viņu nobučoju, tiku laukā no baznīcas, pa taisno gāju uz krogu, piemetos

un ik pa mirklim vilkos pie spoguļa un pats sev uzsaucu: «Ej, tu, panāc šurp!» Tā kādas reizes divdesmit.

Vīrs nošūpoja galvu. Tad viņš teica:

— Es vienreiz izlasīju vienā grāmatā, ka laikam Priekšiņjtijā vai pašā Indijā, to es tā lāgā neatceros' ir tādi svētie, un tie svētie sēžot kalna galā un negrožot ne matus, ne nagus, vietējie viņus barojot, bet svētie tik sēž nekustīgi un <fowtā Vˆifķūt tā ir br&ība? Lai gan — es esmu'pārliejrnāts —, ja:es te atrastu kalna gali>-wr tur augšā nolīstos, mīļais cilvēk,ļ.neka|,JA6<i no tā nemainītos.

Vēlu vakarā, nomales pieturā autobusu gaidīdams, es stāvēju blakus vecam vīram, kuram galvā bija kaut kas līdzīgs šķipera naģenei. Labu brīdi mēs klusēdami blenzām tukšumā. Ielas pretējā pusē slējās mūris, pie kura vēl arvien turējās veca vēlēšanu plakāta lancka. «Brīvība,» — tur stāvēja rakstīts. Papīrs bija atplīsis, un vārds plivinājās pa vējam.

PAMATĪGI

Mēs abi uz to skatījāmies. Pēkšņi vīrs pastiepa pret to pirkstu un sacīja:

— Brīvības nav un nebūs.

— Jūs tā domājat? — es atsaucos.

— Brīvība — tas ir stulbums, — viņš strauji izgrūda. — Un es to zinu, tāpēc ka visu mūžu esmu to meklējis. Kas attiecas uz maniem uzskatiem, tad es balstos uz trijiem dižiem vārdiem — uz Domelu, uz Multatuli un uz Bārtu de Lihtu.[3] Viss, kas nācis pēc tam, ir tikai remdens cukurūdentiņš. Bet šitie trīs man ir devuši atbildi. Man bija grūta jaunība. Kā saka — es nebiju lecīgs, bet es gribēju būt brīvs. Jau tad. Ja kāds skolotājs izsauca mani tā: «Ej, tu, panāc šurp!», es pilnīgi nobālēju aiz niknuma. Bet, mīļais cilvēk, dzīve tikai no tā vien sastāv, ka visi cits citam pavēl: «Ej, tu, panāc šurp!» Vispirms skolā. Tad pie meistara, sīka meļa un intriganta. Un pēc tam armijā. «Ej, tu, panāc šurp!» Viens un tas pats. Es vairāk tupēju virssardzē nekā dienēju. Tajā laikā es iesāku lasīt. Atceros, kā atbraucu uz Amsterdamu pēc tam, kad mani atvaļināja. Es stāvēju stacijā un vēroju ļautiņus. Viņi visi izskatījās, ziniet, tādi nospiesti. Un tad es nodomāju: «Pīt, nu gan tev jādzīvo kā brīvam cilvē-

Ferdinands Domela Nīvenheiss {1846—1919) — politisks darbinieks, viens no sociāldemokrātiskās kustības priekštečiem Nīderlandē: Multatuli (1820—1897) — ievērojams rakstnieks; Bārts de Lihts (1883—1938) — pazīstams antimilitāris-tiskās kustības darbinieks, publicists.

Dziļā naktī, ar jaunajām skrituļslidām vizinoties pa Leidsestrāti, uzdrāzos Vilebran-dam, kas kā sālsstabs stāvēja pie de Hreitera veikala.

— Kas tad nu? — es noprasīju, tāpēc ka viņš izskatījās visai

norūpējies.

— Es te tā savlaicīgi atnācu, — teica viņš, — lai rīt būtu pirmais.

— Pēc kā? — es jautāju.

— Tak pēc eļļas, — viņš lēnprātīgi paskaidroja. — Pagājšreiz, tikko pienāca mana kārta, tā bija cauri, šitas nu vairs nenotiksies.

— Paklau, Vilebrand, — es sāku uzreiz runāt kā vismaigākā žēlsirdīgā māsa, — es tavā vietā būtu gājis uz mājām un neies gulēt. It kā tagad eļļas trūktul Tas bija kara laikā, bet karš kur tie gadi kā beidzies un, ja var ticēt dienas ziņām, patlaban ir miers.

Viņa sejā parādījās izbrīns.

— Bet kāpēc tad es te stāvu? — viņšˆai-cāja. /

— To gan es nezinu, — es atbildēju. — Pamēģini atcerēties, ko tu vispār šovakatf darīji.

— Papriekš aizgāju uz ķinīti, — viņš sāka skaitīt. — Pēc tam paēdu. Un tad likos gulti

— Gultā?

— Beidzot man skaidrs! — viņš atvieglots iesaucās. — Dabīgi, man tak vienkārši rādās sapnī, ka es te stāvu. Vai tu nevarētu mani tā pamatīgi sapurināt?

Nu — tas ir tīrais nieks pret pārējo, ko cilvēks drauga labā var izdarīt. Es pagrābu viņu aiz pleciem un krietni vien sakratīju.

' — Ei — ē — kas ir? — viņš pārbīlī iebļāvās un uzlūkoja mani dusmīgām acīm.

— Tātad tā, beidzot tu esi pamodies! — es priecīgi pavēstīju.

— Jā, un es arī, — atskanēja nikna balss.

Tā piederēja Vilebranda kundzei, kas gulēja zem segas blakus savam laulātajam draugam. Sev par izbrīnu, atklāju, ka es, ietērpies ziemas mētelī, sēžu uz divguļamās gultas malas un vēl arvien turu roku uz Vilebranda zilās pidžamas pleca.

— Kā tu te gadījies? — viņš žāvādamies jautāja un kritiski noskatīja mani no galvas līdz kājām.

—-jRedzi, mēs satikāmies Leidsestrātē, — es sacīju, — tu biji iestājies rindā pēc eļļas.

— Ko nu tu muldi, — viņš turējās pretī, ■— karš tgjc jau sen kā beidzies.

— Jā, to pašu arī es tev teicu, — es atbildēju, — un pēc tam vēl sapurināju, lai tu pamostos.

Vilebrands un viņa sieva daudznozīmīgi saskatījās. — Tev laikam jāiet uz mājām, — draugs novilka.

— Nu zini, — es apvainojos, — man tikai gribējās tev palīdzēt, neko vairāk.

Es izgāju no istabas. Jau verot ārdurvis, zdzirdu, kā Vilebrands bez kādas sevišķas pārliecības sauc:

lau, katrā ziņā liels tev paldies. Mājās mani sagaidīja vēl viens

pārsteigums. Iegājis guļamistabā, es gultā līdzās savai sievai ieraudzīju sevi. Lasītājs sapratīs, kāds es izskatījos, sevi pašu modinādams. Toties sievai, kā šķiet, tas it nemaz nelikās briesmīgi.

— Kaut tikai jūs abi caurām dienām netupētu mājās, — viņa piebilda, — jo nav nekā nejaukāka par vīru, kas nīkst ārā no bezdarbības.

Galu galā mēs vienojāmies, ka iekārtosim savu strādāšanu pārdienām. Vienu dienu es rakstu stāstiņu, bet otru dienu — es. Šis ir manējais. Vai tad to nevar just?

MĒNESS GAISMA

Pulksten trijos naktī vīrietis piepeši pamodās. Viņš izkāpa no gultas, ieslēdza gaismu un apstājās pie spoguļa. Ilgu laiku uzmanīgi pētīja savu gaļīgo, gļēvo seju, kas vispirms izskatījās vienkārši samiegojusies, bet pakāpeniski sāka paust aizkaitinājumu.

«Es izskatos kā sievišķis,» viņš nodomāja un novērsās. Tad veicīgi saģērbās, paķēra rokā zābakus un uz pirkstu galiem, lai nepamodinātu saimnieci, notipināja pa trepēm. Mīļā miera labad nevajag nekādu skandālu. Tāpat jau bijis diezgan. Viņi taču sameklē viņu jebkurā vietā. Veikalos iepērkoties, pat tur neliek mierā. Bet viņš turējās. Neko jau nevarēja darīt.

Uz lievenēm viņš apāvās. Mēness spīdēja neticami spoži. Pa ietvi viņš maršēja kā zaldāts. Viņš lieliski zināja visīsāko ceļu. Līdz ielas galam. Pāri tiltam. Pa kanālmalu. Un tad pa taisno. Pāri laukumam. Pie lielās, vecās skolas ēkas vīrs sāka laimīgi smaidīt, jo zēns jau stāvēja pie vārtiem, mēnessgaismā viņu gaidīdams.

— Sveiks, Her!

— Sveiks, tēt!

Roku rokā viņi abi gāja caur nakti.

— Kā klājas mammai? — jautāja vīrs.

— Labi, tēt, — atsaucās bērns.

— Un tas kungs? Vai viņš ir laipns pret tevi?

— Viss kārtībā, tēt.

— Tev, protams, viņš nav jāsauc par tēti, — pamācīja vīrs, ar pūlēm apspiezdams sapīkumu, — jo viņš nemaz nav tavs tēvs. Bet tu nedrīksti būt rupjš vai spītīgs. Citādi mamma dusmosies.

Viņi šķērsoja krustojumu, kur naktsmaiņas strādnieki nodarbojās ar zemes rakšanu.

— Redzi, Her, viņi laikam liek kanalizācijas caurules, — vīrs sacīja. — To var darīt tikai naktī.

— Skat, atkal viņš, — ierunājās viens no strādniekiem.

— Kas?

— Nu, tas tēvainis, kas vienmēr kaut ko purpina pie sevis. Pavēro — lūpas kustas. Un it kā vēl kāds būtu viņam blakus, redzi, it kā ved pie rokas,

— Un kā tev tagad iet pa skolu, Her? Kā parasti ķeza ar aritmētiku? — vaicā tēvs. Puika atbild, ka nu jau nav tik traki. Tikai ar tiem daļskaitļu uzdevumiem grūtāk. Tēvs saprotoši pamāj. Pēc tam savukārt Hers apprasās, kā iet tēvam, kā ar nerviem. Tā, tīri nekas. Dakteris bijis apmierināts.

— Ja tikai viņi nesāktu atkal uzdarboties, — saka vīrs, — bet šitie jau tev nerimsies. Jaunajā istabā es dzīvoju kādus divus mēnešus. Un jau manu, ka viņi ir klāt. Rāda, ko māk. Viņi ir baigie nelieši, Her. Liktu man vienreiz mieru. Nē taču, viņi grib mani iedzīt kapā. To vien gaida . . .

Viņi bija ilgi klaiņojuši un nu atgriezās pie izrakņātā krustojuma. Kaut kur sita pulkstenis. Vīrs jutās līdz nāvei noguris.

— Nu, Her, laiks iet mājās, — teica viņš.

— Jā, tēt.

— Tad līdz rītam.

— Jā, tēt, līdz rītam.

— Tagad stāv un māj ar roku, — sacīja kāds strādnieks. — Paskaties uz viņu. Kā bez jēgas.

— Viņš ir piedzēries, — konstatēja cits.

— Bet negrīļojas taču. Iet kā pa diedziņu. Nē, viņš ir jucis.

Vīrs steigšus dodas mājās. Savā istabiņā izģērbjas un liekas gultā.

«Pavisam aizmirsu uzprasīt, kādu dāvanu viņš gribētu dzimšanas dienā,» vīram ienāk prātā.

Ar smaidu uz lūpām viņš aizmieg.

NOVĒROJUMI

Kamēr es provinces pilsētas stacijā tiku līdz peronam, vilciens uz Amsterdamu jau bija prom. Aizstaigāju pēc piena, kā agrāk par futbolistiem sacīja radiokomentētāji; tagad šo izteicienu gan vairs nedzird. Saraksts man galvoja, ka nākamais vilciens būs pēc pusstundas. Pa peronu plosījās rudens. Es izgudroju, ka jāiet vien iekšā restorānā iedzert tasīti kafijas. Uz galdiņa, pie kura apsēdos, bija nolikta iespiesta ēdienkarte ar pompozu paziņojumu, ka te notiekot «Vecās Holandes gardēžu festivāls», bet bufetes stikla krāsniņā laida ārā garu divas plānas cīsiņu karstmaizītes. Viesmīlis bija pārāk vecs jebkam, kas prasa lielāku piepūli nekā skatīšanās pa logu. Lai arī zālē apmeklētāju bija diezgan, viņš stāvēja dīkā un, pamanījis, ka viņu kāds ar mājienu aicina pie sevis, grīni nomurkšķēja: «Lēnāk varbūt, ko? Es nevaru pārplēsties pušu.» Labi vien bija, ka ne, tāpēc ka nekas lādzīgs no tā nebūtu iznācis. Patālu no manis, pie pašām durvīm sēdēja divi tumšmataini vīri, kas varen iekarsuši par kaut ko tērzēja, strauji vēzēdami rokas. Es nodomāju: «Itāļi. Cik viņiem daudzveidīga mīmika, ja salīdzina ar holandiešiem. Kad mēs runājam, tad nevienas skaņas dēļ i ne mazo pirkstiņu nepakustinām. Tā ir, tāda ir mūsu tautas daba.»

Iepretī man apsēdās dāma, kas izstrāvoja tik šausminošu gribasspēku, ka es pat drusku sabijos un uzreiz atteicos no kafijas. Tamlīdzīgas personas var būt abos dzimumos. Tās tik ļoti nomāc pārējos, ka neviens nespēj ilgāku laiku izturēt tām blakus. Piecēlos un devos pie itāļiem, kuri vēl arvien vicinājās ar rokām. «Kas par tautu,» es aizgrābts nospriedu. Taču, kad es nonācu līdz viņu galdiņam, atklājās, ka uz tā ir visparastākās rīta avīzes un ka pie tā nedzird ne

vārda, jo vīri nav vis balamutīgi itāļi, bet gan kurlmēmi holandieši. Es izmetu no galvas savus žilbinošos slēdzienus par atšķirībām nacionālajos raksturos un izgāju uz perona. No saviem novērojumiem es reti izdaru pareizus secinājumus, tomēr turpinu vien tādā pašā garā.

Uz perona joprojām plosījās rudens. Nekā cita ievērības cienīga.

Es apsēdos uz koka sola un raudzījos uz perona galu, uz provinces pilsētas mājelēm. Mazītiņā dārziņā kāds vīrs ar kapli lēnām rušinājās pa zemi. Skaidri redzams, ka pensionārs. «Mūsu laime, ka Jans ir kā jucis uz savu dārziņu.»

Es arī kādreiz būšu uz kaut ko jucis. Vīrs atspiedās pret kapli un ilgi blenza tukšumā. Rudens vējš spēlējās ar viņa matiem. Pēkšņi viņš no iekškabatas izvilka plakanu blašķīti un ieņēma no tās krietnu malku. Nu jā, varbūt zivju eļļu. Pēc kļūmes ar šķietamajiem itāļiem es biju kļuvis piesardzīgs. Es redzu, redzu to, ko tu neredzi, tikai ne jau tas ir galvenais. Dārza vārtiņi atvērās, un tajos parādījās sirma sieviete ar kafijas tasi rokās. Viņa kaut ko pakliedza, un vīrs slāja pie viņas. Arī viņa nevarēja pārplēsties pušu. Vīrs paņēma tasi. Toties, tiklīdz viņa bija iegājusi iekšā, viņš tases saturu izlēja zālē. Es nolēmu uz viņu vairāk neskatīties. Aizgriezos un pretējā pusē pie kāpnēm uz perona pamanīju būdiņu, kurā tu — pilnīgi automātiski — par trim guldeņiem vari iegūt četras dažādas fotogrāfijas pasei. Ņemot vērā, ka laika pietiek, bet pases fotogrāfijas var noderēt vienmēr, es piecēlos un soļoju turp. Taču būdiņā kāds jau sēdēja, turklāt neaizvilcis aizkariņu.

Tas bija apmēram piecdesmitgadīgs vīrietis saburzītā lietusmētelī, ar daudzlietotu, apdilušu portfeli pie kājām. Viņš tikko bija ie-ripinājis šķirbiņā trīs guldeņus, jo lampiņas sāka mirguļot. Tomēr iespēju dabūt četras dažādas fotogrāfijas viņš neizmantoja. Vienkārši nepakustēdamies drūmi lūrēja objektīvā. Kad operācija bija galā, viņš necēlās augšā no soliņa, bet sagaidīja, līdz no sānu šķirbas izlīda fotogrāfijas. Ēstām uzmetu skatienu — bēdīgs ģīmis, pareizināts ar četri. Neiedams laukā no automāta, vīrs pētīja kartītes. Viņš bija piebāzis tās pie paša deguna. Viņam tās nepatika. Nopūzdamies viņš atkal ieslidināja šķirbiņā trīs guldeņus, un iekārta no jauna iemirguļojās. Tikai otrā sērija nekādi nevarēja izdoties labāk, ja viņš skatījās kā uz nāvi notiesātais. «Ko viņš grib?» man iešāvās prātā. «Jauku portretiņu, ko pēc tam var palielināt? Bet tādā veidā neko nevar panākt. Tas nu gan ir mūlāps!»

Viņš paturēja pie deguna otro sēriju, pēc tam noliecās pie portfeļa, atslēdza aparātu un ar skrūvgriezi ņēmās rakņāties pa tā iekšām. Montieris! Montieri nesmejas automātos, tāpat kā inženieri televīzijas studijās. Es izkasīju no atmiņas novērojumu, kāds izskatās mūlāps, atteicos no fotografēšanās un kādu mirkli vēlāk jau atrados vilcienā. Dāma no restorāna atkal apsēdās man pretī. Mēs sākām runāties un atklājās, ka viņa ir ārkārtīgi piemīlīga.

Vienreiz tak vajadzētu mest tos novērojumus pie malas.
No nēderlandiešu valodas tulkojusi INESE PAKLONE
KULTURA

ROKTURIS MĒNESIM

(SARUNĀJAS SCENOGRĀFS ALEKSANDRS BUSSE UN DZEJNIEKS, PUBLICISTS VIKTORS AVOTIŅŠ)

Viktors Avotiņš: — *Ir gluži vai pierasts, ka jaunrades ziņā scenogrāfija inscenējumos jo bieži ir «soliste». Pierasts pie tā, ka ari kritika uzlūko scenogrāfiju kā izrādes apģērbu, kurš šūts gatavam tās augumam, un tiem abiem nav bijis kopīga tapšanas motīva un būtības. Kas īsti notiek? Vai scenogrāfija nemaisās pa kājām teātra vispārējam limenim?*

Aleksandrs Busse: — Sešdesmito, septiņdesmito gadu scenogrāfijas buma laikā teātris zināmā mērā progresēja tieši uz scenogrāfijas rēķina. Jaunās telpiskās vērtības teātrī bieži noteica nevis sadarbība ar režisoru, bet gan paša scenogrāfijas paņēmiena novitāte kā tāda.

— *Kas ir šis «jaunās telpiskās vērtības»? To cēloņi?*

— Mūsdienu kultūra tiecas pēc viengabalainības. Kārtējā attīstības lokā it kā notiek atgriešanās pie pirmsrenesanses, pat pirmskristietības laika koncepcijām. Atkal cieņā folklora, tiek reabilitētas paražas, atceramies senos dievus, godinām lielos akmeņus, atsvabinām dižkokus . . . Mitoloģisko domāšanas veidu raksturo shēma: priekšmets — kosmoss. Koks, augs, akmentiņš, trauks var personificēt pasauli.

Mūsdienu scenogrāfija uz skatuves atbrīvo priekšmetu no sadzīviskām funkcionālām saitēm, atklāj to kā dažādu filozofisku kategoriju zīmi. Savdabīgs divdesmitā gadsimta totēms. Mēs esam raduši uzskatīt, ka darbarīku, ieroču, trauku — visas materiālās kultūras formas radījusi praktiskā pieredze: lietošanas ērtums, izturība . . . Taču ikviens priekšmets bijis arī totēms un priekšmetu formas veidojis arī to sakrālais saturs. Arī ikviena kostīma detaļa, grims bija totēmi. Katrai mūsdienu cepures formai ir prototips — totēms, kurš veidots līdzībā ar kadu putnu, dzīvnieku vai dabas parādību. Mēbe|u, arhitektūras formas radījušas priekšstatu par Visumu. Esmu pārliecināts, ka šī informācija nav izzudusi, tā glabājas skatitāja zemapziņā. Tu pats teici, ka telpiska forma ir kā aisbergs — lielākā informācijas da|a zem ūdens.

— *Tas var būt ari no tā, ka, piemēram, man galvā par daudz ūdens ...*

— ... Pieņemsim — es nolieku uz skatuves galdu. Akadēmiskajos teātros tas būs paaugstinājums, uz kura servēt brokastis. Taču galds ir visai universāla forma: divi vertikāli akmeņi un viens šķērsām pāri —

primitīvās kultūras pamatshēma (dolmeņi) — labais un kreisais, dvīņi, robeža, zeme, kaps, mirušo pasaule, varas vieta (kriev. стол — столица), uzkāpt uz galda — izcīnīt varu. Tāda tēlainības rezerve — vienā vien formā! Jāatklāj šīs rezerves skatītājam. Tas ir režijas uzdevums, un tam nav nekāda sakara ar sadzīvisko teātri. Tādu varēšanu esmu redzējis tikai Ņekrošum. Zinādams priekšmetu vēsturi mitoloģiskā aspektā, viņš spēj radīt savu rituālu, kuru veido no sadzīviskām situācijām un priekšmetiem.

— Ši shēma, kā tu saki: cilvēks — kosmoss, tā tomēr ir eksistences («visas») telpas, nevis — īpaši — teātra da(a. Proti — to nosaka dzīvesveids, laikmets. No tiem atkarīgs iespaids uz zemapziņu, nevis no saprāta veidotām teātra telpas koncepcijām.

— Cilvēka eksistences telpa ir ne vien teātra pamats, tā ir arī cilvēces; kultūras pamatproblēma. Pasaules telpa, kurā katrs cilvēks spēlē vairākas lomas, un arī sabiedrība — kādu savu spēli. Pateicoties šai spēlei, tieksmei radīt savai lomai piemērotu fonu, šī telpa kļūst par milzīgu «superscenogrāfiju».

— Protams, tu jau neteiksi, ka tava māksla nav svarīgākā pasaulē. Ka tā nav «viss» . . .

— Teātris var iztikt bez glezniecības, literatūras, mūzikas . . . Kodols ir ķermenis, ir telpa. Bez tiem teātris nepastāv. Nevaru nosaukt nevienu mūsdienīgu telpisku formu (arhitektūrā, teātrī u. c.), kura — kā, piemēram, Ēģiptes piramīdas vai japāņu dārzi — izteiktu mūsu priekšstatus par pasauli kā par vienotu sistēmu, kura pati par sevi varētu būt pasaules tēls. Zīmes, ornamenti — tie man šķiet telpisku formu projekcijas plaknē un, 'nezinot to valodu, netiekam klāt saviem enerģijas avotiem, kurus pārstāv šīs formas vai zīmes. Formas arhetipi iedarbojas uz skatītāju zemapziņas līmenī. Un ir kļūda nebalstīties uz telpas filozofiju, uz to valodu, kas pastāv telpā. Ne tikai teātrim, mūsu kulturai trūkst telpiskās formas izjūta?.

— Vai tad tas teātris, kas nule baudāms uz mūsu akadēmiskajām skatuvēm, ir bez telpas principiem un valodas?

— Akadēmiskais teātris it kā sēž uz diviem krēsliem. Spēlējot Renesanses laikā iedibinātajā kastē, t. i. — noteiktā telpiskā sistēmā, tas mēģina realizēt šajā sistēmā Renesanses telpiskajai koncepcijai neatbilstošu spēles veidu. Ar to daļēji izskaidrojams stila tīrības trūkums mušu izrādēs.

— Tikpat labi to var izskaidrot ar nemākulību, radošo ideju trūkumu . . .

— Arvien pastāv teātris, kurš grib tēlot dzīvi dzīves formās, un teātris, kurš tēlo dzīvi mākslas formās. Divi pretpoli. 5ajā sakarā visus teātrus, kādi bijuši ūn ir, to attieksmi pret telpu, spēlēs laukumu var sadalīt divās daļās. Atdarinošais — Renesanses teātris izveidoja savu telpu, savu kastes sistēmu. Tas izolējās no apkārtējās vides, tiecas radīt

iluziju, ka kaste skatāma reāla pasaule. Scenogrāfs pulējas identificēt kasti ar luga minēto darbības vietu. Šo ceļu bieži iet arī mūsu akadēmiskie teātri.

Tēlojošais teātris vienmēr izmanto īsto vidi, ar teatrāliem paņēmieniem transformē apkārtni atbilstoši lugā aprakstītajai videi. Sis teātris nemēģina attēlot darbības vietu ar iluzoriem līdzekļiem. Tā fons ir dabisks — ainava, arhitektūra . . . Viduslaiku baznīcas teātris, mistērijas, Elizabetes laika Šekspīra teātris. Tie netiecās pēc iluzoras vides.

Viduslaikos ideāla pasaule, kosmoss, cilvēks — tie bija vienota sistēma. Tas izpaudas arī telpas koncepcija. Saskaņā ar Renesanses filozofiju, telpa sadalās divās pasaulēs (piem., teātris — skatītājs, skatuve—zāle). Telpiskās koncepcijas ziņā viduslaiku teātra organizācijas principi ir demokrātiskāki. Renesanses skatuves princips patlaban realizējas milzīgā televizorā, kuru skatās daži simti cilvēku. Traucē tas, ka telpa nav vienota.

Vai katra sabiedriska formācija ir radījusi savu telpas tipu, izvēlējusies dominējošo dimensiju? Ne 18., ne 19., ne 20. gadsimts nav radījuši jaunu teātra telpas tipu, bet mēģinājuši attīstīt Renesanses izgudrojumu. Telpu, kurā vēl strādājam arī mēs.

— Tātad tev tiekas, ka las ceļš, kuru lelpas izpratnes ziņā iebraukuši mūsu akadēmiskie teātri, iet uz galu?

— Nez vai. Abi pretpoli acīmredzot pastāvēs vienmēr. Varbūt veiksmīgākais rodas uz robežas. Kur rit abu pieeju sintēze.

Taču 20. gadsimta teātris, sākot ar Kregu, Brehtu, Reinhardu un citiem novatoriem, vairāk tiecas uz atklātību, nevis ilūziju. Brehts rādīja teātra virtuvi, Apia sapņoja, ka skatītāji starpbrīžos naks aptaustīt dekorācijas ... 20. gadsimta teātris tiecas uz demistifikāci-ju. Uz sintēzi, vienotību. Negrib vairs rādīt iluzoras lietas, bet cenšas iedarbināt skatītāja smadzenes.

Kasti uztveru kā visai traucējošu elementu. Patlaban tā šķiet tāds viltus paņēmiens. Mēs, tā vietā, lai ar dažādiem nosacītiem paņēmieniem rosinātu skatītāja iztēli, it kā muļķojam viņu. Jo pati kaste rada starp aktieri un skatītāju hierarhiju.

— Vai tas nozīmē, ka tu gribi radīt jaunu scenogrāfiju (vai ari ceri, ka tāda radīsies) «restauracijas» ceļā. Pievēršoties senākam tradīcijas slānim nekā patlaban ierastais, aizejot no deklamatora pie arleklna, no lektora pie samaņa, no skatuves uz cirku?

— Tā nav restaurācija, ta ir tieksme pēc patiesām vērtībām. Ja literatūra tagad izmanto mitoloģiskos slāņus, vai tā ir restaurācija? Teātrī tā ir atgriešanās pie teatra būtības.

— Tostarp viens gudrais — Gastons Bašlārs — saka: «Mēs palaikam pārāk uzticamies dažādām metaforām, kādēļ nenoteikts daudzums top par noteiktu masu. Mēs sapņojam par lietām, kuras varētu mūs apveltīt ar

spēku, par svaru, kurš pārvēršas bagātībā, un daudziem ciliem mītiskiem spēkiem, ar kuriem il kā apveltītas mūsu dvēseļu dzīles. Taču tad, kad jāveido skaidras idejas, no tā visa jāšķiras.» Es ticu mākslai kā ilūziju mašīnai, kura ne no kā rada «noteiktu masu». Tomēr man tuvāka ir augšminētā tēze, jo šķiet vairāk atbilstoša mūsdienu racionalizētajai videi. Turpretī skatītājs pats grib, gaida teātri «viltu».

— Es nepieņemu tādas dekorācijas, scenogrāfiju, kura rada spēcīgu autonomu emociju lauku. Iluzorus brīnumus. Var staigāt arī šo brīnumu ceļu, bet tad — līdz galam. Tad jāspēlē bez aktiera. Jāspēlē telpas teātris.

— Man gan liekas, ka jūs — scenogrāfi — vai visi liecaties radil diezgan autonomu, patstāvīgu tēlu. Varbūt tā sargājat savas mākslas principus no režisoru sadzīviskās pieejas vai vēl kā cila.

— Mēs pēc tā netiecamies, taču scenogrāfija atsvešinās, ja aktieris caur režisora gribu neveic to vienīgo pareizo darbību telpā, kuru prasa dramaturģijas un telpas speles noteikumi. Protams, scenogrāfija izrādes struktūrā var uzstāties ar «solo numuriem», taču tam jānotiek apzināti.

Protams, šīs deklarācijas par teātri bez aktiera, par iluzoru brīnumu ir nosacītas. Parasti rīcību nosaka katrs konkrētais uzdevums. Es gan nepieņemu to režisoru un aktieru viedokli, kuri uzskata, ka scenogrāfijas ir fons. Fons, kurā var «paslēpties» aktiera nevarība, fons, kurš reizēm ir pārāks par aktieri. Ar šo fonu var nerēķināties, darīt uz tā, kas vien ienāk prātā. Scenogrāfam katrā jaunā izrādē formas ziņā jācenšas sevi noliegt. Tāpēc arī iznāk, ka es it ka runāju pats sev pretī.

Mēs atzīstam tikai to teātri, kurš balstās uz vārdu. Daži režisori apmierinās ar aktiera kustību kā sadzīvisku padarīšanu. Taču — tāpat kā glezniecībā katrs šedevra virsmas centimetrs suģestē, tāpat labā teātrī katrai kustībai apzināti jāiedarbojas uz skatītāja sajūtām.

— Taču — pat ja kaste tev šobrīd liekas tik tāda skatītāja šmaukšana, vai tomēr nebūs grūti uzmālēt dažus šedevra kvadrātcentimetrus uz ūdens, uz mākoņa . . . ?

— Mēs esam bagāti ar telpu, kas satur filozofiju. Jura un smilts, Daugava kā kolosāls teātris. Vecriga. Vecās baznīcas. Pamestas lauku sētas. Ari transportlīdzekli, upju kuģīši, lidmašīnas, kur gan aktieris, gan skatītājs pārvietojas telpā, mainās vide. Vajadzētu drošāk iet ārā no teātra arhitektūras. Tā nav nekāda jauna Amerika. Tieksme iziet no teātra telpas pastāv kopš šī gadsimta divdesmitajiem gadiem. Atsevišķi mēģinājumi bijuši arī pie mums. Tos piedāvāja vidējās paaudzes režisori un scenogrāfi. Taču no tā vien, ka scenogrāfs piedāvās jaunus spēles laukumus, jauns teātris nenodibināsies. Tas notiks, ja šajos laukumos pastāvēs jauns spēles veids. To var piedāvāt tikai režisors.

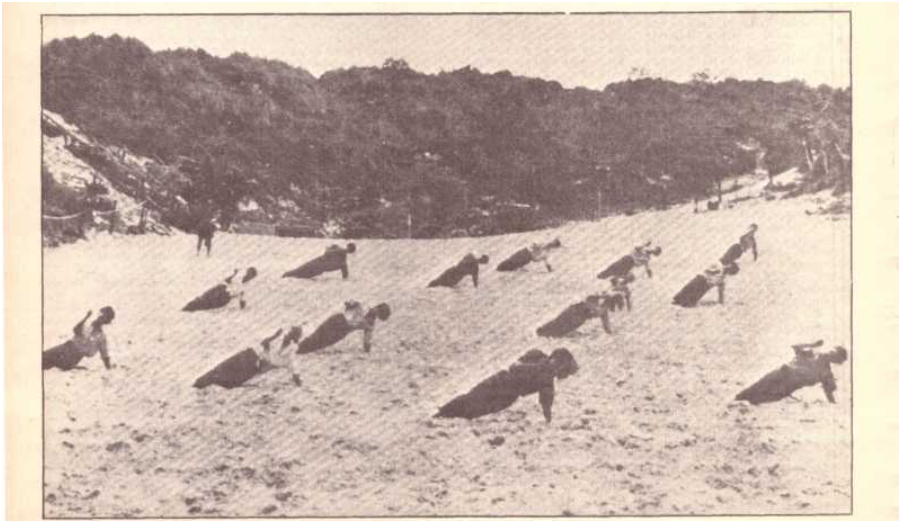

— Tas pats Kregs gribēja poētu izlikt no teātra. Viņš bija sajūsmā par uzrakstu Minhenes teātri «Sprechen streng verboten». Tu ari mani — skatītāju — gribi izdzit no krēsla caurvējā. Vai tas vēl nav tikai pašmērķis?

— Katrs aizstāv savu teātri. Darbības iznešana ārpus kastes nav obligāta. Tas ir viens no ce|iem. Es tikai saku, ka patlaban jūtu kasti kā traucējošu elementu, taču pats to neapzinājos, kamēr viens students pateica: «Tu uz lielās skatuves gandrīz visas scenogrāfijas esi taisījis tādas, ka tās var iztikt ari bez šis skatuves.» Tātad neapzināti esmu tiecies uz kaut ko destruktīvu. Kastē scenogrāfu profesionālā pamatproblēma ir kulišu organizācija. Vai nu tās saliekam klasiski, vai — kā iecienījis Blumbergs — taisām apa|u horizontu ... Tā ir kulišu organizācija.

— Vai tu saskati atsaucību šādam uzskatam par telpu? Cilvēkos? Dramaturģijā? Vai ari — kā teiktu Hardijs Lediņš — restaurē nebijušas sajūtas?

— Nē, nesaskatu. Ja režisors nejūt telpas saturu, tad arī skatītājam tas nepastāv.

— Varbūt skatitājs nejūt tāpēc, ka tu neesi viņam garantējis pietiekamu atpazislamibas pakāpi?

— Ko nozīmē atpazlstamlbas pakāpe? Tas jau ir intelektuāls jautājums. Es domāju, ka mums no dabas ir ielikta, piemēram, labā un kreisā sajūta, siltā un aukstā vai labā un sliktā krāsa . . . Prasi, kam gribi, kurā pusē viņam pagātne, kurā nākotne. Pateiks, To skatītājs neuztver ar intelektu, bet. . . ar ķermeni. Skatoties uz aktiera kustību, tu to jūti kā savu. Spēles telpu tu samēro ar savu ķermeni. Krāsu simbolikas arhetipi. Visās primitīvajās kultūrās pamatkrāsas sakrīt. Jāmet laukā no teātra viss nejaušais un jādarbojas ar tām, kuras glabājas mūsu zemapziņā.

— Tad jāmet laukā divas trešdaļas dramaturģijas.

— Neuzskatu, ka sadzīves kolīzijās balstīta dramaturģija butu vērtīga. Teātrim ar to nav jānoņemas.

— Cik tad stabils tagad ir šis zemapziņas kods, un vai to nenomāks Intelekta pašapzinīgais snobisms?

— Zemapziņas kods ir ārkārtīgi stabils un noturīgs, taču piekļūšana pie tā — ārkārtīgi grūta, Mums jābūt tik gudriem, lai spētu noiet pa diedziņu starp zemapziņu un apziņu. Ar šo jautājumu nodarbojas visa māksla, tas baro mākslu. Es ar to netieku galā.

— Senais rituāls lā laikabiedriem bija viņu dzivē svarigs, nozimigs un konkrēts. Nebija nekāds «teātris». Nokaut zvēru, atsaukt lietu, aizdzīt slimību, lūgt dievu. Tavā priekšā ir «atsvešinātākā» no tā visa cilts. Vai tik tu no vārdotāja nekļūsti par karaļa ākstu?

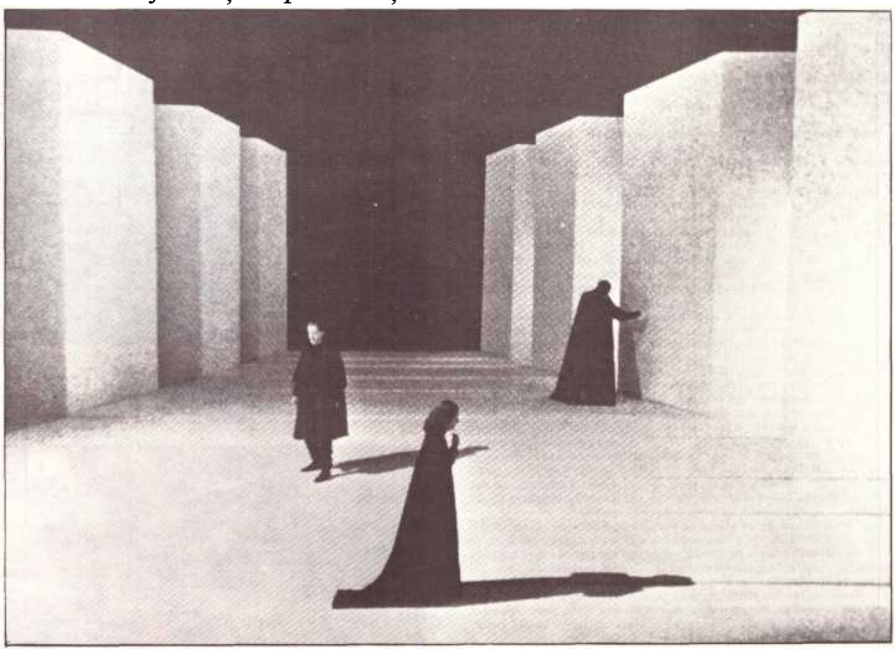

— Man vajadzētu darboties intuitīvi. Ja šīs lietas ir stipras manā zemapziņā, tās būs stipras arī citos.

— Tu taču nestrādā, skatīdamies acis, bet pastarpināti, caur savu darbu. Kā atrast īsto formu? Kas tev dod cerības saņemt autentisku atbalsi, likt pie skatītāja emocijām?

— Ir jārada vai jāatjauno stabila rituālu sistēma, kas padara cilvēka garu noturīgu, saglabā ticību saviem spēkiem, ļauj organiski justies pasaules telpā, vērtēt savas un līdzcilvēku sajūtas to būtībā. Protams, cerēt uz gatavu rezultātu viens cilvēks nevar. Taču viņš, balstoties uz iepriekšējo pieredzi, uz rituālu paliekām tagadnē, uz visiem kultūrslāņiem, var stiprināt šo rituālu autoritāti. Es gribētu caur šiem rituāliem atklāt lielas filozofiskas lietas. Lietas, kuras pats jūtu. Rupji runājot — fiziskā un garīgā harmonija un pretruna manī pašā. Ticības jautājums. Ticēt līdz galam — topi savas ticības vergs,

neticēt nekam — nav spēka pa to striķi noiet . . .

Teātri? Sasniegt emocionālu pārdzīvojumu . . . Teātris varētu veikt psihoterapijas funkcijas. Baznīca, maģija nodarbojas ar psihoterapiju. Arī teātris to varētu. Tā ir tā pati katarse. Tas ir man svarīgi. Un — es neatsakos ne no vārda, ne no skaņas. Manuprāt, var pastāvēt arī iekšējs teātris, ko katrs spēlē sevī. Tikai noorganizējot telpu.

— Tātad — negatīvās emocijas, nervu kaites, /aunais, tas viss tagad rodas no neorganizētas iekšējās telpas, «melnā» teātra sevi? Kā lu spēj iejaukties?

- Es—indivīds nespēju mainīt sociumu, taču es spēju mācīt savu iekšējo telpu, savu teātri. Citiem vārdiem sakot — skatīties uz sevi un sabiedrību citām acīm. Ar labām domām kaut par vienu mikronu izkustināt kaut ko šajā ainā. Ari ārējās telpas haoss un piesārņotība nāk no mūsu neorganizētās iekšējās telpas. Tas ir jautājums par to, no kura gala sākt ārstēt sabiedrību.

— No kura gala tu sāktu?

— Piemēram —es gribētu kādā vietā iekārtot telpu meditācijai.

Tas ir teātris, vai nav? Manuprāt, ir. Jo pamatā ir spēle, un, ja pastāv šis spēles moments, tad tas ir teātris. Ir vienalga, kā tas izpaužas. Tikai caur mūziku, tikai caur kustību, gaismu vai smaržu . . .

Ikviena telpa var būt spēles telpa. Spēles forma — tā jau ir režijas lieta. Pagaidām vairāk jūtos telpas iekārtotājs. Tas, kurš var izprovocēt. Ir dramaturģija. Ir mana ideja par pamatvidi. Vienojamies par to ar režisoru. Tad sākas grūtākais — piesaiste konkrētām mizanscēnām, konkrētam tekstam. Ideja jādabū tādā tehniskas izstrādātības pakāpē, lai katra mizanscēna atbilst pamatkoncepcijai. Pieredze liecina — ja ideja pareiza, tad mizanscēnu veidošanas gaitā tā neizjūk. Tā ļaujas transformācijai.

— Kas ir tavs adresāts?

— Tā varētu būt inteliģence un, varbūt, lauku cilvēki. Lauku cilvēki atklātāk skatās uz pasauli. Dabas klātbūtne apvelta viņus ar lielu filozofisku lietu intuitīvu izpratni.

— Man lā liekas idealizācija. Mazliet naivi. «Dabas cilvēks» kļuvis bulaforiskāks. Ornaments — diezgan mēma liela. Kā tu bez komentāra tiksi cilvēkam klāt? Vai nu pirmo cēlienu aizņems skaidrojumi, vai ari skatītājam nepieciešama pamatīgāka iepriekšēja skola nekā tā, ko viņš patlaban saņem.

— Tā ir tikpat nepieciešama, cik nepieciešams skolot skatītāju glezniecības, klausītāju — nopietnās mūzikas uztverei. Manā izpratnē skola — tas ir iemācīt cilvēkiem atklāti vērtēt parādības, nevis paust ieprogrammētus standartuzskatus.

— la jau runa ir tikai par vērtējumu vai uzskatiem, tad tos var paust katrā telpā. Tikpat kastē kā zemūdenē.

— Kastes problēma — tā nav plika teorija. Bruks raksta, ka katrai izrādei nepieciešamas savas telpiskās attiecības. Turpretī kaste pieļauj tikai vienu nemainīgu variantu, tikai sēdēšanu «televizora» priekšā. Varbūt iesākumā varētu organizēt tādas brigādes, kuras, iespējams, būtu pakļautas teātrim, kuras teātris finansiāli un tehniski atbalstītu, bet kutas gribētu un spētu uzstāties ārpus teātra telpām, kuras gribētu atgriezt teātrī «dabisko» vidi.

Organizatoriskā ziņā tādiem teātriem kā mūsu Dailes teātris vajag milzīgu apkalpojošo personālu. Šim personālam savukārt vajag plašu administrāciju. Šajos teātros administratīvā aparāta pozīcija bieži ir izšķirošā un bieži nesakrīt ar mākslinieku interesēm.

Piemēram — izrāde jānodod absolūti noteiktā laikā, neskatoties uz to, vai tā ir gatava vai nav. Citādi izpildītājcehi nedabūs prēmijas. Mākslinieciskajam personālam teātrī nav juridisku lēmējtiesību.

— Vai šo skatuves kastes apšaubīšanu nerada tieksme atbrīvoties no pārlieku vienkāršotās telpas izpratnes mūsdienu teātri, ilgas pēc scenogrāfa «neatkarības»? Varbūt — ne telpiskais princips traucē, bet — organizatoriskais? Pašreizējais ir spējīgs birokralizēt teātri gan kastē, gan laukumā.

— Manuprāt, šī sistēma izriet no telpiskās koncepcijas. Katrā ziņā — tās nav tikai teātra, tās ir sabiedrības problēmas. Sabiedrība nepieprasa psihoterapiju, bet gan shematisku repertuāra ainu — reizi gadā latviešu dramaturģija, reizi gadā padomju, reizi klasika, dažas ražošanas lugas . . .

— Kā mainīt šo ieraslibu, padarīt vārda varu demokrātiskāku?

— Pirmkārt, scenogrāfi un režisori (vai nu ar kopīgas apmācības palīdzību, vai kā citādi) jāaudzina kā domubiedri. Lai mēs pārzinātu viens otra profesiju. Domāju — jābūt līdzīgām tiesībām. Nevis — uzaicināt kopdarbam scenogrāfu un uzspiest viņam nepieņemamu

stilu. Līdzīgas tiesības pastāv tikai starp domubiedriem. Patlaban režijas vienveidība traucē scenogrāfijā izpausties neparastām idejām.

Režisoru, tāpat scenogrāfu, apmācība jāorientē uz dažādām teātra izpausmēm, dažādām skolām. Izrādi vajadzētu veidot tik ilgi, kamēr pats vari pateikt, ka šobrīd vairāk nevari. Bet ne tā, ka — pirmizrādei sākoties — skaidri zini, ko neesi' izdarījis.

— Pieņemsim, ka saderība ar režisoru ir ciešama. Kas vēl traucē?

— Vajadzīga sava profesionāli tehniskā skola, kura sagatavotu butaforus, galdniekus, dekoratorus, skatuves mašīnistus. Apmācītu ne tikai specialitātē, bet dotu arī zināšanas teātra kultūrā. Somi apmāca scenogrāfus, aktierus un gaismotājus kopā. Gaismu mākslinieks viņiem ir tādā pat rangā kā scenogrāfs. Tur nesen nodibināti četrgadīgi skaņu un gaismu meistaru kursi. Somijas Teātra akadēmijā ir noda|a, kura rīko virkni viengadīgu kursu tērpu māksliniekiem un tehniskajam personālam. Tāpat kā mums, viņiem traucē pārlieku lielās skatuves, kas ne vienmēr atbilst teātra [aužu vēlmēm.

Dailes teātri uz lielās skatuves nevar spēlēt intīmas, reālpsiholoģiskas izrādes. Tikai lielus inscenējumus, lielas telpiskas kolīzijas, jo citādās formās aktieris ne fiziski, ne garīgi nesasniedz tos, kuri sēž dziļumā — aiz astoņpadsmitās rindas. Grieķu teātris? Jā, taču tur bija radiālā iedarbība, un aktieris bija šis galaktikas centrs. Te viņš ir pie sienas, malā. Ari Mazā skatuve Dailes teātri tapa pēc tāda paša principa kā lielā. Potams, šīs skatuves nav jānojauc. Jāmeklē paralēlas vai sintētiskas izpausmes. Istabas teātris. Iespējas spēlēt brīvā daba u. tml.

Pasaulē jau sen būvē zāles ar maināmu telpas ģeometriju. Tā nav ne modes lieta, ne scenogrāfa vai arhitekta iegriba. Mums tādu telpu nav un tuvākajā nākotnē acīmredzot nebūs. Tas liedz mūsu teātrim virkni iespējamu stilu. Ir jaunas idejas scenogrāfijā.. Piemēram, A. Freiberga «Karalis Džons» Berlīnē. Nevienā Rīgas teātri neko tādu

realizēt nevar. Nav tādas zāles. Visiem mūsu teātriem ir tikai viena — sliktāka vai labāka — telpas struktūra.

— *Bet sociālā struktūra?*

— Scenogrāfa situācija sociālā ziņā ir visai bēdīga. Pirmkārt — tiesību trūkums. Normatīvajos dokumentos ir gan rakstīts, kas scenogrāfam jādara, bet ne vārda par to, kādas viņam tiesības. Ko viņš drīkst aizliegt, kam nepiekrist? Tiesības atteikties no darba, kurš nav tuvs? Ja tu esi štata mākslinieks, tev jāņem viss, pat tas, ko tu uzskati par kaitīgu. Scenogrāfs nevar aizliegt rādīt izrādi, kurā viņa darbs ir slikti realizēts, vai ari dekorācijas ir tik stipri nolietojušās, ka zudis sākotnējais efekts. Viņš ir spiests piedāvāt sliktu preci ar savu vardu vai ari, protestējot pret tādu praksi, pieprasīt, lai no afišas izsvītro viņa vārdu. Scenogrāfs nesaņem vis procentus no katras izrādes kā, piemēram, komponists vai dramaturgs. Turklāt viņa alga ir mazāka nekā tiem, kuri attiecīgajos cehos realizē viņa idejas. Ideju ražotāji tiek vērtēti zemāk nekā to izpildītāji.

Aplami ir tas, ka direkcija nosaka radošās brigādes sastāvu. Tas ir direkcijas ētikas jautājums. Scenogrāfam jābūt noteicējam mākslās lietās teātrī. Patlaban šīs lietas nereti izšķir direkcija vai uzvedumu da| a.

— *Mākslas lietām teātri ir zināms sakars ar uzvedumu dalu. Cik tas ir lietišķs un profesionāls? Melš, ka scenogrāfu ambīcijas vienmēr gribēt dabīgu materiālu un noraidīt katru aizvietotāju, imitāciju ir pārliekas. Tikai islo ādu, kroni no lira zelta, pistolē kaujas patronas . . .*

— Mūsu skatuves tehnika, dekorāciju tehnoloģija ir tuvu akmens laikmetam. Piemēram, prožektorus visiem PSRS teātriem izgatavo kriminālieslodzitie Sibīrija. Vajadzīga teātra rūpniecība. Kaut vai kombināts, kurš ražotu to, ko teātri nevar izgatavot savās darbnīcās.

Tāpat kā scenogrāfu, arī uzvedumu da|u darbs lielā mērā balstās tikai uz entuziasmu: nav vajadzīgo materiālu, tehnikas, cehu darbinieku algas ir nelielas. Toties ir labi meistari. Uz viņiem viss pagaidām turas.

Visai bieži pēdējā instance ir ugunsdzēsēji vai drošības tehnika. Ne

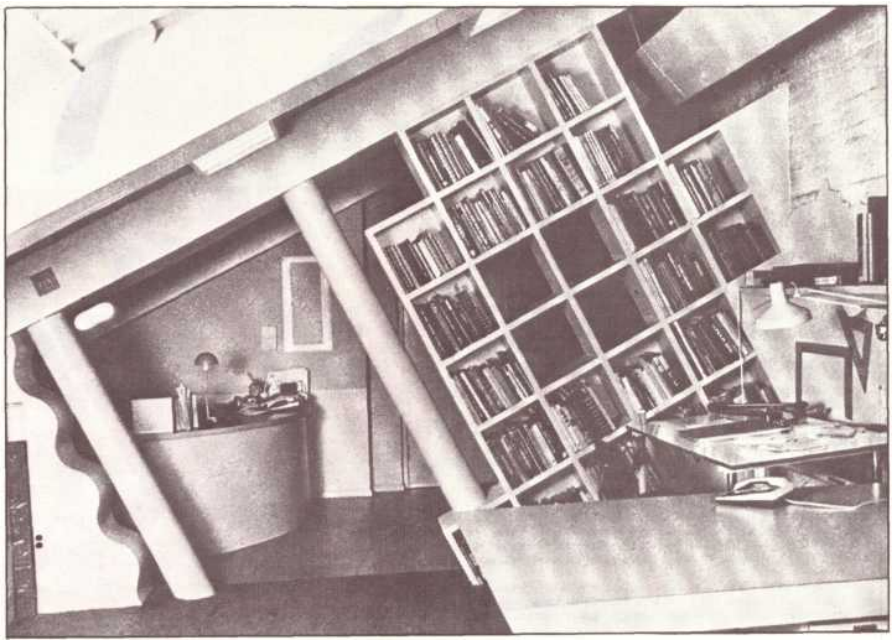

jau mākslinieks lemj, kam būt, kam nebūt. Ugunsdzēsēji. Aizlieguma ce|š ir daudz vienkāršāks par nepieciešamo drošības pasākumu veikšanu. Mazāk problēmu. Jācīnās par vienu pašu īstu sveci. Vissavienības statistika liecina, ka visbiežāk teātri aizdegas no zāles, nevis no skatuves. Varbūt izsniegt skatītājiem ugunsdrošus uzvalkus un kleitas no stikla auduma. Krēslos ir porolons, kuru uz skatuves likt nedrīkst. Tās ir rūpes nevis par ugunsdrošību, bet gan par savu ērtumu. Neieinteresētība teātra lietās.

— *To acīmredzot sauc par reālo teātra praksi. Ko tu šajā sakarā iesaki studentiem?*

— Sestā kursa students, sākot strādāt teātrī, jūtas visai šokēts. Pēc kāda gada viņš no šī šoka tiek vaļā. Vai arī neiztur un aiziet darboties citās mākslas nozarēs, kur nav vajadzīga tik stipra nervu sistēma. Teātrim jārod iespējas iesaistīt darbā jau otrā, trešā kursa studentus. Uzticēt viņiem dzejas vakarus, aktieru jubilejas, izrādes Mazajā zālē. Studentiem jāstrādā par scenogrāfijas meistaru asistentiem. Akadēmija ik gadus sagatavo vienu divus scenogrāfus, bet teātri sūdzas, ka scenogrāfu trūkst.

Mūsu scenogrāfijas skola, pateicoties Andra Freiberga un Gunāra Zemgaļa darbam, atzīta ne tikai Savienībā, bet arī pasaulē. Par to liecina meda|a mūsu Akadēmijas studentu scenogrāfu ekspozīcijai

pērnajā Prāgas kvadrinnālē. Taču, lai viņi kļūtu par plašas kultūras cilvēkiem, jāmāca ne tikai speciālās, bet arī citas disciplīnas. Uztveres, tēla psiholoģija ... Šis priekšmets tiek pasniegts vairākās mākslas skolās Eiropā. Vēl svarīgāka ir filozofijas pasniegšana Akadēmijā. Vismaz scenogrāfiem ir jāpārzina vairākas filozofiskās skolas. Nevar strādāt ar «Rāmājanu», ja nezini indiešu filozofiju, ar moderno Rietumu dramaturģiju, ja nezini to filozofisko skolu, kuru satur vai katra šīs dramaturģijas ievirze. Nevar strādāt ar Raini, ja nezini'to gudrību, ko mācījuši Austrumu vai Rietumu skolotāji. Dramaturģija bezgalīgi aizņemas no Bībeles, bet izlasīt un novērtēt to — nav iespēju. Tā vieta studentiem pasniedz šauri izprastu marksismu. Viena un tā pati viela tiek atkārtota vairākus gadus pēc kārtas, vienīgi saucas tā katru gadu savādāk.Mēs spriežam par to, kā piekļūt skatītāja zemapziņai, par arhetipiem, bet — kā to darīt, ja pat Jungu izlasit nav iespejas . . .

Pērn, novembrī, Maskavā teorētiskajā konferencē kāda mākslas zinātniece sacīja, ka scenogrāfs ir vienīgais patiesas kultūras cilvēks teātrī. Proti — ideālā gadījuma — viņš pārvalda arhitekturu, gleznieciību, dramaturģiju, vēsturi, stilus . . . Taču teātris pašlaik neizvirza sev tik augstas prasības, lai šī universāla domāšana tiktu izmantota. Teātris netiecas pēc tadas kultūras viengabalainības.

— Un kā tas ir Eiropā, pie arābiem, Ķinā vai Čikāgā? Kā tas 'bija pērnvasar Prāgas kvadrinnālē, kuru tu apmekleji? Kāds ir konteksts?

— Prāgā zem viena jumta bija vairāki hektāri scenogrāfijas. No visas pasaules. Braucu uz turieni ar lielām cerībām, taču, pamatigāk apskatot, likās, ka vienā pajumtē savākti kādi trīs tūkstoši Dailes teātru. Vairumā — pārtikšana no idejām, ar kurām teātrī nāca gadsimta sākuma, sešdesmito, septiņdesmito gadu dižgari. Ļoti daudz tradicionālas un — apmēram puse — ilustratīvas scenogrāfijas. Iespējams, ka pārsvarā tur bija oficiālie, akadēmiskie teātri un gandrīz nemaz kustīgākie, novatoriskākie teātri, studijas u. tml. Neesmu pārliecināts, ka kvadrinnālē redzēju objektīvu pasaules ainu.

— Un nekā mobilizējoša? Vismaz izziņas līmeni?

— Telpiskās idejas pārsvarā bija realizētas kastes ietvaros un atklāja visai lielu stagnāciju. Bija interesantas nianses. Tieksme spēlēt klasiku mūsdienu vidē. «Sapni vasaras naktī» — augsti attīstītas tehnoloģijas noteiktā estētikā. Vēl — atsevišķu dekorācijas detaļu sirrealizācija. Dāņi kādā izrādē demonstrēja pie bērza piestiprinātas, no Eiropas kartes pagatavotas sieviešu krūtis. Daudz kas pārņemts no pasaulē patlaban aktuālā ekspresionisma, redzamas *art deco* atblazmas . . . Daži *high-tech* varianti — ļoti dizaineriski, spīdīgas plaknes, pamatā gaisma, lāzers . . .

Galvenās balvas ieguvējs Jānis Kokoss reproducēja («Elektra», «Makbets», «Hamlets») labākās Krega idejas. Sterili širmji, baltas

grīdas, tas viss kopā transformējas, gaismojas.

Holandi pārstāvēja trīs grupas, kuras neizmanto tradicionālās telpas. Kataloga tas raksturots kā «teātris, kuru iedvesmo scenogrāfija». «Nīderlande pastāv teatra virziens, kura pārstāvji tiecas uzstāties šim nolūkam neparedzētās vietās. Tas nenozīmē, ka kura katra vieta var būt izrādes skatuve. Tas nozīmē, ka vieta var rosināt īpašas skatuves izveidi.

. Arhitektūra, celtnes gars vai ainavas iedaba nosaka aktieru saspēles, skaņu, apgaismojuma pamatelementus. Nīderlandes Teātra institūts sniedz trīs šādu izrāžu piemērus: pirmajā dominē horeogrāfiskie elementi, abos pārējos — kustību teātris. «Pēdējā pļava» radās lopkautuves apkārtnes iespaidā; līdzko miesnieki beidz darbu, *«Grijiealer»* trupa aizņem iespējamo platību. Viņu uzdevums — kopā ar skatītājiem sākt ce|ojumu pa p|avu, kura ved uz nekurieni.

BEWTH grupa uzstājas vecās dzirnavās. Desmit gados *BEWTH* ir spēlējis baznīcās, fabrikās, cirkos, noliktavās un pilīs. Izmantojot dejas, pantomīmas, mūzikas un gaismas elementus, grupa rada jauna veida teātri, kurš pamatojas vizuālajā poētikā.

«Zenilh» — tas ir dejas nosaukums, un dejots tiek tikai smilšu kāpās. Horeogrāfijai .vajag 25 metrus plašu un 80 metrus augstu kāpu. Svarīgākie izrādes elementi ir tās dabiskie komponenti — smiltis, ārtelpa, augsta, stāva nogāze. Tie visi tiek maksimāli izmantoti izrādē.»

Nacionālais gars izteikti jūtams bija vai vienīgi ķīniešu (vēl

indiešu) ekspozīcijā. Pat stilizācijas. Lieliska grimu kolekcija. Japāņi šoreiz bija visai eiropeiski.

Šveicietis Verners Strubs no Bāzeles demonstrēja ādas maskas. Skopa plastika. Atveres — tikai acu un mutes vietā. Sastingusi, spēcīga emocija. Visi domāja, ka galvenā balva tiks šim māksliniekam, kurš no 1970. gada līdz 1985. gadam intensīvi sadarbojies ar Benno Bessonu. Maska tiek piemērota aktiera specifikai. Galīgo variantu tā gūst laikā, kad aktieris mēģina lomu. Verners Štrubs domā, ka maska iemieso tēla dzīvi un attālina no tās aktieri, kurš atdzīvina attiecīgo tēlu spēlei. Turklāt maska ir savdabīgā «nesaskaņā» ar skatltaja vēlmi redzēt aktiera seju, pazīt aktieri. Maska ir savā ziņā «nepilnīga» lieta — mazliet nepabeigta un neestētiska. Masku priekšrocība ir tā, ka tām nekad nepiemitīs «skaistums». Proti — tāpat kā *delarie* teātrī, skatītājam te ir viegli atpazīt tēlus, raksturus (piem. — Pantaloni, Brigellu u. c.). Benno Bessons: «Kad es vēroju maskas, kas nospēlējušas savas lomas, es redzu to sīkās plaisas, iedobes, grumbas. Aktiera sviedri devuši tām sūbējumu. Tās bieži liekas mazliet piekusušas. To mutēs, to acīs atvērts traģisks tukšums, kurš glabā triumfālo vakaru noslēpumus: to vakaru, kad maskas tika mīlētas un atdzīvinātas. Nu tās vienkārši ir šeit, tās atpūšas. Tās ir skaistas, bagātas, ģeniālas, ārkārtējas. Kāds apbrīno tās. Bet tās to vien gaida, ka atkal varēs rādīt uz skatuves savu varu.»

Par valsts ekspozīciju zelta medaļu saņēma amerikāņi. Scenogrāfija — korekta un zināma. Taču viņi bija uztaisījuši tādu pakavveidīgu gaiteni, kurā visi dalībnieki imitēja savas darba vietas.

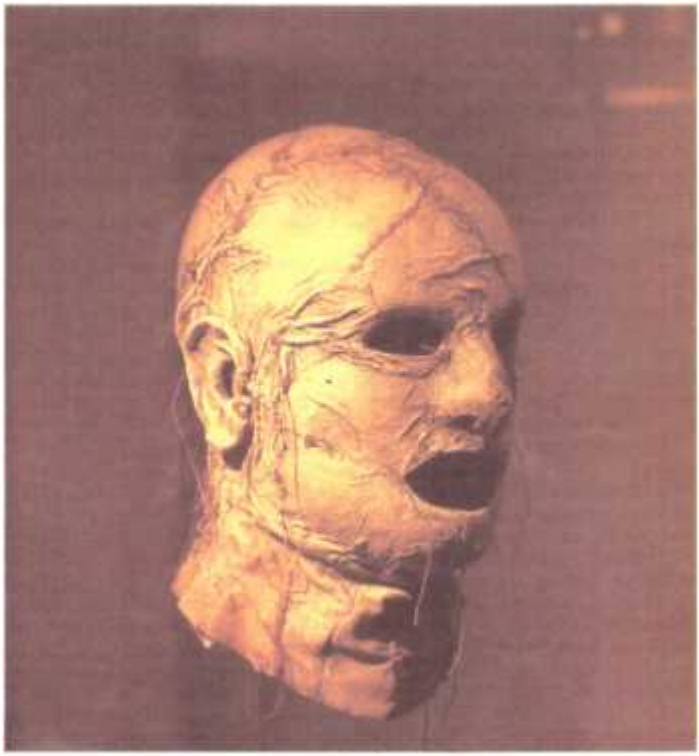

ALEKSANDRA BUSSES UN ANDRA KRIEVIIņIA FOTO

l«№*‘

Sakaltušas krāsas, cigarešu gali . . . Turpat maketi, kostīmu skices, izrāžu videoieraksti. Teātra, dzīves un mākslinieka darbnīcas kokteilis.

PSRS saņēma zelta meda|u par Čehovu. Visa kvadrinnālē šoreiz bija Čehova zīmē. Kopumā — šausmīgi tradicionāli. Precīzs vasarnīcu, muižiņu interjers, «čehoviskā» nostalģija. Padomju ekspozīcija .šajos ietvaros tiešām izskatījās kulturāla. Pārsteidza rietumvācu lielā pietāte pret Čehova laika vidi.

Izbrīnīja |oti nelīdzsvarotais pasniegšanas, eksponēšanas līmenis kvadrinnālē. Likās — dažs neprot vai negrib ne gleznot, ne zīmēt. Bet — no otras puses — varbūt viņi var sevi labi realizēt teātrī. Labas tehniskās iespējas un saprašanās ar režisoriem. Sie scenogrāfi sevi izsaka teātrī un tāpēc nepievērš tik lielu vērību izstāžu scenogrāfijai. Sarunā ar Ilmāru Blumbergu pavīdēja doma, ka ārzemēs tie mākslinieki, kuri prot taisīt labus stājdarbus, nemaz nenoņemas ar teātri. Stājdarbi tur ir augstākā pakāpe un turklāt tos labāk apmaksā. Kvadrinnālē neredzēju tādā līmenī kā, piemēram, I. Blumberga gleznojumi par «Dona Kihota» tēmu veiktus darbus. Izpildījuma kultūras ziņā izcēlās pašu čehu ekspozīcija. Konceptuāla, gluži vai no maketa nolasāma scenogrāfija. Ļoti telpiska, kas to vieno ar mūsu skolu.

— *Cienījamais kritiķis uzskata, ka latviešu scenogrāfija ir pietiekami progresīva un daudzveidīga. Progresīvākā Savienībā. Tā varētu būt?*

— Jā, tā varētu tāda būt, ja mums pastāvētu vairākas režijas skolas. Optimālākais režisora un scenogrāfa sadarbības variants pagaidām ir — Ādolfs Šapiro un Andris Freibergs. Taču . . . Jutis Dimiters — spilgts, grotesks, ironisks scenogrāfs — tā arī nav saticis režisoru, kurš taisītu grotesko teātri. Tādējādi viņa iespējas paliek nerealizētas. Vajadzīgi spilgti formas eksperimenti.

— *Ko tu nepieņem teātri? Paturot prātā, ka esi viens no tā komandas?*

— Man nepatīk, ja caur vairākām autonomām lietām cenšas izspēlēt to, ko varētu izspēlēt caur vienu lietu. Taču — ja spēlē caur vienu — liekas pārāk nobeigti, pārāk konceptuāli. Tas it kā bija tuvāk septiņdesmitajiem gadiem. Tagad jūtama vajadzība pēc kādas sadursmes.

Nepieņemu to, ka viens izteiksmes līdzeklis ilustrē otru — mūzika darbību, scenogrāfija vārdu. Arī to, ka ideja sevi atklāj pirmajā mirklī. Ir jābūt attīstībai un kulminācijas brīdim. Telpiskiem pārsteigumiem. Jo tieši kardināla telpiskas izmaiņas rada vislielākās emocijas.

Un vēl — mums nav profesionālas scenogrāfijas kritikas. Tie, kuri raksta par scenogrāfiju, analizē izrādi pirmkārt no dramaturģijas viedokļa un šo — vārdiski uzbūvēto — telpu mehāniski samēro ar scenogrāfa piedāvāto telpas koncepciju. Vērtē scenogrāfiju — ko tas man atgādina? — līmenī, Bez dziļāka telpiskās formas un tās attiecību

ar režiju, mūziku utt. aplūkojuma. Tāpēc gadu desmitiem kritika pievēršas tikai «vārda» teātrim un veicina tikai to.

— *Esmu kaut kur dzirdējis vai lasījis, ka pastāv Vispasaules Busses teātris. Varbūt tas ir tas, kas tev nepieciešams? Tava Ultima Tule.*

— Es meklēju.

GROTA NAKTI
Pusnakts — lietus — vēji salti . . .
Aizrestotie ešeloni —
Asinis un dzelzis kalti,
Apviti ar ērkšķu kroni.
Liekas, šonakt zeme visa
Nodreb asarās un mokās.
Tur — aiz restēm gaisma dzisa.
Dievs, tos glābt stāv Tavās rokās! . .
ELZA ĶEZBERE
JURA KRIEVIŅA FOTOREPORTĀŽA
MŪŽĪGA PIEMIŅA LATVIJAS BĒRNIEM
MĒS GRIBAM SAVU LATVIJU MĪĻU!
MĒS GRIBAM SAVU LATVIJU ZEMI!
DAUGAVA
STALINISM
MŪŽĪGA PIEMIŅA LATVIJAS BĒRNIEM

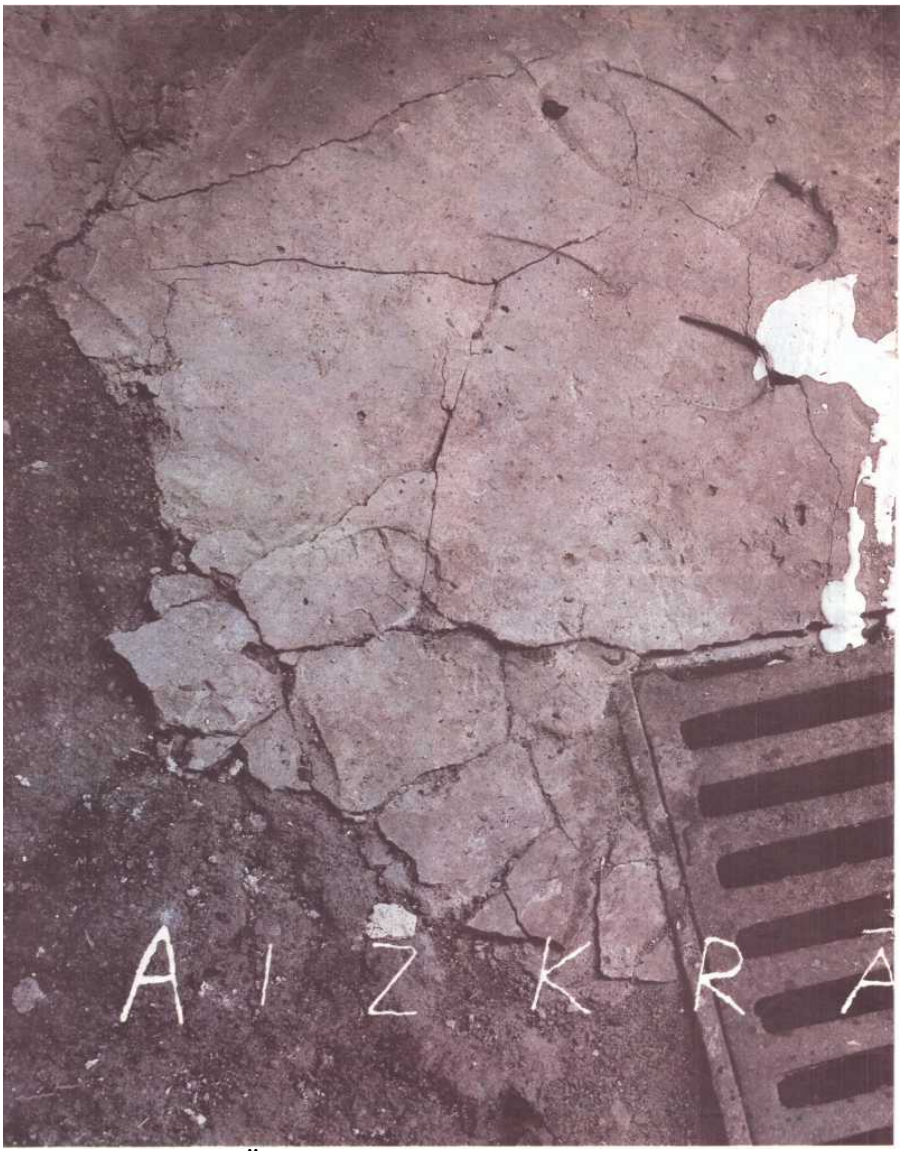

INDUĻA GAILĀNA PLAKATS

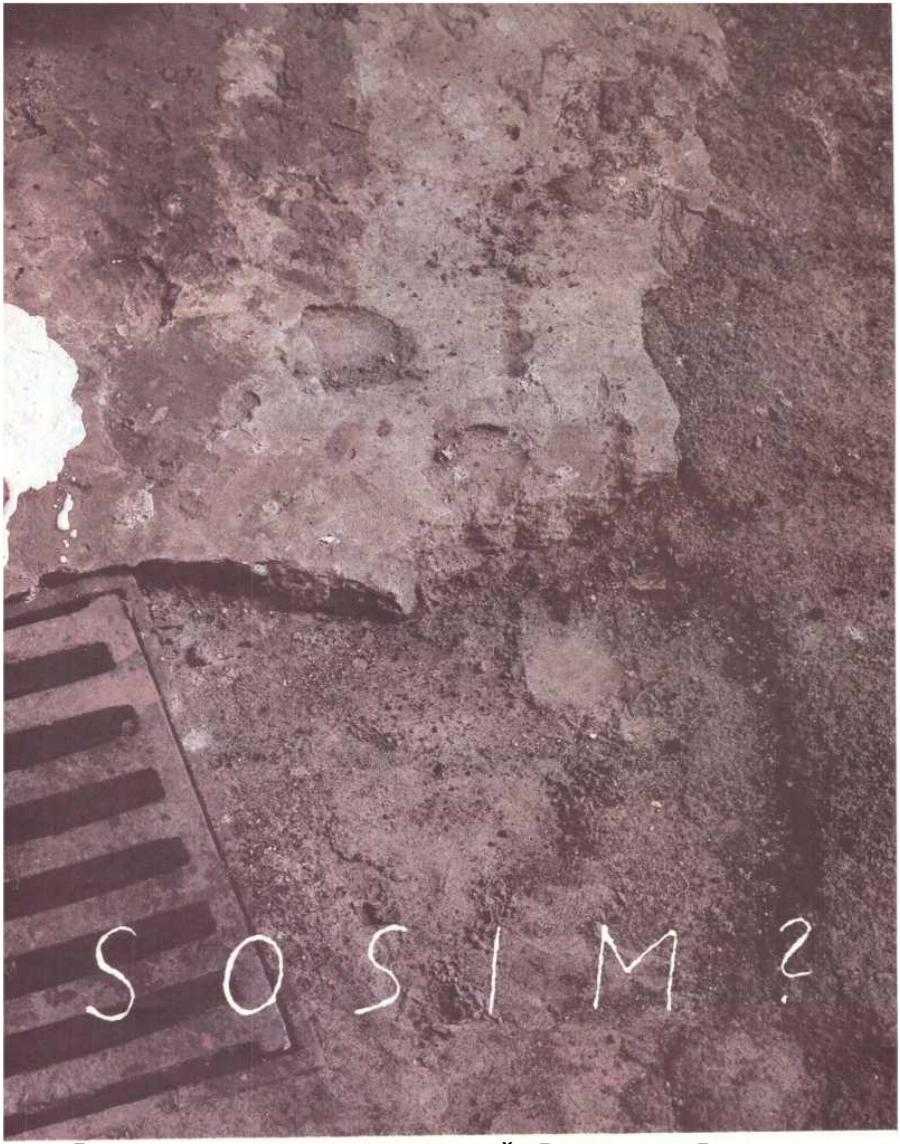

VĒSTULE NO MASKAVAS PRIEKŠVĀRDA VIETĀ

Ilgi esam mierinājuši cits citu apmēram tādiem saukļiem: «Puiši, dzīvosim draudzīgi!». Taču tā - draudzīgi — nav iznācis, aizvien kaut kas traucējis. Modernisma un tradicionālisma duālistiskā pretnība noslēgtajā telpā, ko veido «maksla PSRS teritorija», radīja savstarpējas neuzticības un aizdomības gaisotni.

Šodien, kad veidojas jauna situācija (gan sabiedriskā, gan mākslinieciskā), aicinājurņi mazāk lūkoties pāri robežām, ta vietā attīstot nacionālās tradīcijas, kļūst mazāk aizvainojoši. Mākslas politika veidojas aizvien plurālistiskāka, pat šeit — metropolē. Turklāt jaņem vērā, ka pie mums jaunā postmodernisma situācija radikāli pārveido attieksmes mākslas telpas iekšienē. «Avangardisma» un «reālisma» savstarpējā

naidīguma sindroms, iespējams, ne visai būtisks Baltijas republikās, toties vēl nesen visai nopietns citur, īpaši Maskavā, pamazām atkāpjas pagātnē. Un, visbeidzot, — ja reiz pienācis laiks, kā mēdzam sacīt, plaši attīstīt humanitāros kontaktus starpvalstu līmenī, pārvarot stereotipos priekšstatus par «ienaidnieka, pretinieka tēlu», tad ir vēl jo lielāka jēga šādus tiešus sakarus dibināt starp tuviem kaimiņiem. Bez šaubām, apejot mākslas pārvaldes sarežģītās hierarhiskās struktūras. Žurnālam «Avots» piedāvātā intervija ar gleznotāju Arsēnu Savadovu ir kaut kāds vispārējās transnacionālās postmodernisma nostādnes atspoguļojums mūsu līmenī. Maskavas mākslās zinātniekā saruna ar armēni, kurš dzīvo Kijevā, publicēta Rīgas žurnālā, kas iznāk latviešu un krievu valodās, iespējams, var kļūt par savdabīgu jauno nostādņu manifestāciju — gan mākslā, gan kultūru dialogā vispār.

Mans sarunu biedrs Arsēns Savadovs, šķiet, ir viens no visaktīvākajiem un pārliecinošākajiem postmodernistiem. Zīmīgi, ka viņam nav tiešas saiknes un saskares ar Maskavas avangardistu aprindām, vai, kā mēdz teikt, ar «Maskavas nomu». Visai raksturīga detaļa: postmodernisms ģenētiski neturpina modernismu (vismaz pie mums), bet rodas līdzīgi homunkulam kolbā. Arsēna glezna «Kleopatras skumjas» (tās līdzautors ir A. Senčenko) pirmoreiz atklātībā parādījās Vissavienības izstādē «Zemes jaunība», pēc tam ar PSRS Kultūras ministrijas starptautiskā mākslas salona starpniecību tika pārdota pazītamajam kolekcionāram Olivaresam, kurš savukārt pārdeva to FIAK izsolē — vienā no Francijas prominentākajām mākslas darbu izsolēm.

ANDREJS KOVAĻOVS,

Maskavā, 1988. gada pavasari

SARUNA AR MĀKSLINIEKU ARSĒNU SAVADOVU PAR «KLEOPATRU»

ANDREJS KOVAĻOVS: — *Arsen, man jasaka, ka tava «Kleopatra» izstādē Maskavas Manēžā izraisīja istu traci, turpat uz vietas radās krietns skaits dažādu viedokļu, strīdiņu, daudzi vienkārši nesaprata, kam tas viss vajadzīgs. Turklāt «Kleopatra» iekļuva akadēmiskās kritikas visvairāk lamāto darbu skaitā — ari tas liecina par tava opusa neordinaritāti. Ari es, atzīstos, esmu tādā kā nesaprašanā — tradicionāli audzinātam mākslas zinātniekam pierasts analizējamā darbā meklēt kaut kādus ākišus, uz kuriem pakārt savas analizēs un koncepcijas. Jā, starp citu, vai tu vispār pieļauj kaut ■ kādu iespēju savas gleznas konkrētai interpretācijai?*

ARSĒNS SAVADOVS: — Protams. Es pat domāju, ka tadas interpretācijas ir iespējamas, ka ar laiku tās parādīsies.

A. K..' — *Jau iepriekš riskējot nokļūt muļķa lomā, gribu pajautāt — kāpēc tomēr «Kleopatras skumjas», ko tu ar to gribēji teikt?*

A. S.: — «Kleopatras triumfs» — tas butu kas baigs. Bet mana glezna ir par ko citu, jā, un ne jau tas ir svarīgākais. «Kleopatrā» nav varonības, nav epatāžas. Un ari nekādu skumju. Nosaukums ir kaprīze, un konkrētības parādība — ari kaprīze.

A. K.: — *Bet kāpēc tik liels formāts (225X330 cm)? Tiešām nevarēji uztaisīt mazāku?*

A. S.: — Nē, kas tev nāk prātā!

A. K..' — *Bet lielāku?*

A. S.: — Protams, varēju, bet man darbnīcā nav lielākas sienas.

A. K.:'— *Bet kāpēc vēl lielāku?*

A. S.; —Lai būtu vairāk tukšuma.

A. K.:— *Brīnišķīgi! Un es gudroju — kāpēc tā pieaug gleznu formāti. Ienāca pat prātā, ka tas ir jauns veids, kā epatēt. Jāatzistas savā kļūrņē — aprakstot izstādi žurnālā «Ogoņok», kā vienu no spilgtākajiem epatāžas piemēriem minēju tavu gleznu. Un vēl viens stulbi'tradicionāls mākslas zinātnieka jautājums — kādu sev tuvu mākslinieku tu vari nosaukt, kas tevi ietekmējis un kā?*

A. S.: — Atklāšu tev savu iemīļoto nodarbošanos, savu viltību, zaimošanu,, var pat teikt. Man patīk paņemt lielās mākslas vēstures grāmatas, tos lielos albumus ar labām reprodukcijām. Reiz atvēru vienu tādu al'bumu. Tur tika analizēts «Krusta gājiens Kurskas guberņā» (I. Repina glezna. — Tulk. piez.), un'man tieši tobrīd zemapziņā rosījās viena tēmiņa, un kaut kā pietrūka, kaut kā tāda, kas sasmīdinātu vai iebliežtu pa pieri, vai saniknotu, — nezinu pat, kādas tur tās emocijas . . . Un re, vēl viens sižets rokā — «Svētceļojums uz Bābeli», varbūt, «Tuvošanās Bābelei». Nekāda sakara ar vēsturiskumu tam nav, nemaz nemeklē. Vienkārši, brīnumainā kārtā Repina glezna man palīdzēja, es iztēlē ieraudzīju savējo kā gājienu.

A. K..' — *Tu gribi teikt, ka uztvēri kaut kādu plastisku paņēmienu tajā «Krusta gājienā»?*

A. S.: — Pat ne plastisku. Ja tu bildi apceri, tā kā es to daru, tu tai atņem jēgu un tā iemanto savu sākotnējo, tukšuma, tukšās telpas jēgu, kas nav saistīta ne ar kādu krusta gājienu. Glezna kļūst par tīru avotu. Bet tas ir šausmīgi, nav vērts par to runāt. Ak jā, es te grasījos tādu gleznu uztaisīt — burtiski paņemt to vilni no Aivazov-ska «Devītā viļņa», tiesa gan, nepaspēju. Tēvs mani vajā — dievs augstais, tu esi paņēmis figūru no DIrera darba. Bet nav taču tur nekāda Dtrera, kaut arī figūra paņemta «viens pret vienu». Mans paņēmiens nav nekāds intelektuāls gājiens, man tādi nav vajadzīgi. Es gluži vienkārši neatceros, kā jāzīmē dibena muskulatūra.

A. K..' — *Man rodas iespaids, ka mākslas vēsturi tu izmanto kā kaut kādas akmeņlauztuves.*

A. S.: — Nē, ko tu. Pirmkārt, šīs grāmatas taču tiek izdotas priekš manis, otrkārt, svarīgi, kā uz to visu skatās. Nekur jau neko nevar paņemt nepamanīti. Es zinu, no kurienes ir ņēmuši hiperreālisti, no kurienes-— «jaunie mežoņi». Mēs visi esam mākslas slimi. Visi mēs zinām visu smalkumus, ir pat garlaicīgi runāt par to — bet, kurš smalkāk zog, tas ir interesantāks.

A. K..' — *Tas, kurš dziļāk rok?*

A. S.: — Ja raksiet dziļāk, mums saka, uzdursieties kabelim Kijeva —Sibīrija, un Sibīrijā mēnesi nebūs elektrības. Te uzvar tas, kurš ir brīvāks:

A. K..' — *Tāds jautājums — kas tev patīk vairāk, respektīvi, no kā tev visvairāk patīk zagt?*

A. S.: — Es gan teiktu — par avotiem nestrīdas.

A. K..' — *Labi teikts.*

A. .S.: — Nevaru pateikt, kas man visvairāk patīk, varbūt es Fellīni mīlu vairāk nekā visu mākslas vēsturi. Tas tā — kā kuro reizi pamosties.

A. Ķ.: — *Tātad tevi nav kaislības? Vienas, bet karstas?*

A. S.: — Nē, glezniecības ziņā es neesmu seksuāls, nē.

KLEOPATRAS SKUMJAS. 1987.

A. K. — *Dažam patīk Raļaēls, dažam — Karavadžo, vēl kādam — Šiškins ... .*

A, S.: — Tas, man šķiet, ir vienalga. Nu, kādam tīk Dalī, un viņš zog no Dalī, vai arī no Sagāla — tas ir bezjēdzīgi. Zagšana ir vispārēja, es arī lieliski varu paņemt tur, kur viņi. Bet es tiecos pie paša zagšanas pirmavota.

A. K- — *Kur tad taš ir?*

A. S.: — Pašā zagšanā ir šis avots. Jo lielāks avantūrists tu esi, jo spēcīgāks tavs darbs. Un jo tu godīgāks, jo darbs — sliktāks. Godīgums rada mākslinieka pašu pretīgāko īpašību — konservatīvismu. Jo, ja esi godīgs, tev šķiet, ka esi kaut ko nozadzis, un zagtais ir labāks par paša radīto, bet tu esi godīgs. Kas tad, galu galā, ir labāk — būt godīgam vai tomēr zagt? Lūk, tie, kas pārāk daudz glezno no dabas, domā, ka ir baigi godīgie. Taču viņi maldās.

A. K..' — *Vai tiešām tev nav nevienas autoritātes? Kaut kā neticu, jau pats atraisītais «meistarīgums», ar kādu tu esi organizējis milzīgo gleznu,, liecina par pretējo.*

A. S.: — Ir milzīga ļaužu masa — kāds pielūdz saturu, kāds — formu. Manuprāt, tā ir mežonība. Tas ir kā romiešu leģionā — šim iezīme ir forma, tam — krāsa, tam — vēl kaut kas, bet man — luk, šis. Ko? Tev tas patiktu — visi iet ar savu zīmi, bet es, re, kā (maestro rāda pigu. — A. K.J.

A. K- — *Uztaisi gleznu par šo tēmu.*

A. S.: — Nav vērts. Virtuvi jau neviens negrib radīt, bet to es tev

— godīgi. Galvenais, lai tu neiedomātos to visu reducēt līdz kaut kādiem postmodernisma gājieniem.

A. K-. ;— *Tu ko, netici postmodernisma eksistencei, vai ari tas tev ir svešs? '*

A.S.: — Ē, tomēr ne. Dzīvojam taču postmoderna laikā, kur tad no tā dēsies. Tur ir arī labi vārdi — Klemente un Kuki, piemēram. Tomēr postmodernistu vājums ir tas, ka viņi apelē pie mākslas vēstures.

A. K.: — *Man gan šķiet, ka tu spried kā normāls vidēji statistisks post modernists. Un, vispār, — kā tu sevi samēro ar to, kas notiek Rietumos? Ar «jaunajiem mežoņiem», piemēram?*

A. S.: — «Jaunie mežoņi» ir vistuvāk poētikai, bet viņu poētika _ ir .cieši sajaukta ar intelektuālismu. Fetingeram superobjektīvs tēls ir vīrietis ar cirvi. It kā jau ir tēla primaritāte, it kā jau dvēsele atvērta, it kā plastika atbrīvota, bet parādās vīrietis ar cirvi, un — tas jau ir prāta pārsvars. Es gan viņus idealizēju, esmu pie šī ideāla nonācis pats. Saprotu, ko viņi varētu dot, bet viņi — pauž sociālos statusus. Redzu viņos atteikšanos, bet, tiklīdz ir atteikšanās, uzrodas negatīvisms.

A. Ķ>: — *Tas ir kas jauns, pie tā var pieķerties postmodernisma skaidrojumos. Jo gandrīz visa XX gadsimta modernisma kultūra ir uzpumpēta novatorisma kultūra, kur «jaunais par katru cenu» ir galvenais estētiskais kritērijs. Kad beidzas «lielās atteikšanās» ēra, beidzas āri modernisms, ļaunā mākslas laikmeta, postmodernisma laikmeta, lielums, manuprāt, ir princCpiālā tolerancē. Vienubrīd es čakli lasīju visādus žurnālus, mēģinādams saprast, kas tad ir postmodernisms vai neoekspresionisms, bet tad nolēmu, ka tas nav*

priekš mums, vajag pašiem izdomāt savu postmodernismu, tāpat kā krievu futūristi izdomāja savu futūrismu. Pēc principa — «dzirdēja zvanu, bet nezināja, no kurienes tas skan». Bet iznāca taču kolosāli! Jā, starp citu, kā, tavuprāt, mums te iet?

A. S.: — Atteikšanās — tā nav kultūra. Mūsu nomalē atteikšanās problēma vēl neparādās, jo vēl nav, no kā atteikties. Bet atteikšanās impulss vispār ir klātesošs sociālajā vidē. Atteikšanās nāk nevis no mākslinieciskās, bet gan no sociālās vides. Reiz kāds no maniem draugiem teica: «Vairs nelasīšu nevienu grāmatu, es vispār esmu jau sen pārstājis lasīt. Saproti, tagad jau mēs visu uztveram citādāk, jebkura lieta,, jebkura tev uzspiesta konstrukcija zaudē jēgu. Lasīt grāmatas, tas nozīmē — attālināt, novilcināt sarunu pašam ar sevi. Vai nu tu kļūsti par dzejnieku, vai vispār nerunā.»

VILHELMS MIHAILOVSKIS

MANA FOTOGRĀFIJA

A. K..' — *Šķiet, mākslinieka attieksme pret «ne viņa» mākslu ir krasi mainījusies — modernists, piemēram, varēja teikt tā: kāda man par jums visiem daļa, sagribēsies un izlikšu izstādē pisuāru ar parakstu, kā Dišāns savulaik. Modernisti varēja noiet no autostrādēm un meklēt «neiestaigātas taciņas». Turpretī jaunais mākslinieks deklaratīvi nostājas visdzīvākajā krustojumā, taču viņam nākas visu laiku kaut kā grozīties, aizstāvēties, lai viņu nesabrauktu. Ko tu domā šai sakarā?*

A. S.: — Faktiski ir tā — jo stiprāks mākslinieks, jo viņš smieklīgāks. Jo vairāk' uzpumpēta viņa muskulatūra, jo labāk viņš tev atklājas kā nekas. Viņu ir vieglāk paņemt, ar viņu vieglāk spēlēt tenisu. Un jo mākslinieks dīvaināks, jo ar viņu grūtāk. Visneglītākie izrādās visspēkpilnākie. Pat visslavenākie — tu ar viņiem pat nesarunājies, tāpēc ka viņi ir slaveni, bet pēkšņi kaut kas aizķer un tu mēģini atrast ar viņiem kontaktu. Tas pats Pikaso — neskatoties uz milzu spēku, man viņā atklājas tāda nevainība, tādas neskartās zemes . . . Nekas jau mūs ar viņu nesaista, protams, kaut kādas garīgās saknes ir visiem. Tev tādu droši vien papilnam, man — tāpat, masām mēs uzticamies vairāk kā kādam citam. Un pēkšņi viņš ar visu savu spēku atklājas man burtiski kā izņēmums.

A. K..' — *Pēdējā laikā jūs visus apvaino neprofesionālismā. Ko tu par to teiksi? Ko tu vispār domā par profesionālismu mākslā?*

A. S.: — Tas ir šaušalīgi sarežģīts jautājums. Taču man ir laba atbilde — par profesionāli vispirms jākļūst, bet pēc tam jāaizmirst visas tās lietiņas. Vārdus «profesionālis» un «mākslinieks» mēģina apvienot. Tas ož pēc blefa, bet jārunā vien par to ir. Bet, kas nosaka profesionālisma kritērijus, nav skaidrs, PSRS Mākslas akadēmija, laikam. Nav mums tādas vides, kur mākslinieks piedzimtu uzreiz, ar pasaulizjūtas kultūru. Profesionālisms ir mans īpašums, bet es attiecībās ar to esmu brīvs, neesmu saistīts. Tāpat arī — ja būsi brīvs, profesionālisms tev nekad neapniks. Brīvības priekšrocība ir tā, ka tā visu pasniedz vissvaigākajā veidā. Ja mākslinieks ir piesiets, viņš nedomā, pie viņa jaunas idejas vispār neatnāk. Pie mums pirmām kārtām uzspiež kaut kādu attieksmi pret pasauli, turklāt superpseidoklasisku. Pēc tam cilvēks, kam ir šī attieksme un prasme, var uzgleznot portretu, krēslu — vispār kaut ko superharmonisku, atkal no kaut kurienes uzspiestu. Bet jābūt arī māksliniekam, taču mākslinieks šādā sistēmā tiek pastumts malā. Veidojas konflikts, un mākslinieks visu mūžu cenšas zemi gleznot nevis zaļu, bet sarkanu, kaut kā saraut lipīgās saites, radīt sev savu tēlu. Tas ir kaut kas baigs. Tā ir skolas un kultūras problēma. Vienīgā profesionālisma priekšrocība ir tā, ka tas bagātina tikai paleti.

A. K.: — *Tu runāji par jauno poētiku. Kas tā tāda?*

A. S.: — Man šķiet, ka poētika mākslā ir mākslas galarezultāts. Ja mākslinieks nav dzejnieks, tad viņš nav mākslinieks, bet gan

izpildītājs. Mēs nevaram līdz galam atklāt jauno poētiku, bet poētisma pozīcija vienmēr ir personiska, vienmēr subjektīva. Poētisms māksliniekam ir vienīgā iespēja būt atklāsmes stāvoklī. Bet atklāsme nekad necietīs aizņemšanos no kāda cita. «Kleopatra» vēl nav poētisks darbs, tas ir instrumentāls, jo mēs varam tur izšķirt līmeņus. Poētikā viss ir atvērts. Tu vari paņemt, ja tu tā domā, bet mākslinieks neoperē ne ar ko citu kā vien ar sevi. Mēs satiekamies ar mākslinieku, bet viņš nav brīvs. Ja sirds ir pārāk atvērta, tā ari kļūst uzmācīga. Viņpus sirdij (emocionālai glezniecībai), viņpus saprātam (konceptuālai glezniecībai) atrodas brīvība, kurā dzimst jaunās poētikas elementi, ar kuriem šī brīvība rīkosies kā *ar,* līdzekļiem. Un, ja strādājot neuzvarēs ne saprāts, ne sirds, tad būs atklāsme un tā būs pavisam brīva. Man tā ir gandrīz vai maniakāla sajūta. Ja es to mākslinieka nesaskatu, man ir vienkārši garlaicīgi. Mani vairāk interesē jaunais cilvēks, nevis jaunais mākslinieks. Subjektīvā poēzija ir bezgalīga, tā nav izzināma. Bet tajā ir mākslinieciskās tradīcijas. Poētika atrodas ārpus jebkuras kultūras. Tā ir atteikšanās no jebkuras kultūras, tiešais gājiens, un tas ir ļoti īslaicīgi. Tu vari izturēt gadu', varbūt divus, — šai stāvoklī nav iespējams ilgi gleznot, tu vienkārši iztukšojies. Ar mūsu trīsdimensiju apziņu tādā haotiskā stāvokli atrasties ir neiespējami.

No krievu valodas tulkojis PĒTERIS BANKOVSKIS

Jau ar savu ienākšanu šajā neatkārtojamajā, mūžam neizsmeļamajā pasaulē apliecinām saikni ar to. Izziņas procesā daudz kas ir pašas dabas noteikts. Arī mazās bezgalības — viena cilvēka — dzīves robežas. Bet aizpildīt dzīves telpu — tas mūsu ziņā.

Cilvēce gadu tūkstošiem krāj pasaules izzināšanas pieredzi. Likumu objektivitāte, priekšstatu realitāte, attīstības likumsakarība, domāšanas loģika — tā saprāta tiesa . . .

Bet pārsteidzošākais, ko sevī atklājam, ir mūsu emocionālās uztveres pasaule.

Radošais process māksliniekam vienmēr ir atklājums. Bet vai viņa atklājums vienmēr ir atklāsme citiem?

Savu pasaules uztveri man palīdzēja izstrādāt gleznieciba un dzeja, kas savulaik modināja pārdrošas cerības un nesa lielas vilšanās. Tad nāca fotogrāfija, pareizāk, ielauzās, — negaidīti un valdonīgi. Pilnībā pakļāvos un strādāju — diendienā, bez atelpas un ar iedvesmu.

Fotogrāfijā, tās piedāvātajās iespējās katrs no mums izvēlas savam domāšanas veidam un pasaules uztverei atbilstošāko izpausmes formu. Mani, piemēram, nesaista krāsa — tā neļauj tēlot pasauli tādu, kāda tā ir — kā dramatisku cīņu.

Grūti formulēt, KAS man ir fotogrāfija? Arods? Daiļrade? Māksla?

Nē, nesalīdzināmi vairāk. FOTOGRĀFIJĀ — tā ir mana dzīve.

Jo kaislīgāk nodevos radošajam procesam, jo ātrāk nāca atziņa — fotogrāfija ir attīstības ceļš. Daiļradē pastāv mijiedarbība starp to, ko tu dod, ziedo, un ko saņem — kā cilvēks, kā personība, kā mākslinieks.

SPILGTA, IZJUSTA FOTOGRĀFIJA rodas, maksimāli izpaužot savas personiskās īpašības: pilsoniskās, tikumiskās, profesionālās.

Vai fotogrāfs var kļūt par MĀKSLINIEKU? PERSONĪBAI tam jābūt katrā ziņāl

Fotogrāfija, kā jebkurš radošs darbs, prasa atteikšanos un upurus. Sākumā — noteikti. Vēlāk sāc apzināties, ka «upuru» nav, bet ir — visu tavu būtību uzjundījoša aizraušanās, kas aizmēž visu mazsvarīgo, šķietamo. Tā ir brīvā izvēlē balstīta kalpošana iemīļotam darbam.

Pastāv jēdzieni, kuru būtība reproducējas vienīgi ATTĒLA.

Mana fotogrāfija nereģistrē, nefiksē realitāti. Dzīves realitāte pārtop mākslinieciskā tēla realitātē.

Fotogrāfija ir pārveidota realitāte.

Pabeigta darba fotogrāfiskā realitāte ir veselums (un sākotnēji kā tāds arī uztverams); tēlu sistēmas atšifrēšana — tā nāk pēc tam un nav viennozīmīga.

Fotogrāfija ir tēlu polifonija. Patstāvīgu tēlainu struktūru apvienošana absolūtas Harmonijas meklējumos. Nav nedz primārā, nedz sekundārā — ir vienots veselums.

Tēls — jēdziens, kas nav samērojams ar pārstāstu. Fotogrāfiskie tēli, jutekliskās uztveres bagātināti, dziļi ietiecas mūsos un paceļas jaunā — asociatīvas domāšanas — līmenī.

Radīt nozīmē nenogurstoši strādāt un fotogrāfijā ieprogrammēto kolosālo darbu uztvert kā augstāko apzināto esības prieku.

Spēku koncentrēšana, nepieciešamība asi un smalki uztvert pasauli radošo procesu fotogrāfijā paceļ dramatiskā līmenī. Ne katrs spēj izturēt tādu emocionālo slodzi.

Fotogrāfija ir nemitīga pārvarēšana.

Visgrūtāk pārvarēt šķēršļus, kas tevī pašā. Kā fotogrāfijas mākslas valodā izteikt to, kas tevi plosa, moka?

Es — reālās, objektīvi eksistējošās pasaules daļa. Izteikt sevi tajā var vienīgi tad, ja ļaujas jūtu neviltotībai, īstumam. Uztvert apkārtējo, jutīgi reaģējot uz mazākajām izmaiņām — tikai tā iespējams paredzēt notikumu, situāciju attīstību.

Manā dzīvē viss cieši saistīts ar to, ko daru fotogrāfijā. Viss, ko atspoguļo mana apziņa, var atspoguļoties manā fotogrāfijā. Cilvēku, darba un garīgās dzīves ietekmēts, šis atspoguļojums var izpausties visdažādākajās formās. Fotodaiļradi rosina ikdiena, tās ritms.

Es aktīvi izmatoju pieskāriena tēlu. Mani saista cilvēka un pasaules, cilvēka un cilvēka mijiedarbības spēks.

Sī nepabeigtā darbība — pieskāriens — ir spēcīgāka nekā saskaušanās, tajā tik daudz līdz galam nepateikta, tāda neziņa par to, ko nesīs turpmākā darbība, attīstība. Un tur, šajā nākotnē, iespējamas visaugstākās dvēseles kolīzijas. Pats visu mūžu gaidu pieskārienu, taču bieži saņemu sitienus — pļaukas.

Tomēr nevaru apgalvot, ka dzīvē un arī fotogrāfijā man bijuši neveiksmju periodi. Tāpēc viss, ko esmu piedzīvojis, vēlāk atbalsojas manā fotogrāfijā. Es spēju novērtēt šo uzkrāšanu — tā ir sava veida jūtu akumulācija. Viss, kas pieredzēts, atgriežas.

Un bēdas ir tikpat vērtīgas kā prieks. Arī fotogrāfijā tā jābūt — ja nelaime, tad noteikti spēcīga, lai cilvēki izjustu līdzcietību, ja laime, tad tik žilbinoša, lai arī otru cilvēku darītu laimīgu.

Kaut kas vidējs nav iespējams, jo vidējs ir bezpersonisks. Ne tikai fotogrāfijā — arī dzīvē.

Kas mani saista fotogrāfijā? Vispirms par to, kas mani tajā nesaista: acīm redzams, pieejams skaistums. Lai to uztvertu, nav jāpiepūlas. Manam darbam tas neder, to izbaudu bez kameras starpniecības. Bet skaistums var būt arī citāds. Slēpts. Un tāds fotogrāfijai ir pats spilgtākais. Kad tas atklājas, uzliesmo iedvesma. SKAISTUMS, KAS PRASA APJĒGSMI.

Savu fotoskatienu neierobežoju, mani interesē viss, kas apjēdzams fotogrāfijā: ainava, arhitektūra, portrets, cilvēks aktīvā izpausmē, kailķermenis . . .

Interesantākais rezultāts rodas, dažādiem, pirmajā acu uzmetienā nesavienojamiem fotogrāfiskiem jēdzieniem saskaroties, «montējot realitāti».

Fotografēšanas pamatā — reportāžas metode. Parasti fotografēju, iepriekš nesagatavojies. Nekādas shēmas un plānus neizstrādāju, jo orientēta, fiksēta iztēle ierobežo rīcības un izvēles brīvību. Fotografēju viegli, brīvi. Realitātes fiksēšana ir sava veida iztēles rotaļa — fotogrāfijā tas ir pats interesantākais. Saņēmis no realitātes sajūsmas impulsu, sāku fotografēt: meklēju skata punktu, nosaku kadra ietvarus, būvēju kompozīciju . . . Nosakot šos parametrus, apzināti riskēju — cenšos izvairīties no stabila, droša, optimāla risinājuma. Uz riska robežas lielāka iespēja savienot nojausto un sasniegto realitāti.

Impulsīva uztvere — fotografēšanas pamatu pamats. Tā liek būt atklātam, godīgam, bezaizspriedumainam pret īstenību.

Jau pašā sākumā bija jānosaka fototehnikas loma. Nolēmu, ka man nepieciešama visvienkāršākā aparatūra. Tā mani nesasaistīs, nenovērsīs uzmanību tīri tehnisku risinājumu meklēšanai. Platleņķa objektīvam «Russar» *12015.6.1 ir* ļoti liels dziļums, ar to var strādāt, neuzstādot asumu.

Ietaupu sekundes desmitdaļas. Sižetam tas praktiski neko nenozīmē. Bet, fotografējot izjūtas, situācijas analīze tik ļoti sablīvējas,

ka šīs sižetam nenozīmīgās sekundes ļauj uztvert izmaiņas manī pašā, savu attieksmi pret to, ko redzu objektīvā.

Viss, kas mums apkārt, ir neatkārtojams, unikāls. Ik mirkli kaut kas notiek — atjaunojas pasaule. Apkārtne mainās neticami strauji, un visvairāk maināmies mēs paši.

Fotografējot pasauli, man telpa jāuztver ne vien vizuāli, bet arī jājūt tēs ritms, pašam jājūtas kā šīs telpas daļai. Fotogrāfijā pirmkārt gribu izteikt savas izjūtas, savu uztveri.

Radošais moments man atklājas negaidītā, spontānā, dažādu faktoru un cēloņu ietekmētā procesā.

Radošā rezultāta vērtība slēpjas tieši iespējā interpretēt realitāti. Kā, kādā veidā cilvēka personības prizmā salūst pasaule, kas ir konkrēta un attīstās atbilstoši objektīviem likumiem?

Katrā no mums saista nevis pasaules «pareizā» redzēšana, bet gan negaidīts, neparasts, «nepareizs» interpretējums. Mūsu spēkos pasauli padziļināt, izpētīt, apjēgti

Kad strādāju pie portreta, es esmu FOTOGRĀFS, es uzņemos atbildību ne tikai portretējamā, bet vispirmām kārtām laika priekšā. Sī atbildība ietverta fotogrāfijas tikumiskajā, ētiskajā aspektā, tās sociālajā nozīmīgumā: fotoportretā izteikts fotogrāfa spriedums par cilvēku; uz brīdi un laikā fotogrāfs kļūst par tiesnesi — sprież tiesu pār CILVĒKU, tātad — pār laiku.

Relatīvi vienkāršais un viegli pieejamais fotoattēla iegūšanas process rada maldīgu priekšstatu, ka fotoportrets neprasa piepūli.

Kas tā sprież, jauc divus jēdzienus: ATTĒLS un TĒLS. Un tas nebūt nav viens un tas pats.

Simtiem viena cilvēka fotoATTĒLU ne vienmēr piemīt TĒLA potenciālā enerģija, ko fotogrāfs koncentrējis vienā vienīgā portretā.

Periodikā, fotopublikācijās, izstāžu stendos vīd neskaitāmas fotosejas. Vai tās atspoguļo būtisko, ko sevī nes laiks? Vai daudz no TA cilvēks gribēs paturēt sev? Vai gribēs?

Man, fotogrāfam, grūti atbildēt uz šo paša izvirzīto jautājumu, tomēr viens ir neapstrīdami: interese par fotoportretu neapsīks nekad, katrā ziņā ne pārskatāmā nākotnē.

Cilvēka gara nemirstība fotoportretā izpaužas sevišķi spēcīgi. Kopš fotogrāfijas izgudrošanas brīža līdz pat mūsu dienām cilvēku atmiņu bagātina arvien jauni fotodarbi.

Personības iepazīšana skatāmā tēlā bagātina garu.

Vaibsti palīdz izprast personību. Redzamais palīdz apjēgt neredzamo. Indivīda spējas caur vizuālo uztvert otra cilvēka dziļākos dvēseles strāvojumus, izprast apslēpto, man šķiet, ir viens no nozīmīgākajiem cilvēces garīgās, intelektuālās, ētiskās kultūras sasniegumiem.

Daudzi izjūt nepieciešamību ielūkoties cilvēka sejā — cauri

laikiem, cauri neiespējamībai. Un fotoportrets šo iespēju piedāvā.

Cilvēkos mani, galvenokārt, saista viņu pārdzīvotais. Man tā ir portretfotogrāfijas jēga — saglabāt laikā kaut daļiņu no tā, ko konkrētais cilvēks pieredzējis, *izjutis,* izbaudījis.

Ja manā priekšā pazīstams mākslinieks (rakstnieks, komponists, aktieris), es viņā neraugos tikai kā populārā personībā.

Cilvēka dvēsele ir mūžam tīrs avots. Kaislības un satricinājumi tajā atstāj precīzāku raksturojumu nekā visgodprātīgākie dzīves apraksti vai viņu pašu liecības.

Sie cilvēki ir vienam laikam piederīgi, viņu likteņos tik daudz kopīga: pārdzīvojumi, domas, slēptākās un svētākās patiesības. Lai cik cits no cita atšķirīgi — tā ir viena paaudze.

Personības būtības atklāsmes bezgalīgajā daudzveidībā paļaujos uz tām tikumiskajām kategorijām, kas cilvēkam dod saskarsmes, sadraudzības, savstarpējas iedziļināšanās iespēju, apvieno viņus — par spīti atšķirībām, pretrunām, pat nesavienojamībai.

Fotogrāfijā par svarīgāko uzskatu prasmi rast kontaktu ar cilvēku, kas kļūst par tava darba iedvesmotāju. Ir jārod saprašanās, savstarpēja uzticēšanās.

Nefotografēju tāpēc, lai fiksētu kādu ārēju izpausmi. Sākotnējā fāze (salīdzinot ar rezultātu, to var saukt par nulles fāzi) ir savstarpēja iepazīšana, tiktāl, lai ne es pats, ne cilvēks, ko fotografēju, neuztvertu mani kā fotogrāfu.

Psiholoģisko attiecību sistēma «cilvēks— fotogrāfs» pārtop par sistēmu «cilvēks— cilvēks—sadarbība».

Cenšos iznīdēt sevī fotogrāfu, pakļaujot darba procesu kādam iekšējam profesionālam, refleksīvam ritmam un kontrolei.

Visas domas, visi centieni koncentrēti uz vienu — sasniegt līdzdalības un sadarbības līmeni.

Savstarpēja psiholoģisko barjeru pārvarēšana prasa kolosālu emocionālo enerģiju. Brīžam pārņem sašutums, tu vienkārši neieredzi sevi un otru cilvēku. Bet — tu ej, tu meklē ceļu, kas ved uz saprašanos.

Mēs ejam viens otram pretī. Cilvēks, ar kuru kopā dzimst sadarbības laime, vienmēr paliek manu jūtu pasaulē. Nav cilvēku, kurus būtu neinteresanti fotografēt — katrā mīt skaistums, ko var apspīdēt iekšēja gaisma. Iedegt to (kaut ļoti reti) spēj arī fotogrāfs.

Fotoportretā viena otru pārklāj divas telpas: laika bezgalīgā telpa un cilvēka dvēseles mūžīgums. To apvienošanās līmenis nosaka cilvēka tēla apjomīgumu.

No sejas jāpazūd visam nebūtiskajam, pārejošajam.

Sejas, kas brīvas no ikdienības burzmas, kļūst garīgi radniecīgas — tuvākas cita citai un man.

Vērtējot otru cilvēku, bieži esam kategoriski, pakļaujamies mirkļa

iespaidam, balstāmies uz ko netīši uzzinātu. Ir ļoti grūti atbrīvoties *no* saviem priekšstatiem. Vēl jo grūtāk, ja tie radušies, citu spriedumos ieklausoties.

Brīva uztvere aiztaupa pūles, kuras būtu nepieciešamas stereotipu graušanai, tā ļauj saglabāt dvēseles enerģiju radošam darbam. Tīra uztvere ir ceļš uz patiesumu.

Priekšzināšanas par cilvēku, viņa dzīvi, daiļradi cenšos atmest, aizmirst, jo zināšanas ir prāta sfēra, bet man cilvēks vispirms jāsajūt ar sirdi. Ļoti būtisks un nepieciešams

ir brīdis, kad «just» pārtop par «zināt».

Portretiskai līdzībai nepiešķiru izšķirošu nozīmi, jo nezinu, ar ko salīdzināt. Katrā cilvēkā tik daudz pretrunu, ka to galējās izpausmes nes sevī ne vien būtiskas atšķirības, bet pat savstarpēji izslēdz viena otru. Kāda gan te var būt līdzība?

VILHELMS MIHAILOVSKIS

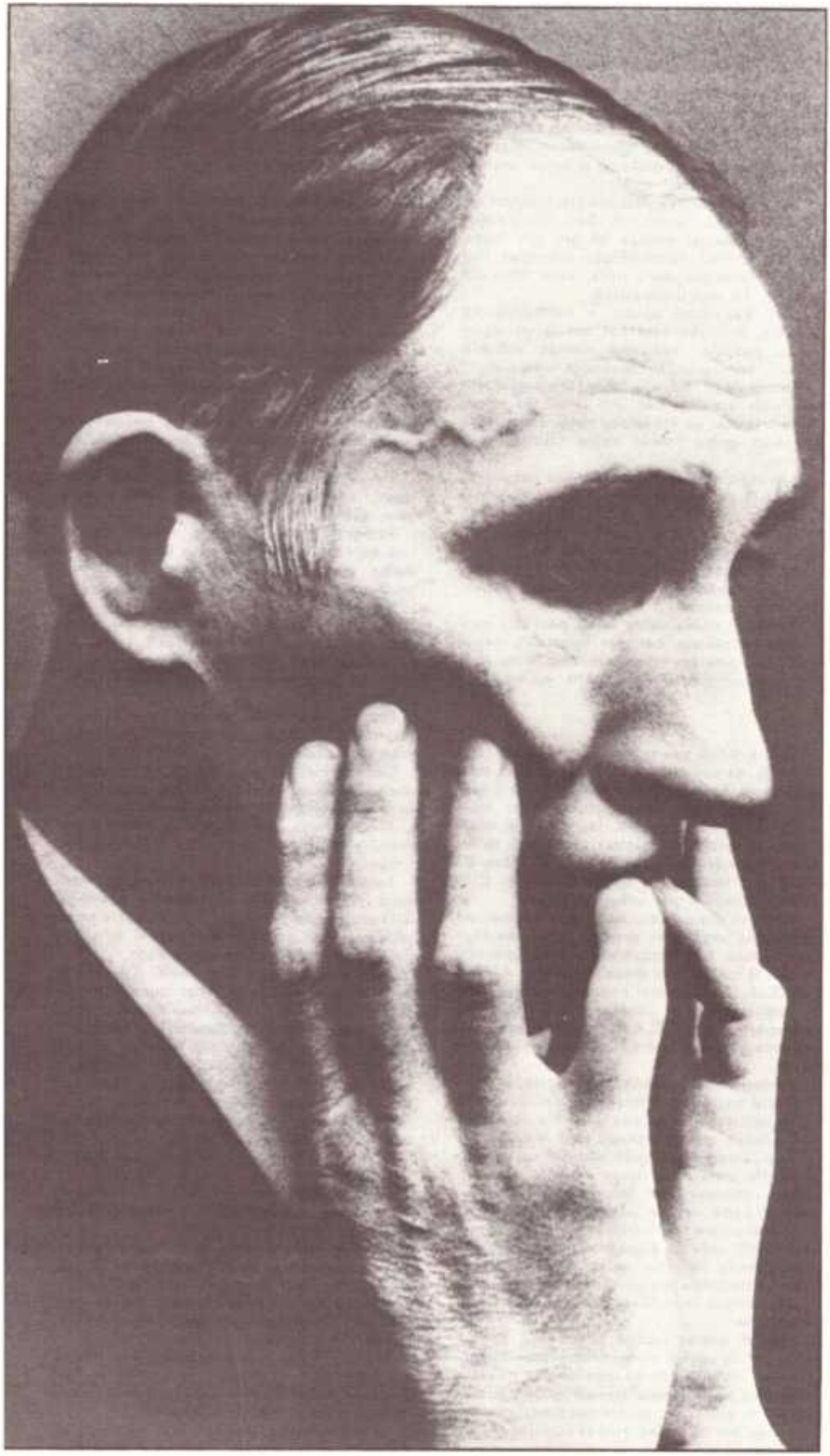

Iespaidu kaleidoskopiskumu ietveru tēla monumentalitātē. Tas panākams ar pamatīgu darbu, nemētājoties no vienas galējības otrā.

Ja bezgalīgajā iespaidu jūrā izdodas pieķerties salmiņam, tad, pie tā turoties, arī nonākam līdz tēla vienīgajam risinājumam.

Priekšroku dodu saules gaismai. Debesu spīdeklis saglabā sejas dabisko plastiku, ienes dzīvinošu spēku jebkurā radošā darbībā.

Dažās stundās, kas NODZĪVOTAS kopā ar otru cilvēku, tuvojoties savas pasaules uztveres robežai, uzsūcot sajusto un uzzināto, pārdzīvoju augstu gara pacēlumu, vispilnīgāko gandarījumu.

Šķiet, šāds dvēseles stāvoklis rodas tāpēc, ka kādā reāli plūstošā laika sprīdī atklājas PATIESĪBAS SEJA. Tāpat kā niansēs bezgalīgs ir cilvēka dvēseles stāvoklis, savā daudzveidībā bezgalīga ir arī patiesības seja. Brīva no ierobežojumiem, konkrēti neformulējama, un tāpēc neattēlojama fiksētā formā.

Patiesības seja savā bezgalīgajā attīstības ritmā nevar piederēt vienam cilvēkam — cilvēka mūžs ir ierobežots. Patiesība — bezgalīga.

Ja kādam fotogrāfijā izdotos attēlot sejas absolūto patiesību, tā būtu seja, kurā varētu atpazīt mūs visus. Mūsu visu VEIDOLS.

Patiesības seja atklājas, pateicoties cilvēka dvēseles šķīstīšanās spējai, šāda atklāsme rada jaunu cilvēka personības uztveršanas kvalitāti.

Portretfotogrāfa radošais akts ir tikai mēģinājums rast savstarpēju atklāsmi, pieskarties patiesībai, kas ietver sevī visu pasauli. Un šis pieskāriena mirklis ir svelmējošs.

Strādājot pie portreta, visās darba stadijās nepieciešama augsta pašorganizētība. Ja cilvēks neraugās manī atklāti un ar uzticību, cēlonis meklējams manī — fotogrāfā.

Seju mēs redzam tādu, kādu cilvēks to atļauj redzēt. No fotogrāfa tiek prasīta citāda redzēšana — nevis burtiskā, tiešā, bet gan tāda, kas balstīta uz smalkākajām psiholoģiskajām un ētiskajām attiecībām starp fotogrāfu un modeli.

Manā portretā ir MANS SKATĪJUMS uz cilvēku, kurš REDZ MANI. Kad ilgi raugos cilvēka sejā, viņa skatiena smaile izgaismo manā dvēselē nianses, par kurām netiku nojautis. Tāpēc vairums manu darbu būtībā ir AUTOPORTRETI. Redzēšana fotogrāfijā — tā ir cilvēku dvēseļu mijiedarbība. Daudzos manos portretos dažādu cilvēku dvēseļu stāvoklis ir vienots man tuvajā kopības idejā, kas mūs tuvina gara radniecības līmenī.

Lai radītu personības portretu, pirmkārt nepieciešams, lai arī fotogrāfs būtu PERSONĪBA — visās šī jēdziena izpausmēs.

Lai izteiktu cilvēka gara diženumu, ar mākslinieciskо talantu vien ir par maz. Tikai personīgā pieredze un emocionālā atmiņa, kas ietver sevī notikumus, parādības, un kaut uz mirkli rada fotogrāfā satricinājumu, pēc spēka un dziļuma tuvu portretējamā izjūtām, ļauj

viņam ar sirdi un prātu apzināt, cik dziļa ir tā robeža, kurai dažkārt izdodas pieskarties, uztverot otra cilvēka garīgās enerģijas pulsējumu.

Pagaidām neviens no maniem portretiem man nav nesis gandarījumu. Tajos, manuprāt, nav ekvivalenta emocionālajiem satricinājumiem, ko nes laiks, kas nodzīvots kopā ar cilvēku, kurš man uzticējis savu «ES».

IANIS LIEPIŅŠ

Manus estētiskos un tikumiskos kritērijus ietekmējuši daudzi iespaidi. Tomēr visspē- —^

---

cīgāko satricinājumu, kas atstāja brūci manā **VILHELMS MIHAILOVSKIS**

dvesele un art radīja izpratni par fotopor-tretu un fotomākslu kopumā, izjutu, apzinājis pirmo un pēc tam arī katru nākamo zaudējumu — kad no reālās, «dzīvās» pasaules aizgāja CILVĒKS, ko biju fotografējis un kas palicis manā portretā.

■ -I

mm

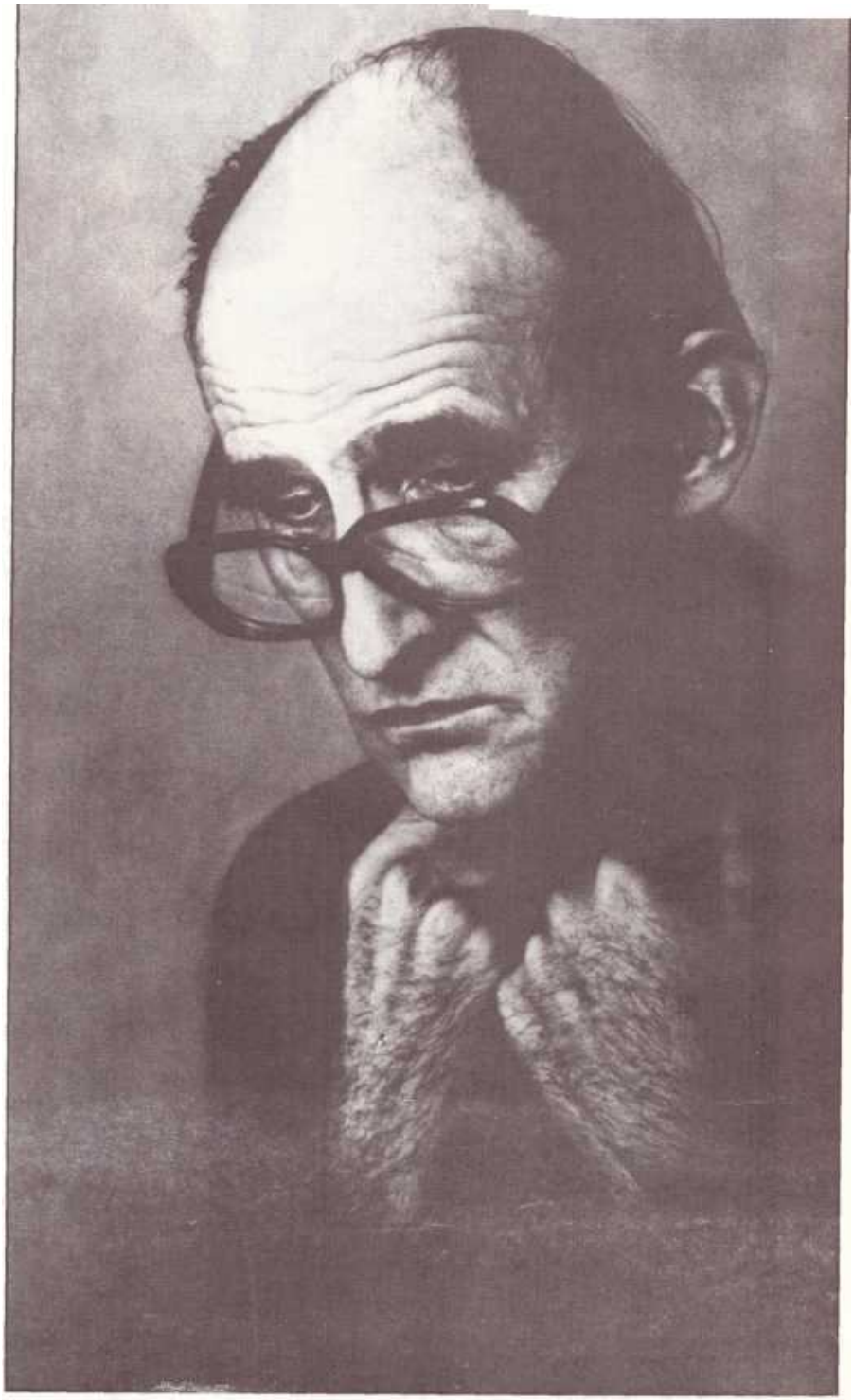

PĒTERIS PETERSONS

Gribētos paskatīties uz saviem darbiem caur laika prizmu.

Laiks ir lielākais kritiķis un soģis, tas notrauc šķietamās vērtības (vai nepilnības), kuras portretā subjektīvi uztver (vai notušē) laikabiedrs, un atstāj tikai to, kas ir patiess.

Māksla daudzējādā ziņā vērtīga un nepieciešama tāpēc, ka ļauj katram skatītājam piedalīties sava tēla radīšanā.

Kur sākas «mākslas foto»? Laikam jau darbos, kas spēj radīt estētisku satricinājumu. Un fotogrāfija to spēj. Laikam nav nozīmes — attēls var būt sens vai mūsdienīgs, nav svarīgi, kā, kad, kas to fiksējis. Nav svarīgi arī tas, ko aplūkojat — reportāžu vai speciālu kompozīciju. Ja izjūtat emocionālu, estētisku pārdzīvojumu, tātad attēls ir «mākslinieciskс».

Fotodaiļrade ir maz pētīta, un ne jau katrs no mums, fotogrāfiem, spēj izskaidrot, pamatot radošo procesu. Taču galvenais ir skaidrs — fotogrāfijas radošas pilnveidošanas iespējas ir neizsmeļamas.

«Nolaidies uz zemesi» —■■ sāpīgi iedzēla ieraksts kādā no izstāžu atsauksmju grāmatām. Centienus sasniegt pilnību, augstu tēlainības pakāpi, radošu atbrīvotību daļa fotocienītāju vērtē kā atraušanos no mūsu brīnišķīgās, bezgalīgās, problēmu un dramatisma pilnās pasaules.

Ierobežot sevi iepriekš noteiktos ietvaros, atrasties iegrožojošu uzskatu varā — tas patiešām ir postoši radošam darbam. Mēģinājumi liegt fotogrāfijai apgarotu tēlainību — iztēles lidojumu, fantāziju — noplicina.

Tēlainība fotogrāfijā ir kā nervu tīklojums sižetā; tikai prasmīga, profesionāli precīza dzīves materiāla fiksēšana nedod impulsu nedz sirdij, nedz prātam.

Visparastākā, ikdienišķā un svētītā DZĪVE, lūk, bezgalīga telpa radošam darbam.

Ir jāpatērē milzu enerģija, lai no šīs daudzveidīgās, neatkārtojamās, arvien jaunās un strauji ritošās dzīves izkristalizētu tās pamatvērtības — nepārējošās, MOZTGAS.

Domāju — visbriesmīgākais mākslinieka dzīvē ir mirklis, kad saproti- esmu darījis visu, ko spēju. Sis moments jāpatur prātā — dzīve ir skarba un dramatiska.

Vai katrs no mums sasniegs šo robežu? Sev es to novēlu.

Katru reizi, kad parādu savus darbus skatītājiem, sākumā rodas sajūta, ka gājis zudumā kas ļoti personisks, apslēpts, tu it kā nostājies kails pasaules priekšā.

Taču šim stāvoklim nav nekā kopīga ar zaudētāja nomāktību. Atkailinātība nes sevī guvumu; rodas domubiedri, palielinās arī oponentu pulks.

Un tomēr, galvenais — varbūt vienīgais — spēks un atbalsts manā grūtajā darbā, kura pamatā ir tikai tīrs entuziasms un brīva griba, ir

pārliecība, ka manā fotogrāfijā citi ieraudzīs mana laika un manas paaudzes pasaules izjūtu, manu likteni.

Fotogrāfija man nesusi visskaudrākās sāpes un ne ar ko nesalīdzināmu pasaules apjausmas prieku. Esmu tās un arī skatītāju — līdz-radītāju — mūžīgs parādnieks.

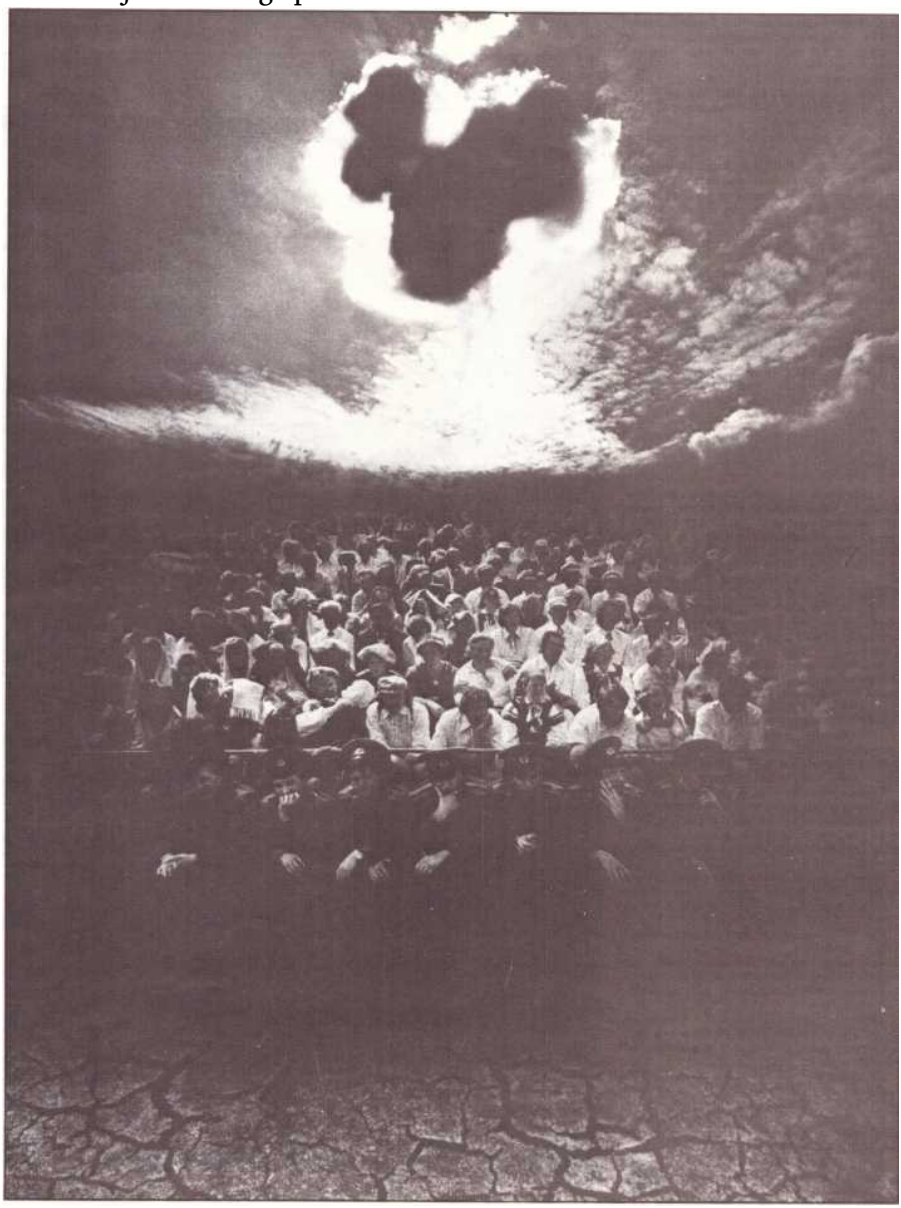

VILHELMS MIHAILOVSKIS

ARNOLDS KLOTIŅŠ

REPUBLIKAS TIESISKAIS STATUSS UN KULTŪRAS ATTĪSTĪBAS JAUTĀJUMI

Runa Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes plēnumā ar citu radošo savienību vadītāju piedalīšanos.

Jautāsim, kurā mūsu dzīves sfērā ļeņi-nisko principu atjaunošana joprojām gandrīz nav jūtama. Kurā realitāšu atzīšanas un izpētes vietā iepletušies vecie propagandiskie stereotipi.

Tā ir suverēno PSRS republiku valstisko tiesību sfēra, arī nāciju

tiesību sfēra — gan Savienībā, gan katras republikas iekšienē. Gaidāmās atjaunotnes ideoloģijas vietā Latvijā šai ziņā jāsastopas pat ar teorētiskā līmeņa noslīdējumu.

Atšķiru avīzi un lasu partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmā sekretāra b. Klaucēna runu šī gada maija plēnumā. Ieklausīsimies un domāsim līdzi: «.. par internacionālās audzināšanas stāvokli un šī darba taktiku nav vienprātības vērtējumos. Atskan balsis, ka partijas komitejas.. pārāk dramatizējot situāciju. Saka tā: mēs esam par internacionālismu, bet tā ir pārāk daudz, vajag mazāk internacionalizācijas. Visbiežāk tas notiek aiz bailēm, ka internacionalizācija varētu apdraudēt nacionālās kultūras attīstību un saglabāšanu.»

Skaidrs, ka šāda domu gaita aplami pretstata nacionālo un internacionālo. Turklāt tiek ieviesta gluži jauna kategorija — «internacionalizācija» kā kāda politiska akcija vai kampaņa. Kas ir šī internacionalizācija! Spriežot pēc tā, ka te to mēra ar kvantitatīviem rādītājiem — «vairāk — mazāk», šajā t. s. internacionalizācijā apziņas attīstības sfērai nav kaut cik būtiskas nozīmes, tātad tā acīmredzot ir tā pati nāciju mehāniska jaukšana dažādās dozās, un šīs dozas tad nu it kā fiksē internacionālisma līmeni. Tiek aizmirsts, ka internacionālisms mūsdienās prasa vispirms augstu nacionālo apziņu, tāpat kā vispār augstu garīguma līmeni, kas nodrošinātu spēju izjust arī citu kā savējo.

Vēl viens citāts no šīs pašas runas. Vērsdamies pret tiem, kuri nevēlas pārāk daudz šādas t. s. internacionalizācijas, b. Klaucēns saka: «Aizmirst to, ka nacionālās tradīcijas kļūst īsti progresīvas tikai tad, kad tās bagātinās ar citu tautu pieredzi.» Te man rodas jautājums: kurš tad kuru bagātina mūsu konkrētajos apstāk|os, pēc b. Klaucēna domām! Vai ieceļotāju nacionālās tradīcijas kļūst «īsti progresīvas» saskarē ar latviešu kultūru! Varbūt tā tas jāsaprot! Runas konteksts tomēr vedina domāt, ka te gribēts apgalvot pretējo, proti: it kā republikas pamatnācijas nacionālās tradīcijas neesot pietiekami progresīvas, iekams tās nav bagātinājušās ar kultūras pieredzi, ko atnes tūkstošiem ienācēju no Pleskavas apgabala vai vēl tālākām vietām. Vai tā Ir! Vai to spēj šie ļaudis, kuru vairums ir savu tradicionālo kultūru jau zaudējuši un šai ziņā pelna līdzjūtību, jo acīmredzot viņu sociālais un kultūras diskomforts ir bijis viens no mudinājumiem pamest dzimteni! Jāšaubās, vai mūsdienu migrācija var kļūt par jaunu un labāku līdzekli saskarei ar patiešām interesanto un ierosinošo Krievijas kultūru nekā tās tradicionālās saskares formas, kuras starp mūsu tautām augstā līmenī eksistē jau kopš vismaz jaunlatviešu laikiem, zemākā līmenī pat vēl agrāk.

Es atļāvos tik asi kritizēt b. Klaucēna domu gaitu tāpēc, ka saskatu tajā nevis centienus novērst nelabvēlīgo nacionālo attiecību

cēloņus, bet gan apstiprināt *status quo* — kā kaut ko universālu un tātad turpināmu. Tas nozīmētu turpināt līdzšinējo sociālekonomisko un nacionālo politiku, kura ir staļinisma un brežņevisma izauklēta. Un kuras negatīvais iespaids uz Latvijas pamatnācijas un reizēm arī uz ieceļojušo ļaužu dzīvi ir acīm redzams.

Centienus nevis likvidēt starpnacionālā sprieguma cēloņus, bet tikai mīkstināt to sekas var redzēt arī citā apstāklī. Tās ir pārmērīgās cerības uz internacionālās audzināšanas faktoru. Protams, audzināšana ir vajadzīga, taču tikai ideālisti domā, ka apziņa var izmainīt materiālo pasauli. Ja tā būtu, tad vācu mācītājiem būtu izdevies pārliecināt latviešu dzimtcilvēkus, ka nekur nav tik laba dzīve kā Kurzemes un Vidzemes muižnieku jūgā, un tad Piektā gada nebūtu bijis. Bet tas bija.

Tautu saskaņas ideja ir viena no valdzinošākajām idejām, to atzīst visi. Bet šī vērtība tiks noglabāta dziļi kabatā labākiem laikiem, kamēr vien kāda tauta savā vēsturiskajā teritorijā jutīs otras spiedienu, lai arī tas būtu tikai kvantitatīvas uzkundzēšanās spiediens. Kāds cilvēks bija laikrakstam «Cīņa» atrakstījis vēstuli, ka Daugavpilī, lūk, latviešu kultūra plaukstot un zeļot, jo veikalu skatlogos esot grāmatas latviešu valodā. Sādi mierinājumi ir naivi. Tautām, kas uzkrājušas savas nacionālās dzīves un nacionālā valstiskuma vēsturi, nebūt nepietiek ar iespējām dejot, dziedāt vai lasīt literatūru dzimtajā valodā. Šādām tautām ir nepieciešamība saglabāt un veidot savu nacionālās dzīves struktūru, sadzīves un vides kultūru, galu galā — realizēt savas sociālistiskā valstiskuma tiesības. Arī — Baltijas tautām.

Tātad nāciju attiecības kultūru ne tikai skar, bet, protams, arī tieši ietekmē to. Vai esat ievērojuši, cik daudz enerģijas latviešu dzejnieki un dziesminieki patērē šķietami pašsaprotamai idejai — savas tautas nacionālās līdztiesības apstiprināšanai! Un klausītāji tikpat daudz garīgās enerģijas tērē šīs idejas pārdzīvošanai. Tas ir vajadzīgs, jo tauta izjūt savas nacionālās struktūras deformēšanās draudus. Bet, objektīvi ņemot, šī nepieciešamā mūžīgā atgriešanās pie dzimtenes tēmas bieži kavē mūsu mākslu doties tālāk, citos, komplicētāku atziņu lokos, kur brīvi jūtas tās kultūrtautas, kurām vairs nav jārūpējas par savām elementārtiesī-bām. Kāpēc mūsu tauta ir nosodīta joprojām tērēt lielāko daļu enerģijas savas garīgās sistēmas aizsardzībai! Kur to ņemt vēl visam pārējam!

Latvijas PSR tiesību un to skaitā starptautisko kultūras sakaru tiesību nenokārto-tības dēļ tiek sistemātiski kavēta Latvijas kultūras iziešana pasaulē. Mūsu mākslas, zinātnes, sporta utt. delegāciju un atsevišķu pārstāvju profesionālie vai komerciālie braucieni uz ārzemēm nav tiesiski noteikti un tāpēc faktiski ir atkarīgi no Vissavienības iestāžu un pat atsevišķu to ierēdņu untumiem. Vai jūs zināt, cik pazemojoši bija jālauž ceļš uz ārzemēm mūsu tagad

slavenajiem koriem! Ceļš ar Rīgas balzama pudelīti azotē pie Vissavienības apvienības «Goskoncert» jaunkundzēm — tāds bija nepieciešamais, mums uzspiestais šī ceļa sākums, kas bija jāveic koru pārstāvjiem. Un arī tagad Latvijas ērģelnieka, dziedātāja vai instrumentālista pilnvērtīga koncertturneja pa ārzemēm joprojām ir īsts «debesu brīnums» un kā tāds arī visā nopietnībā tiek pasniegts presē, — tā, it kā starptautiska apmaiņa jau sen nebūtu kļuvusi par pasaules mūzikas dzīves ikdienas praksi. Diemžēl tajā piedalās gandrīz vienīgi tie latviešu mūziķi, kuri ir dzimuši vai ieprecējušies vai arī citādi, pat nelegāli, nokļuvuši ārzemēs.

Latvijas, tāpat arī pārējo trīspadsmit nacionālo republiku, iesaistīšanos starptautiskajā mākslas dzīvē kavē arī pašreizējā sistēma, pēc kuras PSRS pilsoņi tiek deleģēti uz starptautiskiem atskaņotājmākslas konkursiem. Diskriminējoši Ir tas, ka Latvijas pilsonim — t. s. suverēnas valsts un Eiropas līmeņa mūzikas kultūras pārstāvim — faktiski vispirms ir jāiegūst reģionāla 1S republiku konkursa laureāta nosaukums, lai viņš varētu savas tautas kultūru pārstāvēt pasaules tautu saimē. Bet tas nozīmē, ka daudzos gadījumos latviešu mūziķim ir jāpiemērojas krievu mūzikas un mūziķu gaumei, kura dominē šajā atlases konkursi un žūrijā, — tātad viņi nevar nest pasaule savu īpatnību tieši, bez citas nacionālās kultūras psiholoģijas filtra.

Līdzīgi suverēna valstiskuma tiesību ierobežojumi Ir arī citās mākslas jomās, sportā, dažādās kultūras nozarēs utt. Mūsu sportistiem taču Ir liegtas iespējas pārstāvēt savas republikas karoga krāsas valstu sacensībās, reģionālos turnīros, galu galā — olimpiskās spēlēs vai, manis pēc, t. s. mazo valstu olimpiskajās spēlēs. Un tas — ignorējot Latvijas PSR Konstitūcijas 74. pantā paredzētās tiesības (citēju) «stāties sakaros ar ārvalstīm» un «piedalīties starptautisku organizāciju darbībā».

Un tomēr, pat tik flegmatiska tauta kā lat-vieii nav aizmirsuši, ka viņu pašnoteikšanās un valstisko tiesību līmenis šai ziņā kādreiz ir bijis augstāks. Neraugoties uz visu peļamo sociālo iekārtu 20. un 30. gadu Latvijā, tas šai ziņā bija augstāks. Mūsu daļa un pienākums ir prasīt, lai ar likumu tiktu noteiktas un pilnā apjomā realizētas Konstitūcijā paredzētās tiesības Padomju Latvijai piedalīties starptautiskajā dzīvē kā suverēnai republikai. Tai skaiti ar likumu jānosaka Latvijas PSR pilsoņu tiesības strādāt un izglītoties ārzemēs un tās praktiski jārealizē.

Protams, republikas un nācijas tiesību jautājums nav reducējams tikai uz nacionālās kultūras tiesībām, kā to dažkārt lasām pat nopietnos dokumentos; un kultūra tad tajos savukārt tiek reducēta uz dziedāšanu un dejošanu. Bet te ir runa par to, ka jau vismaz 30 gadus teorijā un praksē tiek apstrīdētas mūsu republikas sociālekonomiskās

attīstības savdabības tiesības. Vēl šī gada maija LKP CK plēnuma materiālos tiek ironizēts par «nacionālā sociālisma» tīkotājiem. Bet šī ironija nu, liekas, reiz ir nokavēta, jo PSKP CK Tēzēs 19. Vissavienības konferencei «sociālistiskās sabiedrības nacionālo formu daudzveidība» tiek atzīta par objektīvu realitāti. Šādā gaismā sevišķi nepievilcīgs izskatās 1959. gada LKP CK plēnums, kurš republikas konstitūcijā noteikto suverenitātes tiesību realizēšanu pārtrauca ar šķietama nacionālisma atmaskošanas ieganstu. Nupat, LKP CK maija plēnuma dokumentos, mēs lasām ierosinājumu revidēt liktenīgajā 1959. gada jūlijā lemto. Padies arī par to. Taču jautājums nav tikai tas (citēju), «vai bija pietiekams pamats, lai dažus biedrus apsūdzētu nacionālismā» («Cīņa», 7. maijā, 1. Ipp.) — starp citu, no 1959. gada līdz 1962. gadam no vadošiem amatiem atbrīvoja vai degradēja ap astoņsimt latviešu kompartijas biedru. Jautājums ir daudz svarīgāks. Tieši pēc 1959. gada jūlija, kad par LKP CK pirmo sekretāru k|uva Arvīds Pelše, sākās hiper-trofētā rūpniecības attīstīšana, nāciju mehāniska saplūdināšana un līdz ar to sociālo un nacionālo problēmu sastrēdzināšanās — kurss, kas principā nav revidēts un nosodīts joprojām. Desmit gados pēc liktenīgā plēnuma, t. I. 60. gados, salīdzinājumā ar iepriekšējo desmitgadi, ieceļotāju skaits divkāršojās un sasniedza 147 tūkstošus, bet rūpniecības kapitālieguldījumu apjoms trīskāršojās.

Izdevumā, ko PSRS Valsts plāna komitejas uzdevumā 1970. gadā sastādīja Maskavas ekonomistu grupa, lai raksturotu resursu izmantošanu Latvijā (sk.: «Pribaltijskij ekono-mičeskij raijon». M., 1970), mēs lasām: «Pārmērīgā rūpniecības koncentrācija Rīgā novedusi pie |oti nopietnām grūtībām ūdens piegādē rūpniecībai un iedzīvotājiem, pie stipras pilsētas gaisa baseina piesārņošanas ... Darba spēka nepietiek, kaut gan pilsētas iedzīvotāju skaits strauji palielinās mehāniskā pieauguma rezultātā . . Pilsētas stabilizēšana ir iespējama tikai tādā gadījumā, ja uzņēmumu celtniecību nesaista ar darba vietu palielināšanu. Darba spēka trūkums Rīgā palielinās arī sakarā ar jaunu lielu uzņēmumu izvietošanu piepilsētas zonā.»

Tā jau 1970. gadā raksta nevis t. s. nacionālisti, bet Vissavienības eksperti, un tomēr iepriekšējais kurss turpinās pilnā sparā. Minēsim arī dažus vārdus. 1964. gadā pēc Ivana Bondaļetova, toreizējā Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieka, personiskās iniciatīvas sāk projektēt ekonomiski un demogrāfiski absurdo Ogres trikotāžas kombinātu. 1966. gadā LKP CK pirmā sekretāra postenī stājas Augusts Voss. Viņa, tagad jau maskavieša, kādreiz vadītais sociālekonomiskais kurss, jādomā, atbilstošās aprindās Latvijā vēl joprojām bauda atbalstu, ja reiz viņš ievēlēts par Latvijas delegātu minētajai 19. konferencei. Cerēsim, ka šis kurss negūs atbalstu konferencē, taču pats ievēlēšanas fakts, manuprāt, ir viens no mūsu pārkārtošanās kusluma signāliem.

Diemžēl šī kursa principiālais nelietde-rīgums joprojām nav oficiāli apstiprināts. Gluži otrādi, apbrīnojama enerģija tiek tērēta, lai censtos pierādīt, ka rūpniecības hiper-trofija un nāciju mehāniska saplūdināšana ir šķietami vienīgais sociālisma garants. Varētu domāt, ka sociālisma galvenais aicinājums ir nevis radīt jaunas, humānākas cilvēku attiecības, bet gan uz visiem laikiem izmainīt iedzīvotāju nacionālo sastāvu tai vai citā zemeslodes reģionā, piemēram, Baltijas jūras austrumkrastā. Tas kļūst komiski, ja nebūtu traģiski. Ja nāciju mehāniska jaukšana būtu sociālisma sekmju nosacījums, tad Bulgārijai vai VDR šai ziņā nebūtu nekādu cerību. Gluži otrādi, Eiropā notiek sociālistisko valstu nacionālā sastāva stabilizācija. Rumānijas TR dzīvojošie vai dzimušie ungāri tagad repatriējas uz Ungārijas TR un iekļaujas tās dzīvē.

Mūsu nacionālās republikas organiskās attīstības deformēšana. 60. un 70. gados tika atstāta novārtā speciālistu gatavošana disciplīnās, kam jāpēta nacionālās kultūras tradīcijas un vēsture — etnogrāfijā, arheoloģijā, mitoloģijā, folkloristikā, etnoloģijā, etnopsi-holoģijā utt. Bija liela nevērība dažādu mākslas nozaru vadošo speciālistu — piemēram, operas režisoru, baletmeistaru, diriģentu — sagatavošanā, acīmredzot paļaujoties uz šo nozaru t. s. internacionalizācijas perspektīvu. To vēl varētu izskaidrot ar t. s. laika garu, un nevienu konkrēti nevainot. Bet man tomēr gribētos zināt, kurš Kultūras ministrijas bijušais ierēdnis ir konkrēti atbildīgs, piemēram, par Imanta Kalniņa un Imanta Ziedoņa oratorijas «Dzejnieks un nāra» divu gadu ilgo atskaņojuma aizliegumu bez jebkāda iemesla un kā šim ierēdnim veicas ar pārkārtošanos. Patvaļa tādu mākslas darbu akceptēšanā, kuri patiesi varētu saviļņot sabiedrību, un dāsnums mirkļa politiskajai konjunktūrai iztopošu darbu apmaksāšanā deformēja daudzu mākslinieku, arī komponistu, izpratni par sociāli angažētu mākslu. Un, ja mēs paškritiski varam atzīt, ka šodien daļa komponistu vēl nav modušies no sociālas apātijas, tad viņu iemidzināšanā 60. un 70. gadiem bija ievērojama loma.

Tika arī konsekventi noklusēta vai sagrozīta liela daļa no starpkaru perioda Latvijas kultūras mantojuma, tā procesi. Pagātnes deformēšana līdz šai dienai ietekmē ne viena vien Latvijas vēsturnieka darbu, kā arī Latvijas vēstures interpretāciju kopumā — šo svarīgo kultūrdarba pamatu. Lasot pagājšgad un šogad iznākušās brošūras «Latvijas likteņ-gadi», kuras pretendē uz atklātumu, pārņem dīvaina sajūta. Liekas, ka autoru galvenās rūpes ir — pierādīt, ka sociālistiskās Latvijas tapšana bijusi nekas cits kā šķiru cīņas teorētisko likumsakarību ķīmiski tīrs un ideāls gadījums. Ka Latvijas un Padomju Krievijas attiecībās un to vēlākajā savienībā, tās tapšanā nebūtu bijis ne staļinisma, ne volun-tārisma, ne pretišķību. Staļina 1940. gada ultimāts sastādīt viņam patīkamu jaunu Latvijas valdību — tātad savā

diktatorismā nebijis gadījums suverēnu valstu attiecībās — tiek pasniegts kā starptautisko attiecību deli-kātuma šedevrs. Molotova—Ribentropa pakts un vāciešu repatriācija mūsu vēsturniekiem paliek šķirtas lietas. Turpretī manā bērnībā, kad repatrianti ar visiem milzīgajiem bagāžas furgoniem, ko pa Rīgu vadāja smagie ormaņi, tika nometināti vācu okupētajā Polijā, pat bērnam bija skaidrs, kas nāks te viņu vietā un kā starp lielvalstīm sadalītas teritorijas. Tad jau var neiedomāties arī pateikt, ka 1920. gada augustā Melngalvju namā parakstītajā miera līgumā Ļeņina valdība uz mūžīgiem laikiem bija atteikusies no Latvijas teritorijas. Un, ja runā par 1940. gada Tautas Saeimas vēlēšanām, kāpēc gan jāsaka, ka tās notika ārvalsts karaspēka klātbūtnē. Un ka Darba tautas bloka vēlēšanu platformā programmā nemaz nebija tēzes par Latvijas iestāšanos Padomju Savienībā. Ka šo iestāšanos izlēma nevis tautas referendums, kā tas tik svarīgos jautājumos pasaules praksē mēdz būt, bet tikai Saeima. Un ka Latvijas komunistus, bijušos pagrīdniekus, kuru jau tā bija tikai kāds tūkstotis, visādiem līdzekļiem lielā mērā atbīdīja no teikšanas, jo jaunās varas faktiskie realizētāji gluži staļiniskā garā tiem lāgā neuzticējās. Un kad mūsu vēsturnieki — atšķirībā no saviem kolēģiem citos PSRS zinātņu centros — turpina apgalvot, ka staļiniskā piespiedu kolektivizācija, masu represiju pavadīta, esot bijis labākais un vienīgi iespējamais lauksaimniecības attīstības ceļš, tad jau viņi sāk rīkoties pilnīgi pēc franču sakāmvārda — turpina spēlēt aiz bailēm zaudēt spēli.

Bet vajag beigt spēli, tad mitēsies arī bailes. Likt kārtis uz galda, tad varbūt tik briesmīga neliksies arī mistiskā «Baltijas kārts». Jo kas tad dzinis tūkstošiem gudru cilvēku nodoties jebkurām staļiniskām sociālām psihozēm vai šarlatānismam — šķietamu tautas ienaidnieku vajāšanai, «bezdzim-tenes kosmopolītu» atmaskošanai, ģenētikas un kibernētikas nicināšanai, koksagīza un topinambūra audzēšanai sētmalēs. Tās ir bijušas īpaša tipa bailes, kas pārvērš cilvēku — atņem loģiku, iedveš pseidoticību un pseidojūtas. Ticēšanu pašu izgudrotām versijām, lai tikai spētu pieskaņot realitāti dogmai. Atjaunotnes ideoloģija aicina to atmest. Daudz vīrišķīgāk taču ir atklāti atzīt šodienas Latvijas realitātes un akceptēt kā tādas, nevis censties tās attaisnot un izskaidrot ar aplamu teoriju un vēsturi.

Atzīsim atklāti, ka staļinisma un brežņe-visma ziedu laikos Latvijas tautai nebija iespējams pilnā mērā brīvi noteikt un realizēt savas republikas un nācijas suverēnās valstiskās tiesības. Bet mums ir iespēja darīt to tagad.

Tāpēc, izmantojot radošo savienību tiesības ierosināt likumdošanu, es izsaku priekšlikumu plēnumam: lūgt izstrādāt tādu likumdošanu, kas pilnībā atšifrētu un precīzi noteiktu katras savienotās republikas suverēnās valstiskās tiesības, kā arī pilnīgu to realizāciju republikas politiskajā, ekonomiskajā, nacionālajā, sociālajā

un kultūras attīstībā — saskaņā ar sociālisma humānajiem principiem. Tieši tas un nevis noklusējumi būs atbilde uz aicinājumiem nesaasināt nacionālās attiecības.

Ja mēs vēlamies Latvijā patiešām humānu sociālistisku sabiedrību, tad tas ir jādara.

1988. gada 31. maijā

Neesmu tik vecs, lai nespētu iejusties div-desmitgadnieku paaudzes domu un pārdzīvojumu pasaulē, un neesmu arī tik jauns, lai man būtu sveši pusmūžu sasniegušo centieni virzībā gan uz aizsniegtajiem mērķiem, gan uz tiem, kuri nu jau trešo reizi pārcenoti par tālākās nākotnes ideāliem. Tādēļ ar interesi sekoju preses slejās lasāmajām diskusijām par mūsdienu jaunatnes patieso seju, par aktīvo dzīves periodu uzsākošās paaudzes attieksmi pret vecāko piedāvāto vērtību izpratni.

JĀNIS MELLENS

grēkāži Meklējot

So attieksmi raksturojošo izpausmju daudzveidībā būtisku akcentu ienes mēģinājumi pretnostatīt paaudzes kā dažādu sabiedrisko interešu un orientāciju pārstāvošo grupu konfliktu. Taču lietderīgāk būtu vispirms censties noskaidrot, uzmeklēt to vēsturisko saiti — garīgo un materiālo interešu kopīgo pavedienu, kas pašreiz sociāli aktīvās paaudzes sasaista vienotā veselumā, ko saucam par sabiedrību. Jo skaidrs ir viens. Pastāvot viedokļu sadursmei, strīdam, tā dalībniekus sasaista kaut kas kopējs. Tālab, pirms sludināt paaudžu antagonismu, nevajadzētu aizmirst domāšanas un darbības pārmantojamības sakarības. Sakarības, kurās izpaužas kultūras procesa pēctecība un mainīgums konkrētajās vēsturiskajās situācijās. Tā kā būtībā šis ir jautājums par sociālās pieredzes — zināšanu, tikumisko priekšstatu, darbības iemaņu apguves, atražošanas un pilnveidošanas nosacījumiem —, likumsakarīgi, ka vistuvāk objektivitātes principam stāvoša ir socioloģiskā pieeja. Tās priekšrocības izpaužas izziņas virzībā no empīriskam vērojumam sniedzamās virspuses uz īsteno cilvēka rīcības motīvu noskaidrošanu un saprašanu, sabiedrisko norišu skaidrojumu mērķu un to aizsniegšanai lietojamo līdzekļu savstarpējās atbilstības attiecībās. Taču, ņemot vērā auditorijai vairāk saprotamo un ierasto kulturoloģisko pieeju šādu jautājumu risinājumā, apmierināsimies ar publicistisku pārdomu izklāstu, cenšoties negrēkot pret jau minēto objektivitātes principu.

Ikkatras paaudzes, jebkura konkrēta cilvēka pieredzes avots ir kultūras vide, kurā tas audzis un audzināts. Laikmeta kultūra nosaka

cilvēka pamatorientācijas, uzdod mērķus un «rekomendē» to aizsniegšanas līdzekļus. Taču pašu līdzekļu nodrošinājums tikai daļēji iekļaujas kultūras kompetences sfērā. Lai arī sabiedrības kultūras (vērtības, mērķi, ideāli) un ekonomikas (līdzekļi) attīstība atrodas ciešā mijiedarbībā, nav izslēgta šo sfēru pretrunīgu attiecību iespēja. Sabiedrības praktiskajā darbībā šis pretrunīgums izpaužas neatbilstībā starp kultūras propagandēto materiālo labklājību kā nākotnes sabiedrības ideālo stāvokli un ekonomiskās sistēmas nespēju nodrošināt šī stāvokļa aizsniedzamību ar kultūras pozitīvi sankcionētajiem līdzekļiem. Tieši šī mērķu un līdzekļu neatbilstība ir galvenais atsevišķu sociālo grupu disfunkcijas cēlonis sabiedrībā, kurā, neraugoties uz sabiedrības struktūras neviendabību un izteiktās noslāņošanās tendencēm, formāli tiek atzīta reālo tiesību un iespēju vienlīdzība. Domājam, ka no šāda redzespunkta gūsim arī nopietnāku jaunatnes orientāciju izvērtējumu, precīzāk izsvērsim, cik lielā mērā sliecība uz patērējošu dzīvesveidu, apreibināšanos, nelikumīgā ceļā iegūtu labklājību ir tikai jaunatnes sociālā portreta vaibsti.

Kara laiku pieredzējušo paaudžu likteni un vērtību izpratni nenoliedzami nosaka kara traģika un tā smagās sociālās sekas. Sajās varonības un īstas uzupurēšanās piemēriem bagātajās vēstures lapaspusēs arī šodienas jaunatne saskata atdarināšanas cienīgus paraugus. Taču nedrīkst pieļaut, ka kara ekstremālo apstākļu deformētā humanitāro vērtību skala (piem., militāru uzvaru aizsniegšanai pieļaujamā cilvēku fiziska iznīcināšana, neizbēgamā kultūras vērtību bojāeja u. c.) tiek padarīta par miera laika sabiedrības attīstības mēru. Tieši uz šādu galējību bija balstīta pēckara gados izplatītā pārliecība, ka ne tikai militāri, bet arī sociālās un kultūras celtniecības uzdevumi veicami, dodot neapspriežamas pavēles. Sāaa galējība radījusi tradīciju darbu uzskatīt par fronti un strādāšanu par varonību, strādniekus par kaujiniekiem un kolektīvus par triecienvienībām. Uz stingras hierarhijas balstītu militārās vadības metožu atdarināšana miera laika apstākļos izrādās piemērota, lai rāptos augšup pa birokrātiskās hierarhijas kāpnēm, taču tā apliecina pilnīgu nespēju, tiklīdz jārisina uzdevumi, kas prasa specializētas sabiedrisko norišu vadīšanas zināšanas. Tāpēc negribas pievienoties uzskatam, ka kara laika izraisītās ciešanas un nabadzība ir vienīgi pozitīvu tikumisko vērtību avots. Šķiet, uz šādu vienpusību balstīta daļa tālaika paaudzes tikumiskās pašapziņas pretnostatījuma relatīvā pārliecībā augušās jaunatnes daļas «nenopietnajai» attieksmei pret dzīvi.

Objektivitātes labad atcerēsimies, ka vēsture pastāvējusi pirms un pēc kara. Arī šīs vēstures veidotāji bija tā pati kara laika paaudze. Personības kulta laika notikumi nebūt nevelk savu pārmantojamības līniju vienīgi pozitīvo tikumisko ideālu virzienā. Sī laika vēsturisko

faktu konkrētību neieguvušajās lappusēs vīd personāži, kuru panākumi sabiedrībā bija gūti ar laikabiedru cilvēciskās cieņas pazemojumu cenu. Personāži, kas pasludināja sevi par tikumisko principu tīrradņiem, jo baudīja labklājību, lai arī ar patiesības zaimošanu, karjerismu un nodevību iegūtu. Bet — kā mēdz teikt—kad mērķis aizsniegts, līdzekļus neviens vairs neatceras. Personāži, kuru attieksme pret sabiedrības pamatvērtībām bija patērējoša šī vārda visatbaidošākajā izpratnē. Kā gan citādi lai apzīmē bezprincipa «gāginātāju» un karjeristu demagogu sociālo privilēģiju uzturēšanu noniecinot, garīgi un fiziski izvārdzinot sava laikmeta godīgākos un spējīgākos cilvēkus. Tā ir patērējoša attieksme pret jebkuras sabiedrības centrālo vērtību — visu pārējo vienīgo avotu — cilvēku.

Borisa Djakova autobiogrāfijā, pēc pirmā atklātības viļņa no bibliotēkām nozudušajā romānā «Повесть о пережитом», tēlotā aina, kurā zinātnieks spodrina zābakus ieslodzījuma nonrltetnes konvojam, ir gan vēsturisks fakts, gan dziļi simboliska. Tā simbolizē laikmetu, kurā fiziski vajāja par zinātnisko pārliecību, kurā zinātnisko strīdu risināšanas piemērots paņēmiens bija denunciācija. Tieši uz šo laiku nākotnes vēsturnieki attiecinās tradīcijas dalīt patiesību dienesta un masu lietošanai domātajā iedibināšanu. Tā ir patērējoša attieksme pret garīgās kultūras galveno vērtību — patiesību kā cilvēka pārveidojošās darbības saturīguma un relativitātes pirmo nosacījumu.

Sādā attieksmē uz patiesām zināšanam balstītu sabiedrības pārveidošanu aizstāj ārišķīgi ticības apliecinājumi ideoloģiskām dogmām, bet plašu nākotnes perspektīvu ilūzijas radīšanai tiek izmantoti atsevišķu sociālās attīstības vai tehniskā progresa sasniegumi. (Piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā par tādiem kalpoja, piem., plastmasas izstrādājumu ieviešanās rūpniecībā un sadzīvē, cilvēka iziešana kosmosā, kukurūzas audzēšanas kampaņa utt.) Rezultātā vairākus gadu desmitus ieilgusī sabiedrības attīstību raksturojošo patieso faktu noklusēšana un tendenciozā interpretēšana sašķēlusi patiesības kā indivīda un sabiedrības, sabiedrības un dabas atbilstības attiecību veselumam, tā radījusi sabiedriski vēsturiskās attīstības kroplās formas— viltuszinātni, birokrātismu, neatgriezeniski postošus demogrāfiskos un ekoloģiskos procesus.

Tieši šādā attieksmē pref pagātnes kultūras mantojumu un vēsturi dzimst piecdesmito gadu un sešdesmito gadu sākuma sociālais voluntārisms, iluzori jūsmīgā māksla un rituālās sabiedriskās aktivitātes formas — šie puspatiesību «kultūras» kroplie bērni. Dzimst sociālie mīti par drīzo vispārējās labklājības un pārpilnības sabiedrības iestāšanos un neierobežotajām harmoniskas personības attīstības iespējām. Taču ekonomika, nepanākusi ieplānoto darba ražīguma kāpinājumu, nespēj novērst saimnieciskās darbības birokratizāciju, rada garīgās kultūras ritualizāciju, harmoniski vispusīgi attīstītas

personības tapšanas process, īsti neiesācies, pārtop masveida alkoholismā un narkomānijā, ētiskie ideāli atkāpjas morāliskā relatīvisma priekšā. Uzplaukst korupcija kā īpaša veida patērējoša attieksme pret sabiedrības materiālajām un garīgajām vērtībām.

Būtu dīvaini, ja šeit uzskaitītās sociālās negācijas bez pēdām pagaistu no mūsdienu jaunatnes domāšanas. Atdarināšana ir galvenais sociālās pieredzes pārmantošanas līdzeklis. Arī birokrātisma, korupcijas, dogmatisma kā īpašu cilvēka darbības formu atražošana īstenojas no paaudzes paaudzē tik ilgi, kamēr tās kalpo kā reālu panākumu — materiālās labklājības un sociālo privilēģiju iemantošanas līdzeklis.

Tādējādi daļai jaunatnes raksturīgā slie-cība uz patērējošu dzīves veidu ir likumsakarīgs rezultāts, tā nav jauniešu kūtruma un izlaidības radīta, kā sludina moralizējošās nostājas publicisti. Materiālās labklājības subjekta identificēšana ar cilvēka tikumisko ideālu ikdienas apziņas līmenī darbojas kā nopietnākais jaunatni dezorientējošais faktors, ja, neraugoties uz izteiktām noslāņošanās tendencēm, sabiedrības kultūrā tiek propagandēta sociālo izredžu un tiesību vienlīdzība. Taču atšķirība reālajās izredzēs pietuvoties šim ideālam tam, kuru vecāku gādīgā roka aizvadījusi līdz pat augstskolas solam un darbam «pieklājīgā kantorī», un tam, kurš savas patstāvīgās dzīves gaitas uzsācis bērnu namā, ir pārāk acīm redzama. Pirmajiem pārticība, lai arī vecāku sarūpēta, ir realitāte, kas ļauj dusēt iluzorajā bezpro-blēmu omulībā, nodoties izpriecām un izlaidībai, kas nereti pārtop nelikumīgas izdarībās. Bet otrie, ja ne par vienīgajiem iespējamiem, tad derīgākiem un efektīgākiem virzībā uz nākotnes ideālu atrod likumā neparedzētos darbības veidus. Seit rodams izskaidrojums šķietami paradoksālajam faktam, kurš liecina, ka aptuveni divas piektdaļas mazgadīgo noziedznieku nāk no nepilnām un alkoholiķu ģimenēm, un aptuveni tāds pats daudzums nāk no ģimenēm, kuras mēdz saukt par labi situētām.

Viens no jaunatnes daļas vēlā sociālā brieduma cēloņiem ir neoprotekcionisma sistēmas universālais raksturs. Uzsākt patstāvīgas dzīves gaitas nozīmē atteikties no tām priekšrocībām, kuras baudāmas vecāku aprobēto sociālo sakaru aizvējā. Bet iespēja rast jaunus resursu avotus ir visai problemātiska, ja pašu resursu paplašināta atražošana sabiedrībā nenotiek vai arī ir nenozīmīga. Esošo resursu avotu daudzums ir galīgs un stingri sadalīts starp dažādajiem sabiedrības slāņojumiem un konkrētajiem patērētājiem. Tāpēc norobežošanās no vecāku izcīnītajām iespējām piekļūt garīgajām un materiālajām vērtībām vērojama reti. Nevarētu apgalvot, ka tā liedz turpmākās eksistences nodrošinājuma iespēju, taču tā gandrīz nekad nepaver augstāk patērēšanas līmeņa perspektīvu un tātad ir solis atpakaļvirzībā uz «laimīgas» pārpilnības ideālu.

Būtu vienpusīgi jaunatnes orientāciju izveidē mantoto sociālo izredžu nevienlīdzību uzskatīt par izšķirošo faktoru. Daudz patiesības ir populārajā atziņā, ka darbs ir visu vērtību pamatu pamats. Taču, ja no darba abstrakcijas nolaižamies līdz sabiedriskās ražošanas konkrētajām izpausmēm, rodas šaubas, vai visas no tām māca vienīgi cienīt darbu. Viens no tēvu mūža guvumiem — rūgta atziņa, ka ar godīgu darbu vien labklājību neiemantosi, — *jaunās paaudzes* uztverē jau skan kā aksioma. Un šis «vien» tiek atmests kā nebūtisks. Tā vietā par atda-rinašanas cienīgu paraugu kļūst bagātais paņēmienu klāsts, sākot ar oficiantu blēdībām un beidzot ar vērienīgiem koruptīviem darījumiem un izsmalcinātām birokrātiskās izspiešanas metodēm. Sēdē veidā sarūpētā labklajība kļūst par laikmeta jaunās morāles pamatu. Morāles, kuras pamatprincipus raksturo paruna «Хочешь жить — умей вертеться».

Pieklājīgi izsakoties, ar skepsi jaunietis attiecas pret frāzi «darbs — dzīves jēga», ja darba veicējs var paskaidrot tikai to, ka tehniskais mezgls, kuram viņš jau daudzus gadus ieskrūvē pēris skrūvīšu, domāts ierīcei, kuras pielietojums un nosaukums ir valsts noslēpums. Diez vai jaunieti vilina izredzes atkārtot vecāku dzīves gājumu, kurš aprobežojas ar astoņu stundu darbu pie konveijera, «Rīgas Baiss» garīgo interešu apjomu un alkohola reibuma radītu svētku izjūtu vai sešpadsmit stundu - darbu lauksaimniecībā (apmēram tādu darbdienas garumu iegūstam, kolhozā vai valsts saimniecībā nostrādātajām stundām pieskaitot tās, kas jēnostrādā savā sētā, lai ģimeni nodrošinātu ar pārtikas produktu minimālo dažādību), ja viņš gadiem vērojis ap «zināmo» Rīgas pulksteni stāvošo viņa vienaudžu pulciņu, kuri dīkā garlaicībā andelē katram pieejamos veikalos nenopērkamas lietas, bet naktis pavada dārgākajos izklaides iestādījumos vai blenžot uz pēdējo «Holivudas brīnumu» kairinošajām vīzijām videoekrāna gaismā.

Kādu darba tikumu var mācīt ražošanas vadītāju apzinātais cinisms pret cilvēku vajadzībām, kas izpaužas plānveidīgajā brāķ-darībā? Atbilde šeit viena: kāds darbs — tāds tikums. Maz ticams, ka šajā ziņā pozitīvas pārmaiņas nesīs iecere attīstīt individuālā aarba formas uz pilsoņu likumīgā brīvā laika rēķina. Drīzāk jau otrādi. To iespējamā progresīvā attīstība valsts darba prestižu apdraudētu vai vairāk. Daudz jūtamāk jaunatnes daļas attieksmi pret darbu sabiedriskajā ražošanā un vērtību izpratni kopumā ietekmējusi šīs sociālās grupas kvalitatīvi atšķirīgā ekonomiskā pozīcija. Iepriekšējo paaudžu vērtību priekšstati attīstījušies t. s. ekonomiskās sabiedrības principu robežās (ar ekonomisko saprotot sabiedrību, kuras darbība iecentrēta uz savu tehnoloģisko un bioloģisko vajadzību apmierināšanu, uz ekonomisko resursu vienkāršo atražošanu). Šādā sabiedrībā augstāko vērtību statuss tiek ierādīts cilvēka eksistences

nodrošināšanas elementārajiem nosacījumiem — dzīvoklim, pārtikai, apģērbam, transporta līdzeklim utt. Viens no visapkārt plaukstošā *mantu* kulta cēloņiem ir cilvēku nespēja pārorientēties uz cita līmeņa vērtībām, sava veida «fantāzijas trūkums», situācijā, kad eksistenciālo vajadzību optimums jau ir apmierināts.

Daļai divdesmitgadnieku iepriekšējo paaudžu darbības rezultātā uzkrātie resursi rada iespēju attīstīt savas intereses ārpus eksistenciālo vajadzību diktētās niecīgās izvēles «būt vai nebūt» šaurības, kurā vārdam «izvēle» piemīt tikai metaforiska nozīme. Tai eksistenciālo vajadzību apmierināšanas process nav problēma, bet gan «dabiskais» fons cilvēka (nevis «bioloģiskas būtnes») eksistences jēgas meklējumiem. *J.* Podnieka filma «Vai viegli būt jaunam?» rāda, cik daudzveidīgi ir šie meklējumi. Taču rādīti arī tādi, kuriem vecāku gādība, sniegtais materiālais atbalsts atņēmis iespēju saskatīt jebkādas problēmas. Viens no filmas varoņiem tā arī apgalvo: «Man nav nekādu problēmu . . .», liekot saprast, kādu saturu šajā apgalvojumā ieliek gan viņš pats, gan tie, kas viņu audzinājuši.

Šīs jaunatnes daļas rīcībā esošais brīvā laika daudzums salīdzinājumā ar iepriekšējām paaudzēm ir ievērojami lielāks. Taču tā saturīgas aizpildīšanas iespējas ir gaužām niecīgas, jo trūkst priekšmetiskās darbības elementāro nosacījumu — piemērotu telpu, radošās darbības nodrošinājuma ar materiāliem un instrumentiem, atbildīgo darbinieku ieinteresētības un labvēlības.

Aiz liekulīgas jaunatnes tikumiskās skaidrības sargātāju maskas pārāk bieži slēpjas ierēdnieciski slimīgs aizdomīgums un nespēja radīt mūsdienu kultūras prasībām atbilstošus brīvā laika pavadīšanas apstākļus, neuzticība jauniešu patstāvīgajai darbībai, saskatot tajā vienu no apreibināšanās tieksmes un seksuālās izlaidības cēloņiem. Lai gan patiesībā cēloniskā saite darbojas pretēji — tieši niecīgās iespējas «iemiesot» radošo enerģiju priekšmetiskās darbošanās formās vērš jauniešu dzīves veidu bezsaturīgu, emocionāli bezkrāsainu un monotonu. Sajā situācijā kompensatora funkciju veic ikkatram pieejamie līdzekļi — reibinoši preparāti un pārprastas seksuālas emancipācijas formas.

Nebūt nepretendēju uz izsmeļošu arī jaunatni skārušo sociālo slimību cēloņu vispusīgu analīzi. Tā aptver sarežģītu sociālo, psiholoģisko, ekonomisko, garīgās kultūras sakarību kopumu. Taču, ja jānosauc paši svarīgākie jaunatnes sociālās pasivitātes, vienaldzības un aizmiršanās tieksmju cēloņi, jāmin ieilgušās dogmatiskās domāšanas nedalītās valdīšanas izraisītā neticība izvirzīto ideālu aizsniedzamībai. Uz apšaubāma patiesuma sociālās attīstības faktu atlases balstītas ticības nostādīšana augstāk par individuālajā pieredzē iegūtajām atziņām. Sabiedrisko attiecību birolcratizācijas radīta atsevišķa cilvēka bezspēcības izjūta un humanitāro vērtību noliegums. Visbeidzot,

pietiekami loģiskas atbildes trūkums uz jautājumu, kāpēc mūsu sabiedrība virzībā uz pilnīgu tautas materiālo labklājību izvēlas principiāli citus līdzekļus, nevis tos, kuri attīstītajās valstīs labklājību padarījuši par realitāti. Protams, šīs realitātes izpratnē savu artavu devis buržuāziskās sabiedrības vērtību propagandas radītais pārpilnības šķitums.

Iespējams, ka izklāstītās *domas kādam* šķitīs nepietiekami optimistiskas. Taču tās daudzkārt izskanējušas to vidū, kuriem vēl nav trīsdesmit.

1983. gadā ASV pilsētā Providensā Rod-ailendas štatā nodibināja televīzijas pārraižu ciklu «Jaunatnes acīm raugoties». Sajā ciklā iekļautās videofilmas, teātru uzvedumus, žurnālistu reportāžas veidojuši bērni un jaunieši vecumā no 12 līdz 21 gadam. Veidojuši, sākot ar operatora darbu un beidzot ar raidījuma mākslinieciskо noformējumu. Šīs pārraides stāsta par pašus jauniešus visvairāk satraucošajām skolu izglītības, jaunatnes neatkarības, vientulības, cilvēka un tehnikas attiecību problēmām. Pieaugušos amerikāņus šokēja skaudrums un pesimisms, ar kādu viņu bērni uzlūko pasauli. Protams, kāds iebildīs, ka pie mums nav nekāda Amerika. Nav gan. Bet nav arī jaunatnes televīzijas kanāla. Lai gan par tāda lietderīgumu liecina kaut vai satricinājums, kādu nācies vērot vecāka gadagājuma ļaužu sejās pēc J. Podnieka pēdējās filmas seansiem, kuras viennozīmīgi liecina, ka ievērojama daļa no pašu bērnu garīgās pasaules viņiem bijis pilnīgs noslēpums.

Uzskatīsim, ka teiktais nav bijis vārdi vējā,

t'a kaut viens moralizējošās nostājas paudējs >ūs ielāgojis, ka jaunatnes attieksmi pret sabiedrības vērtībām nosaka no saviem priekšgājējiem mantotā kultūras pieredze. Tikai tā tiek vērtēta no citas vēsturiskās un sociāli politiskās attīstības pakāpes redzes-punkta. Ja būsim sapratuši, ka neviena paaudze savos darbos un domās nav bijusi tik vienota, lai apskaidrības brīdī paškritiski nosauktos nesenās pagātnes grēkus uzveltu tikai vienai no tām. Nobeidzot, visa iepriekš teiktā galveno domu gribētu formulēt pārfrāzētā Hēgeļa atziņā: katrai tautai tāda jaunatne, kādu tā pelnījusi.[3]

1986. gada novembri.

RUTA VEIDEMANE

MANTOJUMS JEB «...VINA ŪSAS

w

MŪSU ZUPĀS...»

(N. Hikmets)

Atklātības laiks mūsu mazajai tautai iezīmējas pirmām kārtām ar spēku sakopošanu aizstāvībai. Daugavas, Jūrmalas, Vecrīgas, Siguldas, kapu un baznīcu, lauku sētu un krogu, mežu un purvu, zivju un putnu, kultūras un vēsturiskās atmiņas aizstāvībai, tikumisko principu aizstāvībai.

Vēl un vēl var saukt zaudētas vai zūdošas vērtības. Es pievienošu tikai vienu un pie tās apstāšos — latvisku un bagātu valodu.

Satrauc gan nenoregulēti valodiskie sakari ar Latvijā dzīvojošiem cittautiešiem, gan pašas latviešu valodas kvalitātes.

Televīzijas raidījumā CK sekretārs Anatolijs Gorbunovs minēja šādus socioloģiskos pētījumos iegūtos rezultātus:

80% Latvijā dzīvojošo latviešu brīvi lieto abas valodas (latviešu un krievu),

25% Latvijā dzīvojošo nelatviešu brīvi lieto abas valodas,

25% Latvijā dzīvojošo nelatviešu latviešu valodu nelieto nemaz,

50% Latvijā dzīvojošo nelatviešu daļēji lieto abas valodas.

Tāds ir mūsu republikas divvalodības shematisks attēlojums kvantitatīvā aspektā.

Valodas kvalitatīvajā raksturojumā ietveras, no vienas puses, tās spēja (kas ir tieši atkarīga no reālajām iespējām) apkalpot dažādas sfēras, no otras — pašas valodas īpašības, kas nosaka tās noderīgumu un atbilstību dažādām funkcijām.

Mūsdienu latviešu valodas ekoloģiskā situācija prasa tajā notiekošo procesu izpēti un iejaukšanos. Laikam valodas apdraudētība pieder pie tiem faktiem, kurus grūti izmērīt un pierādīt. Taču par to, ka satraucošie simptomi ir reāli un objektīvi, pietiekami pārliecina tiklab rakstnieku, zinātnieku, skolotāju, publicistu, kā arī citu, ar valodas kopšanu un mācīšanu tieši nesaistītu profesiju pārstāvju raksti, runas, spriedumi.

Kas tad īsti noticis ar mūsu valodu?

Minētās novērtējuma sarežģītības dēļ mēģināšu palūkoties vispirms uz procesiem un darbībām, kas veidojuši valodas mūsdienu modeli, un tātad zināmā mērā dedukcijas ceļā nokļūt pie rezultāta.

Valodas attīstību reti kad spēj ietekmēt valodniecības teorija (kas taču ir daudz jaunāka parādība nekā valodas), un valoda ne vienmēr atkarīga no valodas politikas. Latviešu valoda pieder pie tām, kas ietekmēta visai būtiski (droši

vien to var teikt par visām tā saucamajām nacionālajām valodām Padomju Savienībā).

Man nepārvarami gribas uzrakstīt kādu pēdējos gados ļoti izplatītu frāzi, kas tiek attiecināta uz visdažādākajām dzīves un sadzīves, zinātnes un mākslas parādībām: «... attīstību nelabvēlīgi ietekmēja Staļina kults un tam sekojošā stagnācija.» It kā

bezpersonisks, bezkaislīgs stamps. Taču, ja šo stampu, mainot teikuma objektu, atkārto vēl un vēl, veidojas tautu pašcieņas, kultūras, mentalitātes metodiskas iznīcināšanas traģiskā panorāma.

Latviešu valodas un valodniecības attīstību nelabvēlīgi ietekmēja . . .

. . literatūras un mākslas attīstību nelabvēlīgi ietekmēja ...

. . bioloģijas attīstību ...

. . lauksaimniecību ...

. . dabas resursu izmantošanu ... utt., utt.

Šai sakarā gribu piesaukt kādu grāmatu — smagāko grāmatu manā mājā — PSRS Zinātņu Akadēmijas veltījumu Josifam Visarionovičam Staļinam, kas izdota 1949. gadā. Pirmais raksts ar ievadraksta funkcijām saucas «Staļins — zinātņu korifejs». Tajā un vēl divarpus kilogramos citu rakstu apcerēts lielā Sta|ina neizmērojamais ieguldījums dažādu zinātņu nozaru attīstībā.

«Nenovērtējams un neizsīkstošs avots mlčurlnlskās teorētiskās bioloģijas attīstībai ir biedra Sta|ina darbi.» Citāts no akadēmiķa T7 Lisenko raksta, bet varētu būt arī no cita. Tonis un ievirze visiem vienādi.

Par valodniecību šai grāmatā rakstījuši akadēmiķis I. Meš-čaņinovs un profesors G. Serdičenko. Pateicības teikums Stajinam viņu raksta beigās veidots šādi: « Padomju valodniecībai par saviem mēroga ziņā izcilajiem darbiem, par metodoloģisko pārkārtošanos pilnībā jāpateicas lielajam padomju zinātnes korifejam Josifam Visarionovičam Staļinam.»

Kas tas par spēku, kas varēja piespiest rakstīt šādas rindas?

Uz šādiem gadījumiem, manuprāt, nav attiecināma Č. Aitmatova doma: «Kad cilvēki daudzus gadus tikuši pazemoti, nespēdami pretoties valsts varas patvaļai un nežēlībai, viņi ir gatavi šo ļaunumu dievināt, rodot tajā tādu kā iekšēju kompensāciju savai bezspēcībai un it kā iluzori saplūstot ar šo su-permenisko esamību . . » Ciktāl attieksme pret Sta|inu balstījās uz ticību — jā, varbūt tāda dievināšana ir vismaz iedomājama. Bet zinātnieks taču nevar (ja viņš ir lasījis Staļina darbus) nopietni saskatīt tajos kādas ģenialitātes pazīmes.

Viss ir daudz sarežģītāk. Vai daudz, daudz necilāk.

Pieminētajā valodnieku rakstā izklāstītas arī Staļina agrīnajos darbos izvirzītās idejas nacionālajā jautājumā pret šovinismu, par internacionālismu, par jebkuras nācijas pastāvēšanas un attīstības tiesībām.

Taču visas šīs idejas nosvītro tādi apgalvojumi kā «krievu nācija ir visizcilākā nācija no visām, kas ietilpst Padomju Savienībā» (J. V. Staļins.«Par LieloTēvijas karu», M., 1949,196.

Ipp)-

Tas bija pietiekami skaidrs mājiens, uz ko virzāma valodniecības

teorija un valodu politika, ko mēdz saukt arī par valodas celtniecību. Un te tas ir: « Lielā, bagātā un varenā krievu valoda .. . kļuvusi par lielās sociālistiskās kultūras valodu, kas savām dzīvinošajām sulām baro un bagātina citu padomju sociālistisko nāciju valodu radošo attīstību» (citēts no «velti-jumgrāmatas» 743. Ipp.).

Latviešu valoda kopā ar ukraiņu, baltkrievu, armēņu, gruzīnu, igauņu valodām tika pieskaitīta pie tām, kas jau guvušas zināmu literāru apstrādi (retin. mans. — R. V.).

Valoda, kurā bija rakstījis Rainis, Aspazija, Stučka, Asars, Brigadere, Virza, Bārda, Ezeriņš, Čaks, Skalbe, Upīts un daudzi citi, valoda, kuru bija pētījis J. Endzelīns («Latviešu valodas gramatika» pirmoreiz latviešu valodā publicēta 1951. gadā, un 1958. gadā tā novērtēta ar Ļeņina prēmiju).

Taču latviešiem ar literārās valodas mūžu gadsimta garumā, protams, bijīgi jāklusē, atrodoties blakus armēņiem ar viņu gadutūkstošu kultūru.

Tika nolemts, ka lielā krievu tauta dos savas asinis. Ap pussimt tautām tika dota iespēja pāriet uz krievu alfabētu (neskaitot tās, kurām sava alfabēta nebija bijis).

Šīs asinis riņķo arī mūsu valodas organismā, ārda un posta to. Man nav sakāms nekas slikts par krievu valodu, tā ir izteiksmes iespējām bagāta, savā labākajā daļā dzīva un cilvēcīga. Bet tā saucamās nacionālās valodas mazāk saņēma tieši no šīs daļas, tām tika liela deva unificējoša, paralizējoša šķidruma, kas destabilizēja pat krievu valodas organismu.

Lai «atpalikušās» valodas būtu gatavas straujajai augsmei un uzplaukumam, ko tām nodrošināja Oktobra iekarojumi, vajadzēja vājināt iepriekšējo pamatu vai vismaz teorētiski šo vājumu pierādīt.

Cīņu pret tradicionālo valodniecību vadīja N. Marrs. Turklāt «izcilais valodnieks» «valodas teorijas pārkārtošanu veica tiešā un visspēcīgākajā» Staļina darbu ietekmē.

Dabiski, ka galvenais trieciens tika vērsts pret populārāko un spēcīgāko tradicionālās valodniecības virzienu — salīdzināmi vēsturisko valodniecību, ko mūsu zemē pārstāvēja pirmām kārtām J. Endzelīns.

Taču tā nebija dažādu zinātnisku skolu sadursme. Tika izmantoti daudz smagāki argumenti. Ne vairāk, ne mazāk kā rasismā tika apsūdzēti salīdzināmās valodniecības teorētiķi: «Kā pretsvaru reakcionārajam, pēc savas būtības rasistiskajam (retin. mans. — R. V.) uz «pirmvalodu» un «pirmtautu» teoriju pamatotajam valodu attīstības jautājumu risinājumam Marrs izvirza progresīvo un revolucionāro mācību par vienotu valodas jaunrades procesu ... Marrs strikti iebilda arī pret veco indo-eiropeistisko valodniecības skolu mācību par rasistiski izolētām «tīrām» un viendabīgām cilšu valodām («Veltījums

J. V. Staļinam», *749*. Ipp.).

Marrisma ziedu laikus es neatceros. Filoloģijas fakultātē mācījos laikā, kad Marrs jau bija gāzts, un to neizdarīja neviens cits kā Josifs Visarionovičs. Moris savu bija padarījis. Vai nu Staļinam likās pārāk spoža viņa inspirētā zinātnieka slava, vai arī viņš plānoja šādu pagriezienu, jau izdarīdams pirmo gājienu.

50. gadu sākumā par Marru studentiem stāstīja tikai tik daudz, ka viņš ir dažu infantilu teoriju radītājs, no kurām absurdākā bija mācība par valodas četriem pirmelementiem — -sol, -ber, -jon, -roš-, no kuriem it kā esot izveidojušās visas pasaules valodas.

Taču valodniecībā vairs neatgriezās agrākais gars. Pasniedzējs no katedras vēl šai laikā drošināja nākamos filologus, ka valodniekam nemaz nav nepieciešams valodas prast, pietiek, ja viņš tās izprot.

Valodniecība kopumā tā arī turpināja eksistēt kā savdabīgs apolitiski politisks pielikums ideoloģijai. Nostiprinājās jauns valodnieka modelis — zinātnieks, kuram zināšanas par valodu ir apmēram tādas pašas kā pārējai inteliģencei, toties var nebūt nekādu zināšanu citās jomās. (Zinādama, cik jūtīgi ir mani kolēģi attiecībā uz savu prestižu, pasteigšos piebilst, ka, pirmkārt, es sevi pilnā mērā atzīstu par šāda modeļa tipisku pārstāvi, un, otrkārt, ka bija un ir atsevišķi konkrēti cilvēki, kuri, neraugoties uz šaurajiem at|autās darbības rāmjiem, tomēr veica nopietnu zinātnisku, pedagoģisku vai metodisku darbu.)

Tai daļā, kas tika ņemta par pamatu praktiskai valodu attīstības procesu vadīšanai, Staļina labojumi Marra teoriju koriģēja maz. Marrs atzina, ka valoda ir šķiriska, Staļins — ka nav šķiriska, Marrs — ka valoda ir virsbūves kategorija, Staļins: valoda nav ne bāze, ne virsbūve utt. Tas viss tīri teorētiskā līmenī. Bet valodu attīstību praktiski ietekmēja šāds Staļina atzinums: «Gluži nepareizi būtu domāt, ka . . . divu valodu krustošanās rezultātā rodas jauna, trešā valoda . . . Patiesībā krustošanās gaitā viena valoda parasti ir uzvarētāja, saglabā savu vārdu pamatfondu un joprojām attīstās pēc savas attīstības iekšējiem likumiem, bet otra valoda pakāpeniski zaudē savu kvalitāti un pakāpeniski atmirst.» («Pravda», 1950., 20. jūn.)

Šo niansi, iespējams, diktēja bailes un rūpes par krievu valodas turpmāko likteni, jo tai pašā rakstā viņš, atgādinādams vēsturi, piebilst, ka «krievu valoda . . . arvien palikusi uzvarētāja».

Latviešu valodas izredzes šie labojumi neuzlaboja. Un kā gan citādi? Nācija taču arī nav mūžīga. Tai ir savs «sākums, vēsture un beigas» (Staļina tēze).

Protams, nekas nav mūžīgs, taču politisko un sabiedrisko procesu kontekstā noziedzīgs bija tas vieglums, ar kādu tika lietots vārds «beigas».

Katrai frāzei ne tikai Staļina runās, rakstos un grāmatās, bet ari

viņa protežēto zinātnieku, publicistu, ideologu darbos bija milzu svars. Tās tika tiražētas un izmantotas gan kā impulss, gan kā attaisnojums dažādām darbībām un izdarībām. Ar tām sita un ar tām atdzīvināja.

Tā sauktajām nacionālajām valodām — ne tikai «maz attīstītām» un «neattīstītām», bet arī «zināmā mērā literāri apstrādātajām» — tika atzīts par vēlamu attīstīt terminoloģiju. «Terminoloģija ir valodas darba svarīgākais iecirknis.» (Man šāds jautājuma nostādījums liek domāt par kukurūzu, kūdras un trūdzemes podiņiem, neskarto zemju apgūšanu un citiem dažādu laikposmu «svarīgākajiem iecirkņiem».) «Terminoloģijas pareiza izveidošana palīdz nacionalo republiku iedzīvotāju masām ātrāk un precīzāk apgūt sabiedriski politiskās zināšanas, speciālo zinātņu disciplīnas» («Veltijums J. V. Staļinam», 745. Ipp.) Terminoloģija tātad kļuva par privileģētu valodniecības nozari. Tā bija «tīkama» tāpēc, ka nozīmīgu daļu valodas attīstības procesā turēja pastāvīgā kontrolē. Valodas attīrīšana lielā mērā nozīmēja tās gatavošanu valodu saplūsinei, tātad atsevišķu valodu izzušanai, tiesa, visai tālā nākotnē.

Te nepieciešamas divas atrunas. Pirmkārt, negribu apgalvot, ka valodas teorijā šīs tēzes par valodu krustošanos vēl tiktu nopietni ņemtas vērā. Taču jaunās valodniecības pamati tika ielikti tik vērienīgi, ka tie joprojām lielā mērā praktiski turpina ietekmēt valodniecību. Gigantomānija, personības izšķīdināšana kolektīvos darbos, krievu valodas un valodniecības teorijas fetišs nāk no turienes. Otrkārt, neviena literārā valoda nav attīstījusies bez savas terminoloģijas un arī latviešu valodai iespēja attīstīt terminoloģiju tomēr nozīmēja iespēju saglabāt dzīvību. Tāpēc šis darbs nav novērtējams par zemu. Taču, kā visas vienpusības, ari šī veda pie nevēlamām sekām.

Salīdzinot ar citām valodas apakšsistēmām, terminoloģija tika stipri hipertrofēta. Tā ne tikai deva relatīvi milzīgu jaundarinājumu skaitu, bet arī uzurpēja pārējās funkcijas. Lietošanai ieteiktie terminoloģiskie nosaukumi izplatījās pāri terminoloģisko sistēmu robežām un tendeja kļūt par vienīgajiem. Saruka sinonīmiskas izteiksmes iespējas un vājinājās valodas stilspēja.

Terminiem jau pēc idejas piemīt īpašības, kas padara tos nepiemērotus centrālajai lomai valodā. Tā tomēr ir no pārējām kustībām un procesiem atsvešināta valodas perifēriska sistēma, pat vispopulārāko nozaru terminoloģiju ieskaitot. Dzīvi un sabiedrību terminoloģija atspogu|o tādā pašā mērā kā esperanto atklāj mūsdienu notosfēras īpašības. Terminu iekšējā forma ir jēdzieni, nevis to cilvēku attieksme pret īstenību, kuri lieto šos vārdus. Valodiski pēc būtības tiek apgūtas tikai tās dzives jomas, kurās notiek pilnvērtīga valodas darbība, kas rada nepieciešamību ne tikai pēc valodas vienību reproducēšanas, bet arī pēc stihiskas jaunrades. Tādējādi valodas

dzīvības uzturēšanai termini dod mazāk, nekā varētu gaidīt. Mūsu apstākļos it īpaši, jo tie nenāk no prakses un netiek praksē pārbaudīti.

Valodas spēku vērtējot, valodniecībā tiek runāts par dažādām valodas lietošanas sfērām, kas noder par savdabīgu pārbaudes akmeni. Kamēr valoda attīstās, iespējams tikai viens virziens — virziens uz šo sfēru paplašināšanos. Pretējā gadījumā valodas situācija ir nelabvēlīga un apdraudēta.

Tiek runāts par 12 sfērām: I) saimnieciskās darbības, 2) administratīvi sabiedriskās darbības, 3) zinātnes, 4) lietvedības, 5) informācijas, 6) estētiskās iedarbības, 7) daiļliteratūras, 8) tautas daiļrades, 9) izglītības, 10) sadzīves, 11) personīgās sarakstes, 12) reliģisko kultu. Manuprāt, vēl jāpievieno militārā sfēra.

Nerunāšu sīkāk par visām šīm sfērām, bet atlases kārtībā tikai par tām, kurās valodas darbība nopietnāk ierobežota.

Netiek uzturēta spēkā prasība pēc latviskas terminoloģijas un latviskas saziņas valodas, piemēram, daudzās rūpniecības nozarēs, jūrniecībā un kuģniecībā. Dzīvā valodas un domas darbībā netiek pārbaudīti ne veco, ne jaunradīto vārdu (ja tādi ir) noderība pašreizējai situācijai.

Kad leksikoloģijas kursā filoloģijas studentiem jāstāsta par sociālajiem dialektiem, galvenokārt tiek izmantota Viļa Lāča romānos sastopamā jūrnieku leksika. Jaunāku slāņu nav. Esam saņēmuši Benitas Laumanes grāmatu par zvej-vietu nosaukumiem jūras piekrastē, taču tie ir vēl senāki valodas veidojumi.

Arī strādniecībai nav sava runas paveida. Valodā nav strādnieka kā veseluma. Rūpnīcās parasti runā krieviski vai arī kreolizētā latviešu valodā'. Un, kas nav valodā, nevar būt vārda mākslā. Arī rakstnieki un dzejnieki, kas visumā daudz var darīt dabiskas valodas saglabāšanā un saglābšanā, pilnīgi tukšā vietā neko radīt nevar. Tāpēc literatūrā, kurā mēs tā gaidām mūsdienu strādnieka ienākšanu, īsti iespējams tikai tāds strādnieks, kas domā un runā kā Bels vai Skujiņš, Kolbergs vai Jakubāns.

Jo valoda nav tikai vārdi un formas. Valoda ir sabiedrības dzīve, filozofija, morāle, temperaments, dvēseles stāvoklis utt., utt. Pēc Hēgeļa domām — tā ir visvienkāršākā cilvēka pastāvēšanas forma ārpus sevis paša.

Dzimtās valodas nepieciešamība administratīvi sabiedriskās darbības sfērā jau presē pārrunāta, un tieši pēdējos gados šai jomā noticis pavērsiens. Taču nepieciešams arī principā atzīt, ka ideoloģisko darbu nacionāli neviendabīgos kolektīvos ne tikai nedrīkst, bet arī nevar veikt cilvēks, kas nezina abas valodas.

Ļoti nepilnīgi latviešu valoda apkalpo lietvedības sfēru, patiesībā tā ir pilnībā paralizēta.

Valodnieki nereti mēdz uzskatīt, ka blakus tautas kultūras,

reliģijas, personiskās sarakstes sfērām arī sadzīves sfēra pieder pie tām, kurā visilgāk un vissīkstāk turas dzimtā valoda. Taču sadzīve nav reducējama uz ģimenes attiecībām, sperot soli ārpus ģimenes, mēs turpinām sadzīvi sabiedriskajā transportā, veikalos, darbnīcās, poliklīnikās. Un te nu sadzīve ir maksimāli krieviskota. Taču, ja cilvēks «savā tēvu zemē, savā mātes valodā» (Māra Zālīte) nevar pasūdzēties ārstam, šāda situācija degradē pašu medicīniskās aprūpes ideju. Bet valoda — latviešu valoda — tiek ievainota vienā no pamata funkcijām.

Prasība turēt tīru un maksimāli saglabāt savu valodu nav tikai kultūras prasība. Tā izriet no rūpēm par tautas mentalitāti, tātad par pašas tautas saglabāšanu, par tās glābšanu no pārtautošanās (tās pašas jaunajā valodas teorijā akceptētās krustošanās, kurā viena valoda uzvar, bet otra asimilējas). Šādā sakarā mēdz runāt par valodas etnisko funkciju, etniskās kopības, etniskās pašapzināšanās izpausmes (un ne tikai izpausmes, bet arī formēšanās pārmantojamības nodrošināšanas funkciju).

Kā pašreizējās divvalodības un dažādu mentalitāšu līdzāspastāvēšanas un mijiedarbības apstākļos faktiski notiekošās mentalitātes nivelēšanās pierādījums, manuprāt, var noderēt šāds piemērs. Runa ir par Imanta Ziedoņa «Poēmas par pienu» un «Viddivvārpā» krievisko izdevumu. Tulkojums ir atzīts par Ludmilas Azarovas veiksmi, un šim vērtējumam oponēt es negribu. Bet izdevumam ir priekšvārds, un tajā es saskatu simptomātiskus momentus.

«Tas nekas vēl — Grauds aizsnieg. Aizsnieg Graudaceļš, tās ir tās briesmas.» Šīs rindas Vladimirs Ogņevs komentē šādi: «Ekoloģisko krīžu laiks un veselu kontinentu bada laiks runā ar dzejnieka muti». Taču nav tā. Graudaceļš nav pārticība, un Graudaceļa pazaudēšana nenozīmē badu. Graudaceļš ir rīts, lietu kārtība.

«Laime ir lietu kārtība, vairāk nekas,» Ziedonis raksta dzejolī par Jēkabiem, Kukuļa dzimšanas dienu, kad jābūt uz galda jaunajai maizei. Bet Ogņevs: «Mēs saprotam, kas dzejniekam dārgs šai parašā — atzīmēt to, kurš pirmais novāks, nokuls, samals, izceps, pacienās otru. Ne uzslavas dēļ, bet lai cilvēkiem būtu, pēc kā līdzināties, vajadzīga darba pūliņu norma.»

Pradoksāli, bet interprets pauž tieši to viedokli, kuram Ziedonis meklē alternatīvu, pārstāv tieši to domāšanas tipu, to attieksmi pret darbu, kam Ziedonis liek pretī darba kultu.

Atzīmēt, līdzināties, norma — šie jēdzieni taču pārstāv to sistēmu, kas darbu ir degradējusi, darba tikumu iznīcinājusi.

Ir mainījies arī daudzu pamatjēdzienu saturs šai jomā, tādu kā labs darbs, labs strādnieks, darba tikums. Zaudēts darba absolūtais mērs, tā vietā stājies relatīvais, kas ir nevis kvalitātes, bet kvantitātes

kategorija.

«Skaitļu un mērogu maģija, ko nenodrošina kvalitāte un kas netiek samērota ar veselo saprātu, ir nodarījusi un, bīstos, inerces dzīta (retin. mans. — R. V.) arī turpmāk nodarīs mums postu.» Šajos Vladimira Boreva vārdos uzmanību gribu pievērst izceltajiem: inerces dzīta.

VIŅA ūsas vēl mirkst mūsu zupās, un ir tādas jomas (pie tām pieder ari valoda), kuru vispārīgajā virzībā uz progresu, iespējams, vēl ilgi notiks ačgārnas loģikas diktēti, ar neapbruņotu aci grūti samanāmi procesiņi pretējā virzienā.

REĀLĀ

DIVVALODĪBA

«Katrai medaļai ir divas puses» — šo joprojām un vienmēr aktuālo tautas gudrību entuziastu aizrautībā palaikam aizmirstam. Viena no šādām «medaļām», kas līdz šim, liekas, skatīta tikai un vienīgi no spoiās puses, ir divvalodība. Protams, valodu zl-nāšana vēl nevienam par |aunu nav nākusi, un, ja kādas nacionālās republikas divvalodīgie iedzīvotāji, t. I„ tie, kas pārvalda gan pamatiedzīvotāju valodu, gan krievu valodu, līdz ar to iegūst dažas it kā privilēģijas (galvenokārt kultūras sfērā), tad tas ir giužl likumsakarīgi. Taču jāatzīst, ka daudzi ar divvalodības veidošanos un tās funkcionēšanu saistīti jautājumi līdz šim palikuši ārpus nopietnas zinātniskās izpētes loka (te liels parāds padomju lingvistikai).

Tāpēc Ievērojamu rezonansi izraisījis igauņu valodnieka Mati Hinta plašais raksts «Divvalodības problēma: skatiens bez rožainām brillēm» (žurnālā «Vikerkaar» — «Радуга», 1987, Nr. 6—7). M. Hints ir zinātnieks ar plašu interešu loku un stabilu autoritāti; pieminētajā rakstā viņš izmanto gan savus vērojumus, gan arī somu un zviedru valodnieku pētījumus (piemēram, par Zviedrijā dzīvojošo somu valodas problēmām). Ievadot šo publikāciju, žurnāla redakcija to apzīmē par «zināmā mērā diskutējamu», tai pašā laikā izsakot pārliecību, ka, tikai atsakoties no aizliegtām tēmām un atklāti apspriežot nacionālās kultūras «sāpīgos» jautājumus, var sasniegt patiesu internacionālismu cilvēku apziņā un savstarpējās attiecībās.

M. Hinta rakstā pirmoreiz padomju valodniecībā zinātniski analizēti daudzi tādi divvalodības aspekti, kas Latvijā ir ne mazāk aktuāli kā Igaunijā. Lai nebūtu «jāizgudro divritenis» — gribam mūsu

lasītājus samērā detalizēti iepazīstināt ar igauņu valodnieka secinājumiem, sasaistot tos, kur nepieciešams, ar mums aktuālāku ilustratīvo materiālu un minimāliem komentāriem. Izklāstā saglabāta M. Hinta raksta struktūra un apakšvirsraksti.

GALVENO TERMINU SKAIDROJUMS

DIVVALODĪBA ir indivīda spēja lietot divas valodas vienādā vai aptuveni vienādā līmenī. Pilnīgi divvalodīgs cilvēks var pusvārdā brīvi pārslēgties no vienas valodas uz otru. Divvalodība sasniedzama tikai valodas apgūšanas vecumā (t. I., līdz 5—6 gadu vecumam) ģimenē vai divvalodīgā vidē, bet ne ar svešvalodu mācīšanas metodēm. (Tēze par divvalodības sasniegšanas vecumierobe-žojumiem, šķiet, veido vienu no vājākiem posmiem M. Hinta koncepcijā — O. B.) Pie mums terminu «divvalodība» bieži vien lieto nekonsekventi, apzīmējot ar to arī elementāru spēju izteikt savas domas citā valodā. Taču nav šaubu, ka tēze «Krievu valoda — otrā dzimtā valoda» Ir tieši saistīta ar pilnīgu divvalodību.

Par SVESVALODU no lingvistiskā viedokja uzskatāma jebkura valoda, kas nav dzimtā. Oficiāli ir pieņemts dalījums svešvalodās un PSRS tautu valodās. Taču fakts, ka nav politiskas robežas, vēl pats par sevi nekādi neatvieglo valodas apgūšanu, tāpēc apmēram simts miljoniem padomju cilvēku krievu valoda principā ir «svešvaloda».

Krievu valodu Padomju Savienībā izmanto kā starpnacionālās saziņas valodu. Valodu, ko savstarpējai komunikācijai lieto etniski neviendabīgi kādas teritorijas iedzīvotāji, sauc par lingua franca. Jebkura valoda, kas veic šo funkciju, tiek vienkāršota un zināmā mērā izkropļota. Kultūrvalodas līmeni šādas valodas saglabā tkai vienvalodas kolektīvā.

Ja lingua *franca* tiek lietota ilgstoši, tajā var izveidoties vietējo valodu ietekmēti varianti, kam ir vienkāršota gramatika un ierobežots vārdu krājums, šādu parādību sauc par pidžinizāciju, un tā ir skārusi visas lielās kolonizatoru valodas (latīņu, angļu, franču, spāņu, portugāļu, holandiešu), kas kļuvušas par kolonijās lietoto pidžinvalodu pamatu.

Ja sabiedrība, kas lieto pidžinvalodu, iegūst neatkarību un attiecīgā valoda kļūst par vienīgo šai teritorijā lietoto, tad tā sāk strauji attīstīties un pilnveidoties. Tādas valodas sauc par KREOLIZETAM. Par valodas kreolizāciju dēvē arī citu parādību — sociālajā un politiskajā ziņā dominējošās valodas ārkārtīgi spēcīgu ietekmi uz to valodu, kas šajā sabiedrībā ir apspiesta (savulaik tādas bija attiecības, piemēram, starp latviešu un lībiešu valodām — O. B.).

1. PROBLĒMAS

Visu PSRS nekrievu tautību divvalodība daudzos dokumentos, direktīvās programmās un sabiedrības attīstības modeļos ir formulēta kā aksiomātiska prasība. Starp divvalodības veicināšanas

praktiskajiem pasākumiem jāmin jauktu bērnudārzu organizēšana, krievu valodas apmācības ieviešana bērnudārzos un šīs apmācības līmeņa paaugstināšana skolās, dažādu krievisku izdevumu, kā arī radio un televīzijas pārraižu īpatsvara palielināšana utt.

Ja masveidā tiek apgūta cita valoda, tad nedrīkst pietiekami nenovērtēt kultūrmotivā-ciju, kas ļauj šai apgūšanai notikt brīvprātīgi. Šķiet, ka kultūrmotivācijas loma valodas apgūšanā pie mums ilgu laiku nav tikusi pienācīgi novērtēta, bet administratīvo lēmumu un pasākumu iespējas savukārt pārvērtētas, īstenībā Igaunijā pietiekami augstu posteni var ieņemt cilvēks, kuram nav nedz priekšstata par igauņu kultūru, nedz vēlēšanās apgūt igauņu valodu — pat tad, ja šajā postenī igauņu valodas prasme ir visai vēlama. Igauņu skolās krievu valodu māca 11 gadus, taču rezultāti, kā likums, ir visai viduvēji (par latviešu skolu beidzējiem runājot, tik kategorisks vispārinājums nebūtu īsti vietā; jāņem vērā, ka igauņu valoda — salīdzinot ar latviešu valodu — struktūras ziņā daudz vairāk atšķiras no krievu valodas, un tas, protams, apgrūtina valodas apgūšanas procesu — O. B.). šādu stāvokli nav iespējams mainīt ar administratīviem pasākumiem. Turklāt administratīvi uzspiestai divvalodībai ir savi šaubīgi aspekti, kas saistīti ar divvalodības lingvistiskās, psiholoģiskās un psiholingvis-tiskās izpētes nepietiekamību un jau iegūto zinātnisko dotumu vienpusīgu, konjunktūrls-tisku traktējumu.

’ Te norādītas arī konkrētas publikācijas.

Administratīvi virzīta divvalodība — tas ir eksperiments ar veselām tautām un var novest pie neparedzētām sekām milzu mērogā. Pat vissīkākās novirzes te var izraisīt traģēdijas, kuras atbalsosies daudzās paaudzēs. Taču zinātnieki klusē. Arī mūsu dienās ir dzīva atmiņa par pēc nāves reabilitētajiem pētniekiem — akadēmiķi Nikolaju Vavilovu (1887—1943) un izcilo valodnieku J. Poļiva-novu (1890—1937), kā arī «atmiņa» par galvu reibinošajiem panākumiem,

ko guva «jaunās agrobioloģijas» radītājs T. Lisenko un «jaunās mācības par valodu» autors N. Marrs un kas atbalsojas vēl mūsu dienās (Igaunijas Padomju enciklopēdija iekļauj šķirkli par Marru, bet ne par Poļivanovu, kaut gan pēdējais bija saistīts ar Igauniju un igauņu valodas izpēti). Konjunktūristi izceļas ar aktivitāti arī divvalodības propagandā. Daži «teorētiķi» nemaz neslēpj, ka viņu teorija paredz īsā laikā realizētu pāreju uz tikai krlev-valodisku kultūru, bet divvalodība uzskatāma tikai par pārejas stadiju, kas nepieciešama šī mērķa sasniegšanai.' Neskatoties uz skaļām frāzēm un cēliem principiem, reālais sociālisms ir izaudzinājis cilvēkus (un pat ar zinātniskiem grādiem), kuru attieksme pret mazo tautu valodām un kultūrām ir augstprātīga un nicīga. Šādiem cilvēkiem eksistē tikai ražošanas procenti un šo procentu pieaugums. Nacionālā valoda un nacionālā kultūra, tas, vai tauta skaitliski ir vairākumā vai mazākumā savā vēsturiskajā teritorijā — tas viss, viņuprāt, ir tik nenozīmīgs, ka pat šo momentu pieminēšana uzskatāma par novad-niecības, aprobežotības, sīkumainības izpausmi (sk., piem., atomelektrostacijas projektētāja Plžikova interviju («P.J.», 1988., 3.)Qn.), kurā klaji demonstrēta agresīva ignorance pret nacionālajām problēmām. — O. B.) Vajagot domāt tikai par ražošanas procentiem, nevis par to, kādēļ un priekš kā šie procenti tiek sasniegt). Taču, ja pasaules tautas būtu drošas, ka viņu dzīvība, nacionālā kultūra un vēsturiskā teritorija pārredzamā nākotnē būs garantēti aizsargātas, tad vieglāk būtu atrisināmas arī citas, tai skaitā ražošanas problēmas.

Uz divvalodības problēmu daudzi vēl skatās caur rožainām optimisma brillēm. Šāda vienpusīga pozīcija var veicināt aplamus, pat nelabojamus lēmumus. Tāpēc ir nepieciešams, lai sabiedrībai un atbildīgām personām būtu skaidras divvalodības ēnas puses. Nenoliedzot divvalodības plusus — psihiski spēcīgo bērnu ātru garīgo attīstību, lielākas Iespējas Informācijas Iegūšanā, intensīvus kultūras kontaktus u. c. —, šoreiz pirmām kārtām ļāpleviršuzmanība mazāk patīkamiem momentiem, kas līdz šim ir pieminēti tikai ar mājieniem vai vispār noklusēti; 1) divvalodības Iespējamās negatīvās sekas, kas skar Indivīdu; I) divvalodības iespējamās negatīvās sekas, kas skar mazo tautu valodas; 3) divvalodības iespējamās negatīvās sekas, kas skar lielas tautas valodu (konkrētajā ga-dīļumā — krievu); 4) psiholoģiska rakstura grūtības darba kolektīvā un ģimenē.

2. DIVVALODĪBAS IESPAIDS UZ PERSONĪBU

Pie mums atklāti runā tikai par tām divvalodības pusēm, kas pozitīvi iespaido personību (komunikācijas iespēju paplašināšanās, pasaules kultūras un informācijas avotu plašāka pieejamība, iecerētā nacionālo aizspriedumu vājināšanās utt.). Taču otras valodas apgūšana bērna vecumā ir psiholoģiska

problēma, ar ko nebūt ne visi bērni tiek sekmīgi gali. Bērns — tt

Ir It kā valodas mācīšanas mašīna, viņi ģenētiski Ieprogrammēta VIENAS (jebkuras) valodas |bet ne divu vienlaicīgi) apgūšana gluil tāpat, kā 99% jaundzimušo ģenētiski Ieprogrammēta labās vai kreisās rokas veiklāka pārvaldīšana, bet ne abu roku «vienlīdzība».

Kā noris bērna valodas attīstība! Runas orgānu precīza koordinācija izveidojas līdz 3—4 g. vecumam, dzimtās valodas gramatikas būtiskākā da|a tiek apgūta līdz 5—6 g. vecumam, tālāk seko iepazīšanās ar sarežģītākām un retākām konstrukcijām. Stilistiskās atšķirībās bērns sāk orientēties apmēram 10 g. vecumā, taču šī veida Iemaņas attīstās lēni. Vārdu krājuma paplašināšanās un vārdu nozīmju precizēšana norisinās ciešā saistībā ar pieredzes uzkrāšanu un izglītības padziļināšanu. Līdz ar personības soclallzāciju tiek Iegūtas valodas lietošanas sociālās iemaņas, prasme piemērot valodu situācijai, zināšana, kā sarunāties, kā rakstīt, kā klausīties, par ko noteiktā sabiedrība ir pieņemts vai nav pieņemts runāt. Valodas stilistika un runas ētika — tie Ir vissarežģītākie valodas līmeņi. Bērnam nepastāv tēmu dalījums pieņemtajās un nepieņemtajās. Piecgadīgs bērns spēj Izteikties gramatiski pareizi, bet viņš vēl nedomā, vai drīkst runāt par ko sliktu vai Intīmu. Sķlru sabiedrībā runas etiķetei līdz ar sociālo etiķeti bija svarīga vieta privileģēto šķiru bērnu audzināšanā. Mūsu laikos tiek pielikts daudz mazāk apzinātu pū|u šajā virzienā.

Kas attiecas uz divvalodību, tad stilistiskās atšķirības un otrās valodas runas etiķete — tās Ir sfēras, kuras pilnībā apgūt ir visai grūti un daudzos gadī|umos pat neiespējami. (Ne velti eksistē daudzas anekdotes un anekdotiski nostāsti par spiegu noķeršanu, kuri gan It kā perfekti iemācījušies svešo valodu, taču nepārvalda tās etiķeti — O. B.) Igauņu valodas runātā|l, piemēram, nespēj īsti apgūt pat tādu relatīvi vienkāršu lietu kā uzrunu vārdā un tēvvārdā; grūtības sagādā | au pati tēvvārdā pieminēšana, nemaz nerunājot par tādas uzrunas stilistiskās nianses apzināšanos (vai tā pauž cieņu, sirsnību.

familiaritāti, pusoficiālumu vai visu kopā). (Arī latvietim ar tēvvārdu apgūšanu neklājas viegli; valodiskās specifikas dēļ grūtības sagādā jau tēvvārdu iegaumēšana, kur nu vēl pareiza un izjusta lietošana. Starp citu, neadekvāti var tikt interpretēti arī tie gadījumi, kad krievu valodas runātājs vārdā un tēvvārdā uzrunā latvieti; ir nācies dzirdēt, ka dažs labs šādu uzrunu izjūt kā familiāru — t. i., pielīdzina uzrunai vārdā, jo tēvvārds latviešu valodas uztverei it kā paslīd garām, ir «tukša skaņa» — O. B.)

Ja komunikācija otrajā valodā sākas pirms dzimtās valodas stilistisko nianšu apgūšanas, tad galu galā dzimtās valodas iemaņas stilistiskajā aspektā var tā arī palikt nepilnīgas. Līdz ar to valodas kultūras augstākais līmenis divvalodīgo vairumam var palikt neapgūts (sliktākajā gadījumā abās valodās).

Problēmas rodas arī citos valodas līmeņos. Divu valodu fonētiskās atšķirības uzliek bērnam lielu analītisku slodzi — viņam jāiemācās atšķirt daudz vairāk līdzīgu (ar visai nelielām atšķirībām) skaņu nekā bērnam, kurš aug vienas valodas apkaimē. Ja bērns tiek galā ar šo uzdevumu (bet viegli tas izdodas tikai nedaudziem), tad viņam ir izredzes apgūt abu valodu izrunu bez akcenta. Ja turpretim bērnam šis uzdevums nav pa spēkam un juceklis divu valodu lietošanā ap viņu turpinās, tad viņam paveras bēdīgā perspektīva k|ūt par pusvalodīgu vai par cilvēku ar runas defektu.

PUSVALODIBA — tā ir divvalodīgā vidē auguša bērna nespēja skaidri izteikt savas domas nevienā no valodām (protams, šāda nespēja piemīt arī pieaugušajam). Pusvalo-dība izpaužas kā: 1) nepietiekami attīstīta sarežģītu jēdzienu veidošanas spēja līdz ar nepietiekami attīstītu abstrakto domāšanu;

2) gramatisko saistījumu analīzes un lietošanas nedrošība; 3) artikulācijas orgānu nepietiekama koordinācija. 5o parādību cēloņi jāpaskaidro nedaudz tuvāk.

Ir liela starpība, vai bērns aug vienas vai divu valodu runas ritma ietekmē. Divu dažādu ritmu ietekmē artikulācijas orgānu precizitāte var nesasniegt nepieciešamo pakāpi. Tādos gadījumos bieži vien rodas šīs koordinācijas traucējumi, un rezultātā bērns sāk stostīties vai iegūst kādu citu runas defektu. Skolā parādās disgrafija — nespēja vispār pareizi rakstīt vai rakstīt burtus pareizā secībā (arī dzimtajā valodā). Tas viss ir koordinējošo kustību nepietiekamas attīstības rezultāts. Nesen starptautiskā simpozijā Tallinā Maskavas zinātnieks L. Ivanovs iepazīstināja ar pētījumiem, kas apstiprina domu, ka pirmsskol-nieku divvalodība var veicināt stostīšanos. Bez tam divvalodīgiem bērniem Ir grūtāk uztvert abstraktus jēdzienus. Daudzvalodīga sabiedrība nebūt nav augstas garīgas kultūras un spilgtu ideju iemiesojums. Gluži otrādi, psihiskā spiediena, stresa un obligātās divvalodības situācija veicina tādas sabiedrības rašanos, kurā stostekļu procents ir lielāks par

vidējo, bet sabiedrības abstraktās domāšanas līmenis kopumā zemāks par vidējo.

Divu valodu gramatisko līdzekļu analīzes grūtības un vienas valodas gramatiskā modeļa automātiska attiecināšana uz otru valodu rada tās gramatiskās problēmas, kas ir bērnam divvalodīgā vidē. To, cik šī divu valodu savstarpējo attieksmju sfēra ir jutīga, liecina, piemēram, tulkotie teksti.

Tomēr par visbīstamāko jāatzīst JĒDZIENU VEIDOSANAS SPĒJAS NEPIETIEKAMA ATTĪSTĪBA. Sai spējai bērna apziņā palīdz izveidoties tieši dzimtā valoda. Divas valodas vienlaicīgi var radīt sajukumu, un rezultātā abstraktie jēdzieni zaudēs noteiktību, bērns nemācēs precīzi tos izmantot. Konkrētie jēdzieni tādas briesmas sevī neslēpj, jo galds — tas ir galds, bet lelle — tā ir lelle; viss skaidrs arī divās valodās. Bet kāpēc, piemēram, miers vienā gadījumā ir мир, bet citā покой, kā norobežot крайний, поспедний un конечный, kā — долгий un дпинный — to nu bērnam nepavisam nav viegli saprast. Tā kā bērns lieto galvenokārt konkrēto leksiku, tad ar abstrakto jēdzienu apjēgšanas spējām saistītie trūkumi viņa attīstībā nav uzreiz pamanāmi, garīgā aprobežotība izpaužas tikai mācību laikā un vēlāk.

Divvalodības atmosfērā audzināta bērna kopējais vārdu krājums, protams, ir nedaudz lielāks nekā vienvalodīgajam *bērnam* tai pašā vecumā. Bet tai pašā laikā divvalodīgam bērnam ir mazāk skaidri izveidotu jēdzienu un trūkst precizitātes šo jēdzienu lietošanā. Kopējā psiholingvistiskā attīstībā divvalodīgs bērns atpaliek no vienvalodīga bērna.

Ar divvalodību saistītās negatīvās parādības bīstamākas ir bērnam ar zemām vai vidējām spējām un vāju psihotipu. Attiecībā uz viņiem gluži vietā ir dažu zinātnieku retoriskais jautājums: divvalodīgie vai pusvalo-dīgie! (Šāds jautājums likts virsrakstā somu—zviedru divvalodības pētījumam: Nils Erik. Hansegārd. Kaksikieiisiā vai publikieli-siā! — Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 81. Vaasa, 1979.)

Būt sevišķi piesardzīgiem liek jaukto bērnudārzu organizēšanas pieredze ārzemēs. Ja bērns apmeklē bērnudārzu, kur komunikācijā netiek izmantota viņa dzimtā valoda, tad psiholingvistiskā atpalicība līdz pirmsskolas vecuma beigām sasniedz no viena līdz diviem gadiem. Skolā, kur mācības nenotiek dzimtajā valodā, šī atpalicība strauji pieaug (pēc dažiem datiem, divpadsmitgadīgs bērns, kas audzis šādos nelabvēlīgos apstākļos, savā valodiskaļā attīstībā ir 8—9 g. veca bērna līmenī).

Skola ar mācībām dzimtajā valodā, izmantojot efektīvas pedagoģiskās metodes, zināmā mērā varētu šādu atpalicību novērst. Taču jāšaubās, vai to spēj veikt mūsu gigantiskās skolas ar Eiropā vislielākajām pēc audzēkņu skaita klasēm, kur individuālais darbs ar

skolēnu praktiski nav iespējams, bet bērns bieži vien atrodas stresa stāvoklī.

Divu valodu iespaids mazāk traumē bērnu tad, ja viņam pievērš vairāk uzmanības un ja katrai no valodām ir noteikta sava situatīvā loma: piemēram, runājot ar vecākiem, tiek lietota viena valoda, ar mājskolotāju — cita (kā kādreiz muižnieku ģimenēs). Abu valodu lietošana bez noteiktas sistēmas psihiski sasprindzina bērnu, jo viņam pastāvīgi jābūt gatavam uz divējādu reakciju.

Kādas briesmas slēpj sevī pusvalodība obligātas divvalodības nelabvēlīgajos apstākļos! Pie kādiem zudumiem noved! Pēc dažiem datiem, katram desmitajam bērnam draud pusvalodība. Varbūt šie desmit procenti nav pārāk augsta cena, ja to vērtējam kā karavadoņi, taču tā šausmina, ja aiz procentiem saskatām cilvēkus, tūkstošiem stresam pakļautu bērnu. Bet vēlāk pieaugušo, kas zemas valodiskās inteliģences dēļ nespēj formulēt savas domas. Protams, mūsu valstī katrs no viņiem atradīs vietu, bet tā ne tuvu nebūs atbilstoša viņu iedzimtajām potencēm. Grūti pat iedomāties sabiedrības zudumus, kas rodas tāpēc, ka cilvēki nespēj skaidri noformulēt un vārdos izteikt savas domas un idejas.

Pie šiem 10 procentiem jāpievieno vēl vairāki desmiti procentu tādu cilvēku, kuru abstraktās domāšanas spējas palikušas nepietiekami attīstītas. Tikai ļoti nedaudzi stiprā psihiskā tipa bērni divvalodības situācijā ir ieguvēji — viņi apgūst otro valodu bez jūtamām novirzēm valodas inteliģencē.

Valodas nepietiekama attīstība — tās nav vienīgās briesmas, kas apdraud indivīdu forsētas divvalodības apstākļos. Nepilnvērtībai valodas ziņā parasti pievienojas nepietiekama kultūrattīstība un personības šķelšanās.

Saistība ar dzimto valodu bērnam ir svarīgs savas personības identifikācijas priekšnoteikums, kurš darbojas no jaundzimušā pirmajām dzīves dienām (bet pēc dažu pētnieku datiem — valodas ritma formā jau mātes klēpī). Gan bērnam, gan pieaugušajam savas

personības pozitīvai pašidentifikācijai ir nepieciešama valodas un kultūras pārmantojamība (kontinuitāte), kuru pavadītu savas valodas un savas kultūras augsts novērtējums. Kā var iztēloties pilnvērtīgas personas veidošanos, ja dzimtā valoda tiek atzīta par nepilnvērtīgu (piemēram, tiek apgalvots, ka igauņu valoda nedod pilnvērtīgas personības attīstības iespējas, tāpēc krievu valoda te ir vienkārši nepieciešama)!

Divvalodība spēj radīt nacionālas identitātes nenoteiktības izjūtu, novest pie tā, ka cilvēki sāk kaunēties no savas tautības. Rezultātā neizbēgami pieaug agresivitāte, mazinās interese par savas tautas kultūru un kultūru vispār (tipisks piemērs — Amerikas indiāņu liktenis), rodas kompleksi, iekšēji un ārēji konflikti. Savas kultūras zems vērtējums, tāpat kā augstprātīga attieksme pret citu valodu un citu kultūru, ir viens no slēptiem nacionālo konfliktu avotiem.

Starpnacionālo konfliktu mazināšanai ir nepieciešams, lai saskarsmē esošo valodu un kultūru PRESTIŽS būtu ABPUSĒJI AUGSTS, lai ABU valodu runātāji pienācīgi augstu vērtētu viens otru.

3. DIVVALODĪBAS SEKAS, KAS SKAR MAZO TAUTU VALODAS

Augstas mūsdienu kultūras radīšanai līdz ar labvēlīgiem sabiedriskiem apstākļiem nepieciešama arī sabiedrības valodiska patstāvība un valodas stabilitāte. Tieši šo pēdējo faktoru trūkums var būt par vienu no iemesliem tam, ka pat dažām lielām tautām ir samērā pieticīga daiļliteratūra.

Pamācoša ir igauņu kultūras (kā mūsdienīgas eiropeiskas kultūras) rašanās vēsture. Sī vēsture ir samērā tipiska visām jaunajām Eiropas kultūrām no Somijas līdz Balkāniem (un gandrīz pilnīgi identa latviešu kultūras vēsturei, tāpēc turpmākajā šī jautājuma izklāstā būtu pilnīgi iespējams apzīmējumu «igauņu» aizstāt ar «latviešu» — O. B.). Igauņu kultūras atmodas sākumposma virzošos spēkus veidoja divvalodīga inteliģence — baltvācu estofīli (lielākoties mācītāji) un nedaudzie igauņu tautības inteliģenti, kas runāja un droši vien arī domāja vāciski. Tas notika pagājušā gadsimta vidū. Arī nākamās igauņu inteliģentu paaudzes — pagājušā gadsimta otrajā pusē un pat vēlāk — izglītību ieguva vācu valodā. Sāds posms kultūras veidošanās procesā ir neizbēgams.

Šķiet, varētu secināt, ka divvalodība veicina nacionālās kultūras izveidošanos. Tomēr patiesībā viss Ir daudz sarežģītāk. Pirmkārt, divvalodīga bija jaunās nacionālās sabiedrības elite, t. I., cilvēki, kas salīdzinājumā ar igauņu valodas caurmēra runātāju ieņēma augstākas sabiedriskas pozīcijas un bija vispārliecinātākie savos nacionālajos centienos. Otrkārt, igauņu kultūras tālākā attīstība rāda, ka igauņu valoda un igauņu sabiedrība sasniedza patiesas eiropeiskas kultūras līmeni tikai pēc tam, kad apzinātas valodas celtniecības un atjaunināšanas rezultātā igauņu valoda atbrīvojis no vicu valodas

pirliecīga Iespaida, kļuva patiesi neatkarīga.

Nedaudz pārspīlējot, var teikt, ka pagiju-*iā* gadsimta belgis Igauņu valodas leksika un sintakse tika pak|auta stiprai kreolizicljal. Valoda «kliboja», atbalstoties uz vicisku spieķi, bija nestabila un nespēja turēties pretī citvalodu ietekmēm tieši tipēc, ka tai nebija nepieciešamis patstivības, valodlskā pašap-zinišanis nebija pietiekami attīstīta. Lūzumu radīja divdesmiti gadsimta pirmis paaudzes darbība. No šī laika igauņu valoda spēj funkcionēt jebkurā tautsaimniecības, kultūras un zinitnes nozarē.

Valodiski pašapzinišanis ir ļoti svarīgs nācijas veidošanās faktors. To nedrīkst neņemt vērā arī mūsu laikā. Daikirt popularizēti tēze, saskaņā ar kuru igauņu pilnīga divvalodība ir nacionālās kultūras tālākas attīstības neizbēgams priekšnoteikums, šķiet, ir tikai apriors politisks lozungs. Kā gan mūsdienās, kad igauņu kultūrai jau ir ilgstoša tradīcija, kad igauņu inteliģentu ir vairāk neki jebkad agrik, kad izdevumu igauņu valodā kļūst arvien vairāk, igauņu kultūras attīstība pēkšņi izrādījās neiedomājama bez totālas divvalodības. Protams, pavisam cita lieta ir otras valodas pārvaldīšana svešvalodas līmenī un bagātinoši kontakti kultūras jomi.

Kādas sekas mazas tautas valodai var radīt totāla divvalodība! Ņemot vērā kultūras atšķirības un kultūru līdzīgo līmeni, nav ji-baidis no straujas asimilicijas. Daudz reilik draud valodas struktūras destabilizicija. Vispirms noteiktību zaudē valodas augstākie līmeņi — stilistiskās nianses, precīza runas situācijas uztvere, runas etiķete. Pēc tam seko svārstības vārdu nozīmēs un saistāmībā. Tālāk otras valodas ietekmē mainās teikuma modeļi un parādās novirzes gramatisko formu lietošanas biežumā, nenoteikts kļūst pārvaldījums, rodas aizgūti parazītvārdi un kal-kēti frazeoloģismi, var parādīties novirzes skaņu artikulācijā.

Citas valodas ietekmi var uzskatīt par bagātinošu līdz noteiktai robežai. Pie mums ir pieņemts uzskatīt par bagātinošu jebkuru krievu valodas ietekmi, pat tādu, kas destabilizē citas valodas struktūru (destabilizācija sākas tad, kad savas valodas elementus aizstāj jaunpārņemtl aizguvumi). Vai šāda desta-blllziclja ir bīstama valodai! Tas atkarīgs no valodas sistēmas nelīdzsvarotības pakipes un no ekstralingvlstlskis (irpusvalodiskis) situācijas. Zināma nestabilitāte piemīt visu valodu sistēmām, kurās regulirl noris pirma-ji brīdī pat nepamanāmas pārmaiņas. Valodai ir nepieciešams laiks, bet valodas formācijai — spēks, lai pēc šādām pārmaiņām atkal atgūtu līdzsvaru. Taiu dažreiz situācija var Izrādīties nelabvēlīga, līdzsvara meklējumi var prasīt vairāk laika un vairāk enerģijas nekā ir dotajai valodas formācijai. Tādā gadījumā valodas sistēma var tikt deformēta. Rezultātā radīsies milzums jautājumu: vai drīkst teikt tā vai šitā, vai šim izteicienam ir tikai viena vai vēl kāda cita nozīme utt. Kļūst

zemāks arī valodas sociilais prestižs. Ja vienlaicīgi norisinisies arī kultūras asimilācija, tad var sekot strauja vienas valodas nomaiņa ar citu. Sis process, starp citu, raksturīgs daudzām Padomju Savienības som-ugru tautībām (karēļiem, vepsiem, han-tiem, mansiem u. c,,, arī, piemēram, skaita zini vislielākajai mūsu valsts somugru tautai — mordviešiem — O. B.).

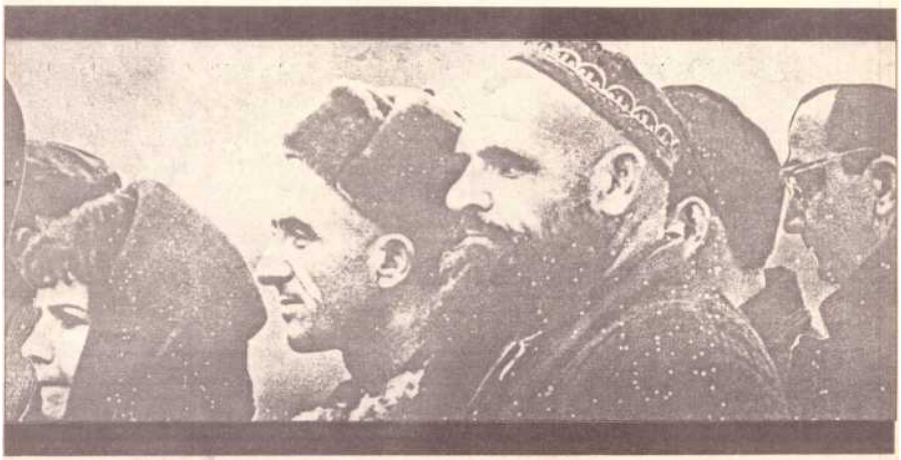

Igauņu valodai nekas tamlīdzīgs pagaidām nedraud. Un tomēr visas uzskaitītās valodas struktūrai svešās iezīmes jau ir konstatējamas. Preses un birokrātijas valodu pārmāc instrukciju un rīkojumu burtiski tulkojumi no krievu valodas, rodas neigauniskas konstrukcijas krievu valodas gramatisko konstrukciju tulkošanai. Arī bērni pakļaujas citas valodas ietekmei. Jāšaubās, vai lingvisti šādas pari-dības nosauks par valodas bagitinišanos.

Kāda ir igauņu valodas struktūras līdzsvara saglabāšanas prognoze totālas un pilnīgas divvalodības gadījumā! Pareizais vārds būtu KRITISKA, ar pastāvīgu briesmu izjūtu. Ne jau lingvisti izlems, vai vajag novest sabiedrību līdz šādam stāvoklim.

Vēsturiskā pieredze ļauj prognozēt arī kreolizētas jauktas valodas kultūrspēju — ar tādu valodu augstas kultūras radīšana nav iespējama. Kad kreolizācija aptver lielu teritoriju, milzīgs garīgās enerģijas daudzums gluži vienkārši iet zudumā.

4. DIVVALODĪBAS SEKAS, KAS SKAR LIELAS TAUTAS VALODU

Vēsture ir pilna ar lielo kultūrvalodu pi-džinizicijas un kreolizicijas brīdinošiem piemēriem.

Daudzas mūsdienu pidžinvalodas, ko lieto Honkongi, Slngapūri, Jaungvineji u. c., radušās uz ang|u valodas pamata. Daži angļu valodas pidžlnvarianti eksistē jau vairākus gadsimtus, bet līdz šim neviens no tiem nav kļuvis par pamatu augsta līmeņa kultūras radīšanai. To funkcionēšanas sfēra — tirdzniecība, darbs, lētas izpriecu iestādes; sociālā piederība — sabiedrības zemākie slāņi. Taču augstākā līmenī pat visvarenā angļu valoda dārgi maksā par vadošo

vietu pasaulē. Tā zaudē savu individualitāti, jo parādās milzīga nenoslīpētas informatīvās un zinātniskās literatūras masa, ko angļu valodā rada autori, kuriem šī valoda nav dzimtā. Acīmredzot pat senas kultūrtradīcijas nespēj pasargāt valodu no vienkāršošanās un zināmas degradācijas, ja šīs valodas runātāju loks ir pārāk neviendabīgs.

Vai var domāt, ka līdzīgas likumsakarības izpaudīsies arī sociālistiskajā sabiedrībā! Pie mums ar lepnumu runā par to, ka krievu valoda pati no sevis k|uvusi par starpnacionālās saziņas valodu darba kolektīvos, armijā, zinātnē, sadzīvē. Bet vai kāds ir papūlējies izpētīt un rūpīgi aprakstīt, kādā formā lielā, izteiksmīgā un kulturālā krievu valoda funkcionē, teiksim, daudznacionālā celtnieku brigādē, tirdzniecības kuģa komandā vai armijas apakšvienībās! Šādus jautājumus pie mums apiet ar līkumu, kaut gan tas ir viens no svarīgākajiem valodas reālās dzīves aspektiem. Dažā labā daudznacionālā kolektīvā krievu valoda ieviešas tik izkropļotā veidā, ka atkal pārvērst to par kultūrvalodu vairs nav iespējams. Arī tāda ir cena, kas jāmaksā valodai, ko izmanto kā starpnacionālās saziņas līdzekli.

Ir acīm redzams arī, ka teritorijās ar ne-krievu tautības pamatiedzīvotājiem krievu valoda kā starpnacionālās saziņas valoda funkcionē primitivizētā formā. Citādi tas arī nevar būt, jo ir visai grūti pilnīgi izjust stilistiskās nianses tādā valodā, kas nav dzimtā. Dažreiz tiek pievērsta uzmanība tam, kā padomju republiku pamatiedzīvotāju valoda ietekmē krievu valodu. (Latvijā, piemēram, aizguvumi рында, рабарбер u. c.) Varbūt šādas novirzes arī bagātina krievu valodu, piešķir tās reģionālajam variantam «vietējo kolorītu», taču tikai kulturālā lietojumā. Taču masveidīgas pusvalodības apstākļos krievu valoda funkcionē kā llngua franca, turklāt nereti vāji apgūta.

Iespējams, ka lielā krievu valoda no šādiem vienkāršojumiem gala rezultātā tomēr necietīs, izkļūs no tiem vairāk vai mazāk sveika un vesela, jo tai ir milzīgi cilvēku resursi un lieli kultūras centri. Taču tās reģionālos variantus ietekmēja un ietekmē vietējās valodas, tāpēc krievu valodas runātājiem un kopējiem nāksies veltīt ne mazums spēku un enerģijas šīs valodas stabilizācijai. Citvalodu ietekme var izplatīties arī ārpus perifērijas. Tā, piemēram, dažas novirzes (neloģiski intonatīvie modeļi) jau ir vērojamas maskaviešu krieviskā runā.

5. DIVVALODĪBAS PSIHOLOĢISKAS PROBLĒMAS

Divvalodības sludinātāji, neapgrūtinot sevi ar pierādījumu meklēšanu, apgalvo, ka mo-nonacionāli kolektīvi deģenerējoties un tiem nepiemītot spēja attīstīt kultūru, toties daudznacionāla kolektīva pārstāvji nepārtraukti saņemot iedvesmojošus kultūrimpulsus. Šādos apgalvojumos kultūras izolācija tiek vienādota ar vienvalodību, bet normāli aktīvi kultūras kontakti — ar daudznacionālu kolektīvu.

Neliela jēdzienu novirze rada pamatu demagoģiskiem apgalvojumiem, kuriem, protams, nav īstenības seguma. Patiešām, tauta, kas dzīvo kultūras izolācijā. Ir lemta atpalicībai — pat ja tā būtu tik liela tauta kā ķīniešu. Taču arī sadzīviska daudzvalodu kombinācija pati par sevi stāvokli neuzlabos. Dabiski, ka daudznacionāla kolektīva darba ražīgums ir augstāks nekā mononacionālam kolektīvam, gadījumā, ja pēdējais ir pilnīgi vienaldzīgs pret darbu. Turpretim citos gadījumos precīzas saziņas grūtības rada darba kolektīvā priekšnoteikumus papildu psiholoģiskam sasprindzinājumam.

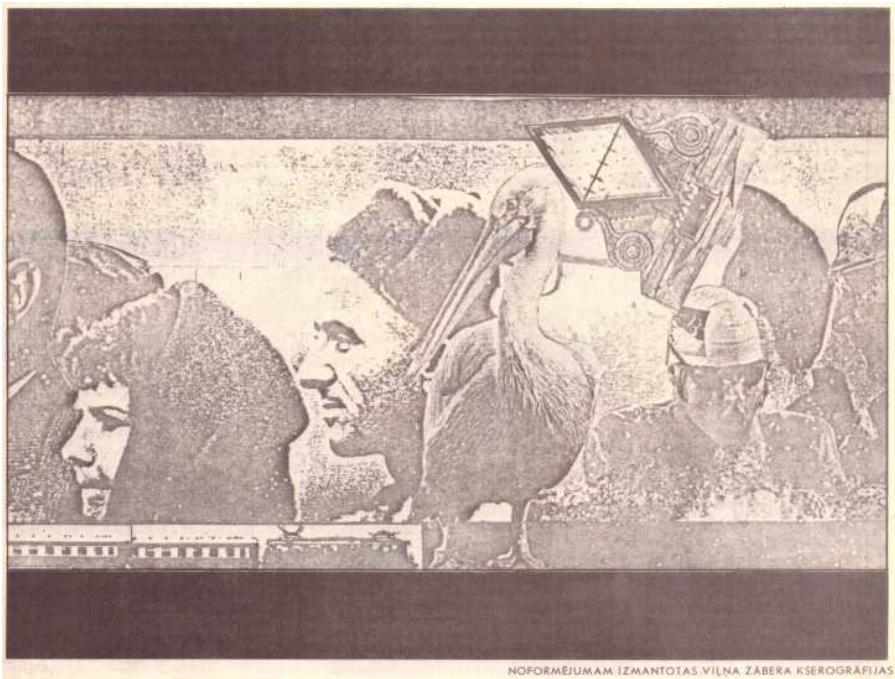

NOFORMĒJUMAM IZMANTOTAS VIĻŅA ZĀBERA KSEROGRĀFIJAS

Te var formulēt noteiktu likumsakarību — jo vienkāršāks darbs (piemēram, grāvja rakšana), jo mazāk vajadzīga sazināšanās precizitāte; jo darbs sarežģītāks (vadošās iestādēs, tieslietās, medicīnā u. tml.), jo augstākam jābūt saziņas precizitātes līmenim, iedomāsimies speciālista (ķirurga, psihologa, psihiatra), kas nepārvalda valodu, sarunu ar pacientu vai savu asistentu! Kurš šādā situācijā ir ieguvējs, kāds ir šis guvums un kāda tā cena!

Par psiholoģiskas spriedzes cēloni var kjūt arī komunikācijas partneru temperamenta un uzvedības atšķirības. To, kas krievam liksies rosīguma izpausme, igaunis uztvers kā agresivitāti, bet igaunim dabisko atturību krievs var uzskatīt par nevēlēšanos kontaktēties. Jau otrajā trešajā tikšanās reizē krievs uztic jaunajam paziņam savas biogrāfijas faktus, kamēr no Igauņa redzesvledokļa tas ir ˆglužl vienkārši nepieklājīgi. To visu ņemot vērā, ir naivi cerēt, ka daudznacionālā kolektīvā ātri radīsies vienots un pilnvērtīgs psiholoģiskais klimats. Divvalodīgu un daudznacionālu kolektīvu

psiholoģiskās problēmas ir ļoti sarežģītas, tās rūpīgi un kompetenti jāizgaismo, lai turpmāk būtu Iespējama šo problēmu nopietna terapija un profilakse.

Par visdabiskāko varētu uzskatīt Jaukto ģimeņu bērnu divvalodību, taču bleil vien tieši šie bērni nav divvalodīgi — vai gan ne tāpēc, ka divvalodība tomēr ir grūts psiholoģisks uzdevums!

Jaukto ģimeņu bērni pie mums var Izvēlēties tēva vai mātes tautību vai arī uzskatīt sevi par krieviem atbilstoši ģimenē lletotaļal valodai, kaut arī neviens no vecākiem nebūtu krievs. Te izpaužas Izvēles demokrātija. Taču patiesībā izvēle nebūt nav tik vienkārša un neproblemātiska. Nereti jauktās ģimenes pie mums tiek iztēlotas kā augstākais ģimenes tips, kas brīvs no nacionāliem aizspriedumiem. Bet kāpēc gan jaukto laulību šķiršanas procents pārsniedz vidējo, kas arī jau pie mums ir sasniedzis pasaules līmenll Ģimenes izjukšana rada noturīgus kompleksus gan vecākiem, gan bērniem. Jauktās ģimenes izjukšanu pavada arī nacionālu aizspriedumu rašanās, kuri Izpaužas kā antipātija pret konkrēto tautību. Piespiedu izvēles situācijā arī bērnam var rasties nacionālie kompleksi. Un, kaut gan laimīgo jaukto laulību skaits ir pietiekami liels, tomēr šķiršanās statistika paliek statistika, kas liecina par to

ģimeņu problēmām, kurās (ģimenēs) dzīve izveidojusies pavisam neatbilstoši naivajai

teorijai.

Bērnu valodas attīstības pakāpe ir tieši saistīta ar vecāku sabiedrisko stāvokli: sabiedrības elitei un inteliģencei Ir vieglāk pārvarēt divvalodības izraisītās grOtības — inteliģentā ģimenē vairāk rēķinās ar paša bērna problēmām, meklē šo problēmu atrisināšanas ceļus (apmāca bērnus mājās, velta viņiem vairāk uzmanības, audzina garīgākā atmosfērā). Bērns divvalodību apgūst viegli vai bez redzamiem sarežģījumiem, ja tā attīstās, tā teikt, pati no sevis, bez organizētas piespiešanas, rotaļājoties, kad otra valoda tiek uztverta tieši līdz tādai pakāpei, līdz kādai tas šajā brīdī iespējams. Taču ir pilnīgi neiespējami cerēt uz šādu nepiespiestību bērnudārzos, kur pieņemta organizēta orientācija uz divvalodību.

Valodas asimilācijas idilliskas teorijas ir tikušas piedāvātas ne vienu reizi vien, dažas no tām pat atspoguļotas daiļliteratūrā. Taču patiesībā strauja valodas un kultūras nomaiņa var novest pie nekulturālības, ko pārvarēt izdosies labākajā gadījumā vairāku paaudžu laikā.

Neizbēgami nākas ņemt vērā arī psiholoģisko spriedzi, ko rada vēsturiskā atmiņa par to rupjo rusifikācijas kampaņu, kuru īstenoja cariskā Krievija pagājušā gadsimta beigās. Pat vismazākā nesmalkjūtība valodas jautājumos, nemaz nerunājot par igauņu valodas kultūrspēju apšaubīšanu, asi atdzīvina šīs atmiņas.

6. SECINĀJUMI

Šobrīd Igaunijā eksistē divi valodu kolektīvi — igauņu valodas un krievu valodas. Starp Igaunijā dzīvojošajiem krieviem maz ir tādu, kas interesējas par igauņu tautas kultūru. Nu jau pieaugusi migrantu otrā paaudze, kurai viņu apdzīvotā zeme ir tikai virkne grūti izrunājamu ģeogrāfisku nosaukumu, bet kultūras dzīve — tāla un sveša parādība. Vai šādā situācijā kaut ko mainīs igauņu masveidīgas divvalodības ieviešana! Tā var kļūt par ieganstu pāriešanai uz krievu valodu darba kolektīvos. Taču tas nemainīs kultūrsituāciju. Vai arī teorija līdz ar visu citu paredz nacionālās kultūras nivelēšanu, atteikšanos no kultūras dzīves igauņu valodā! Viens no divvalodības mērķiem taču ir lielāka sabiedrības integrācija, pamatojoties uz to, ka krievu valoda kļūs par otru dzimto valodu visām Padomju Savienības nekrievu tautībām.

Šāda vienpusīga divvalodības propaganda ir vairāk nekā apšaubāma. Tāpat kā apšaubāma Ir Idllllikl integrācija, ja pārāk lielas Ir atšķirības valodā un kultūrā starp pamatiedzīvotājiem un krluvvalodliko nacionālo grupu. Zinātne apgalvo, ka, jo lielākas Ir atšķirības divu nacionālo grupu kultūrā un valodā, |o vairāk iespējama pusvalodība un puskulturālība. Integrējoši« procesi noved pie reducētas, bet ne vienotas un bagātinātas kultūras rašanās. Iekļuvis reducētās kultūras orbītā, cilvēks vairs nejūtas brīvi ne vienas, ne otras kultūras atmosfērā.

Otrs, mazāk radikāls daudznacionālu sabiedrību Integrācijas ceļš Ir kultūrmotivācija, savstarpēju kultūrlnterešu stimulēšana, saglabājot dzimto valodu.

Mūsdienu pslhollngvlstlkā un pedagoģijā īpaši pasvītro, cik svarīgi ir iegūt izglītību dzimtajā valodā (par to ne vienreiz vien ir izteikusies arī UNESCO). Ne velti Padomju autonomo republiku lauku skolās tiek uzskatīts par svarīgu dot sākotnējo izglītību dzimtajā valodā.

Kādu direktīvu gaismā jautājumu par mācību pamatvalodu izskatīs tuvākās nākotnes

skolā! Jaunais nolikums par vispārizglītojošajām skolām — spilgts birokrātiskās domāšanas paraugs — nerada sevišķas cerības uz līdztiesības iedibināšanu starp krievu valodu un nacionālo republiku valodām. Šis dokuments pat uz papīra neparedz nepieciešamību nopietni mācīties nacionālās valodas skolās ar krievu mācību valodu.

Šobrīd igauņi diezgan asi izjūt savas valodas zemāko stāvokli. Jau vairākus gadus daudzie svinīgie un oficiālie pasākumi Tallinā notiek krievu valodā, igauņu kultūras klātbūtne visos šajos aktos, atklāšanās un apbalvošanās bieži vien aprobežojas ar meitenēm tautastērpos, kuras pasniedz ziedus referentiem.

Praktiski visos valsts dokumentos, sākot ar Igaunijas PSR

konstitūciju un beidzot ar likumu par izglītību, igauņu valodas loma republikas sabiedriskajā dzīvē formulēta neskaidri, garāmejot. It kā negribīgi. Vai tiešām vēl nav skaidrs, ka valoda — tie nav nieki, bet cilvēka eksistences pirmais noteikums, un tam nepieciešama ar likumu noteikta atzīšana un aizsardzība.

Cilvēku par cilvēku padara pirmkārt viņa valoda un viņa kultūra. Pie mums jau kļuvis par paradumu neņemt pietiekami vērā to, ka padomju kultūru veido daudzas atšķirīgas nacionālas kultūras, ka nav tāda jēdziena kā «padomju valoda» un ka gandrīz puse Padomju Savienības iedzīvotāju domā kādā no nekrievu valodām. No oficiālā redzes viedok|a nacionālās, kultūras un valodas atšķirības šķiet kaut kas gandrīz apkaunojošs, ziņas par tām iedzīvotāju skaitīšanas statistiskajos apkopojumos tiek minētas pašā pēdējā vietā. Acīmredzot tā arī rodas pamats priekšstatam, ka ar šādām nebūtiskām parādībām nav jārēķinās, ierīkojot jaunas šahtas, ostas un kosmodromus. Darba resursus aprēķina pēc galvu un roku skaita, tos pārsviež no valsts vienas malas uz otru, it kā cilvēkiem nebūtu ne dzimtenes, ne dzimtās valodas, ne cilvēcisku attieksmju, ne senču kapu, — stipru pozitīvu emociju un psihiska līdzsvara avots — nacionālā pašapziņa un lepnums par dzimto novadu — oficiāli ir devalvēti un tiek uzskatīti par ko negatīvu vai nebūtisku.

Migranti ir pārcēlušies uz Igauniju (vai pārvilināti uz šejieni), labākus dzīves apstākļus meklējot. Viņu vairums materiālos labumus vērtē augstāk par garīgo vajadzību apmierināšanu (par to, starp citu, liecina Tallinas igauņu un krievu teātru apmeklētības vai arī igaunisko un krievisko periodisko izdevumu tirāžas salīdzinājums). Ar to izskaidrojams arī intereses trūkums par citas valodas, vietējās kultūrdzīves valodas apgūšanu. Kas gan notiks ar kultūru, ja, atbilstoši tēzei par proporcionalitāti, puse no Tallinas kultūrdzīves tiks atstāta migrantu ziņā! Starp citu, arī Igaunijas PSR ir publicēti raksti, kuros norādīts, ka galvenais migrācijas stimuls ir sadzīves apstākļi, un atzīmēta daudzu pārceļotāju zemā profesionālā kvalifikācija. Taču migrāciju kopumā šo rakstu autori vērtē pozitīvi, aktīvi izmantojot a priori tēzi, ka pats par sevi jau labs ir viss, kas veicina divvalodības izplatīšanos un daudznacionālu kolektīvu veidošanos. Kultūras dzīves problēmas šai sakarā nemaz netiek ņemtas vērā, bet elementāras spējas sazināties otrā valodā darba procesā tiek skaļi dēvētas par otras valodas pārvaldīšanu. Sādā gadījumā tautību mehāniska sajaukšanās tiek izvirzīta par pašmērķi, bet sekas nevienu nopietni neinteresē un netiek pētītas.

Taču sākt vajadzētu tieši ar kultūras un psiholoģisko seku izpēti. Pilnīga divvalodība nozīmē personības eksistenci divās kultūrās. Cik lielā mērā veselas tautas ir spējīgas ilgākā laika periodā tikt galā ar šādu uzdevumu — tas ir ļoti nopietns jautājums. Pilnīga divvalodība

vai nu reducē visspilgtākās un svarīgākās personības iezīmes, vai arī tās dubulto. Pēdējais pagaidām notiek tikai ar intelektuāliem, augsti izglītotiem cilvēkiem.

Divvalodības pretējo polu veido pusvalodība un puskulturālība, respektīvi, kultūras trūkums. šie pretstati Ir saistīti daudz ciešāk, nekā pie mums pieņemts uzskatīt. Ar to vismaz ir jārēķinās un jābūt gataviem nodrošināt ar darbu lielas jaunatnes masas ar zemu valodas inteliģenci (ja divvalodības programma tomēr tiks realizēta). (Šķiet gan, ka šāda situācija ir jau izveidojusies un to ļoti veicinājusi arī dzimtās valodas gauži pieticīgā vieta vidusskolas programmā — O. B.)

Valstīs, kurās eksistē citvalodu bērnu audzināšanas un izglītošanas problēma (piemēram, Zviedrijā, Kanādā), tiek rekomendēts vispirms pilnībā attīstīt dzimtās valodas iemaņas un tikai pēc tam ķerties pie otrās valodas intensīvas mācīšanās. Otrās valodas apgūšanu rekomendē sākt no otrās trešās klases, jo šīs apgūšanas forsēšana dod negatīvus rezultātus.

Šeit izteiktās domas ir gandrīz pilnīgā pretrunā ar to, kā divvalodību un tās izplatīšanās rezultātus līdz šim pasniedza mūsu prese. Pie mums uz šīm problēmām skatās gana vlrspusīgi, par argumentiem izmantojot neapstrīdamas politiskas direktīvas. Iespējams, dažs labs būs izbrīnīts, ka ne viss ir tik vienkārši, ka cilvēkbērns nav skrūvīte, ko var ieskrūvēt, kur un kā tik sagribas. Varbūt pat grūti noticēt visam augstāk teiktajam — tik daudz pozitīvu divvalodības un jaukto ģimeņu piemēru ir sastopams literatūrā un pat dzīvē. Tā jau tas ir, un tomēr: 1) patiesībā viss ir vēl sarežģītāk (ja noskaidrosies, ka tā nav, tad tomēr saprātīgāk ir vispirms izpētīt lietas būtību un tikai pēc tam pieņemt lēmumus, nevis otrādi, kā pie mums bieži gadās); 2) atsevišķi pozitīvi piemēri nedrīkst būt par pamatu vispārinājumiem, jo tie nedod priekšstatu par patieso situāciju dažādos sabiedrības slāņos, visbiežāk pozitīvos piemērus dod materiāli nodrošinātas vadošo darbinieku vai inteliģences ģimenes, bet runa ir par vispārēju divvalodību;

3) mums piemīt nosliece pārvērtēt savas iespējas un vienkāršot sarežģītas problēmas (tas raksturīgs arī daudziem vecākiem, kuri pārspīlē savu bērnu lingvistiskās spējas).

Daudzu iemeslu dēļ attieksme pret divvalodību nav pietiekami nopietna. Pirmkārt, skaitījās nepieklājīgi pieminēt, ka pie mums eksistē nacionālais jautājums. Otrkārt, padomju socioloģija pēc attīstības līmeņa līdz šim laikam ieņem vienu no pēdējām vietām pasaulē. Kā zināms, šo zinātni pie mums ilgu laiku pieskaitīja pie buržuāziskajām pseido-zinātnēm (līdzīgi kā kibernētiku, ģenētiku, semiotiku u. c.). Tāpēc nav droši ticamas informācijas, piemēram, par padomju cilvēku attieksmi pret valodas problēmām. Ilgu laiku reālo situāciju un problēmas aizvietoja lozungi un aicinājumi, un cilvēkiem

tagad nav viegli noteikt, kur ir viņa personīgās domas un grūtības un kur lozungi (tas, ko parasti atbild masveida aptaujās un tautas skaitīšanā).

Zinātne nav visspēcīga, bet tās secinājumi tomēr Ir derīgāki nekā tukšs optimistisks entuziasms. Mūsdienās zinātnei mēdz būt raksturīgs lielāks skepticisms, nekā patiktu aizrautīgiem fantastiem. Tas attiecas arī uz divvalodību. Un zinātnes uzdevums ir nevis dot optimistiskas prognozes par dažādu kampaņu rezultātiem, bet gan, cita starpā, arī brīdināt.

Ar filoloģijas zinātņu kandidāta

Mati Hinta pārdomām un vērojumiem par divvalodību iepazīstināja OJĀRS BUŠS

VISVALDIS LĀMS

LIKTENĪGAIS 1939. GADS

(ATMIŅU IESKICĒJUMI, FAKTI, PĀRDOMAS, KAS UZRAKSTĪTAS PĒC S. PERESLEGINA RAKSTA «NEJAUŠA UZBRUKUMA GAIDĀS» («AVOTS», 1987., NR. 4) IZLASĪŠANAS.)

Paaudze, kas bija izgājusi pirmā pasaules kara nāves laukus, tolaik neizpratnē vaicāja, «vai patiesi cilvēki nav mācījušies gluži neko?», pusaudži manā vecumā ar kutinošu ziņkāri katru dienu avīzēs meklēja ziņas «par kariem». Mazā Japāna grābj pie rīkles Ķīnas milzeni (paskat vien!!), spāņu traģēdija, varās Sudetos, un tad negaisa mākoņi sabiezē pašu pierobežā. Mantinieka kartogrāfijas institūts veicīgi izdod prāva izmēra Polijas karti — Mantiniekam nav «jāsaskaņo», nav jāplāno papīrs, poligrāfijas jaudas. Viss ir pie rokas, lai tikai būtu pircēji, Bet Pol-ija sabrūk īsā laikā, tik vien Varšava izmisīgi pretojas. Ko darīs Padomju Savienība — brīvības un taisnības aizstāve, revolucionārā cīnītāja pret reakciju, imperiālismu, fašismu? «Atpūta» ievieto fotoattēlu — padomju un vācu virsnieki gluži kā draugi pie padomju tanka Brest-Iit■»vskā. Kā tad tā!?

ilgus gadus ticis skaidrots — ģeniālais St< lins tālredzīgi ieguvis laiku (viņa paša taisnošanās 1941. g. 3. jūlijā); vēlāk atkrīt «ģeniālais», paliek apgalvojums par gudro politiku, par PSRS nesagatavotību karam 1939. gadā. Pie tā sīksti turas arī šodienas «balto laukumu izgaismotāji». Fakti gan liecina ko citu — turklāt tādi fakti, kas nav saklausīti «indīgās, naidīgās balsīs», nav īpaši meklēti speefondos vai arhīvos, tie pieejami katram, kas prot lasīt latviešu, krievu, vācu valodās.

Padomju presē daudzkārt apcerēta angļu— franču negriba noslēgt vienošanos ar PSRS par kopīgu rīcību pret Hitleru. Šai Rietumu demokrātiju samierināšanās politikai par upuri jau kritušas Austrija un

Čehoslovakija, Lietuvai atrauts Klaipēdas apgabals, kārta pienākusi Polijai, kuras tuvredzīgie (nevis «ģeniālie», kā Staļins) vadītāji vēl pirms gada biedrojušies ar Hitleru, lai sagrābtu iekāroto Čehoslovakijas pierobežas rajonu. Varbūt Moscic-kis, Beks, Smiglijs-Ridzs arīdzan centās «gūt laiku sagatavoties»? Nu vācu kaujas rati dārd pie poļu robežām. Beidzot angļiem un frančiem ir gana — viņi nepārprotami pasaka Hitleram, ka šoreiz vairs nepiekāpsies. Taču sarunās ar Padomju Savienību turpinās bezgalīga «gumijas stiepšana». Līdz pat šai dienai apgalvo, ka no angļu—franču puses tas darīts ar ļauni viltīgu nolūku virzīt vācu agresiju uz Austrumiem; bet kādā veidā tas varētu notikt, ja Poliju nodrošināja (drīzumā gan pierādījās, ka nepavisam nenodrošināja) līgums ar Rietumiem, un padomju robežai vācieši varēja piekļūt, tikai sagrābjot Poliju.

Parasti atbild: Rietumi Hitleram norādīja ceļu cauri Baltijas valstīm. 1939. gada vasarā gan bija nepārprotami redzams, ka trešās valsts spiediens tiek koncentrēts pret Poliju, ka Baltija Hitleram vismaz pagaidām ir vienaldzīga; Berlīnē jau bija pieņemti tālejoši plāni, tur nevienam nenāca prātā uzklausīt padomdevējus, ko labi saprata kā Parīzē, tā Londonā. Vācu iecerētais zibenskarš prasīja plašumus, kur iespējami vērienīgi manevri. Tas skaidri parādījās 1941. gada vasarā, kad grupējuma «Nord» galvenais trieciens apgāja Latviju un Igauniju. Polijai bija jākļūst par placdarmu lieluzbrukumam pret Padomju Savienību.

Tad kāpēc Rietumi vairījās sadarboties ar Staļinu? Nav apšaubāms, ka Francijas un Anglijas valdībām bija zināms par masu represijām Padomju Savienībā, zināms, ka par «imperiālistu spiegiem» apvainoti un nobendēti milzums nevainīgu cilvēku. Dabiski, ka uz Staļinu un staļinistiem Rietumu valstsvīri skatījās ar pretīgumu un aizdomām, kuras M. Ļitvinovs nespēja kliedēt. Vārdi ārpolitikā nedrīkst nesaskanēt ar darbiem pašu mājās. Arī hitlerieši skaļos vārdos uzstājās par sociālismu, tautu tiesībām un . . . mieru. Daudzi «vēstures izgaismotāji» šo patiesību neparko negrib atcerēties.

Bet 1939. gadā lielvalstu attiecības bija jau tiktāl sastrēgušas, ka visu noteica spēks, tātad — kam vairāk kaujas ratu, diž-gabalu, lidmašīnu, apmācītu karavīru. Un šai ziņā Padomju Savienībai, ar dažām iebildēm par bruņojuma kvalitāti, bija pati spēcīgākā militārā vara Eiropā, ja ne visā pasaulē.

Minēšu faktus.

1987. gada decembrī Vācijas Demokrātiskās Republikas mēneša avīzē «Horizonf» pārpublicēts fragments («Padomju diplomātijas trauksmainie gadi») no raksta PSRS Ārlietu ministrijas izdevumā «Meždunarodnaja žizņ» (tā paša gada oktobra numurā). Raksta autors — bijušais PSRS vēstnieks VDR Vladimirs Semjonovs.— uzskaita bruņoto spēku stiprumu, ko PSRS piedāvājusi Anglijai un Francijai

uzstādīt pret Hitleru: 136 dīvizijas ar 5000 smagajiem dižgabaliem, 9000 līdz 10 000 tanku un 5000 līdz 5500 kaujas lidmašīnu. Salīdzinājumam nosaukšu citus skaitļus, kas daļēji ņemti no publikācijām padomju presē, daļēji no vērmahta ģenerāļa Mellentīna grāmatas «Tanku kaujas otrā pasaules kara gados», kas krievu tulkojumā izdota izdevniecībā «Vojenkņigizdat». Vācu 1940. gada pavasara ofensīvā, kas beidzās ar pilnīgu Francijas sagrāvi, bija sakopotas 109 divī-' zijas un nepilni četrarpustūkstoši tanku. Mellentīns, polemizēdams ar Rietumu vēsturniekiem, kas akcentus likuši uz vācu tanku milzīgo pārspēku, uzsver, ka īstenībā pārspēks bijis frančiem, angļiem, beļģiem — cik atceros, tuvu 5000. Tātad visu tanku kopskaits, kas abās pusēs piedalījās «kaujā par Franciju», atpalika no tā tanku skaita, ko Padomju Savienība bija spējīga Eiropā uzstādīt viena pati.

Polijā vācieši iebruka ar 60 divīzijām; par kaujas ratiem Mellentīns piebilst, ka gan skaitliskā, gan īpaši tehniskā ziņā vācu karotāji varējuši vēlēties vairāk — lielākajai daļai tanku ugunsšaujamais ierocis bijis lielkalibra ložmetējs, tātad īstenībā tanketes. Šis kāpurķēžu kaujas ratu tips jau 1940. gadā pazuda no visu lielvalstu armijām: pārāk plānām bruņām un ar pārāk niecīgu ugunsspēku. Taču pret poļu jātniekiem tanketes bija briesmīgs ierocis. 1941. gada vasarā Rīgas kinoteātros demonstrēja dokumentālo filmu «Uzvara Rietumos», tajā bija ietverti arī kadri no vācu kaujas ratu sadursmēm ar poļu kavalēriju — skati bija satriecoši.

Par vācu un poļu gaisa spēkiem datus sniedz Vācijas Demokrātiskajā Republikā izdotā un savulaik Rīgas «Globusā» nopērkamā grāmata: Olaf Groehler, «Geschichfe des *Luftkriegs»* (Gaisa kara vēsture).Tolaik luft-vafei pavisam bija 3500 kaujas lidmašīnu, no tām pret Poliju vērstas 2093, pārējie spēki, galvenokārt iznīcinātāji (723), paturēti rietumos. Hitlers nevarēja pamest Rūras rūpniecību neaizsargātu pret angļu—franču uzlidojumiem, tāpēc Polijā iznīcinātāju bija 456. Un tiem nācās krietni papūlēties, lai satriektu poļu 463 kaujas mašīnu stipro (īstenībā vājo) aviāciju. Poļu standartiznīcinātājs PZL-11 bija ar neievelkamām skrietulēm, bez radiotelefona, bruņojumā, kā arī ātrumā tālu atpalika no meserščmitiem (pat no Latvijas aviācijas angļu *«Gloster*—Gladiator»), un tomēr — 114 šie iznīcinātāji, gaisa kaujās bojā iedami, aizrāva sev līdzi iznīcībā 120 vācu mašīnas; pavisam vācu gaisa spēki Polijas kampaņā zaudēja 521 lidmašīnu. Jāatzīmē, ka vācu bumbveži nometa uz Varšavu 5818 tonnas tērauda un sprāgstvielu — uz Drēzdeni visā kara laikā nokrita bumbas «tikai» 1989 tonnu kopsvarā. Visumā uz Poliju 1939. gada septembrī gaisa bombardēšanā nogāztas 19 589 tonnas. Polijas kampaņa vāciešiem nebija nekāds pastaigas gājiens, bet gan saspringta kauja, par uzvaru maksājot ar 25% lidmašīnu

zaudējumu, arī ar vairākām tan-kešu kapsētām, kur Guderiāna kaujas rati uzrāvās uz poļu prettanku lielgabaliem.

Kāds salīdzinoši bija PSRS un Vācijas politiskais, saimnieciskais un militārais stāvoklis 1939. gada rudenī? Politiski Hitlers bija visas pasaules priekšā atklājies kā negodīgs kara provocētājs, svinīgi parakstīto līgumu lauzējs. Pat Hitlera draugs Musolīni joprojām vilcinājās ar klaju piesliešanos tādam sabiedrotajam, Balkāni bija naidīgi Hitleram, Rumānijas valdnieka Karola gribu vadīja viņa favorīte ebrejiete Lupesku kundze, un rumāņu naftas lauki palika slēgti vērmahtam, Skandināvija norobežojās no Vācijas, Šveice un Beniluksa zemes tāpat. Izolēta no pasaules, trešā valsts pagaidām iztika ar uzkrātajām rezervēm; tas pats Mellentīns liecina, ka niķeļa trūkuma dēļ militārajā rūpniecībā radies īpaši smags stāvoklis. Franču uzbrukumi Zārbrikenai gan bija gaužām bezzobaini, Rietumu demokrātijas vēl nebija nobriedušas īstam karam. Neraugoties uz to, cīnīties pret Padomju Savie nību Hitlers nepavisam nespēja. Kā savā grāmatā ļoti argumentēti (balstoties uz trešās valsts dokumentu analīzi) pierāda jau minētais

VDR autors Frēlers, visa hitleriskā kara mašinērija bija uzbūvēta uz īsu, graujošu «blickrīgu» un garāku spēku atjaunošanas posmu koncepcijas — ilgstošai nepārtrauktai karošanai Vācijai trūka materiālo resursu. To pašu apliecina arī Mellentīns un netieši vācu ģenerālštāba priekšnieks Halders savā dienasgrāmatā (arī to krieviski tulkotu laidusi klajā izdevniecība «Vojenkņigizdat».) Un vērmahts bija «izpumpējies» Polijā, un Hitleram atelpas iegūšana bija dzīvības vai nāves jautājums. Staļins šo atelpu laipni deva.

PSRS ārlietu tautas komisāra Ļitvinova pūles saliedēt demokrātisko valstu spēkus, Tautu Savienības ideju aktīva aizstāvēšana bija radījusi pozitīvu atbalsi pasaulē; turklāt tai laikā, neievērojot jau notikušās «skatu prāvas» (Ļeņina līdzstrādnieku iznīcināšana), Vakareiropā plašas sociālistisko ideju ietekmētas aprindas joprojām raudzījās uz Padomju Savienību kā uz visas cilvēces cerību. 1939. gada vasarā Sarkanarmija bija iepērusi japāņus tik pamatīgi, ka visus vēlākos kara gadus, arī tad, kad vācieši stāvēja pie Volgas, samuraji neuzdrošinājās pacelt zobenu pret Tālajiem Austrumiem. Padomju rūpniecībai netrūka materiālo resursu, Urāli tālaika aviāci-

	PSRS	Anglija	Vācija	ASV
1939. g.	10 382	7940	8295	2141
1941. g.	11 950	20 094	12 414	19 433

Tālaika lidmašīnas (neskaitot tiešos zaudējumus) frontē nolietojās vienā divos mēnešos. Cik gadu vācu rūpniecība spētu to izturēt?

Bez šaubām — Padomju Bruņoto Spēku kaujas spējas jūtami vājināja 1937. gadā pasāktā militāro vadītāju slepkavošana; Sarkanarmija kļuva kā milzis, kam staļinisms nepārtraukti iznīcina smadzeņu šūnas, to atsedza jau somu karš. Bet tāda paveida «iegūtā laika izmantošana» turpinājās līdz pat vēl 1941. gada vasarai.

Par Baltijas valstīm.īpaši.

Lietuva pēc Klaipēdas atņemšanas nevarēja būt draudzīga Hitleram; Latvijas valdībai Hitlers 1939. gada pavasarī piedāvāja savienību (Latvijā būtu jāizveido vācu garnizoni), vienīgais, kurš Ulmaņa kabinetā iestājās par jāvārdu Vācijai, bija finansu' ministrs A. Valdmanis, un viņu nekavējoties izslēdza no valdības. Kārļa Ulmaņa vara nebija fašistiska diktatūra, kā tas bez jebkāda pamatojuma tiek apgalvots — Ulmanis savai valdībai bija saņēmis konstitucionālu apstiprinājumu un pēc tam nelikumīgi padzinis parlamentu; latviešu fašisti — pēr-jai bija neaizsniedzami, dzīvā spēka rezerves gandrīz divarpusreiz lielākas nekā Vācijai; padomju tanks bija kaujasspējīgāks par vācu tanketi, lidmašīnu skaits lielāks. Padomju iznīcinātāji tehniski atpalika no meseršmitiem, taču bija krietni pārāki par PZL-11, kas, kā jau minēts, cīnījās visai veiksmīgi. Interesants ir hitleriešu kara speciālistu 1941. gada spriedums, kuru Grēlers kritizē kā pārspīlēti zemu: par galīgi novecojušiem uzskatīti padomju smagie bumbveži, transporta un jūras lidaparāti, nedaudz augstāk vērtētas izlūkošanas un triecienlidmašīnas, kamēr iznīcinātāji un daļa vidējo bumbvežu atzīti par labiem. Tā spriests pusotru gadu pēc 1939. gada septembra, kad vācu konstruktori un tehniķi bija jau krietni pastrādājuši uz priekšu, un, cik ātri, apstākļu spiesta, attīstās kara tehnika ir vispārzināms. Tātad 1939. gada rudenī padomju gaisa spēki tehniski zināmā mērā atpalika, toties skaitliski, kā arī nepieciešamo rezervju nodrošinājumā tālu pārspēja vācu pāri palikušās pusotra tūkstoša lidmašīnas. Hitlers vēl varēja pārsviest nedaudz iznīcinātāju no Rietumu frontes, steigā kaut ko uzbūvēt. Tas arī viss,.

Gada laikā uzbūvētās lidmašīnas (pēc Grē-lera):

koņkrustieši tika nesaudzīgi vajāti, Ulmanis sadarbojās ar ebreju finansu kapitāla pārstāvi M. Dubinu, deva patvērumu Vācijas ebrejiem (piem., Leo Blecham), tālab hitlerieši viņa valdību apzīmēja par žīdiski plu-tokrātisku kliķi. Diktatūras laikā Ulmanis centās paplašināt savu sociālo bāzi, un vienā ziņā tauta tiešām bija vienota: gan kreisi noskaņotā strādniecība, gan jaunsaimnieki uz bijušajām baronu zemēm, gan pilsonība, visi, ar retiem izņēmumiem, neuzticējās Hitlera Vācijai, cerēja uz PSRS palīdzību briesmu brīdī. Tas arī vedināja Ulmani atsaukties Ļitvinova ārpolitikai — mierīga līdzāspastāvēšana, neiejaukšanās citu valstu iekšējās lietās. Latvijai bija četras kadru divīzijas, kas kara gadījumā izvērstos par astoņām, kā arī labi nostādīta militārā sagatavošana, ievērojams lidotāju skaits. Liepājā

būvēja KOD tjpa divplākšņus, monoplānus izgatavoja VEF. Bruņojums maz atbilda modernā kara prasībām; Staļina uzspiestajā savstarpējās palīdzības paktā bija paredzēts, ka Latvija saņems padomju ieročus. Ja šis pakts būtu turēts godā, Baltijas valsti pret

Hitlera agresiju varētu kopā uzstādīt kādas 20 kaujasspējīgas divīzijas, kas droši nosegtu padomju Baltkrievijas grupējuma labo flangu. Taču 1941. gadā Latvijas militārais spēks bija sagrauts un no nežēlīgajām represijām izvairījušies militārie darbinieki meklēja glābiņu pie hitleriešiem. Cita ceļa viņiem vairs nebija. Plašos tautas slāņos valdīja apjukums, arī sašutums un naids.

Manuprāt, neuzbrukšanas līgumu 1939. gadā starp PSRS un Vāciju varēja arī noslēgt; Hitleram uzkrītot Polijai, PSRS kā Tautu Savienības locekle bija tiesiska līgumu denonsēt, morāli tas bija pat pienākums. Protams, pakts palika spēkā. Neiedomājama godprātība līgumattiecībās ar agresoru! Tādu derēja izrādīt pret Somiju un Baltijas valstīm. 1938. gadā, kad Rietumu valstis Minhenē vārda tiešā nozīmē nodeva Cehoslovakiju, PSRS deklarēja, ka gatava viena pati sniegt palīdzību agresijas upurim. Tātad — arī kara gadījumā riskējot palikt viena. Bet 1939. gadā, kad Francija un Anglija jau pieteikušas karu Vācijai, Polija varonīgi cīnās, Sarkanarmija pēkšņi kļuvusi pilnīgi nesagatavota karam. Tas nepavisam neskan pārliecinoši.

Laikam gan, tāpat kā gadu iepriekš Varšavas nelgas, nu arī «ģeniālais» Staļins bija gatavs sadarboties ar Hitleru, lai pakamptu Jūdasa kumosu — bijušās cara impērijas zemes, un «ģēnijs» uzkodās uz āķa, palaida garām iespēju saņemt pie rīkles fašistisko agresoru. Bet varbūt jārunā par «dvēseļu radniecību» — abi ar aukstām asinīm iznīcināja komunistus, kamēr 1941. gada jūnijā Staļins piedzīvoja nervu šoku un 1945. gada aprīlī Hitlers apraudājās par Gēringa atkrišanu. Jā, garīga nodevība sāp pat masu slepkavām. Bet Hitlers gūto laiku izmantoja lietderīgi — sagrāba Eiropu, kuras rūpniecība un resursi gan tieši, gan arī netieši nu piederēja viņam, vācu tautai nebija jāpārtiek no runkuļu zupām kā iepriekšējā karā, trūkstošās olbaltumvielas deva okeāna zivis; vācu kara mašīna darbojās uz zviedru lodīšu gultņiem, ar rumāņu degvielu. Vācu zaldātu ēdienkartē bija grieķu vīģes, mandeles, franču konjaks, portugāļu sardīnes . . . Un, kad Hitlers karam jutās pietiekami sagatavots, viņš pasniedza Molotova parakstīto un Staļina akceptēto rēķinu Padomju Savienības tautām. 1941. gada pavasarī no Baltijas līdz Melnajai jūrai pie PSRS robežām pulcējās skaitliski četrreiz vairāk un arī kvalitatīvi spēcīgāk bruņoti vācu zaldāti nekā 1939. gada rudenī — kaujās norūdīti, uzvaru apskurbināti, svēti ticēdami fīrera «ģēnijam». Tiem blakus vācu sabiedrotie, kas par tādiem bija kļuvuši pēc tam, kad Ļitvinovu ārpolitikas vadībā nomainīja Molotovs.

Amorāla politika vienmēr bijusi runga ar diviem galiem.

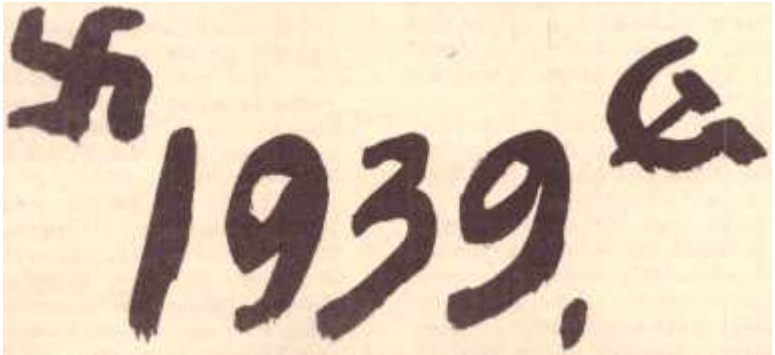

LAIKS PĀRDOMĀT UN STRĀDĀT

Žurnālista Oļega Mihaļēviča saruna ar LĻKJS CK Sporta un aizsardzības masu darba nodaļas vadītāja pienākumu izpildītāju Andri Dzeni.

— Andri, mūsu saruna notiek laikā, kad sabiedrībā tiek pārvērtētas daudzas, agrāk šķietami nesatricināmas tēzes. Taču jaunā domāšana, kā apgalvo publicisti, prasa vīrišķību. Būt godīgam nozīmē būt drosmīgam. Tāpēc mēģināsim godīgi un vīrišķīgi atbildēt uz dažiem jautājumiem, kas saistīti ar Jūsu pamatnodarbošanos. Tātad — ar militāri patriotisko audzināšanu. Vai miermīlīgā valstī tā maz vajadzīga!

— Un kā vēl! Es pat teiktu, tā vispār ir svarīgāka par citiem virzieniem. Iespējams, termins nav pārāk veiksmīgs, jo sākas ar vārdu «militāri», šai ziņā piekrītu raksta «Vai mieru var izcīnīt ar ieročiem!» («Avots», nr. 7, 88) autoram. Taču šī darba patiesā jēga ... Varbūt

mazliet par sevi. Manā ģimenē neviens nav bijis saistīts ar armiju. Esmu dzimis jēkabpilietis. Pilsētas centrā ir karavīru — atbrīvotāju parks. Izej pastaigāties — vienā pusē Brāļu kapi, otrā — piemineklis, kara veterāni ordeņotām krūtīm ... Tā taču mūsu vēsture! Un tā ir jāzina! Tā arī visa audzināšana. Pieminēt gan upurus un pārestības, gan varoņdarbus un uzvaras. Pieminēt un zināt. Un tā jābūt vienmēr, lai kādi laiki. Tagad samanu citu galējību. Sak, gana par latviešu sarkanajiem strēlniekiem, par Lielā Tēvijas kara cīnītājiem, par viņiem jau daudz runāts, viņu atdusas vietas tāpat augstā līmenī, nu labiekārtosim zviedru, vācu un citu karavīru kapus. Bet vai drīkst teikt «gana» par kaut ko, kas vēsturē ierakstīts! Mazajā Juglā vienuviet apglabāti gan mūsu, gan vācu karavīri. It kā jau tā neklājas. Kremt. Bet vēsturi nepārtaisīsi. Tā ir tāda, kāda ir.

— Tātad audzināšana ar piemiņu ... Piekrītu bez iebildēm. Taču tas attiecināms uz termina otro daļu — «patriotiskā». Bet kara spēles «Kāvi», «Ērglēns»! Ko tās spēj ieaudzināt jaunietī! Vai vēlēšanos nospiest «gaili»!

— Manuprāt, šo spēļu nozīme nav jāpārspīlē. Bērnībā visi esam «karojuši». Viens bija izlūks, otrs — spiegs, bet visi gribēja būt «mūsējie» un — uzvarētāji. Karavīri interna-cionālisti, atgriezušies no Afganistānas, tās ne par mata tiesu nevērtē augstāk kā bērnu spēles, kaut organizētāji ir pieaugušie, pat militārpersonas. Sporta elements gan pastāv, tur nu nav šaubu. Jaunieši pierod pie organizētības, disciplīnas, kārtības. Domāju, tas nāk par labu ne tikai puišiem, bet arī meitenēm. Parastajās skolas nodarbībās tas ne vienmēr izdodas. Vai tad sportisks augums, stāja, ko dēvējam par militāru, nav tīkamāka par tricelīgu miesu un ļodzīgu gaitu!

Arī šaušanas prasme nav nekas peļams. Tas ir labs sports. Mēs taču neiestājamies pret tik senu nodarbi kā medības. Un armijai tik tiešām ir jāsagatavo! Turklāt mūsu armija, manuprāt, ir ļoti humāna. Jā gan — neesmu pārteicies. Armijas reglaments balstās uz humānismu. Padomājiet tik, cik armijā viegla dzīve! Man personiski, dienestam beidzoties, likās, ka nekas labāks nav iedomājams. Pat prātoju, vai nepalikt armijā. Zināju, ka no rīta mani laicīgi pamodinās, brokastis jau būs galdā, ka neļaus staigāt noplīsušam un netīram, ka biedri ir jāsveicina . . . Tas taču brīnišķīgi. Iespējams, man bija veicies, ne mums «veči» bija, ne mūs kāds sita, mēs bijām īsti biedri.

— Atliek Jūs tikai apskaust. Tiesa, man šāds «humānisms» bez izvēles brīvības nešķiet vērtīgs. Drīzāk personību nivelējošs. Kaut gan — sabiedrības pieredzi veido atsevišķu tās locekļu pieredze, un manējā neļauj skatīt tik idillisku ainu.

— Armijā, zināms, visādi var gadīties, tagad par to daudz raksta. Tajā, tāpat kā citās jomās, iekļūst arī apšaubāmas morāles cilvēki. Starp citu, mūsu vadam reiz nācās ar rokām, bez izkapts, cirpt zālienu

— kādus simt metrus. Nu domāju: vai tas mums kaitēja! Tagad zinām: ar rokām visu var padarīt, pat zāli izpļaut.

— Mar gan negribētos būt Jūsu vietā . .. Audzināšanas darba rezultāts nemēdz būt acīm redzams, to nenosvērsi, nepataustīsi ai rokām. Un tomēr: kaut kādi rādītāji laikam pastāv, nu, kaut vai, kā tas iegājies, atskaitei par paveikto! Kas veido šo rezultātu!

— Es jau pats nezinu. Man neviens nekādas atskaites neprasa. Un nav jau arī vaļas. Ka tik pagūtu izdarīt to, kas CK plānā paredzēts. Lūk, varu minēt dažus punktus. Sarīkot zinātniski praktisko konferenci par latviešu strēlnieku divīziju, tikšanos ar rezerves karavīriem internacionālistiem; pārgājieni pa kauju un darba slavas vietām, piemiņas sardze, robežkaraspēka nedēļa, tūristu salidojumi, latviešu Sarkano strēlnieku diena, cerību starti... Kā redzat, pasākumi notiek ik pēc divām trim dienām. Par tiem arī atskaitos. Un daudzi, kas piedalījušies pasākumos, tā vien grib atkal doties pārgājienā. Bet tie nemaz nav tik viegli. Ziemā, piemēram, veselu nedēju uz slēpēm, ar nakšņošanu teltīs — arī visbargākajā salā, daži pat bija mazliet apsaldējušies. Vienalga saka: gribam vēl. Tātad tas ir vajadzīgs.

FOTO

— Par pārgājieniem viss saprotams. Skaidrs arī kas cits:, vienam cilvēkam nav pa spēkam aptvert plašu jautājumu loku tā, lai būtu jūtama atdeve, vajadzīgi palīgi, šai gadījumā acīmredzot brīvprātīgi. Kas tie ir!

— Pamatā, protams, kara veterāni, gados veci cilvēki. Iespējams, tāpēc mūsu pasākumus apmeklē arvien mazāk jauniešu. Un tā ir komjaunatnes kopīga problēma. Acīmredzot viņus vairāk saista jaunās

apvienības, jaunais jau vienmēr vairāk pievelk.

— Tagad to dēvē par «uzticības krīzi», ko radījis gadiem ilgais «komjaunatnes darbs». Un kas tagad notiek ar bijušo «afgāņu» klubu «Salanga»! Vai tas vispār pastāv!

— Pastāv. To pārzina Latvijas Komjaunatnes Centrālā Komiteja. Tiesa, *šis* jautājums nav no patīkamajiem. Savā laikā piedāvājām «afgāņiem» iekļauties jauno rezerves karavīru padomēs. Rīdziniekiem šī forma nebija pa prātam, viņi gribēja savu klubu. Par tā izveidošanu tika spriests ilgi, mūs pat kritizēja avīzē «Sovetskaja Latvija», kas bija sarīkojusi par šo jautājumu apaļo galdu, tiesa, «aizmirsa» uzaicināt komjaunatnes CK pārstāvjus. Galu galā kluba statūti, tāme un tml. tika apstiprināti, piešķirta visai plaša telpa Raiņa bulvārī 2, un puiši ar entuziasmu metās to apgūt. Jāatzīst, apgūšanas metodes bija izraudzītas, varētu sacīt, pārgalvīgākas, nekā būtu vēlams, tagad nākas gādāt, lai iedzīvotājiem kompensētu no pagraba pazudušo malku. Neņemos spriest, kas tur iznāks. Žēl vienīgi, ka laba iecere iekārtot vietu, kur jauniešiem satikties, pasportot, ievirzās tādā gultnē. Manuprāt, to pašu bez liekām organizatoriskām problēmām varēja izdarīt jauno rezerves karavīru padomes ietvaros.

— Varbūt atbaida vecie ietvari! Cik tajos muļķību, nejēdzību pastrādāts! Kaut gan, šķiet, esmu neprecīzs. «Ietvaros» jau tikpat kā nekas darīts netika.

— Es gan nebūtu tik kategorisks. Ar militārpatriotisko audzināšanu vienmēr ir nodarbojušies un joprojām nodarbojas daudz cilvēku, un kaut kādai atdevei, neapšaubāmi, jābūt. Ka nepietiekama — jā, tā cita lieta. Un iemesli man ir zināmi. Vispirms jau — nav viena, konkrēta atbildīgā. Padomājiet, kam tik militārpatriotiskais darbs netiek «piekabināts»! Komjaunatnei, DOSAAF, civilajai aizsardzībai, arī skolai, kara komisariātam. Valsts sporta komitejai... Cilvēku daudz, bet iznāk, ka laika atliek tikai atskaišu rakstīšanai savai un citām organizācijām. Visam jābūt vienās rokās.

— Un tas palīdzēs pārvarēt jauniešu neuzticēšanos armijai! Nav taču noslēpums, ar kādām grūtībām saskaras kara skolas, ka dažs jauniesaucamais gatavs uz jebkādu soli, lai «neizsvītrotu no dzīves» divus trīs dienesta gadus ... Vai cēloņi nav meklējami pašā armijā! Šodien lielas cerības tiek saistītas ar partijas Vissavienības konferenci. Kā *Jūs* domājat, vai tajā spriedīs par izmaiņām šajā jomā!

— Domāju, jā. Ar vienu vēzienu, protams, nekas netiks atrisināts. Vajadzīgas ļoti lielas izmaiņas. Jūs, lūk, runājat par izvēles brīvību. Kad tēvija briesmās, izvēles, protams, nav. Mierīgā laikā gan cilvēkam gribas, lai viņam būtu zināmas garantijas — ja reiz jādien, tad tādā vietā, ko pats esi izvēlējies. Tas attiecas gan uz ierindniekiem, gan topošajiem virsniekiem. Visus, saprotams, neizvietosi uz kuģa «Komsomoļec Latvii», karaspēka daļas var atrasties arī tur, kur neviens

negribētu nokļūt. Bet šeit varētu pielietot sacensību sistēmu. Pieņemsim, kara komisariātā man piedāvās un es sākumā izraudzīšos karaspēka veidu, tad specialitāti, reģionu, visbeidzot arī konkrētu dienesta vietu, piemēram, latviešu Sarkano strēlnieku vārdā nosaukto robežapsardzes daļu. Tā gan! Bet kādas tev atestātā atzīmes! Vai zini valodas! Ja pretendē uz konkrētu reģionu — raugies, kāds rādītājs vēl var tev nākt par labu, esi centīgs mācībās, darbā un tā tālāk. Tas, protams, prasa piepūli, sistemātisku darbu. Droši *vien* daudzi ietu arī uz kara skolām, ja būtu pārliecināti, ka dienesta vietas izvēle atkarīga no viņiem pašiem, nevis no citu gribas. Tik tiešām — vai latvietis ies kara skolā, ja zinās, ka būs spiests gadiem ilgi būt projām no Latvijas! Vārdu sakot, šis jautājums, neapšaubāmi, jānokārto.

LAUPITAJU FILOZOFIJA

(HITLERISKĀ IDEOLOĢIJA UN PROPAGANDA)

Žurnāla 9. nr. sāksim publicēt filozofa Viļņa Zariņa apcerējumu «Laupītāju filozofija jeb hitlerisma ideoloģija un propaganda». Šajā numurā publicējam priekšvārdu, kas, atšķirībā no apcerējuma, rakstīta pirms

1988. gadā.

apmēram divdesmit gadiem, tapis

šis apcerējums nav radies tīri akadēmisku apsvērumu vai iekšēju pārdomu rezultātā. Tā sarakstīšanu lielā mērā ietekmējuši mani bērnības iespaidi un pārdzīvojumi okupācijas periodā. Vācu okupācijas perioda sākumā man tikko bija palikuši 11 gadi. Toreiz mana ģimene dzīvoja Rīgas Jūrmalā, bet es diezgan bieži braucu tēvam līdzi uz Rīgu, galvenokārt, lai apmeklētu muzejus un dažādas izstādes.

Lai gan mana ģimene un citi tuvākie radinieki šajā laikā netika represēti, tomēr šie gadi spilgti palikuši atmiņā. Ne tikai ar materiāla rakstura grūtībām, kas tad k|uva arvien lielākas, bet galvenokārt kā laiks, kad atklāti jutu un smagi pārdzīvoju dažādus ierobežojumus un diskriminācijas pasākumus attiecībā uz savu tautu, tās valodu un kultūru.

Bērnībā ikvienam ir vēlēšanās būt pašu labāko vidū vai vismaz justies pilnvērtīgam. Bērns katru netaisnību un pārestību, kas vērsta pret viņa ģimeni un viņa tautu, izjūt daudz smagāk kā pieaugušais. Varbūt tādēļ līdz pat šai dienai man no 1942. gada vasaras palicis prātā uzraksts pie viesnīcas «Metropol» durvīm, kuru stikli tad mirdzēja daudz spožāk nekā tagad: «Ieeja tikai valsts-vāciešiem», vispirms vācu, tad arī latviešu valodā. Man nebija nekādas vajadzības šajā viesnīcā ieiet. Daudz lielāka interese tad būtu bijusi vismaz izstaigāt Armijas Ekonomisko veikalu (ko tagad sauc par Rīgas Centrālo universālveikalu), kura durvis rotāja līdzīgs uzraksts, bet, ja arī būtu tur iekļuvis, varētu tikai skatīties, jo par naudu, kas toreiz bija vai varēja būt manā rīcībā, proti, reihsmarkām jeb okupācijas

markām, tur nepārdeva ne mazāko nieciņu.

Tomēr tieši pie sev pilnīgi nevajadzīgās viesnīcas pirmo reizi iedomājos: «Ja šāda kārtība pastāvēs ilgi, tad nekāda varbūtēja mana vēlēšanās tai pielāgoties, centība un padevība nelīdzēs. Tik un tā būšu un palikšu otrās šķiras cilvēks tādēļ vien, ka esmu latvietis, nevis vācietis.»

Tālaika bērni lielajā politikā nebija gluži nezinoši. Lai gan avīzes regulāri lasīju un ziņas latviešu valodā ik dienas klausījos tikai no deviņu gadu vecuma, it īpaši kopš 1939. gada septembra, līdzās tām centos uzzināt un dažkārt arī uzzināju šo to no tā, ko tēvs bija noklausījies pa radio krievu, vācu un angļu valodās vai no tā, ko runāja pieaugušie, tajā skaitā abi mani vectēvi, kas 1941. gada jūnija sākumā bija saderējuši uz pudeli šņabja, vai pa Jāņiem vācieši jau būs Rīgā vai vēl ne. Mātes tēvs uzskatīja, ka būšot gan, kā likts, bet tēvatēvs, kam tad jau bija krietni vairāk kā astoņdesmit gadu, ticēja avīzēm un apgalvoja, ka kara nemaz nebūšot, bet, ja arī būšot, tad tas notikšot Vācijas teritorijā.

Es biju lietas kursā gan par padomju varas represijām pret daudziem reāliem vai iztēlotiem padomju varas ienaidniekiem Latvijā 1940. un 1941. gadā, gan arī par vācu varas iestāžu represijām pret padomju varas aktīvistiem. No dažādiem avotiem zināju gan par latviešu virsnieku likteni Litenes nometnē, gan arī par ebreju apšaušanām Biķerniekos un Rumbulā. No pieaugušo sarunām biju guvis arī aptuvenu nojautu par Vlšlnska organizētajiem procesiem Padomju Savienībā trīsdesmitajos gados un par latviešu sabiedrisko darbinieku masveida iznīcināšanu 1937. un 1938. gadā.

Taču tas viss bija palicis vispārīgas informētības līmenī. Man pazīstamu cilvēku un mūsu ģimenes tuvu draugu vidū upuru nebija. Un vienpadsmit, divpadsmit gadu vecumā daudzi bērni vēl ir tik egocentriski, ka spēj izslēgties pat no lielām šausmām, ja tās tieši neskar viņus pašus vai viņu tuviniekus. Cita lieta bija redzēt pašam savām acīm ebreju grupas, kas ar dzeltenām zvaigznēm uz krūtīm un uz muguras, koka tupeles klaudzinādami, lēnām gāja pa ielas braucamo daļu (pa trotuāru ebrejiem bija aizliegts iet), lai bruņotas sardzes pavadībā veiktu kādus darbus ārpus geto. Oficiālā propaganda stāstīja, ka ebreji padomju varas gadā esot organizējuši un realizējuši dažādas neģēlības pret latviešiem, gatavojuši apcietināmo un izsūtāmo sarakstus. To, ka 1941. gada 14. jūnijā aizvesto Latvijas iedzīvotāju vidū bija arī tūkstošiem ebreju, kā arī liels skaits krievu un citu tautību piederīgo, okupantu izdevumi noklusēja.

Okupācijas pašā sākumā, kad visiem vēl bija svaigā atmiņā 1941. gada 14. jūnija izvešanas un rīcība pret latviešu virsniekiem, šāda propaganda atrada dzirdīgas ausis un atsaucīgas sirdis ne jau bērnu vidū vien. Tikai tā varu izskaidrot faktu, ka daudzu tūkstošu padomju

aktīvistu un ebreju iznīcināšana okupācijas perioda pirmajos mēnešos izraisīja tik vāju rezonansi diezgan lielā sabiedrības daļā, un daudzi šo ļaužu šāvēji, kas lielākoties nāca no latviešu sabiedrības padibenēm, dažkārt pat atklāti lepojās ar savu bendes darbu. Okupācijas perioda otrajā pusē, it īpaši kopš 1943. gada, cilvēki it kā atjēdzās no 1941. gada vasaras notikumu radītā šoka stāvokļa un atkal sāka reālāk raudzīties uz apkārt notiekošo, ienīda hitleriešu režīmu, kaut no staļinisma terora baidījās daudz vairāk kā no hitlerisma varmācībām. Tādēļ daudzi visnotaļ progresīvi noskaņoti cilvēki, kas nekādā ziņā nebija sociālisma ienaidnieki un no visas sirds nīda hitlerismu, okupācijas beigu posmā pameta savas mājas, lai tikai vēlreiz nenonāktu stajinisma varā.

Taču arī 1942. gada vasarā, kad vēl svaigā atmiņā bija iepriekšējās vasaras jūnija vidus notikumi, kad mūsu ģimene, tāpat kā |oti daudzas citas, bija gājusi gulēt ar sasaiņotiem čemodāniem pie gultas un ve|u mazgājusi tikai mazām porcijām, redzot badā izģindušos ebrejus ielu bruģēšanas, kanalizācijas grāvju rakšanas darbos vai pa desmit velkot un stumjot smagi piekrautus zirga ratus, nevi|us bērna prātā nāca doma: «Var jau būt, ka viņu vidū ir noziedznieki, kas pelnījuši šādu apiešanos. Bet vai viņi visi vienlīdz vainīgi! Un kas tad noteicis katra atsevišķu vainu. Tiesāti taču viņi nav un nevienam no viņiem atsevišķi vaina nav pierādīta. Bet nost šauti bez tiesas gan viņi ir.»

Jau tajā laikā zināju, ka okupantu varas iestādes pret visu tautu piederīgajiem neizturas vienādi. Vāciešiem, ne tikai valsts vāciešiem, bet ar? vietējiem, bija virkne priekšrocību. Latviešu un Latvijā dzīvojošo lietuviešu, krievu un citu tautu stāvoklis bija tā pa vidam. Poļus ļoti stingri uzmanīja, bet čigānus un it sevišķi ebrejus masveidīgi iznīcināja. Es biju nācis, ja tā varētu izteikties, no zemākā ranga inteliģences aprindām. Mans tēvs bija pamatskolas skolotājs, bet māte — kalpotāja Jūrmalas pilsētas sociālās nodrošināšanas noda|ā. Tēvs varbūt būtu varējis veikt arī lielākus pienākumus, bet viņam trīsdesmitajos gados bija «sarkanā Zariņa» reputācija, jo, būdams koru diriģents un citādi aktīvs sabiedriskajā dzīvē, viņš nestājās aizsargos un nedzēra kopā ar pilsētas dižvīriem. Tomēr 1940. gadā mani vecāki nepieņēma arī nekādus piedāvājumus pāriet augstākos amatos gan tādē|, ka Stajina režīms viņiem nebija simpātisks, gan arī tādēļ, ka juta kara tuvošanos.

Aprindas, pie kurām piederēja mana ģimene, okupācijas periodā par savu dzīvību un brīvību varēja justies drošākas nekā padomju varas gadā. Tos, kas nebija bijuši padomju varas aktīvisti un nebija ebreji vai klejojošie čigāni, hitleriešu iestādes parasti vajāja tikai tad, ja viņi pārkāpa likumus un un daudzos ierobežojumus, kamēr staļinistu terors bija pilnīgi neaprēķināms. Tas bieži vērsās pret pilnīgi

nejaušiem cilvēkiem un pat pret saviem piekritējiem. Un tomēr vācu iaikā nejutu pret okupantiem ne mazāko pateicību par to, ka biju ierindots tikai otrās, nevis trešās vai ceturtās šķiras cilvēka rangā.

Okupācijas režīma propagandas izdevumi vairākkārt minēja, ka vācu armija esot paglābusi Baltijas tautas no jaunām izvešanām; ka nākamās deportācijas būtu bijušas tikpat nežēlīgas kā pirmā, tikai vēl plašākas, un to rezultātā ļoti liela latviešu tautas daļa būtu izkaisīta pa Sibīriju. To, ka 1941. gada 14. jūnija izvešana, par ko Padomju varas iestādes desmitiem gadu ilgi klusēja, bet pēdējā laikā dažkārt arī vispārīgos vārdos piemin, nebija vienīgā, pierādīja 1949. gada pavasara notikumi. Taču 1949. gada marta beigās notikusī izvešana noritēja kaut cik cilvēcīgāk nekā 1941. gadā, jo 1949. gadā neizšķīra ģimenes. 1949. gada izsūtīšanā pārvietoto cilvēku vairākums palika dzīvi un daudzi no viņiem vēlāk varēja atgriezties Latvijā.

Aprindas, kurās es augu, ziņas par padomju varas it kā gatavotajām tālākajām izsūtīšanām uzņēma bez izbrīna. Kādēļ lai vara, kas šādi bija rīkojusies ar miljoniem krievu un ukraiņu, būtu sākusi kautrēties daudz mazāka skaita latviešu dē|! Tomēr neviens no man zināmajiem cilvēkiem tādē| nejutās pateicību parādā hitleriešu armijai. Bija labi zināms, ka fašistiskā Vācija sākusi karu pret Padomju Savienību ne jau tādēj, lai atvieglotu kādas tur dzīvojošas tautas likteni, bet gan tikai egoistiska šovinisma mudināta, lai citas tautas pak|autu savai varai un lai Vācijas problēmas tādā vai citādā formā varētu risināt uz pakļauto tautu rēķina.

Tomēr jau toreiz jutu vēlēšanos gūt lielāku skaidrību par ļoti pretrunīgajiem procesiem, kas risinājās visapkārt, uzzināt, kas tad ir šo procesu dzi|ākie virzītājspēki un kurp tie tiecas. Taču apmierināt šādu interesi nebija viegli, jo pieejamiem oficiālās informācijas līdzekļiem neuzticējos, bet pie citiem bija grūti tikt. Par to, ka latviešu valodā iznākošie okupantu izdevumi, it īpaši «Tēvija», neraksta patiesību, šaubu nebija. Taču likās, ka paši sev — lielajās vācu avīzēs un nacionālsociālisma līderu grāmatās — viņi varētu būt arī patiesāki. Tikai šāda rakstura materiāliem arī 1943. un 1944. gadā netiku klāt nepietiekamo vācu valodas zināšanu un arī nepietiekamo Eiropas jauno laiku vēstures zināšanu dēj, jo tekstus ar vārdnīcas palīdzību vēl kaut kā varēju atšifrēt, taču atsevišķi saprasti teikumi un arī veselas rindkopas nekādu skaidrību šajā ziņā nedeva, jo nezināju, uz ko tie attiecas un kādus zemtekstus tie sevī slēpj. Bet tie manas ģimenes locekļi, kuri vāciski prata un arī vēsturi zināja pietiekami labi, šos tekstus man tulkot un izskaidrot atteicās, teikdami, ka šādu draņķu dēļ netērēšot savu laiku, un, ja es gribot mācīties vācu valodu, lai pameklējot kādu labāku vācu grāmatu.

Tikai daudz vēlāk, kad man bija trīsreiz vairāk gadu, kad biju beidzis Vēstures fakultāti un sasniedzis zināmu gatavību arī valodu

ziņā, guvu iespēju šo savu bērnības ieceri īstenot. Tā realizējās kā disertācija filozofijas kandidāta grāda iegūšanai par tēmu «Vācu imperiālisma austrumu ekspansijas ideoloģija fašisma periodā (1933. — 1945.) un tās izpausmes Latvijā». Tā aizstāvēta 1971. gadā.

Pēc disertācijas aizstāvēšanas turpināju pētīt šo problēmu un centos pētījumu materiālus publicēt. Tomēr tajā laikā mans nodoms neguva atsaucību iespējamo publicētāju vidū, turklāt ne jau personiska rakstura faktoru, bet gan pastāvošo instrukciju dēļ. Saskaņā ar tajos laikos pastāvošajiem noteikumiem publikācijās par nacionālsociālismu nedrīkstēja iekjaut precīzus citātus no Hitlera un viņa sekotāju darbiem, norādot avotus, jo tā būšot tribīnes došana ienaidniekam. Man ieteica precīzos citātus aizstāt ar atstāstījumiem, bet šo tekstu interpretācijas — ar lamu vārdiem.

To es nevarēju pieņemt, jo uzskatīju un joprojām uzskatu, ka vācu fašisma atmaskojumu vislabāk veikt, pietiekami plaši un skaidri parādot gan tā veidotāju nodomus, gan arī šo nodomu īstenošanas gaitu un līdzek|us. Tajā pašā laikā esmu pārliecināts, ka lamu vārdi un nievājoši epiteti nevar aizstāt zinātnisku argumentāciju. Neviens apgalvojums nekļūst pārliecinošāks tādēļ vien, ka tas izsacīts kategoriskā formā.

Citi konsultanti, pie kuriem griezos pēc padoma, izteica domas, ka vācu fašisms visos tā aspektos esot jau tik pamatīgi sagrauts, ka esot lieki vēl turpināt veltīt uzmanību tādiem hitlerisma ideoloģijas elementiem kā centieni pak|aut visu kultūras dzīvi propagandas vajadzībām, vadoņa kults, melnsimt-nieciskais nacionālisms un šovinisms, sabiedrības dzīves pieskaņošana militāro aprindu interesēm utt. Šāda *rakstura* problēmas līdz ar sagrauto nacionālsociālismu aizvirzoties arvien tālākā pagātnē, tādēļ to risināšana nepelnot ne autora, ne lasītāju uzmanību. Tā vietā man rekomendēja pievērsties aktuālākiem jautājumiem.

Arī šādai argumentācijai nevarēju un joprojām nevaru piekrist. Pēc manas pārliecības, pasaulē joprojām ir daudz varmācības un netaisnības, ko var mazināt vai izskaust vienīgi daudzpusīga cīņa. Bet, lai cīnītos pret ļaunumu, tas jāpazīst. Tiesa, šodien pasaulē nav tādu odlozu teroristisku režīmu, kāds bija hitlerisms. Taču pasaulē joprojām, sevišķi Vidējos Austrumos, Ir zemes, kur notiek lielāku un spēcīgāku tautu valdošo aprindu uzkundzēšanās mazākām un vājākām ar nolūku nožņaugt to nacionālo kultūru un asimilēt tās. Joprojām Latīņamerikā, Āfrikā un citās pasaules daļās ir zemes, kur nepastāv pat elementāras demokrātiskas brīvības. Zemēs, kur dominē islama fundamentālisms vai citu virzienu fanātisms, visa politiskā un kultūras dzīve tiek pakļauta šauru grupējumu interesēm. Cilvēku diskriminācija viņu nacionālās vai rasiskās piederības dēļ ļoti aktuāla ir DAR un Izraēlā. Demokrātiska sabiedrība var sekmīgi attīstīties vienīgi tad, ja

plašas sabiedrības aprindas zina, kādas briesmas spēj apdraudēt demokrātiju, un cīnās pret tām. Tādēļ vācu fašisma noziegumus un arī argumentus, kuru vārdā tie pastrādāti, vēl par agru nodot aizmirstībai. Tomēr šie mani argumenti toreiz nespēja pārliecināt nevienu, kura varā bija izlemt jautājumu par mana darba izdošanu.

Pēdējos gados notikušas daudzas pozitīvas Izmaiņas mūsu sabiedrības dzīvē, tai skaitā arī zinātnēs par sabiedrību. So izmaiņu gaitā saņēmu piedāvājumu publicēt dažus vācu fašisma pētījumu rezultātus žurnālā «Avots» man pieņemamā formā. Pārskatot savāktos materiālus, uzmetumus un arī disertācijas tekstu, secināju, ka publicēt bez izmaiņām kādu no tiem nebūtu mērķtiecīgi. Tie bija sarakstīti, rēķinoties ar tādām publicēšanas iespējām, kādas pastāvēja septiņdesmito gadu pirmajā pusē. Šodien, kā man šķiet, iespējams daudz vairāk un minēt vairāk reālo faktu. Turklāt laikā, kas pagājis kopš disertācijas rakstīšanas, mani uzskati ir turpinājuši veidoties. Klāt nākuši arī jauni materiāli. Tādēļ uzskatīju par mērķtiecīgu dot jaunu tekstu, kas atspoguļotu manu šīsdienas viedokli par iztirzātajiem jautājumiem, balstoties uz visiem man pieejamiem avotiem un līdzšinējiem pētījumiem. Tikai šādā ceļā, pēc manām domām, iespējams relatīvi īsā tekstā dot lasītājiem optimālu skaidrību par iztirzātajiem jautājumiem.

Žurnāla lasītājiem es vēlētos būt galvenokārt par rosinātāju. Tādēļ novēlu viņiem tālāku informāciju šajos jautājumos meklēt pašiem vai vismaz celt savu zināšanu līmeni tiklab vēsturē, kā arī svešvalodās, lai tad, ja informācijas avoti būtu viņiem pieejami, viņi spētu tos arī pienācīgi izmantot. Kas negrib vai nespēj mācīties no cilvēces līdzšinējām kļūdām un nelaimēm, tas pelnījis tās pieredzēt vēlreiz. Vismazāk es vēlētos kļūt kādam lasītājam par vienīgo informācijas, kā arī vērtējumu un nostādņu avotu šajos tik pretrunīgajos un sarežģītajos jautājumos. Es būtu priecīgs, ja vismaz daži šī sacerējuma lasītāji pievērstos tā avotu studijām un lasītu arī citu autoru publikācijas par šeit iztirzātajiem jautājumiem. Un, pats galvenais, lai viņi akli neticētu nevienam autoram, bet gan visos jautājumos domātu paši ar savu galvu.

VILNIS ZARIŅŠ

NORMUNDS JURGENBERGS
KAS UZLIKS IEMAUKTUS?
Pēc š. g. 1. numurā publicēta P. Fiļipova raksta «Iemaukti birokrātam» saņēmām lasītāju strādnieka N. Jurgenberga pārdomas, ar kurām iepazīstinām arī jūs.

Manuprāt, rakstā «Iemaukti birokrātam» pati birokrātisma būtība, tāpat cīņas metodes no teorētiskā viedokļa aprakstītas pareizi. Taču autors nav ņēmis vērā mūsdienu cilvēku vajadzības un vājības; tagad vairums cilvēku vispirms domā par sevi, lai būtu labs dzīvoklis, laba alga pie mērena darba, lai neviens netraucētu dzīvot tā, kā viņš grib.

P. Fiļipova rakstā ir šādas rindas: «Kolektīvs, kas realizē pašpārvaldi, nevēlas un nevar būt atkarīgs no ierēdņa patvaļas». Pašreizējā situācijā lielākais vairums kolektīva locekļu vēlas klusi dzīvot un mierīgi strādāt, tādēļ cenšas neecēties ar priekšniecību, lai arī ko tā darītu. Un tas ir pilnīgi saprotami — pēc pusgadsimta sloga pats straujākais, augstāk un tālāk lidojošais putns būs pārvērties par bruņurupuci, kurš ierāvies savā čaulā un kura vienīgā vēlēšanās ir netraucēti izdzīvot. Dabiski, ka tāds tikai pa-smiesies par putniem, kuri vēl mēģina lidot.

Neskaitot minēto rakstu, esmu izlasījis vēl daudzus citus rakstus par birokrātijas tēmu, tomēr visiem, manuprāt, piemīt viens un tas pats trūkums — tie ir pārāk teorētiski un neatspoguļo būtisko mūsu dzīvē. Centīšos vienkāršā veidā attēlot birokrātijas un strādnieku

attiecības.

Lai birokrāti varētu sekmīgi eksistēt, tiem nepieciešams pamats, uz kā balstīties. Par pamatu kalpo strādnieka bailes no priekšniecības, bailes par savu likteni, jo birokrātiskā aparāta rīcībā ir finansiāli faktori — darba algas izcenojumi, materiālu izlietošanas normas, padarāmā darba izpildes laika normas un daudzi citi. Es pievērsīšos tiem, kas attiecas tikai uz strādniekiem, respektīvi, darba algas izcenojumiem un laika normām. Pārējie attiecas uz dažāda ranga zemākiem vadītājiem (ja kādam no tiem ienāktu prātā graut birokrātijas pamatu).

Ar pašreizējiem darba algas izcenojumiem strādnieks, godīgi strādājot, var nopelnīt labi ja iztikas minimumu. Tādēļ viņa tiešais vadītājs ir spiests izdarīt dažāda veida pierakstījumus, lai peļņa būtu kaut cik ciešama. Par šiem pierakstījumiem zina visi vadītāji, vismaz tie, kas strādā ražošanā. Pārējos tas var arī neinteresēt. Strādnieka tiešais vadītājs pastāvīgi pieraksta, kamēr nerodas konfliktsituācija. Ja strādnieks bijis neuzmanīgs un sakaitinājis vadītāju, tad saņem tikai pliku «likumīgo», tas ir, normatīvos paredzēto, aldziņu. Kam lai sūdzas? Viss taču notiek pilnīgi likumīgi! Dabiski, ka ar tik maziem līdzekļiem strādnieks iztikt nevar (kur nu vēl ģimene!) un, ja viņš nelabojas, tad pēc dažiem mēnešiem spiests meklēt citu darbavietu.

Darba uzdevums ir jāraksta pirms darba sākšanas, bet par to minēts vairs tikai mācību grāmatās un likumdošanā. Sie likumi ir nieks salīdzinājumā ar augstākās priekšniecības piesūtītajam instrukcijām. Kārtīgu birokrātu tādi sīkumi neinteresē. Un kas gan mainītos, ja kāds vadītājs arī sāktu rakstīt darba uzdevumus pirms darba sākšanas? Vienīgi tas, ka strādnieks par sava «bezdarbnieka pabalsta» lielumu uzzinātu iepriekš. Vienalga, no darba atteikties viņam nav tiesību. Un tas jau ir pats spēcīgākais strādnieka piespiešanas līdzeklis.

Vēl viens svarīgs apstāklis jeb birokrātijas pamatu stūrakmens — ļoti maz strādnieku kaut aptuveni pārzina likumdošanu, normu sastādīšanas principus, kā arī kārtību, kādā tiek sastādīti darba uzdevumi un citi dokumenti. Strādnieki bieži vien nezina pat algu izcenojumus, nerunājot nemaz par to, kur un kādā veidā sūdzēties par netaisnību. To viņiem neviens nemāca, pat slēpj. Ir bijuši gadījumi, kad kāds jauns, tikko no augstskolas auditorijas nācis vadītājs, kurš vēl nav zaudējis jaunības ideālus un jaunības skaidro skatienu uz dzīvi, izskaidro strādniekiem viņu tiesības, bet priekšniecība nekavējoties «izpurina» šo neapdomīgo. Un parasti ar panākumiem. Vienīgais, ko strādniekiem cītīgi māca, ir viņu pienākumi, arī tie, ko priekšniecība izdomā pati, apejot likumu ar likumu. Izcenojumus algām vadītāji maina, kā vēlas. Ja strādnieks nopelnījis daudz (skatoties no vadītāja krēsla augstumiem), tad pēkšņi tiek atklāts jauns izcenojums un

strādnieka alga tiek glīti apcirpta. Arī sadzīves un kultūras jomā tāpat. Ja strādnieks ar kaut ko neapmierināts, tad vadītāja pats tradicionālākais teiciens ir: «Kā tev nav kauna sūdzēties? Mēs tev dzīvokli iedevām, bet tu . . .!» Tas ļoti atgādina darba zirgu — jaunu steliņģi dabūji? Dabūji! Ko vēl gribi? Velc ratus, ja ne, dabūsi ar pātagu! Bēdīgākais, ka palīdzību strādnieki, sevišķi kolhoznieki, nevar saņemt pat ārpus savas iestādes vai resora. Kolhozniekam rajona juristi, pat agrorūpnieciskā apvienība paziņo, ka zina tikai valsts likumus, bet nevis kolhoza. It kā kolhozi neatrastos Padomju Savienībā un it kā mūsu valstī nebūtu vienota Konstitūcija. Juridiskajā konsultācijā un agrorūpnieciskajā apvienībā, kā liekas, neviens nezina pat to, ka kolhozs var pieņemt savus statūtus, balstoties uz darba likumdošanu un Kolhozu Paraugstatūtiem.

Ļoti efektīvi strādā ari birokrātijas sūdzību novēršanas un izrēķināšanās sistēma. Beidzot strādnieks nevar vairāk paciest un sāk sūdzēties par netaisnībām. Vispirms viņš griežas pie savas iestādes vadītājiem, tomēr ātri vien tiek pataisīts melns un maziņš, iemeslu jau vienmēr var atrast. Strādnieks griežas augstāk stāvošā iestādē. No turienes zvana (gadās, ka izbrauc uz vietas, bet tas ir tikpat reti kā laimests loterijā) iestādes vadībai un biedriski stingrā toni painteresējas, kas īsti noticis. Protams, ka iestādes vadība atbild tā, kā tai izdevīgāk. Augstāk stāvošā iestādē atbildīgais darbinieks ir apmierināts — lejā viss kārtībā. Bet sūdzētājs? Tūlīt vai vēlāk, šādā vai tādā veidā, viņš vienmēr dabū izjust uz savas ādas paša nepārdomātās rīcības sekas. Tas ir gandrīz kā ar bumerangu — jo augstāk uzmet, jo sāpīgāk dabū pa kaklu.

Katra šāda sūdzība atņem strādniekam laiku — jābraukā pa iestādēm un jākavē darbs. Darba alga vēl vairāk samazinās. Un vēl pārdzīvojumi! Nav jau patīkami lauzties aizslēgtās durvīs. Ja strādnieks zina, ka rajona iestādes viņu neatbalstīs, viņš brauc uz Rīgu. Bet tur viņu neviens nepieņem, katra priekšnieka durvju priekšā sēž kārtīgs, izdresēts Cerbers sekretāres izskatā, kuru interesē, vai nabaga strādnieks ir griezies pie attiecīgām rajona instancēm. Ja nav, tad sūta atpakaļ pameklēt laimi rajonā, ja ir, tad prasa uzrādīt papirīti, ka nosūtīts tieši pie viņas priekšnieka. Bet kas tādu dos? Un tikt garām veselai rindai priekšnieka palīgu, vietnieku un dažādu puspriekšnieciņu var tikai cilvēks ar «caursišanas» spēju. Tādu ir ļoti maz, un tā nu nabaga strādnieciņš atgriežas savā darba vietā kā «nodzīts, bet nenošauts zirgs». Gan jau priekšniecība, ja uzskatīs par vajadzīgu, pati viņu «piebeigs» turpat darbā. Un tādu drosminieku, kuri pēc šādiem pārbaudījumiem mēģinātu balsi pacelt vēlreiz, ir ļoti maz. Un tas parāda pārējiem strādniekiem, ko nozīmē pacelt balsi pret priekšniecību.

Birokrāts saprot otru bez vārdiem. Ja augstāk stāvošais nepalīzēs

savam zemākajam domu biedram, tad var pienākt laiks, kad viņam pašam kāds ķersies «pie rīkles». Birokrāts nekad nepalīdz vājākajam. Būt priekšniecības pusē jebkurā konflikta situācijā — tas ir viens no galvenajiem birokrāta baušļiem, viņa pastāvēšanas pamats. Manuprāt, neviens cilvēks, kurš tiek izvirzīts par vadošu darbinieku, negrib kļūt par birokrātu, taču pats darba stils, rēķināšanās ar augstāk stāvošajiem viņu par tādu padara.

Birokrātisms ir izplatīts ārkārtīgi plaši, tik plaši, ka lielākā daļa to pat nemana. Ja pateiktu: «Tu esi birokrāts», daudzi vadītāji no sirds apvainotos, jo viņi uzskata, ka cenšas strādāt bez jebkādām birokrātijas piedevām, sak, ko priekšniecība liek, to es daru. Es tāpat nevaru neko mainīt, kādēļ gan samaitāt attiecības. Un šī mīļā miera labad pat neatbalsta tuvu pazīstamus cilvēkus, par kuriem ir tikpat droši kā par sevi. Kriminālistikā ir jēdziens: ja cilvēks redz noziegumu un noklusē to, tad viņš uzskatāms par līdzvainīgu. Es domāju, ka šis likums noderētu arī šajā gadījumā, jo birokrātisms taču ir noziegums pret sabiedrību, pret visu mūsu valsti.

Kā jau iepriekš minēju, vienkāršs strādnieka cilvēks likumus nepārzina. Bet birokrāti tos pārzina labi, ne jau velti tie ir labi apmācīti un augsti situēti cilvēki. Birokrāts izmanto sev izdevīgos likumus, liek lietā runas dāvanas, nesalīdzināmi labākas kā vienkāršam fiziska darba strādniekam, nospļaujas uz sirdsapziņu un pārkāpj taisnīguma izjūtai — līdz ar to vairs nav šaubu, ka jebkurā konfliktsituācijā viņš gūs virsroku. Vēl jāatzīmē, ka birokrāts rīkojas viltīgi, sīkos konfliktos ar strādnieku ļauj uzvarēt pēdējam, radīdams iespaidu, ka arī strādniekam pieder kāda teikšana. Turpretī nopietnos konfliktos strādnieks virsroku gūt nevar, viņu pašu pataisa par grēkāzi. Galvenais iemesls te ir likumu nezināšana. Ja gadās, ka kāds tomēr šo to saprot no likumiem, tad viņam atgādina visu biogrāfiju, sākot no bērnudārza. Un, ja vēl tad kāds nenāk pie prāta, tiek izmantoti tādi līdzekļi kā darba alga, dzīvokļa rinda, atvaļinājuma laiks un, visbeidzot, atlaišana no darba.

Birokrātisms ir lipīgs. Ciņu ar to nedrīkst atlikt uz vēlāku laiku. Viens otrs godīgs cilvēks, redzot visas mūsu nebūšanas, nospriež: «Tagad es neko nepanākšu. Strādāšu mierīgi, kamēr būšu kaut kas, tad es tiem birokrātiem rādīšu . . .!» Tā ir liktenīga kļūda. Kamēr cilvēks kļūs par autoritāti, viņš jau būs pieradis pie birokrātiskām darba metodēm un nesaskatīs tur neko sliktu. Viņš pats būs kļuvis, atkarībā no rakstura, par lielāku vai mazāku birokrātu. Minēšu uzskatāmu piemēru.

Pirms dažiem gadiem mūsu kolhozā strādāja ļoti laba, gudra un spējīga agronome. Viņa centās strādāt ar pilnu atdevi. Un reiz (kā pasakās saka) viņai radās konflikts ar kolhoza vadību. Ari sekojošais bija likumsakarīgi, vadība ar savu rīcību noveda agronomi līdz

slimības gultai. Viņa ilgi ārstējās. Pēc slimošanas agronome atkal strādā mūsu kolhozā, bet nu jau tikai par ganību agronomi, nevis par galveno agronomi. Lai galīgi nesabeigtu savu veselību un kaut kā novilktu līdz pensijai, viņa savu darba stilu ir krasi izmainījusi un tagad strādā tāpat kā visi pārējie speciālisti.

Tagad iestādes, cehus un iecirkņus vada daudzi jauni cilvēki. Kā viņi paspēj kļūt par birokrātiem? Pirmkārt, iedīgļus iepotē jau mācību iestādēs. Otrkārt, ja speciālists pāris gadu pastrādā šādā birokrātijas atmosfērā, tad viņš piesūcas ar to līdz matu galiem. Nesamierināmie aiziet. Viņiem ir jāaiziet. Ir vēl līdzvainīgie, taču tādu ir maz. Arī nesamierināmo ir maz.

Birokrāts ļoti labi apzinās, ka viņu neviens nesodīs. Jo nav, par ko, visa viņa rīcība taču atbilst birokrātiskajiem likuma punktiem un paragrāfiem. Bet aiz šiem paragrāfiem krīt lopi, pūst graudi un tiek ražots brāķis. Darba cilvēki ir spiesti veikt daudz lieka darba. Vai gan citādi Cēsu autoremonta rūpnīca gadu desmitiem varētu iesmērēt citām iestādēm un saimniecībām savas brāķa automašīnas, kuras gan skaitās kapitāli izremontētas, bet patiesībā šoferiem tās vismaz mēnesi jāremontē pašiem. Bet Cēsu ARR par tām saņem naudu, turklāt krietnu. Tie retie gadījumi, kad kāds no priekšniecības tiek pie maiga rājieniņa, ir domāti tikai, lai parādītu: «mēs cīnāmies, mēs esam modri». Redzot to visu, avīžu raksti liekas smieklīgas anekdotes. Pārņem ari dusmas. Kurp mēs ejam? Pat valdības lēmumi it bieži liekas tikai tukša pļāpāšana, ja redzi, ka tos neviens netaisās ieviest dzīvē. Ja arī ievieš, tad galīgi izkropļotus.

Kā gan sekmīgi cīnīties ar birokrātiju?

Lai labāk parādītu savu domu, mēģināšu sakārtot pēc punktiem:

1. Strādnieks atkarīgs no birokrāta.
2. Strādnieks nepārzina likumus, normatīvus.
3. Birokrāti cīnās apvienoti.
4. Birokrātam raksturīga bezprincipialitāte un pielāgošanās spēja.
5. Birokrāts jūtas nesodāms.

Lai iznīdētu birokrātismu, jālikvidē šie, birokrātismu radošie priekšnoteikumi.

1.

Lai strādnieks nebūtu atkarīgs no birokrāta, ir jāpārskata visi normatīvi. Tie ir ne tikai jāpalielina, bet daudzi arī jāsamazina. Citādi var rasties pilnīgi pretēja situācija — vadītājiem būs jāsāk cīnīties ar strādnieku birokrātiju. Tādēļ normatīvi jāpiemēro pašreizējiem apstākļiem. Jā-būl tā, lai strādnieks, labi strādājot, varētu arī labi nopelnīt. Vadītāju un strādnieku attiecības ir jāizveido tā, lai strādnieks, nebaidoties par savu ādu, varētu, ja nepieciešams, izteikt arī kritiskas piezīmes.

2.

Kas mācīs strādniekam likumus? Birokrāts, protams, to nedarīs. Tas viņam nav izdevīgi. Es ierosinu līdzās Kultūras fondam izveidot pārkārtošanās fondu. Protams, to var nosaukt arī savādāk, ne jau nosaukumā ir galvenais. Šim fondam jāapvieno cilvēki, kuri patiešām vēlas pārkārtot mūsu sabiedrību, izārstēt to no birokrātisma, liekulības, meliem un nelietības, kuri vēlas, nemeklējot savu labumu, palīdzēt valstij nostabilizēt pussabrukušo ekonomiku. Jā, tieši nostabilizēt un attīstīt, nevis virzīt valsti uz Rietumiem un pārējām debess pusēm, kā arī izveidot tādu sociālistisku sabiedrību, kāda aprakstīta Konstitūcijā un citos mūsu valsts likumdošanas aktos. Šajā fondā vajadzētu darboties strādniekiem, kolhozniekiem. Būtu vēlama arī žurnālistu, juristu, literātu un daudzu progresīvi domājošu speciālistu līdzdalība. Cilvēkus, kuri vēlētos iekļauties fonda darbībā, būtu jāpārbauda atsevišķai komisijai, stingri izvērtējot ne tikai kandidātu profesionālās spējas, bet arī tīri cilvēciskās rakstura īpašības. Fondam jāpieņem pašam savi statūti, kas jāreklamē tik plaši, lai tos galvenajos vilcienos zinātu ikviens republikas iedzīvotājs. Par mazāko pārkāpumu vainīgais jāizslēdz no dalībnieku skaita. Fonda dalībniekiem nedrīkst būt nekādas privilēģijas, gluži otrādi, tiem jāparedz zināmas papildu grūtības, kas zināmā mērā varētu būt arī par šķērsli sliktu cilvēku iekļūšanai fondā. Fondam jārūpējas par cilvēku tiesību un pienākumu plašu mācīšanu visiem iedzīvotājiem, par tiesību aizstāvēšanu un pienākumu atgādināšanu, par nesaimnieciskuma novēršanu un saimnieciskas rīcības stimulēšanu. Fondam nedrīkst būt jautājumu, kas to neskar. Fonds nedublē saimniecisku organizāciju, partijas, arodbiedrību, tiesas, tautas kontroles un citu iestāžu darbu. Fonds palīdz, atgādina, vajadzības gadījumā iesniedz tiesā un citās kompetentās organizācijās sūdzības par neizdarībām. Tas tādā gadījumā, ja iestāde vai arī atsevišķs indivīds neņem vērā likuma un morāles diktēto. Fonds kontrolē savu iesniegumu izpildi. Fonds rūpējas, lai iestāžu un atsevišķu cilvēku lēmumi būtu pareizi ne tikai pēc likuma, bet arī no morāles viedokļa. Fonds kontrolē, lai likumus neiztulkotu nepareizi, rūpējas, lai netiktu darīts pāri cilvēkiem, dabai. Protams, tas būs grūts darbs, bet līdz ar to liels būs ari gandarījums, kad parādīsies pirmie panakumi.

3.

Ja nodibināsies pārkārtošanās fonds, tad strādnieks necīnīsies viens. Viņš nebaidīsies par sevi un līdz ar to uzdrošināsies iet palīgā citiem strādniekiem. Strādnieki cīnīsies pret apvienoto birokrātiju vienoti. Spēki līdzsvarosies.

4.

Ja pārkārtošanās fonds būs spēcīgs, tad daļa birokrātu centīsies tam pieslieties, lai varētu fondu izmantot sava labuma iegūšanai. Tas jānovērš ar katra kandidāta personības sīku izpēti un stingru

savstarpējo kontroli fonda darbībā. Par katru birokrātisma faktu ir jāpaziņo presē ar konkrētiem faktiem, jo saimnieciskās organizācijas, arodbiedrība un pat partijas organizācijas neko konkrētu nedara birokrātisma izskaušanai, bet apmierinās tikai ar skaistu runāšanu.

5.

Jārūpējas, lai sāktos tiesas prāvas pret tiem cilvēkiem, kuri vainīgi tādos noziegumos kā Viļa Lāča Valsts bibliotēkas pūdēšana, arhitektūras pieminekļu izpostīšana, dabas piesārņošana, u. c. Jo tie ir noziegumi. Bibliotēkā par netīšām pazaudētu grāmatu ir jāmaksā trīskārtīga summa. Kādēļ tad neviens neņem vērā tīši sapūdētas grāmatas? Jāsoda arī cilvēki, kas ir radījuši stagnācijas periodu, izsūtījuši nevainīgus cilvēkus, likuši cietumos un nogalinājuši. Ne jau Staļins ar Beriju divatā to veikuši! Ir notiesāti visi fašistiskās Vācijas kara noziedznieki, pat vissīkākie policisti, kas arī pildīja augstākstāvošo pavēles. Ar ko tad mūsu izpildītāji ir labāki? Labi, Valsts bibliotēku izglābs, bet vainīgie, tikuši cauri bez soda, sapūdēs atkal ko citu, kam sabiedrība nebūs pievērsusi uzmanību. Represēto cilvēku mocītāji jau kļūst veci, bet atradīsies citi, kas nospriedīs: «Varam darīt tāpat, ja jau nesoda.» Es uzskatu, ka visiem šiem vecajiem noziedzniekiem būtu jāsaņem pelnītais sods, kaut vai pēc trīsdesmit, piecdesmit gadiem. Tad arī nākamie tāda veida darboņi sapratīs, ka neviens vainīgais nepaliek nesodīts. Un to varētu panākt tikai valsts sadarbībā ar Kultūras fondu un pārkārtošanās fondu.

Par šiem jautājumiem vajadzētu sākt polemiku presē. Lai cilvēki raksta un izsaka savas domas. Varbūt mums visiem kopā izdosies uzvarēt cīņā ar birokrātiju.

Mazliet pakavēšos tieši pie normatīvu maiņas. Kas to darīs? Lai arī kas to nedarītu, birokrāti tam nepiekritīs, viņi vienmēr atradīs iemeslu, kādu likuma punktu vai paragrāfu, uz kā pamata var veikt konkrētus, labi nopamatotus pret-pasākumus. Un tomēr tieši birokrātiem būs jāveic normatīvu izmaiņas. Labprātīgi viņi to negribēs darīt, tālab viņi būs jāpiespiež. Izskaidrošu vienu variantu. Tas izklausās krietni utopiski un paradoksāli, bet ... Vajadzētu katram vadītājam noteikt vienu nedēju mēnesī strādāt kā vienkāršam strādniekam. Strādāt katram savā profesijā pašus sliktākos un zemāk atalgotos darbus. Un bez pierakstījumiem. Kādus darbus jāstrādā, nosaka strādnieku padome. Nevis fiktīva strādnieku padome, kādas izveidotos lielākajā daļā uzņēmumu, nevis tikai ķeksīša ievilkšanai atskaitēs, bet gan padome, kas sastāv no aktīviem strādniekiem, kuri nebaidās uzstāties, kam nav ko zaudēt, jo viss jau ir samazināts līdz minimumam. Arī pārējiem strādniekiem būtu jāseko, lai nebūtu pierakstīšanas gadījumu. Vadītāji, kas paši būtu spiesti regulāri strādāt vienkāršu darbu, sāktu reāli domāt gan par darba organizācijas uzlabošanu un darba mehanizāciju, gan arī par pastāvošo normatīvu

pārskatīšanu un normalizāciju. Ja normatīvi mazi, vadītājs šajā nedēļā pats saņemtu minimālu algu un steidzīgi sāktu rūpēties par attiecīgā normatīva labošanu. Ja tomēr normatīvi ir pietiekami, tad strādnieki nevarēs neko iebilst, jo vadītājs taču būs nopelnījis. Savukārt pārspīlēti normatīvi vadītājam tieši no vadītāja amata viedokļa nav izdevīgi, jo zaudēs iestāde. Tas ir gadījums, kad vadītāja pamatalga ir atkarīga no iestādes pejņas.

VALTA KLEINA FOTO ILUSTRĀCIJAS

Lai strādnieku padomes ievēlētu nesamierināmos, jārūpējas presei un pašiem nesamierināmajiem. Jābūt ļoti spēcīgai aģitācijai. Jo no birokrātu puses būs spēcīgi pretpasākuml. No tā, ko ievēlēs, nesamierināmos vai ar visu apmierinātos, būs atkarīgs viss šis pasākums. Vadītāji, protams, teiks: «Kas tad darīs vadītāja darbu tajā laikā, kad mēs strādāsim par vienkāršiem strādniekiem?» (Šajā nedēļā vadītājs savus tiešos pienākumus neveic un arī nesaņem par to algu.) Bet vadītājiem ir vietnieki, un turklāt vēl citi zemāki speciālisti. Jāizkārto tā, lai visi, kas ir viens otram pakļauti vienā specialitātē, strādātu par vienkāršiem strādniekiem katrs savu nedēļu. Tikmēr otrs vadītājs (augstākais vai zemākais, tas, kā to atzīst par labāku paši vadītāji) aizstāj šo vadītāju un dara arī pats savu darbu. Vai tas ir neiespējami? Protams, ka ne. Ieejiet jebkurā iestādē, un jūs atradīsiet daudzus vadītājus un kantoru darbiniekus nodarbojamies pavisam ar ko citu, nevis ar saviem darba pienākumiem. Pastaigājiet pa

veikaliem, un ieraudzīsiet tur darba laikā daudzus vadītājus. Strādniekam nav laika darba laikā vazāties pa veikaliem.

Dabiski, ka vadītājam, kurš papildus veic otra vadītāja pienākumus, algu par šo nedēļu nemaksā, tas ir, nemaksā otra vadītāja algu. Šo naudu varētu ieskaitīt kādā lietderīgā fondā vai pasākumā.

Tā da(ēji tiks atrisināta arī darba roku trūkuma problēma. Vadītājs varēs ar savu piemēru mācīt strādniekus strādāt, radināt pie disciplīnas (ne tikai ar runāšanu, kas bieži vien nesaskan ar darbiem). Vadītājs saskatīs un sajutīs tiešā saskarē strādnieka dzīves un darba labās un arī sliktās puses. Arī strādnieks būs spiests strādāt labāk un nevarēs ražot brāķi, jo vadītājam, kas strādās līdzās strādniekiem, pašam būs kauns ražot brāķi. Šim variantam vēl ir daudz dažādu labumu, neko sliktu es tajā nesaskatu.

(1. turpinājums)

MIHAILS BULGAKOVS

SUŅA SIRDS

— Lūdzu jums — galošu paliktnis. Es dzīvoju šajā mājā no 1903. gada. Un visā šajā laikā līdz 1917. gada martam nav bijis neviena gadījuma, ar sarkanu zīmuli pasvītroju — neviena, kad no mūsu neaizslēgtās parādes kāpņu telpas būtti pazudis kaut viens galošu pāris. Ņemiet vērā, šeit ir divpadsmit dzīvokļu, man pieņemšanas. Vienā jaukā 17. gada marta dienā pazuda visas galošas, to skaitā divi pāri manējo, trīs spieķi, mētelis un šveicara patvāris. Un no tā brīža galošu paliktnis beidza savu eksistenci. Dārgumiņ! Un es nemaz nerunāju par tvaika apkuri. Nerunāju. Lai būtu: ja reiz sociālā revolūcija — nevajag kurināt. Bet es jautāju: kādē|, kopš sākās šī jezga, visi sāka staigāt pa marmora kāpnēm galošās un velteņos? Kādēļ galošas vēl līdz šim brīdim jātur aiz atslēgas? Un vēl jāpieliek zaldāts, lai kāds nenospertu? Kādēļ novāca tepiķi no parādes kāpnēm? Vai tad Kārlis Markss aizliedz tepiķus uz kāpnēm turēt? Vai Kārlim Marksam kaut kur ir teikts, ka Prečisteņkas Kala-buhova mājas otra ieeja jāaizsit ar dēļiem un visiem jāstaigā apkārt caur sētu? Kam tas vajadzīgs? Kādēļ proletariāts nevar atstāt savas galošas lejā, bet pielāčo marmoru?

— Tak viņam, Filip Filipovič, galošu nemaz nav, — mēģināja iečiepstēties sakostais.

— Nekā tamlīdzīga! — pērkonīgā basā atbildēja Filips Filipovičs un ielēja glāzi vīna. — Hm ... es neatzīstu liķierus pēc pusdienām, tie dara smagu un iedarbojas uz aknām . . . Nekā tamlīdzīga! Viņam ir gan tagad galošas, un tās galošas ir . . . manas! Tieši tās pašas galošas, kas nozuda 1917. gada pavasarī. Jājautā, kas viņas nočiepa? Es? Nevar būt. Buržujs Sabļins? (Filips Filipovičs iebakstīja ar pirkstu griestos.) Smieklīgi pat iedomāties. Cukurrūpnieks Polozovs? (Filips Filipovičs norādīja uz sāniem.) Nekādā gadījumā! To izdarīja, lūk, šie paši dziedoņi! Jaā-s. Un ja viņi tās vismaz novilktu kāpnēs. (Filips Filipovičs sāka pietvīkt.) Kāda velna pēc puķes no kāpņu laukumiņiem izvāca? Kāpēc elektrība, kas, Die's dod atmiņu, 20 gadu laikā nodzisa divas reizes, tagad akurāti dziest reizi mēnesī? Doktor Bormentāl, statistika ir šausmīga lieta. Jums, kas esat pazīstams ar manu pēdējo darbu, tas zināms labāk kā jebkuram citam.

— Sabrukums, Filip Filipovič.

— Nē, — pilnīgi pārliecināti iebilda Filips Filipovičs,

— nē. Jums pirmajam, Ivan Arnoļdovič, jāatturas no šī vārda lietošanas. Tas ir — mirāža, dūmi, fikcija! — Filips Filipovičs plaši ieplēta īsos pirkstus, un divas bruņurupučiem līdzīgas ēnas sāka dīdīties pa galdautu. — Kas ir tas jūsu sabrukums? Veča ar ķeģi?

Ragana, kura izsitusi visus logus, nodzēsusi visas lampas? Tak viņas vispār nav. Ko jūs domājat ar šo vārdu? — Filips Fiļipovičs nikni uzprasīja nelaimīgai kartona pīlei, kas kājām gaisā karājās līdzās bufetei, un pats viņas vietā atbildēja: — Lūk, kas tas ir: ja es, tā vietā, lai katru vakaru operētu, sākšu savā dzīvoklī dziedāt korī, pie manis iestāsies sabrukums. Ja es, ieejot tualetes istabā, atvainojiet par izteicienu, sākšu urinēt garām klozeta podam, un to pašu darīs arī Zina un Darja Petrovna, tualetē sāksies sabrukums. Jāsecinā, ka sabrukums nav vis klozetos, bet galvās. Tādēļ,, kad šie baritoni bļauj «cīnīsimies ar sabrukumu» — es smejos. Zvēru, man nāk smiekli. Tas nozīmē, ka katram no viņiem jāslānī pašam sevi! Un, lūk, kad viņi izdauzīs no sevis visādas halucinācijas un sāks nodarboties ar šķūņu tīrīšanu, — savu tiešo pienākumu, — sabrukums izzudīs pats no sevis. Diviem kungiem kalpot nevar! Neiespējami vienā un tai pašā laikā slaucīt tramvaju ceļus un mēģināt nokārtot kaut kādu spāņu plukatu likteņus! Tas nevienam neizdodas, doktor, un jo vairāk — ļaudīm, kuri vispār, atpalikuši attīstībā no eiropiešiem par gadiem 200, līdz šim brīdim ne visai labi tiek galā ar savu .personīgo bikšu pogām.

Filips Filipovičs bija iegājis azartā. Viņa ērgļa deguna nāsis trīsēja. Smēlies spēkus sātīgās pusdienās, viņš dārdināja kā senatnes pravietis, un viņa galva mirdzēja sudrabā.

Vārdi uz miegaino suni krita kā dobja pazemes dunoņa. Sapņu redzējumā ielēca te pūce ar dumjām dzeltenām acīm, te pavāra pretīgais mūlis netīrā baltā micē, te Filipa Filipo-viča brašā ūsa, asas elektriskās gaismas apspīdēta, te gausas kamanas čirkstēja un izzuda, bet suņa kuņģī, sulā mirkdams, gremojās sažļambāts rostbifa gabals.

«Viņš gan varētu mītiņos naudu pelnīt, — miegaini sapņoja suns, — pirmklasīgs darbonis. Lai gan viņam acīmredzot jau tā naudas kā spaļu.»

— Policists! — kliedza Filips Filipovičs. — Policists!

— «Uhu-hū-hū!» — suņa smadzenēs plīsa kaut kādi burbuļi ... — Policists! Tikai un vienīgi. Un pilnīgi vienalga — vai viņš nēsās nozīmi vai sarkanu naga cepuri. Nolikt policistu blakus katram cilvēkam, un likt šim policistam piebremzēt mūsu pilsoņu vokālos izvirdumus. Jūs sakāt — sabrukums. Es jums teikšu, doktor, ka nekas nemainīsies uz labo pusi mūsu mājā, vispār nevienā mājā, kamēr nesavaldīs šos dziedoņus. Tiklīdz viņi izbeigs savus koncertus, stāvoklis pats no sevis kļūs labāks.

' — Kontrrevolucionāras lietas jūs runājat, Filip Filipovič, — jokojot piezīmēja sakostais, — nedod dievs, ja kāds izdzird.

— Nekā bīstama, — karsti iebilda Filips Filipovičs, — nekādas kontrrevolūcijas. Starp citu, tas ir vēl viens vārds, ko es pilnīgi nepanesu. Absolūti nav skaidrs — kas zem tā slēpjas? Velns viņu zina! Tāpēc es saku: nekādas tā saucamās kontrrevolūcijas manos vārdos

nav. Tajos ir veselais saprāts un dzīves pieredze.

Filips Filipovičs noņēma aiz apkaklītes aizspraustо spīdīgo, salauzīto salveti un saņurcījis nolika blakus neizdzertajai vīna. glāzei. Tajā pašā brīdī sakostais piecēlās un pateicās: «Mersi.»

— Mirklīti, dakter! — izņemdams kabatmaku, viņu aizturēja Filips Filipovičs. Viņš samiedza acis, noskaitīja baltos papīrīšus un ar vārdiem: — Šodien jums, lvan Arnoļdovič, pienākas 40 rubļu, lūdzu, — pastiepa tos sakostajam.

No suņa cietušais pieklājīgi pateicās un sarkdams iebāza naudu bikšu kabatā.

— šovakar es jums neesmu vajadzīgs, Filip Filipovič? — viņš pavaicāja.

' — Nē, pateicos, dārgumiņ. Šovakar neko nedarīsim. Pirmkārt, trusītis nosprāga, un, otrkārt, šovakar Lielajā — «Aīda». Bet es sen neesmu dzirdējis. Mīlu . . . Atceraties? Duets .. . Ta-rī-rā-rim.

— Kā gan jūs paspējat, Filip Filipovič? — ar cieņu vaicāja ārsts.

— Visur pagūst tas, kurš nekur nesteidzas, — pamācoši paskaidroja saimnieks. — Protams, ja es tā vietā, lai nodarbotos ar saviem tiešajiem pienākumiem, sāktu dauzīties pa sapulcēm un caurām dienām dziedāt kā lakstīgala, es nekur nepagūtu. — Filipa Filipoviča pirkstos bikšu kabatā debešķīgi iedziedājās pulksteņa zvaniņš — pusdeviņi... Braukšu uz otro cēlienu ... Esmu darba dalīšanas piekritējs. Lielajā lai dzied, bet es operēšu. Un labi. Un nekāda sabrukuma . . . Jā, Ivan Arnoļdovič, bet jūs gan sekojiet uzmanīgi: līdzko piemērota nāve, tā tieši no galda barojošā šķidrumā, un šurp!

— Neuztraucieties, Filip Filipovič, patanatomi man apsolīja.

— Teicami, bet mēs tikmēr to ielas neirastēniķi pavērosim. Lai viņam sāns sadzīst.

«Par mani rūpējas, — nodomāja suns, — ļoti labs cilvēks. Zinu, kas viņš ir. Burvis, mags un brīnumdaris no suņu pasakas ... Nevarētu taču būt, ka es to visu esmu nosapņojis. Bet ja nu—sapnis? (Suns miegā nodrebēja.) Pamo-dīšos ... un nekā. Ne lampas zīda abažūrā, ne siltuma, ne sāta. Atkal neprātīgais pavārtes aukstums, apledojušais asfalts, bads, |auni cilvēki ... Ēdnīca, sniegs ... Ak dievs, cik man būs smagi! .. .»

Taču nekas tāds nenotika. Tieši pavārte izgaisa kā riebīgs sapnis un vairs neatgriezās.

Acīmredzot sabrukums nav nemaz tik briesmīgs. Neraugoties uz sabrukumu, divreiz dienā pelēkās ermoņikas zem palodzēm pielija karstuma, un siltums viļņiem izplūda pa visu dzīvokli.

Skaidrs kā diena: Suns bija izvilcis pašu galveno suņu lozi. Ne retāk kā divreiz dienā viņa acis pildīja pateicības asaras Prečisteņkas prātniekam. Turklāt visi spoguļi viesistabā un pieņemamajā starp

skapjiem tagad atspoguļoja veiksmīgu suni — skaistuli.

«Es esmu skaistulis. Varbūt nezināms suņu princis — inkognito, — viņš prātoja, vērodams spogu|a tālēs lepni apkārt klīstošo pinkaino kafijas krāsas suni ar apmierinātu purnu. — Ļoti iespējams, ka mana vecmāmiņa sagrēkojusi ar ņūfaundlendieti. Tāpēc es skatos — balts plankums uz purna. No kurienes, jāprasa? Filips Filipovičs ir cilvēks ar izcilu gaumi, viņš pirmo pagadījušos sētas kranci neņems.»

Nedēļas laikā suns aprija tikpat, cik pēdējos bada mēnešos uz ielas. Protams, tikai svara ziņā. Par ēdiena kvalitāti pie Filipa Filipoviča nav ko runāt. Pat neņemot vērā to, ka Darja Petrovna ik dienas Smo|enskas tirgū iepirka kaudzi atgriezumu par astoņpadsmit kapeikām, pietiks pieminēt vakariņas ēdamistabā pulksten septiņos, kurās suns piedalījās, neraugoties uz daiļās Zinās protestiem. Šo vakariņu laikā Filips Filipovičs iemantoja paliekošu dievības oreolu suņa acīs. Suns cēlās pakaļkājās un žļambāja žaketes stūri, suns iegaumēja Filipa Filipoviča zvanu — divus neskanīgus, aprautus saimnieka piesitienus — un riedams izlidoja viņu sagaidīt priekšnamā. Saimnieks ievēlās tērpies savā sudrablapsā, mirdzot miljoniem sniega spīgulīšu, smaržojošs pēc mandarīniem, cigāriem, smaržām, citroniem, benzīna, odekolona, vadmalas, un viņa balss kā komandas taure piepildīja visu dzīvokli.

— Kāpēc tu, cūka, pūci saplosīji? Viņa tev traucēja? Traucēja, es tev prasu? Kāpēc profesoru Mečņikovu sadauzīji?

— Viņu, Filip Filipovič, kaut reizīti ar stibu jānoslāna, — sašutusi runāja Zina, — citādi galīgi izlaidisies. Paskatieties, ko viņš ar jūsu galošām izdarījis.

— Slānīt nevienu nedrīkst, — uztraucās Filips Filipovičs,

— to tu iegaumē reizi par visām reizēm. Cilvēku un dzīvnieku var ietekmēt tikai ar pārliecināšanu. Gaļu viņam šodien devāt?

— Dievs, viņš visu māju izrijis. Ko jūs jautājat, Filip Filipovič. Es brīnos, kā viņš nepārsprāgst.

— Lai tik ēd vesels ... Ko tev tā pūce nodarījusi, huligān?

— U-ū! — gaudās suns pielīdējs un, ķepas izgriezis, rāpoja uz vēdera.

Pēc tam viņu ar lielu jandāliņu aiz čupras vilka cauri pieņemamajai telpai uz kabinetu. Suns kauca, ņirdza zobus, mēģināja ieķerties paklājā, šļūca uz dibena kā cirkā. Kabineta vidū uz paklāja gulēja stiklace pūce ar uzšķērstu vēderu, no kura rēgojās sarkanas pēc naftalīna smaržojošas lupatas. Uz galda mētājās drumslu drumslās sasistais portrets.

— Es speciāli nenovācu, lai jūs papriecātos, — satraukti ziņoja Zina, — uz galda tak uzlēca, nelietis! Un — caps — viņu aiz astes! Ne atjēgties nepaguvu, kad bija jau saplui-nījis. Ar purnu viņu, Filip Filipovič, pabadiet pūcē, lai zina, kā mantas bojāt.

Un sākās kaukšana. Pie paklāja pielipušo suni stiepa badīt pūci, bet suns izplūda rūgtās asarās un domāja: «Sitiet, tikai no dzīvokļa prom netrenciet.»

— Pūci jau šodien nosūtīt dzīvnieku izbāzējam. Turklāt še tev astoņi rubļi un sešpadsmit kapeikas tramvajam, aizbrauc pie Mjūra, nopērc viņam labu kakla siksnu ar ķēdi.

Nākamajā dienā sunim aplika platu, mirdzošu kakla siksnu: Pirmajā brīdī, ieskatījies spogulī, viņš ļoti satraucās un aizgāja uz vannas istabu, prātodams, kā siksnu nomaukt gar lādi vai kasti. Bet ļoti drīz suns saprata, ka ir vienkārši muļķis. Zina ķēdē veda viņu pastaigāties pa Obuhova šķērsielu. Suns vilkās kā arestants, vai degdams no kauna, bet, nogājis pa Prečisteņku līdz Jēzus baznīcai, lieliski apjēdza, ko dzīvē nozīmē kakla siksna. Neprātīga skaudība bija lasāma visu satikto suņu acīs, bet pie Mirušo šķērsielas kāds izkāmējis krancis ar nocirstu asti norēja viņu par «kungu mēslu» un «pakalpiņu». Kad šķērsoja tramvaja sliedes, milicis uz kakla siksnu paraudzījās ar cieņu un apmierinājumu, bet, kad atgriezās, notika pats neiedomājamākais, kas dzīvē var notikt: šveicars Fjodors pašrocīgi atvēra parādes durvis un ielaida Šariku, teikdams Ziņai:

— Vai re, kādu pinkaini Filips Filipovičs iegādājis. Un pārsteidzoši trekns.

— Kā nebūs — par sešiem stumj iekšā, — paskaidroja salā skaisti piesārtusī Zina.

«Kakla siksna — tikpat kā portfelis,» suns domās asprātīgi atzīmēja un, pakaļpusi grozīdams, kā kungs sekoja Ziņai beletāžā.

Pēc būtības novērtējis kakla siksnu, suns devās pirmajā vizītē uz to galveno paradīzes nodalījumu, kurā ieeja līdz šim viņam bija kategoriski liegta, — uz pavārienes Darjas Petrovnas valstību. Viss dzīvoklis nebija ne divu šīs valstības sprīžu vērts. Katru mīļu dienu melnajā, podiņiem apšūtajā plītī sprakšķēdama trakoja un šaudījās uguns. Cepeškrāsns sprēgāja. Zilgansārtajos tvaika stabos mūžīgās degošās mokās un neremdināmā kaislībā liesmoja Darjas Petrovnas seja. Tā spīdēja un laistījās taukos. Modīgajā frizūrā pār ausīm un ar gaišu matu groziņu uz pakauša zaigoja 22 mākslīgi briljanti. Gar sienām vadžos karājās zelta kastroļi, visa virtuve dunēja smaržās, burzguļoja un čūkstēja slēgtajos traukos . ..

— Ārā! — iespiedzās Darja Petrovna. — Arā, zagligais klaidoni! Tevis tik te vēl trūka! Ka došu ar kruķi!

— Nu ko tu? Ko rejies? — suns glaimīgi miedza acis.

— Kas es par klaidoni? Vai kakla siksnu neredzat? — un viņš ar purnu sāniski spraucās durvis.

Sunim Šarikam bija zināms kāds cilvēku siržu iekarošanas noslēpums. Jau pēc divām dienām viņš gulēja līdzās ogļu kurvim un vēroja, kā Darja Petrovna strādā. Ar šauru, asu nazi viņa cirta galvas

un kājiņas bezpalīdzīgām irbītēm, kā nevaldāms bende plēsa nost no kauliem mīkstumu, vistām rāva ārā iekšas, kaut ko mala gaļas mašīnā. Šariks tikmēr plosīja irbes galvu. Darja Petrovna ķeksēja ārā no piena bļodas izmirkušas baltmaizes gabalus, uz dēļa samīcīja tos ar gaļas putru, visu aizdarīja ar saldu krējumu, piebēra sāli un uz dēļa veidoja kotletes. Plīts gaudoja kā ugunsgrēkā, un uz pannas sprakšķēja, burzguļoja un lēkāja. Dārdēdamas sprāga vaļā krāsns durtiņas, atklādamas baismīgu elli, kurā mutuļoja un snaikstījās liesmas.

Vakarā akmens rīkle atdzisa, virtuves logā ar balto pus-aizkariņu elpoja blīvā un cienīgā Prečisteņkas nakts ar vientuļu zvaigzni. Virtuves grīda bija mitra, kastroļi vizmoja noslēpumaini un blāvi, uz galda gulēja ugunsdzēsēja naģene. Šariks gulēja uz siltās plīts, kā lauva pie vārtiem, un, vienu ausi ziņkārībā pacēlis, skatījās, kā melnūsains un satraukts cilvēks platā ādas jostā aiz puspievērtām durvīm Darjas Pet-rovnas istabā skauj Darju Petrovnu. Viņas seja, pilnīgi visa, izņemot nopūderēto degunu, liesmoja mokās un kaislībā. Gaismas plaisa šķērsoja melnūša portretu, un Lieldienu pušķītis karājās viņa pogcaurumā.

— Kā dēmons apstājis, — puskrēslā murmināja Darja Petrovna, — liecies mierā! Tūliņ Zinka pārnāks. Nu, ko tu, tīri kā tevi ar būtu atjauninājuši?

— Mums tas nav nepieciešams, — slikti pār sevi valdīdams, sēcot atbildēja melnūsainis, — cik jūs gan ugunīga!

Vakaros Prečisteņkas zvaigzne slēpās aiz smagajiem aizkariem, un, ja Lielajā teātrī nebija «Aīdas» un nenotika Viskrievijas ķirurģiskās biedrības sēde, dievība novietojās kabineta dzijajā krēslā. Uguņi pie griestiem nedega. Spīdēja tikai viena zaļa lampa uz galda. Šariks gulēja ēnā uz paklāja un nenovērsdamies vēroja šausmu darbus. Stikla traukos pretīgā kodīgā un duļķainā šķidrumā peldēja cilvēka smadzenes. Līdz elkoņiem atkailinātās dievības rokas bija rūsganos gumijas cimdos, un slidenie, strupie pirksti rakņājās smadzeņu krokās. Brīžiem dievība apbruņojās ar mazu zibošu nazīti un lēnītēm grieza dzelteno, tvirto masu.

— «Pie Nīlas svētajiem krastiem», — kodīdams lūpas un atcerēdamies Lielā teātra zeltītos interjerus, klusītēm dungoja dievība.

Caurules šai laikā sila visstiprāk. Karstums no tām cēlās līdz griestiem, no turienes izplatījās pa visu istabu, suņa kažokā atdzīvojās pēdējā, vēl paša Filipa Filipoviča neizķem-mētā, bet jau iznīcībai nolemtā blusa. Paklāji slāpēja dzīvokļa trokšņus. Un tad tālumā noklaudzēja ieejas durvis.

«Zinka uz kinematogrāfu aizgāja,» domāja suns, «bet, līdzko atnāks, vakariņosim, šodien, jādomā, teļa gaļas kotletes.»

Tai šausmīgajā dienā Šarikam jau no rīta sirdī iedūra slikta priekšnojauta. Tās dēļ viņš pēkšņi kļuva skumīgs un brokastis —

pusbļodiņu auzu putras un vakardienas auna kauliņu — apēda bez mazākās apetītes. Viņš bēdīgi izmeta likumu pa pieņemamo istabu un klusiņām uzgaudoja savam spoguļattēlam. Bet dienā, pēc tam, kad Zina bija izvedusi viņu pastaigāties pa bulvāri, viss noritēja kā parasti. Pieņemšanas šodien nebija, jo pieņemšanas, kā zināms, otrdienās nenotiek, un dievība sēdēja kabinetā, izklājis sev priekšā uz galda kaut kādas smagas grāmatas ar raibām bildītēm. Gaidīja pusdienas. Suni nedaudz uzmundrināja doma par to, ka otrajā ēdienā, kā viņš bija precīzi noskaidrojis virtuvē, būs tītars. Iedams pa koridoru, suns izdzirdēja, kā Filipa Filipoviča kabinetā nepatīkami un negaidīti iezvanījās telefons. Filips Filipovičs pacēla klausuli, ieklausījās, un pēkšņi satraucās.

— Teicami, — atskanēja viņa balss, — tūdaļ pat vediet, tūdaļ!

Viņš sarosījās, piezvanīja un pavēlēja ienākušajai Ziņai steidzīgi pasniegt pusdienas.

— Pusdienas! Pusdienas! Pusdienas!

Ēdamistabā sāka klaudzēt šķīvji, skraidīja Zina, no virtuves atskanēja Darjas Petrovnas dusmīgā purpināšana, ka tītars vēl neesot gatavs. Suns atkal sajuta uztraukumu.

«Nemīlu kņadu dzīvoklī,» viņš prātoja. Un, līdzko viņš tā nodomāja, kņada ieguva vēl daudz nepatīkamāku raksturu. Vispirms jau pateicoties kādreiz sakostā doktora Bor-mentāla atnākšanai. Viņš bija atvedis sev līdzi nelabi smirdošu čemodānu un, pat neizģērbies, metās ar to cauri koridoram uz apskates telpu. Filips Filipovičs pameta neizdzertu kafijas tasi, kā ar viņu vēl nekad nebija gadījies, un izskrēja Bor-inentālam pretī, ko arī vēl nekad nebija darījis.

— Kad miris? — viņš iekliedzās.

— Pirms trīs stundām, — apsnigušo cepuri nenoņēmis un čemodānu vaļā taisīdams atbildēja Bormentāls.

«Kas tāds miris?» drūmi un neapmierināti nodomāja suns un mēģināja iespraukties starp abiem, «ciest nevaru, ka šitā ārdās.»

— Nemaisies pa kājām! Ātrāk, ātrāk, ātrāk! — Filips Filipovičs klaigāja uz visām pusēm un, kā sunim likās, metās zvanīt visus zvanus. Atskrēja Zina. — Zina! Darju Petrovnu pie telefona, pierakstīt, nevienu nepieņemt! Tu esi vajadzīga. Doktor Bormentāl, dieva dēļ — ātrāk, ātrāk, ātrāk!

«Nepatīk man, nepatīk,» suns aizvainoti sadrūma un sāka bezmērķīgi slamstīties pa dzīvokli, bet visa rosība sakoncentrējās apskates telpā. Zina pēkšņi parādījās sniega autam līdzīgā halātā un sāka skraidīt no apskates telpas uz virtuvi un atpakaļ.

«Ko, varbūt aiziet ieēst? Piķis viņus visus rāvis,» nolēma suns un pēkšņi tika pārsteigts.

— Šarikam neko nedot, — no apskates telpas nodārdēja komanda.

— Kā tad, šo jau novaktēsi.

— Ieslēgt!

Un Šariku ievilināja un ieslēdza vannas istabā.

«Nekaunība,» nodomāja Šariks, tupēdams pustumšajā telpā, «vienkārši muļķīgi . . .»

Un apmēram ceturtdaļstundu viņš nosēdēja vannas istabā pavisam dīvainā noskaņojumā — te nikns, te pilnīgā gara nospiestībā. Viss bija drūmi, neskaidri. ..

«Labi, būs jums rīt galošas, augsti godājamais Filip Filipovič,» viņš domāja, «divus pārus jau nācās piepirkt, un vēl vienu nopirksiet. Lai suņus neslodzītu.»

Bet pēkšņi viņa naidpilnās domas pārtrūka. Nez kādēļ spilgti un negaidīti atausa atmiņā mirklis no pašas agrīnās jaunības — saulainais, neaptverami plašais laukums pie Preo-braženskas vārtiem, saules lauskas pudelēs, ķieģeļu drumslas, brīvie suņi klaidoņi.

«Nē, kur nu, nekādā brīvē no šejienes neaiziet, kam mānīt sevi,» šņākuļodams caur degunu, skuma suns, «esmu jau pieradis. Esmu tagad kungu suns, inteliģenta būtne, labāku dzīvi redzējis. Un kas gan ir brīve? Tā, dūmi, mirāža, fikcija . .. Nožēlojamo demokrātu murgi...»

Pēc tam vannas istabas tumsa kļuva baiga, suns iekaucās, metās durvīs, sāka skrāpēties.

— U-u-ū! — kā no mucas izskanēja pa visu dzīvokli.

«Pūci atkal saplosīšu,» nikni, taču bezspēcīgi nodomāja

suns. Pēc tam atslāba, pagulēja, bet, kad piecēlās, spalva uz viņa muguras pēkšņi sacēlās gaisā, vannā nez kāpēc norēgo-jās pretīgas vilka acis.

Un vislielāko moku brīdī durvis atvērās. Suns noskurinājies iznāca un drūmi devās uz virtuvi, bet Zina viņu aiz kakla siksnas apņēmīgi sāka vilkt apskates telpas virzienā. Dīvains aukstums iemetās sunim pakrūtē.

«Kam tad manis ievajadzējies,» viņš aizdomīgi prātoja, «sāns sadzijis, neko nesaprotu.»

Un viņš atspērās ar ķepām pret gludo parketu, tā viņu arī atslidināja uz apskates telpu. Šeit tūdaļ pārsteidza neredzētais apgaismojums. Baltā bumba pie griestiem mirdzēja tik spoži, ka gaisma griezās acīs. Baltajā mirdzumā stāvēja priesteris un caur zobiem dungoja par Nīlas svētajiem krastiem. Tikai pēc neskaidras smaržas varēja pazīt Filipu Filipoviču. Viņa apcirptais sirmums slēpās zem baltas cepures, kas atgādinaja patriarha galvassegu. Dievība bija viscaur baltā, bet baltajam pāri, kā epitrahils, uzsiets šaurs gumijas priekšauts. Rokās — melni cimdi.

Arī sakostais izrādījās cepurē. Garais galds bija atvāzts, un no sāniem tam piebīdīja mazu četrstūra galdiņu uz spīdīgas kājas.

Šai mirklī vairāk par visu suns sāka nīst sakosto, un vairāk par visu viņa šodienas acu izteiksmes dēļ. Parasti tiešas un atklātas, šodien

sakostā acis bēguļoja no suņa skatiena. Tās bija saspringtas, liekulīgas, un to dziļumā slēpās slikts, nekrietns nodoms, ja ne vesels noziegums. Suns paraudzījās uz viņu smagi un nīgri un ielīda kaktā.

— Kakla siksnu, Zina — klusi izmeta Filips Filipovičs,

— tikai nesatrauc viņu.

Zinās acis mirklī kļuva tikpat neģēlīgas kā sakostajam. Viņa piegāja pie suņa un acīm redzami liekulīgi viņu noglaudīja. Suns pavērās Zinā ar skumjām un nicinājumu.

«Nu ko... jūsu ir trīs. Ja gribēsiet, uzveiksiet. Tikai kauns jums ... Ja es kaut zinātu, ko darīsiet ar mani . . .»

Zina attaisīja kakla siksnu, suns papurināja galvu, nosprauslājās. Viņa priekšā izauga sakostais, izplatīdams ap sevi nelāgu, šķebenu smaku.

«Fū, pretīgi... Un kāpēc man tik baismi un nelabi ...» nodomāja suns un atkāpās no sakostā.

— Ātrāk, doktor, — nepacietīgi bilda Filips Filipovičs.

Asi un saldi nosmaržoja gaiss. Sakostais, nenolaizdams

no suņa saspringto, draņķīgo acu skatienu, ar labo roku, ko bija turējis paslēptu aiz muguras, ātri iegrūda sunim degunā mitras vates pikuci. Šariks apstulba, galvā viss vieglītēm sagriezās, taču viņš vēl paguva atsprāgt nost. Sakostais lēca paka|, un pēkšņi visu purnu aizķepināja ar vati. Tūda| pat aizrāvās elpa, bet vēl reizīti suns paguva izrauties. «Ļaundaris . . .» pavīdēja doma. «Par ko?» Un atkal vate. Tad pēkšņi telpas vidū parādījās ezers, un laivās uz ezera ļoti jautri, neredzēti rozā viņpasaules suņi. Kājas k|uva mīkstas, kā bez kauliem, un saļima.

— Uz galda! — kaut kur jautri nobūkšķēja Filipa Filipo-viča vārdi, izplūzdami oranžās straumēs. Šausmas pagaisa, tās nomainīja prieks. Pāris sekundes izdziestošais suns mīlēja sakosto. Pēc tam visa pasaule sagriezās kājām gaisā un viņš vēl sajuta aukstu, bet patīkamu roku zem vēdera. Pēc tam — tukšums.

IV

Uz šaurā operāciju galda ieplēties gulēja suns Šariks, un viņa galva bezpalīdzīgi kūļājās uz balta vaskadrānas spilventiņa. Vēders bija izskūts, un tagad doktors Bormentāls, steigdamies un smagi elpodams, ar mašīnīti grauzās spalvā, skuva Šarika galvu. Plaukstām atspiedies uz galda malas, tik spīdīgām acīm kā viņa briļļu rāmīši, Filips Filipovičs vēroja šo procedūru un satraukti runāja.

— Ivan Arnoļdovič, pats svarīgākais brīdis, — kad es ieiešu turku seglos. Dieva dēļ, acumirklī padodiet piedēkli, un tūdaļ — šūt. Ja man tur sāks asiņot, pazaudēsim laiku un suni pazaudēsim. Lai gan viņam tik un tā nav nekādu izredžu, — viņš, acis piemiedzis, paklusēja, gandrīz vai zobgalīgi ielūkojās suņa puspatvērtajā acī un piebilda: — Bet, ziniet, žēl viņa. Iedomājieties, esmu pieradis.

Rokas viņš turēja paceltas, kā svētīdams nabaga nelaimīgo Šariku grūtam varoņdarbam. Viņš uzmanījās, lai ne puteklītis nenosēstos uz melnās gumijas.

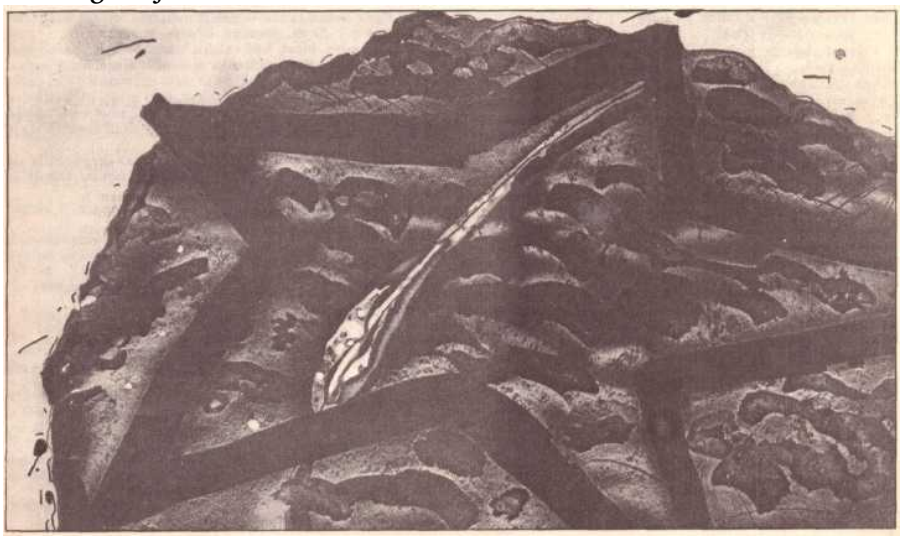

Zem izskūtās vilnas iezaigojās suņa bālganā āda. Bormentāls nometa mašīnīti un apbruņojās ar bārdas nazi. Viņš ieziepēja mazo, bezpalīdzīgo galviņu un sāka skūt. Asmens skaļi čirkstēja, vietām parādījās asinis. Galvu noskuvis, sakostais to norīvēja ar benzīnā samitrinātu vates pikucīti, pēc tam nostiepa suņa atkailināto vēderu un, smagi uzelpodams, teica:

— Gatavs.

Zina atvēra krānu virs izlietnes, un Bormentāls metās mazgāt rokas. Zina no pudelītes tās aplēja ar spirtu. •

— Vai es varu iet, Filip Filipovič? — viņa vaicāja, bailigi šķielēdama uz suņa noskūto galvu.

— Vari.

Zina nozuda. Bormentāls atsāka rosīties. Viņš noklāja Šarika galvu vieglām marles salvetītēm, un uz spilvena parādījās ērmīgs kails suņa galvaskauss un dīvains bārdains purns. .

Te sakustējās priesteris. Viņš iztaisnojās, palūkojās uz suņa galvu un teica:

— Nu, lai dievs svētī. Nazi.

Bormentāls no zaigojošās grēdas uz galdiņa izņēma mazu vēderainu nazīti un padeva to priesterim. Pēc tam viņš ietērpās tādos pašos melnos cimdos kā priesteris.

— Guļ? — vaicāja Filips Filipovičs.

— Guļ.

Filipa Filipoviča žokļi saspringa, actiņas ieguva asi durstošu spīdumu, un, nazīti novēcinājis, viņš trāpīgi un gari pārvilka ar to Šarika vēderam. Āda tūdaļ pavērās, un uz visām pusēm pašķīda asinis.

Bormentāls plēsīgi metās virsū, sāka ar marles tamponiem spiest Šarika brūci, pēc tam ar mazām, tādām kā cukura standziņām, saknieba malas, un tās nožuva. Uz Bormentāla pieres lāsītēm izspiedās sviedri. Filips Filipovičs iešņāpa otrreiz, un Šarika ķermeni nu jau divatā sāka plosīt āķiem, šķērēm, kaut kādām skavām. Parādījās asiņu rasu raudoši rozā un dzelteni audi. Filips Filipovičs ar nazi rakņājās vēderā, pēc tam uzsauca:

— Šķēres!

Instruments sakostā rokās nozibēja kā burvju māksliniekam. Filips Filipovičs ielīda dziļumā un pāris pagriezieniem izrāva no Šarika ķermeņa viņa sēklas dziedzerus ar kaut kādām ļerpatām. Bormentāls, no cītības un uztraukuma sviedriem pārplūdis, metās pie stikla burkas un izvilka no tās citus, slapjus un noļukušus sēklas dziedzerus. Profesora un asistenta rokās sāka lēkāt, vīties īsas, mitras stīdziņas. Sīki iešķindējās pret skavām līkās adatas, sēklas dziedzerus iešuva Šarikam izņemto vietā. Priesteris atzvēlās no brūces, iespieda tajā marles tamponu un nokomandēja:

— Šujiet nekavējoties ādu, doktor, — un atskatījās uz balto, apa|o sienas pulksteni.

— 14 minūtes taisījām, — caur sakostiem zobiem izgrūda Bormentāls un ar līku adatu ieurbās ļenganajā ādā. Pēc tam abi satraucās kā slepkavas, kuri steidzas.

— Nazi! — iekliedzās Filips Filipovičs.

Nazis it kā pats no sevis ielēca viņam rokā, un šai brīdī Filipa Filipoviča seja kļuva briesmīga. Viņš atņirdza zelta un porcelāna zobu kronīšus un vienā paņēmienā apvilka Šarika pierei sarkanu vainagu. Noskūto ādu atbīdīja kā skalpu. Atkailināja kaulu. Filips Filipovičs iebļāvās:

— Trepanu!

Bormentāls pasniedza viņam spīdošu svīķurbi. Lūpas kodīdams, Filips Filipovičs sāka urbt Šarika galvaskausā mazus caurumiņus centimentra attālumā vienu no otra, ar tādu aprēķinu, ka tie apņēma visu galvaskausu. Katram viņš patērēja ne vairāk kā piecas sekundes. Pēc tam, iebāzis neredzēta fasona zāģa galu pirmajā caurumiņā, sāka zāģēt tā, kā izzāģē dāmu rokdarbu lādītes. Galvaskauss klusi čirkstēja un trīsēja. Pēc minūtēm trim galvaskausa vāciņu Šarikam nocēla.

Tad atkailinājās Šarika smadzeņu kupols — pelēks ar iezilganām dzīsliņām un sarkanīgiem plankumiem. Filips Filipovičs ar šķērēm iegrauzās apvalkā un to atvēra. Mirkli uzšļācās tieva asiņu strūkla, gandrīz trāpīja profesoram acī un nošpricēja viņa cepuri. Bormentāls ar torziona pinceti kā tīģeris metās spiest ciet un aizspieda. Sviedri Bor-mentālam plūda aumaļām, un viņa seja spīdēja lekna un daudzkrāsaina. Acis tā vien šaudījās no profesora rokām uz šķīvīti ar instrumentiem. Filips Filipovičs savuties bija kļuvis patiešām baigs. No

viņa deguna lauzās svelpjoņa, zobi at-iezušies līdz smaganām. Viņš noplēsa smadzeņu apvalku un līda kaut kur dziļumā, bīdīdams ārā no atvērtā galvaskausa smadzeņu puslodes. Bormentāls tostarp sāka bālēt, ar vienu roku apņēma Šarika krūtis un teica:

— Pulss strauji krītas . . .

Filips Filipovičs zvērīgi uz viņu atskatījās, kaut ko noņurdēja un ierakās vēl dziļāk. Bormentāls ar krakšķi pārlauza stikla ampuliņu, piepildīja šļirci un viltīgi iedūra Šarikam kaut kur pie sirds.

— Tuvojos turku segliem, — ieņurdējās Filips Filipovičs un asiņainiem, glumiem pirkstiem izbīdīja Šarika pelēkdzel-tenās smadzenes no galvas. Mirkli viņš pašķielēja uz Šarika purnu, un Bormentāls tūdaļ pārlauza otru ampulu ar dzeltenu šķidrumu un ievilka to garā šļircē.

— Sirdī? — viņš nedroši pavaicāja.

— Ko jūs vēl jautājat? — nešpetni ieaurojās profesors,

— vienalga viņš jums jau piecas reizes ir nomiris. Duriet! Vai tas ir iedomājami? — Viņa seja pieņēma iedvesmas pilna laupītāja izteiksmi.

Doktors ar atvēzienu viegli ievadīja adatu suņa sirdī.

— Dzīvs, bet tik tikko, — viņš bailīgi nočukstēja.

— Nav laika spriedelēt — dzīvs, nedzīvs, — iešņācās briesmīgais Filips Filipovičs, — es esmu seglos. Vienalga nomirs ... Ak tu, vel ... «Pie Nīlas svētajiem krastiem . ..» Piedēkli dodiet.

Bormentāls viņam padeva mēģeni, kurā šķidrumā kūļā-jās diegā iesiets balts kamoliņš. Ar vienu roku — «Nav viņam līdzīgu Eiropā . .. dieva vārds!» neskaidri nodomāja Bormentāls, — viņš pakampa balto piciņu, bet otra ar šķērēm izgrieza tādu pašu kaut kur dziļumā starp izspīlētajām puslodēm. Šarika kamolīti viņš izsvieda uz šķīvīša, bet jauno kopā ar diedziņu ievietoja smadzenēs un ar saviem īsajiem, brīnumainā kārtā smalkiem un lunkaniem kļuvušiem pirkstiem, pamanījās ar dzintara krāsas diedziņu to tur pie-tīstīt. Pēc tam viņš izmeta no galvas kaut kādas spailītes, pinceti, smadzenes iebāza atpakaļ viņu kaula traukā, atliecās un jau mierīgāk pavaicāja:

— Nomira, protams? ..

— Diegveidīgs pulss, — atbildēja Bormentāls.

— Vēl adrenalīnu.

Profesors ātri pārsvieda smadzenēm apvalkus, nozāģēto vāciņu pielika kā pēc mēra, uzbīdīja skalpu un iebrēcās:

— Šujiet!

Bormentāls, salauzdams trīs adatas, minūtēs piecās galvu sašuva.

Un, lūk, uz spilvena, uz asinīm krāsota fona parādījās nedzīvais, izdzisušais Šarika purns ar gredzenveida rētu ap galvu. Kā pieēdies vampīrs Filips Filipovičs atzvēlās no upura, norāva vienu cimdu, izpurinot no tā piesviedrēta pūdera mākoni, otru pārplēsa, nometa uz

grīdas un, piespiedis pogu uz sienas, pazvanīja. Uz sliekšņa, aizgriezusies, lai neredzētu asiņaino Šariku, parādījās Zina. Priesteris krītai-nām rokām noņēma asinīm notašķīto cepuri un uzsauca:

— Man tūliņ papirosu, Zina. Visu tīru veļu un vannu.

Viņš ar zodu atspiedās pret galda malu, diviem pirkstiem pavēra suņa labo plakstiņu, ielūkojās nepārprotami mirstošajā acī un izmeta:

— Re, velns parāvis. Nenosprāga. Nu, tik un tā nosprāgs. Eh, doktor Bormentāl, žēl suņa, maigs bija, kaut arī viltīgs.

V

NO DOKTORA BORMENTALA DIENASGRĀMATAS

Plāna, rakstāmlapas formāta burtnīca. Pierakstīta Bor-mentāla rokrakstā. Pirmajās divās lappusēs rokraksts ir kārtīgs, blīvs un skaidrs, bet tālāk izplūdis, satraukts, daudz klekšu.

1924. g. 22. decembris. Pirmdiena.

Slimības vēsture.

Laboratorijas suns apmēram divus gadus vecs. Tēviņš. Suga — sētas krancis. Iesauka — šariks. Spalva puduraina, tumši brūna, ar dzeltenīgiem plankumiem. Aste karsēta piena krāsā. Uz labā sāna pilnīgi sadzijuša apdeguma pēdas. Barojums pirms nonākšanas pie profesora — slikts, pēc nedēļu ilgas uzturēšanās — galēji nobarots. Svars 8 kg (*izsaukuma z.)*. Sirds, plaušas, kuņģis, temperatūra . . .

23. decembrī. Pīkst. 8.30 vakarā izdarīta Eiropā pirmā operācija pēc prof. Preobraženska metodes: hloroforma narkozē izgriezti Šarika sēklinieki un to vietā pārstādīti vīrieša sēklinieki ar piedēkļiem un sēklvadiem, kuri ņemti no 4 stundas un 4 minūtes pirms operācijas miruša 28 gadus veca vīrieša un pēc prof. Preobraženska metodes saglabāti fizioloģiskajā šķīdumā.

Tūdaļ pēc tam izdarīta galvaskausa vāka trepanācija un izoperēts smadzeņu piedēklis — hipofīze, kurš nomainīts ar augstākminētā vīrieša hipofīzi.

Ievadīti 8 kubiki hloroforma, 1 šļirce kampara, 2 šļirces adrenalīna sirdī.

Operācijas mērķis: Realizēt Preobraženska eksperimentu ar kombinētu hipofīzes un sēklinieku pārstādīšanu nolūkā noskaidrot jautājumu par hipofīzes pieaudzējamību, bet tālākā nākotnē ari par tās ietekmi uz cilvēka organisma atjaunināšanos.

Operēja prof. F.F. Preobraženskis.

Asistēja dr. I. A. Bormentāls.

Naktī pēc operācijas: draudīga atkārtota pulsa krišanās. Tiek gaidīts letāls iznākums. Milzīgas kampara dozas pēc Preobraženska metodes.

24. decembrī. No rīta — uzlabošanās. Elpošana paātrināta divkārt, temperatūra 42. Kampars, kofeīns zem ādas.

25. decembrī. Atkal pasliktināšanās. Pulss tikko jūtams, ekstremitāšu atdzišana, acu zīlītes nereaģē. Adrenalīns sirdī, kampars pēc Preobraženska, fizioloģiskais šķīdums vēnā.

26. decembrī. Zināma uzlabošanās. Pulss 180, elpošana 92, temperatūra 41. Kampars, barošana ar klizmu.

27. decembri. Pulss 152, elpošana 50, temperatūra 39,8, acu zīlītes reaģē. Kampars zem ādas.

28. decembrī. Nozīmīga uzlabošanās. Pusdienlaikā pēkšņa stipra svīšana, temperatūra 37,0. Operācijas rētas iepriekšējā stāvoklī. Pārsiešana. Parādījusies apetīte. Barošana — šķidra.

29. decembrī. Negaidot konstatēta spalvas izkrišana no pieres un ķermeņa sānu daļām. Konsultācijai pieaicināti: ādas slimību katedras profesors Vasīlijs Vasiļjevičs Bun-darevs un Maskavas veterinārā parauginstitūta direktors. Gadījumu atzina par literatūrā neaprakstītu. Diagnoze palika nenoteikta. Temperatūra — normāla.

(Ieraksts ar zīmuli)

Vakarā pirmo reizi ierējās (pīkst. 8.15). Uzmanību saista spēcīga tembra izmaiņa un toņa pazemināšanās. Rej vārdu «vau-vau» vietā zilbes «a-o», skaņa nedaudz atgādina vaidus.

30. decembrī. Spalvas izkrišana kļūst vispārēja. Svēršana deva negaidītu rezultātu: svars — 30 kg uz kaulu augšanas (pagarināšanās) pamata. Suns vēl arvien uzturas guļus stāvokli.

31. decembrī. Kolosāla apetīte.

(Burtnīcā— kleksis. Pēc ktekša steidzīgā rokrakstā.)

Pīkst. 12.12 min suns skaidri izrēja A-b-ir.

(Burtnīcā atstāta tukša vieta un tālāk, acīmredzot uztraukumā kļūdoties, ierakstīts):

1. decembrī. *(Pārsvītrots, izlabots)* 1925. gada 1. janvārī. No rīta fotografēts. Saprotami rej «Abir», atkārtojot šo vārdu skaļi un it kā priecīgi. Pīkst. 3 dienā *(lietiem burtiem)* iesmējās, tādējādi izsaukdams ģīboni istabmeitai Ziņai. Vakarā astoņas reizes pēc kārtas izrunāja vārdu «Abir-valg», «Abir».

(Ar zīmuli, greiziem burtiem): Profesors atšifrēja vārdu «Abir-valg», tas nozīmē «Glavriba» .. . Kaut kas baism . . .

2. janvārī. Fotografēts ar magniju. Smaidot. Piecēlās no gultas un pusstundu droši turējās uz pakaļkājām. Gandrīz vai mana auguma.

(Burtnīcā ielikta lapa.)

Krievu zinātne gandrīz cieta smagu zaudējumu.

Profesora F. F. Preobraženska slimības vēsture.

Pīkst. 1.13. min prof. Preobraženskim dziļas bezsamaņas stāvoklis. Krītot ar galvu atsitās pret krēsla kāju. Balderiāna tinktūra.

Manā un Zinās klātbūtnē suns (ja, protams, var saukt par suni) nolamāja prof. Preobraženski «māmiņā».

(Ieraksti pārtraukti)

6. janvārī. *(Te ar zīmuli, te violetu tinti.)*

Šodien, pēc tam, kad viņam nokrita asteˆ pilnīgi skaidri izrunāja vārdu «dzertuve». Strādā fonografs. Velns viņu zina, kas.

Neko nesaprotu.

Profesors pārtraucis pieņemšanas. No pīkst. 5 dienā apskates telpā, kur blandās šis radījums, skan nepārprotami vulgāra lamāšanās un vārdi «vēl pārīti».

7. janvāri. Viņš Izrunā ļoti daudzus vārdus: «važonis», «vietu nav», «vakara avīze», «labākā dāvana bērniem» un visus krievu leksikā atrodamos lamu vārdus.

Viņa izskats ir briesmīgs. Spalva palikusi tikai uz galvas, zoda un krūtīm. Citur āda kaila un ļengana. Dzimumorgānu apvidū — veidojošies vīrietis. Galvaskauss ievērojami palielinājies. Piere slīpa un zema.

[1] Šūšanas uzņēmums ‘20. gadu Maskava.

Dieva vārds, es sajukšu prata.

Filips Filipovičs vel arvien jutās slikti. Novērojumus galvenokārt veicu es. (Fonogrāfs, fotografēšana.)

Pilsētā paklīdušas baumas.

Sekas ir neparedzamas. Šodien visa šķērsiela bija pilna ar visādiem slamstiem un vecenēm. Vēl tagad dikdieņi nīkst zem logiem. Rīta avīzēs parādījās pārsteidzoša piezīme. «Baumas par marsieti Obuhova šķērsielā nav pamatotas. Tās izplatījuši Suharevkas tirgoņi, un viņi tiks stingri sodīti.» Kas, velns, par marsieti? Tie taču murgi.

Vakara avīzē vēl labāk — uzrakstījuši, ka piedzimis bērns, kurš spēlē vijoli. Turpat arī vijoles zīmējums un mana fotokartīte, bet zem tās paraksts: «Prof. Preobraženskis, kurš mātei izdarījis ķeizargriezienu.» Kaut kas neaprakstāms . . . Viņš saka jaunu vārdu: «milicis».

Izrādās, Darja Petrovna bijusi mani iemīlējusies un kartīti izčiepusi no Filipa Filipoviča albuma. Pēc tam, kad patriecu reportierus, viens no viņiem ielavījies virtuvē utt.

Kas notiek pieņemšanas laikā! Šodien — 82 zvani. Telefons atslēgts. Bezbērnu dāmas galīgi nojūgušās un nāk . . .

Pilnā sastāvā mājkoms ar Švonderu priekšgalā. Ko grib, — paši nezina.

8. janvārī. Vēlu vakarā noteicām diagnozi. Filips Filipovičs, kā īstens zinātnieks, atzina savu kļūdu — hipofīzes nomaiņa veicina nevis atjaunināšanos, bet pilnīgu p ā r c i I v ē-ciskošanos *(trīs reizes pasvītrots)*. Tā dēļ viņa apbrīnojamais, satriecošais atklājums nebūt nekļūst mazāks.

Šamais nupat pirmo reizi pagājās pa dzīvokli. Koridora smējās, raugoties uz elektrisko lampu. Pēc tam manā un Filipa Filipoviča pavadībā iegāja kabinetā. Ļoti stingri turas uz pakaļējām ķepām

(pārsvītrots) ... uz kājām un rada maza, slikti veidota vīrieša iespaidu.

Kabinetā smējās. Viņa smaids nepatīkams un it kā mākslots. Pēc tam pakasīja pakausi, pavērās apkārt, un es pierakstīju jaunu, skaidri izrunātu vārdu: «buržuji». Lamājās. Šī lamāšanās ir metodiska, nepārtraukta un acīmredzot pilnīgi bezjēdzīga. Lamām zināmā mērā fonogrāfisks raksturs: it kā radījums šos vādus kaut kur agrāk būtu dzirdējis, automātiski, zemapziņā ielāgojis, un tagad grūž ārā biežām zalvēm. Bet, vispār, neesmu nekāds psihiatrs, velns mani rāvis.

Uz Filipu Filipoviču lamas nez kādēļ atstāj pārsteidzoši smagu iespaidu. Ir brīži, kad viņš pārstāj būt auksts un atturīgs jauno parādību vērotājs un it kā zaudē pacietību. Tā reiz viņš pēkšņi nervozi iekliedzās:

— Pārtraukt!

Nekāda efekta.

Pēc pastaigas kabinetā Šariks kopējiem spēkiem" tika nometināts apskates telpā.

Pēc tam mēs ar Filipu Filipoviču apspriedāmies. Jaat-zīstas, es pirmo reizi redzēju šo pašpārliecināto *un* apbrīnojami gudro cilvēku apjukušu. Pēc sava paraduma dungodams, viņš ievaicājās: «Ko gan mēs tagad darīsim?» Un tūdaļ pats atbildēja vārds vārdā tā: ««Moskvošveja»,[1] jā . . . «No Seviļas līdz Granadai». «Moskvošveja», dārgais doktor.. -» Es neko nesapratu. Viņš paskaidroja: «Ivan Arnoļdovič, es lūdzu jūs nopirkt viņam veļu, bikses un žaketi.»

9. janvārī. Kopš šā rīta leksika ik piecās (vidēji) minūtēs bagātinās ar jaunu vārdu vai frāzi. Liekas, tās, apziņā iesalušas, tagad kūst un nāk ārā. Atkusušais vārds saglabājas lietošanā. No vakarvakara fonogrāfs atzīmējis: «negrūsties», «nelietis», «vāķies no kāpšļa», «es tev rādīšu», «Amerikas atzīšana», «prīmuss».

10. janvārī. Apakškrekliņu uzģērbt ļāva labprāt, pat jautri smiedams. No apakšbiksēm atteicās, paužot protestu ar piesmakušiem bļāvieniem: «Rindā, kuņas bērni, rindā!» Apģērbām. Zeķes viņam par lielām.

(Burtnīcā kaut kādi shematiski zīmējumi, kuri, pēc visa spriežot, attēlo suņa kājas pārvēršanos cilvēka kājā.)

Pagarinās pēdas skeleta aizmugurējā daļa (planta). Pirkstu iztaisnošanās. Nagi.

Atkārtota un sistemātiska tualetes lietošanas apmācība. Kalpone galēji nospiestā garastāvoklī.

Tomēr jāatzīst radījuma saprātīgums. Lieta stipri iet uz labo pusi.

11. janvārī. Pilnīgi samierinājies ar biksēm. Izrunāja garu un jautru frāzi: «Dod papirosīti, strīpainbiksīti.»

Vilna uz galvas — plāna un zīdaina. Viegli sajaukt ar matiem. Taču dzeltenie plankumi uz pakauša saglabājušies. Šodien nogāja pēdējās pūkas no ausīm. Kolosāla apetīte. Aizrautīgi ēd siļķi.

Pīkst. 5 dienā notikums: pirmo reizi radījuma izteiktie vārdi nebija atrauti no apkārtējām parādībām, bet gan tieša reakcija uz tām. Proti: kad profesors viņam pavēlēja: «Nesvied ēdiena pārpalikumus uz grīdas,» — negaidīti atbildēja: «Atšujies, gnīda.»

Filips Filipovičs bija satriekts, pēc tam atguvās un teica:

— Ja tu vēlreiz atļausies nolamāt mani vai doktoru, tad norausies.

Šai brīdī es Šariku fotografēju. Varu galvot, ka profesora vārdus viņš saprata. No pierapakšas diezgan nikni palūrēja, bet apklusa.

Urrā, viņš saprot!

12. janvārī. Roku bāšana bikšu kabatās. Atradinām no lamāšanās. Svilpoja «Hei, ābolīt!». Uztur sarunu.

Nespēju atturēties no dažām hipotēzēm: pie velna pagaidām atjaunināšanos. Lūk, kas ir neizmērojami svarīgāk: apbrīnojamais prof. Preobraženska eksperiments ir atklājis vienu no cilvēka smadzeņu noslēpumiem. Līdz šim mīklainā hipofīzes — smadzeņu piedēkļa — funkcija ir izskaidrota. Tā nosaka cilvēcisko veidolu. Tās hormonus var nosaukt par svarīgākajiem organismā — par veidola hormoniem. Zinātnei paveras jauns virziens: bez Fausta retortes radīts homun-kuls. Ķirurga skalpelis dāvājis dzīvību jaunai cilvēciskai vienībai. Prof. Preobraženski, jūs esat — radītājs. *(Kleksis.)*

Starp citu, esmu novirzījies no tēmas .. . Tātad, viņš uztur sarunu. Pēc maniem priekšstatiem, situācija ir tāda: pārstādītā un funkcionēt sākusī hipofīzē atvērusi runas centrus suņa smadzenēs, un vārdi plūst aumaļām. Manuprāt, mums darīšana ar atdzīvojušies, pārformētām, nevis no jauna radītām smadzenēm. O, brīnišķīgais evolūcijas teorijas apstiprinājums! O, diženā ķēde, no suņa līdz Mendeļejevam — ķīmiķim! Vēl mana hipotēze: Šarika smadzenes suņa periodā uzkrājušas milzumu jēdzienu. Visi vārdi, ar kuriem viņš sāka operēt pirmām kārtām, ir ielas vārdi, viņš tos dzirdējis un paglabājis smadzenēs. Tagad, pa ielu ejot, es ar slēptām šausmām raugos satiktajos suņos. Dievs vien zina, kas slēpjas viņu smadzenēs.

Šariks ir lasījis. Lasījis *(3 izsaukuma zimes)*. Es to atklāju. Pēc «Glavribas». Tieši no beigām lasījis. Un es pat zinu šīs mīklas atminējumu: suņu redzes nerva pārrāvumā.

Kas notiek Maskavā — cilvēka prātam neaptverami. Septiņi Suharevkas tirgoņi jau sēž par baumu izplatīšanu, ka boļševiki izsaukuši pastardienu. To teica Darja Petrovna un pat nosauca precīzu datumu: 1925. gada

28. novembrī, svētā mocekļa Stefana dienā, zeme uztriekšoties debesu asij... Kaut kādi žuļiki jau lasa lekcijas. Tādu jezgu ar to hipofīzi esam sacēluši, mūc kaut no dzīvokļa ārā. Es pārvācos pie Preobraženska, pēc viņa paša lūguma, un nakšņoju pieņemamā istabā kopā ar Šariku. Apskašu telpa pārvērsta par pieņemamo. Švonderam izrādījusies taisnība. Mājas komiteja gavilē. Skapjos neviena stikla, jo

lēkāja. Ar mokām atradinājām.

Ar Filipu notiek kaut kas dīvains. Kad es viņam izklāstīju savas hipotēzes un izteicu cerību izveidot no Šarika ļoti augsti attīstītu personību, viņš rūgti pasmīnēja un atbildēja: «Jūs domājat?» Viņa tonis vēsta ļaunu. Vai tiešām esmu kļūdījies? Vecais ir kaut ko izprātojis. Kamēr es ņemos ar slimības vēsturi, viņš sēž pie tā cilvēka vēstures, no kura mēs paņēmām hipofīzi.

(Burtnīcā ielikta lapa.)

Kļims Grigorjevičs Čugunkins, 25 gadus vecs, neprecējies. Bezpartijisks, taču solidārs. Tiesāts trīs reizes un attaisnots: pirmo reizi pierādījumu trūkuma dēļ, otro reizi izcelšanās glābusi, trešo reizi — 15 gadi katorgas nosacīti. Zādzības. Profesija: balalaikas spēlē traktieros.

Maza auguma, slikti veidots. Aknas palielinātas (alkohols). Nāves iemesls — naža dūriens sirdī alus dzertuvē («Stopsignāls» pie Preobraženska vārtiem).

Vecais neatraudamies sēž pie Čugunkina slimības. Nesaprotu, kas par lietu. Kaut ko burkšķ par to, ka neesmu, lūk, iedomājies apskatīt visu čugunkina līķi. Kas par lietu — nesaprotu. Vai nav vienalga, kam pieder hipofīzē?

17. janvārī. Nerakstīju vairākas dienas: slimoju ar influenci. Šai laikā veidols pilnīgi noformējies.

a) pēc ķermeņa uzbūves pilnīgs cilvēks;
b) svars apmēram 3 pudi;
c) augums neliels;
d) galva maza;
e) sācis smēķēt;
f) ēd cilvēku barību;
g) ģērbjas patstāvīgi;
h) veikli vada sarunu.

Še tev hipofīzē *(kleksis)*.

(Turpinājums sekos)

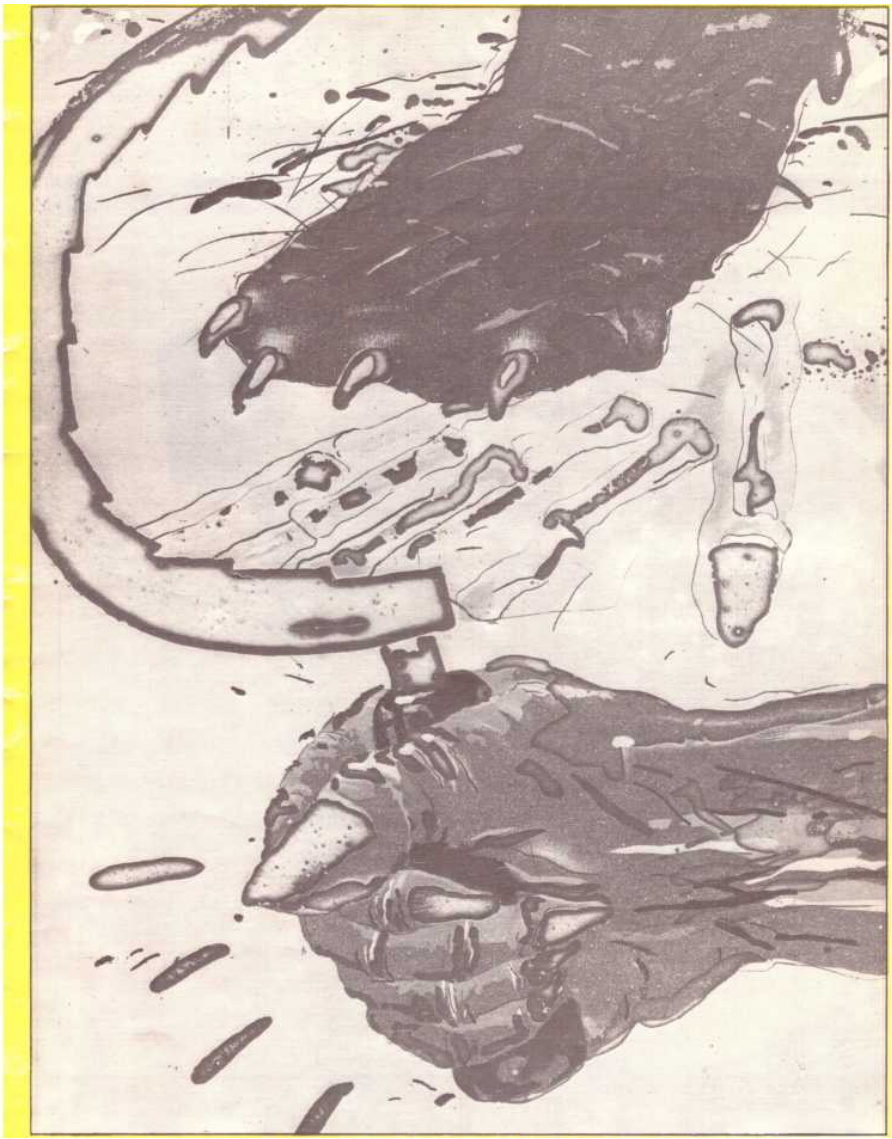

ANDREJA KALNACA ILUSTRĀCIJAS
SARMĪTES MALIŅAS UN SERGEJA DAVIDOVA VAKU NOFORMĒJUMS
«AVOTS» №8.. 1988. 1—80

50 kap.

9-4

AVOTS

INDEKSS 77109

PUBLICISTIKA

notes

1

Lielāko mūža daļu Rilke nodzīvoja aiz Austrijas robežām. Ja neskaita pašas agrīnās viņa grāmatas, pārējos viņa darbos nav vietējā kolorīta iezīmju. Rilke tiecās pārvarēt dzimtās valodas robežas («Vergers» («Augļu dārzi») — dzejas grāmata franču valodā, mēģinājumi rakstīt krieviski). Par savu garīgo dzimteni Rilke uzskatīja Krieviju, «valsti, kas robežojas ar Dievu», par savu darbu formas dzimteni — Franciju, vēlākajos gados viņš atgriezās Gētes un Helderlīna Vācijā. Tas viss — neskaitot gara klejojumus pa Dāniju, Spāniju, Austrumiem, dižās pagātnes pasaulēm — Seno Grieķiju, Romu — Bībeli, viduslaikiem. Rilkē atdzima domāšanas veids, par kuru Dante rakstīja: «Mēs, kuriem visa pasaule — kā zivij ūdens.» Rilkes pētnieki viņa kosmopolītismā saskata tipiski austriskus vaibstus: viņš bija Austroungārijas, nereālās «skandu impērijas», spokainās viduslaiku Eiropas impēriju mantinieces pavalstnieks.

2

Rilkes «šejatnīgais» («Viss kļūs šejatnīgs») pretišķību iznīcināšanu starp «materiālo» un «garīgo», «šīspasaules» un «viņpasaules»: tā ir prasība pēc tādas esības pilnības, kuru vairs nevajadzētu papildināt transcendentālajam. Tā ir pretēja tieksmei pasauli atmiesot, atgriezt «citpasaulībā», kas mums pazīstama no krievu simbolisma. Tā nav arī akmeisma «lietu burvība», pievēršanās jau sastingušajai pasaules kultūras realitātei. Rilkes «šejatnīgais» — tā ir eshatoloģiska pasaule, lieta, kas pilnībā saskan ar savu nozīmi.

3

Pārfrāzētā Hēgeļa atziņa oriģinālā skan: «Katrai tautai tādi valdnieki, kādus tā pelnījusi.»